A KÖZÉPKORI

DÉLSZLÁV URALKODÓK GENEALOGIAI TÖRTÉNETE.

TÖRTÉNETI,

NÉP- ÉS FÖLDRAJZI KÖNYVTÁR.

KIADJA

SZABÓ FERENCZ,
NÉMET-ELEMÉRI PLÉBÁNOS.

XXVIII. KÖTET.

TEMESVÁR.
NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSAJTÓN.
1891.

A KÖZÉPKORI

DÉLSZLÁV URALKODÓK

GENEALOGIAI TÖRTÉNETE.

IRTA

Dr. WERTNER MÓR,

A BERLINI „HEROLD“ ÉS A BÉCSI „ADLER“ CZIMŰ HERALDIKAI-GENEALOGIAI TÁRSULATOK LEVELEZŐ TAGJA.

TÖBB GENEALOGIAI TÁBLÁVAL.

TEMESVÁR.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSAJTÓN.

1891.

MÉLTÓSÁGOS

Dr. FRAKNÓI VILMOS

PÜSPÖK ÚRNAK,

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ALELNÖKÉNEK STB. STB.

KIVÁLÓ TISZTELETE JELÉÜL

A SZERZŐ.

Bevezetés.

A bizonytalanság s aggodalom nem csekély érzetével teszem közzé a következő lapokat.

A szlávok s nevezetesen a délszláv dynasztiák genealogiája — tudomásom szerint — az irodalom országában nagyon gyéren művelt tért képvisel; művelése, eltekintve attól, hogy bármely ismeretlen vagy kevéssé ismert táj felkutatása magában már hálás munka, de különösen tekintettel a mai kor bizonyos politikai és művelődési törekvéseire s mozgalmaira, bizonyára élénk érdeklődést kelt; eredményes tanulmányok e téren joggal az érdemek közé sorozhatók.

A szláv genealogiának, hogy megismertessék és terjesztessék, ugyanazok a követelendő kellékei, mint a melyeket a mai rendszeresen biráló történelmi kutatás bármely egyébb történelmi feladat helyes megoldásához és megvilágításához fűz; e helyütt is mellőzendő az elődeinktől átvett, hitelt nem érdemlő mesék és hagyományok tömege, s oknyomozó tanulmányok, a forrásokban tett biráló kutatások és okiratokkal megerősíthető tanúvallomásokkal kell pótolnunk. — Szükséges tehát, hogy ez, a ki ezen feladattal meg akar küzdeni, kutató munkássága körébe vegye fel az erre vonatkozó hozzáférhető, krónikákba avagy okiratokba foglalt összes anyagot, s mivel ezek nagyobbára szláv nyelvben szólanak, természetesen a kutató előnye, ha hazai földön keresi fel őket, tulajdon nyelvükön intéz hozzájuk kérdést.

Őszintén bevallom, hogy bármennyire törekedtem is választott feladatomat a fennjelzett úton s módon megoldani,

nem volt alkalmam mindig s munkám minden részénél közvetlen a forrásból meríteni. Nem szolgálhat mentségemre, hogy ebben személyes viszonyaimban gyökerező anyagi helyzetem akadályozott meg; mert a ki előtt a forrásokhoz vezető út bármi oknál fogva zárva van, keressen törekvései számára hozzáférhető teret. S ha mindezek daczára mégis átadom a nyilvánosságnak e lapokat, teszem ezt a következők oltalma s véde alatt.

A történelemírás nagyjai genealogia dolgában tudvalevőleg nagyon indolensek; közöttük s hozzám hasonló kutatók között az a különbség, hogy ők a forrás tövében ülve nem éreznek szomjúságot, mialatt mi a forrás után epedünk. S ha mi a forrást keresve, itt-ott utat tévesztünk, avagy ha szomjunkat más vízben csillapítjuk, a nagyok azonnal készek, minket a helyes útra igazítani, s olykor szomjunkat a forrás tiszta tükréből merített egy itallal enyhítik is. *Tévedésünk mások buzdítására szolgál s a végeredmény mégis csak a tudományos kutatás nyeresége.*

S ha e lapokban hiányok létezésére figyelmeztetni sikerülend csupán, s sokat, ami tudtomon kívül már felderíttetett vagy könnyen felderíthető, ismeretlennek vagy kétségesnek jeleztem is, meg vagyok elégedve; a helyreigazíttatás kellemetlen érzése el lesz törölve azon tudat által, hogy a helyreigazítást közvetve mégis tevékenységem provocálta.

I. SZERBIA.

1. A Nemanjidák fellépéseig.

Az első szerb fejedelem, kinek nevével kezdetét veszi trónutódjainak genealogiai sora: *Vlasztimir,* ki Presjam bolgár fejedelem ellen viselt győzelmes háborújáról nevezetes; e háború valószinűleg 836—839 táján folyt.

Vlasztimirnak három fia s egy leánya volt; az utóbbi Krainas-hoz, Béla trebunjai zsupán fiához ment volna nőűl, minek folytán férje Trebunje független fejedelme lett.

Muntimir, fiainak legidősbike, egy ideig *Strojmir* és *Gojnik* fivéreivel közösen uralkodott. De az utóbbiak csakhamar elváltak tőle, miután Boris bolgár fejedelem segélyével önuralkodásra vergődött; a két herczeg Bolgárországba ment, míg *Péter,* Gojnik fia, rövid ideig nagybátyja udvarában tartózkodott s azután Horvátországba ment. *Klonimir,* Strojmir fia, szintén Bolgárországba ment, hol egy bennszülött nővel kelt házasságra s vele *Cseszlav*-ot nemzé.

Muntimirnak három fia volt: *Pribesztlav, Brán* (Borena) és *István.* Egy évvel atyjuk halála után Péter unokabátyjuk (Gojnik fia), a ki horvát segédcsapatok élén Szerbiába rontott, elűzte őket, a mire (897 körül) Horvátországba vonultak. 900 körül Brán az elvesztett területet vissza akarta hódítani, de elfogatott s Péter parancsára *Pál* fiával együtt szemevilágától megfosztatott. 902 körül Klonimir, Bolgárországtól támogattatva, szintén tett kísérletet trónja visszafoglalására s már Dostinik székvárost birtokába is ejtette volt, midőn Péter bekerítette s megölte. Majdnem húsz évi uralkodása után (917) Péter, nyugati szomszédja, Vysevics Mihály zachlmiai fejedelem (912—926) fondorkodásai folytán bolgár fogságba került, a hol életét is befejezte.

Pál, Brán fia, a kit Péter Simon bolgár czár őrizetére bízott, vak létére mégis szerb fejedelemnek kikiáltatott;

de miután Bolgárországgal szemben hálátlannak bizonyult, Simon czár trónjától megfosztotta, hogy helyére *Zakáriás*-t, Pribesztlav fiát, ültesse.

Zakáriást a görög udvar arra használta föl, hogy Pált a szerb trónról letaszítsa; de Pál elfogatta s Bolgárországba küldte (917—921). De alig jutott Zakáriás trónra, már megfeledkezett a Bolgárország által neki tett szolgálatokról s a görög udvarnak kezdett kedveskedni. Miután Simonnak Zakáriás ellen küldött hadserege megveretett, az előbbi másikat küldött ellene, melyhez Cseszlav, Klonimir fia, ki Bolgárországban született s növelkedett, is csatlakozott. E hadjárat következménye az volt, hogy Zakáriás Horvátországba menekült, a szerb fejedelmek elfogattak s az ország tűzzel-vassal pusztíttatott (924).

Péter bolgár czár uralkodása alatt (927—969) sikerült Cseszlavnak, a ki az elfogott szerb fejedelmekkel szerencsésen megmenekült, Szerbia önállóságát byzanczi főuralom alatt visszahelyezni (931). Szerémország elleni hadjáratban (960) elesett.

Cseszlav utódjairól hiteles tudomásunk nincsen.[1]) 990 körül találkozunk *Vladimir János*-sal, *Dioklea (Zeta)* szerb urával[2]), ki Kosara, Sámuel bolgár czár (uralk. 976—1014) leányának kezével Éjszak-Albániát mint Bolgárország hűbérese kapta. 1015. május 22-én Vladimir-t nejének unokaöcscse, Ulászló János bolgár herczeg, meggyilkolta; később szentté avatták.

Vladimir atyja („Diokleas" Presbyter – 1150–1200-ig – megbízhatatlan krónikája szerint) *Miroszlav* volt, kinek másik fiát *Dragomir*-nak hívták. Ez utóbbi testvérfia nevében Chlm országrészt kormányozta s később, Vladimir halála után, a

---

[1]) Könnyebb áttekintés czéljából álljon itt Cseszló elődjeinek nemzedékrendje:

1. Vlastimir 870 kör. — 880 kör.

- 2a Muntimir
  - 3. Bran megvak.
    - 5. Pál megvak. 917-922 kör. fejedelem.
  - Pribiszló
    - 6. Zakáriás 922 kör. menek. 924.
  - István
- 2b Strojmir 886 kör. elüzve
  - Klonimir — bolgár nő
    - 7. Cseszló szül. Bolgárországban uralk. 931 óta † 960.
- 2c Gojnik 886 kör. elüzve
  - 4. Péter 897—917 † 917 után fogságban.
- Leány — Krainas, Bela, a trebinjei zsupán fia
  - Valimir
    - Czutcimir 880–940.

[2]) Királysága négy országrészből állt; ezek: a tulajdonképeni Dioklea vagy Zeta, Travunja, Podgorje s Chlm.

nép egy részével valószinűleg Montenegro hegyeiben s a mai Herczegovina déli részében rejtőzködött. Felesége állítólag *Ludomir*, raszszai nagyfejedelem leánya volt, a kitől két leánya s *Dobroszló* nevű fia született.

Szent Vladimir további genealogiáját homály borítja. 1034-től 1050-ig *Vojszló* (Dobroszló) *István*-nal találkozunk, ki Zeta és Travunja ura volt; szent Vladimir családjából származott s férje Radomir Román Gábor egykori bolgár czár leányának. Miután Montenegro hegyeiben tönkretett egy görög hadsereget, visszaállította Szerbia uralmát. 1050. körül bekövetkezett halálának mellékkörülményeit nem ismerjük.

Fia s utódja, *I. Radoszló,* Chlmországot felszabadította a görög járom alól. Radoszlótól fennmaradt egy töredékes okirat,[1]) melynek tartalma következő: „Ego Radoslavus rex . . . . cum uxore mea Julia et filio Branislavo volo quod construatur monasterium in Baleni, et detur monachis sancti Benedicti de Lacroma.“

Utódja, *Mihály* (1078—1081), a pápától a királyi czímet kapta. Fiát *Bodin Konstantin*-t 1073-ban a byzanczi uralommal elégedetlen bolgárok czárukká tették, mely alkalommal (II.) Péter nevét vette fel. A görögök csakhamar megverték s elfogták, de a velenczeiek segélyével szerencsésen megmenekült s atyjához tért vissza.

Mihály genealogiája homályos. Luccari szerint első házasságából való fiai: Wladimir, Priaszló, Szergius, Derijus, Gábor, Miroszló s Bodin; második, egy görög császár unokájával kötött házasságából pedig Dobroszló, Priaszló, Nikephór s Tódor nevű fiai születtek. Valóbbszinű, hogy Bodin fián kívül még egy, Longibardopulos görög hadvezérrel egybekelt, leánya is volt.

Bodin állítólag 1081. október havában, tehát még atyja életében Argyritzes, bar-i (ápulai) nemes leányával, Jakvintá-val, lépett házasságra.[2]) E házasságból való fiai: Mihály, György, Argyritzes és Tamás.[3])

---

[1]) Kukuljević, Codex diplomaticus I. 118.

[2]) Lupus Protospatha ap. Engel, Geschichte von Serbien, Halle 1801, pag. 187.

Muratori (SS. rer. Ital. V. 572) említést tesz Diogenes császárnak Argerios nevű parancsnokáról, a kire Bar volt bízva s a ki később kénytelen volt magát a normannoknak megadni.

[3]) Bodinnak egy 1100-ból kelt okiratát ismerjük, melyben a lacromai benczéskolostornak egy Raguza melletti falvat adományoz. Ez okiratot György fia

Dandolo velenczei krónikás bizonysága szerint Bodin I. Elek császár ellen viselt háborút, mely az előbbire nézve szerencsétlenül esett volna ki. 1082—1085 táján Szerbiát (Rasciát) elfoglalván, Bodin bizonyos *Vuk* nevűt annak zsupányául nevezte ki. Vuk származása ismeretlen. Tudjuk, hogy Dioklea ellen háborúskodott s hogy I. Elek császárnak sógora, Dukas János görög hadvezér ellenében vívott győzelmes háborút. Halála éve ismeretlen.

2. Az első Nemanjidák.

Vukot „Bieli“ *Uros* követte; ez utóbbi a Nemanjidák ősatyja.

E család eredetét illetőleg több egymástól eltérő nézet uralkodik.

a) Raics (Rajić[1]) a „chilandári ljetopisz“ állítását hozza fel, mely a Nemanjidákat Augusztus és Nagy Konstantin római császároktól származtatja. E forrás szerint az utóbbinak nővére Licinius-t szülte, kit nagybátyja a keresztények iránti gyűlölete miatt udvarából elűzött; ennek fia Uros Béla „Chulmiába“ került, stb. Raics e mese történelmi hátterét abban keresi, hogy a Nemanjidák valóban egy Bélától, trevunjai bántól (Vlasztimir vejétől) származnak, de mindaz, a mit Raics a további genealogiára vonatkozólag felhoz, kritikai vizsgálat alá nem vehető s így sem mellette, sem ellene nem emelünk szót.

b) Luccari, Orbini, Du Cange és Tomcus[2]) a dolgot következőleg adják elő: A Nemanjidák egy görög vallású

1115-ben megerősíti (Kukuljević l. c. I. 188, II. 19.) 1114. november havában bíráskodik Gerdo, raguzai bíró „Regis Georgii filii Regis Bodini primo anno, regnante praedicto Rege.“ Marco de Paris azt állítván, hogy Sz. Márton Raguzához tartozik, a bíró öregebb emberekre hivatkozik, pl: „Bella uxor Proculi de Cazariza, filia Tidiaslavae, quae fuit soror Domini Regis Dobroslavo.“ A lacromai benczéskolostorba ment küldöttség tagjai közűl vannak: „Mariza, vel Markus filii Regis Bodini.

[1]) Rajić Jovan, archimandrita, szül. 1726-ban; kiadta 1794-ben „Istorija raznih slavenszkih narodov, najpače Bolgar, Horvatov i Serbov“ czímű művet (Bécsben). Fennebbi nézete II. 284-ben fordul elő.

[2]) Orbini Mauro († 1614), benczés-apát Meledán, később Bácsban Magyarországban. Művének czíme: Il regno de gli Slavi hoggi corottamente detti Schiavoni. In Pesaro 1601.

Luccari Jakab művének czíme: Copioso ristretto degli annali di Ragusa, Venezia 1605.

Dufresne Károly, Ducange ura (1610—1688), „Historia byzantina“ czímű művet írt (Páris 1680), melynek szláv része mint „Illyricum vetus et novum“ Pozsonyban 1749-ben jelent meg.

Tomcus (Mrnavchich) János † 1639. (Irta szent Száva életét, AA. SS. XIV. Jan.).

paptól származnak, kinek neve István. Tomcus szerint mind e családból származó király István névvel élt. István Luczk-on, a chlmi zsupánság egyik falvában élt s Tomcus szerint „in Tuglo Bosnensi oppido“ született. Fiát Ljubomirt, a chlmi zsupán Trnovicza parancsnokának — a Drin folyó eredete mellett, Szerbia s Dalmáczia határán — nevezte volna ki. Ljubomir fia Uros stb. Raics nézete szerint István trevunjai Bélának utódja.

c) Egyöntetű, megbízható belföldi adatok hiányában nem marad egyébb hátra, mint a Nemanjidák származását byzanczi forrásokban keresni. 1094 körül Vuk (kire mint Bodin diokleai királynak szerb helytartójára, illetőleg hűbéresére akadtunk) megverte Dukás Jánost, görög hadvezért. Midőn I. Elek császár egy had élére állt, hogy tábornokának vereségét megbosszúlja, Vuk békét kötött, melynek kezessége gyanánt unokatestvére fiait Vuk István és Uros herczegeket túszokul küldte Görögországba. A Vuk és Uros közti rokonsági viszony genealogiai felderítése ezidétt lehetetlen.[1])

Vajjon Vuk után Vuk István egymaga, vagy Urossal közösen jutott-e trónra, nem tudjuk; tény az, hogy 1130 körül szó van egy Uros nevű szerb nagyherczegről, kit fehér haja miatt „bieli Uros“-nak neveztek.[2])

Uros tulajdonképen rasciai fejedelem (= zsupán, hűbéres); de mint fejedelemtársai leghatalmasbika csakhamar előtérbe lép, úgy hogy Turóczi magyar krónikás (II. 63) „magnus Comes Serviae“ czímmel illeti.[3])

---

[1]) Engel l. c. 190 következőt jegyez meg: „Uros szerintök (t. i. a byzantinusok szerint) rokona — unokatestvére fia — volt az uralkodó szerb nagyzsupánnak, Vulkannak, a kivel ennélfogva István, Uros nagyatyja is rokonsági viszonyban állt. Vulkan maga, ha nem is fivére, de valószinűleg közeli rokona volt Bodin Konstantinnak; ez adhatott okot arra, hogy a chilandári évkönyv a nevek s a kor összetévesztése mellett a Neeman-ház s Nagy Konstantin közti rokonságról szól.“

[2]) Újabb írók e fejedelmet „Béla Uros“-nak szeretik nevezni (Kállay, a szerbek története, német kiadás, 1878, pag. 33; Hertzberg, Geschichte der Byzantiner, 1883 stb.). Én ezt sehogysem helyeselhetem. „Béla“ kizárólagos magyar férfinév, a melylyel az Árpádházban ötször találkozunk. II. Béla, magyar király, veje I. Uros nagyherczegnek. Ez utóbbit „fehér“-nek (= fehérhajúnak) s e szerint „bjeli Uros“-nak nevezik. „Bjeli“-ből némelyek a jobban s ismeretesebben hangzó „Bélá“-t alkották. Vajjon „Béla“ név rokon a szláv bjeli-nek, azt eldönteni, feladata az összehasonlító nyelvtudománynak. V. ö. „Zur Genealogie der Nemanjiden“ czímű czikkemet a berlini „Deutscher Herold“-ban 1888.

[3]) Unokája, Nemanja István, az Athoszhegyén levő chilandári kolostornak kiadott adománylevelében (ap. Avramovity. Opiszanie drevnosztij szrbszki, Belgrad 1847, 160 s ap. Wenzel, Árpádkori új okmánytár I. 352/219 (45b) do 1198—1199) azt mondja: „Isten az ő végtelen kegyelmében s emberszeretetében déd- és nagy-

Uros életéből közvetlen adatunk nem maradt fenn; de határozottsággal feltehetjük, hogy néhányszor vitt sikeres háborút a diokletaiakkal s a byzantinusokkal. Halála éve ismeretlen.

Feleségét, *Anná*-t, a chilandári ljetopisz a franczia király (Krala Phranacskago) leányának nevezi. De a Capetingok közt sem egy Anna, sem egy más nevű herczegnőt nem találunk, a ki a 12-ik század első harmadában a szerb Urossal kelt volna egybe. Nem hihető, hogy a szerb krónikásnak tudomása légyen ez egybekelésről, a mikor pl. Anselme és St. Marthe, a Capetingok főgenealogusai a dologról mit sem tudnak.[1])

Uros gyermekei közűl három leányát s két fiát ismerjük.

3. Ilona, magyar királyné.

Születési évét nem ismerjük, de feltehetjük, hogy miután már egy évvel házassága után fiút szült[2]) s rövid idővel erre férje nevében ritka erővel s erélylyel vezette az ország ügyeit, férjhezmenetele idejében már oly korban állt, mely a nőre nézve érettnek mondható. Valószinűleg idősebb is volt férjénél; de a korkülömbség Béla vaksága következtében az eljegyzésnél akadályt nem képezett.

Ilona 1129-ben az akkor II. István magyar király trónutódjának designált vak Bélával kelt egybe[3]) s 1131. ápril 28-án férjével Székesfehérvárott megkoronáztatott.

---

atyáinkat is engedte e szerb földön uralkodni.“ *Evvel Urosnak az előbbi szerb uralkodóktól való származása el van döntve.*

[1]) V. ö. „der deutsche Herold“ l. c.

Ranzano (Ind. XIV.) Ilona, Uros leányának származását következőkép adja elő: „Ejus (t. i. II. Béla magyar királynak) uxor, matrona singularis prudentia, Helena dicta est; quam perhibent neptem ex sorore fuisse Constantinopolitani Imperatoris.“

A görög császár, kire e megjegyzés vonatkozhatik, okvetlenül Komnén (talán az 1118. augusztus 15-én meghalt I. Elek) volt. Jóllehet egy, Urossal egybekelt, Anna nevű görög herczegnőt sem ismerünk, mindazonáltal Ranzano feltevése, hogy Anna a görög császári családdal rokonságban volt, sokkal valóbbszinű, mint a Capetingoktól való leszármaztatás. Feltéve, hogy Anna mégis franczia nő volt, akkor a szerb krónikás tévedett, midőn Annát az uralkodóházból származottnak mondja; ez esetben Anna valószinűleg Franczia ország egy kisebb hűbéresaládjából származhatott.

[2]) Turóczi II. 63 „quae non post multos dies procuravit Geycham.“

[3]) Schier (Reginae Hung. c. művében) Béla egy első feleségét is említi. Szerinte Ilona Bélához még száműzetése idejében ment volna nőül. Miután Béla Kinnamosi unokája igen hasonlított István nagybátyjához (Béla egyik fiához), úgy atyja születése, valamint Ilona férjhezmenetele (ha Ilonán kívül Bélának más felesége nem volt — Schier itt következetlenségbe esik) Béla visszahivatása előtt ment végbe. Schier ebben bizonyítását keresi annak, hogy II. István, a kinek

Hogy II. István, a ki vak Béla házasságát közvetítette, szemét a szerb herczegnőre vetette s őt küldöttség útján a trónrajutó vak Béla nejéül kérette, annak egynél több oka volt. István már 1128-ban üzent háborút II. János császárnak, mivel ez István nagybátyjának, Álmosnak Görögországban menedéket nyujtott. Már 1128-ban bevette Belgrádot (némelyek szerint Braničevo-t is); a szerbek, a kik 1122-ben János részéről érzékeny vereséget szenvedtek, felhasználták a császár veszélyes helyzetét s Rasum várát bevették, (Engel szerint Raska-t a hasonnevű folyó partján), a mi Jánost annyira elkeserítette, hogy Kritoplost, a vár parancsnokát, női ruhába bujtatta s szamáron vitette végig a piaczon. Engel azon nézetben van, hogy a szerbek eme közreműködése talán még 1118-ból, a midőn II. István Dalmácziát a magyar koronának visszaszerezte volt, datálódik s következménye egy, Magyarország és Szerbia közt akkor létrejött szerződésnek. Akárhogy álljon is e dolog, annyi tény, hogy a szerb akczió az 1128/9-iki magyar-byzanczi hadjárat alatt első megbízható adatot szolgáltat a következő magyar-szerb szövetség felderítésére. Hogy országuk régi nagyságát újra helyreállítsák, a Komnénok egyebek közt a szerbeket is jármuk alá akarták hajtani. Természetes dolog volt tehát, hogy a magyarok, normannok[1]) és szerbek, akiknek a görögökben közös veszélyes ellenük volt, ezeknek egyesült erővel ellenszegülni törekedtek. István tehát ily értelemben kötött Urossal véd- és daczszövetséget II. János ellen. S így István érdekében is feküdt, hogy ez érdekközösséget vak trónutódjának a szerb fejedelem egy leányával való egyesítése még szilárdabb alapra fektesse.

De egyéb indokok is játszhattak itt közbe.

Tudjuk, hogy Ilona szépségén kívül még nőnél igazán ritka erélyes s szilárd jellemmel dicsekedhetett s hogy czéljai elérésénél s férje és gyermekei uralmának megerősítésénél még a legvérengzőbb eszközöktől sem riadt vissza — az 1132-iki országgyűlésen való fellépése az 1741-iki pozsonyi országgyűlésen lejátszódott jelenetek példányképe. — Lehet, hogy Istvánnak tudomása volt a herczegnő e tulajdonságairól s hogy ép ezért legalkal-

---

Álmos életbenmaradásáról tudomása volt s 1124-ben annak leányát, Adelheidot szívélyesen fogadta, Béla létéről mit sem tudott stb.

[1]) Klaić, Gesch. Bosniens. 63.

masabbnak is találta arra, hogy a vak Bélának mindenünnen veszélyeztetett helyzetében szilárd támaszt nyujtson. Ilona hozományáról Klaić i. h. 64. s 65. oldalán következőleg nyilatkozik: „Üres, mivel sem bizonyított feltevés, hogy II. Béla ipjától nászajándékul Boszniát kapta volna. 1135-ben Béla legelőször rámai királyi czímmel él (Fejér II. 82). Valószinű, hogy a boszniai bánok, midőn látták, hogy a hatalmas magyar király rokoni összeköttetésbe jutott a szerb uralkodóházzal, hozzá csatlakoztak. Valamivel később, 1135 után Béla az esztergomi országgyűlésen második fiát, Lászlót, a boszniai herczeg méltóságával ruházta fel, de az ország kormányzatát továbbra is a boszniai bánok kezében hagyta.“

Családi életét illetőleg csak azt tudjuk, hogy szerb rokonai egy részét udvarába hívta. Okmányokban tudtommal kétszer van szó róla.[1])

Élete végéről sem maradt fenn hiteles adatunk. Azon körülmény, hogy Béla élete utolsó éveiben az iszákosságra adta magát,[2]) arra engedne következtetni, hogy ekkor felesége őrködő szeme már nem vigyázott fölötte. Feltűnt továbbá az is, hogy Zsófia leányának a szüleiházból való eltávozása alkalmával egy író sem tolmácsolja az anya bánatát s végre abban találták főbizonyítékát azon feltevésnek, hogy Ilona 1138 körül halt meg, hogy Bélának 1141-ben bekövetkezett halála után nem annak özvegye Ilona, hanem az utóbbinak sógora Bélus lett gyámja a kiskorú II. Géza királynak. Ebből következtették, hogy az erélyes Ilona, ha még akkor életben lett volna, nem csikartatta volna ki kezéből kiskorú fia fölötti gyámságát. Mind e kombinácziókat Ilonának — II. Béla előtt — bekövetkezett halálát illetőleg megsemmisítették Jaksch[3]) leletei. Jaksch ugyanis a klagenfurti cs. k. tanulmányi könyvtár egy pergamens kodexében

---

[1]) Fejér, II. 94, egy 1138-ban kelt oklevélben, mely a dömösi prépostságra vonatkozik: „Anno autem .... millesimo centesimo trigesimo octavo, indictione I. epact. XVIII. regnante vero serenissimo et victoriosissimo Rege Bela II. bonae memoriae Almi ducis filio cum Helena regina clementissima anno autem regni septimo.“ — „Idem Bela Rex piissimus cum Helena Regina nihilo minus piissima.“

Wenzel, I. 550. 25 sz. év nélkül, András veszprémi prépost adománylevele a Szt. Mártoni apátság javára: „a piissimo Rege Bela et eius uxore Regina Elena disponendarum rerum suarum facultatem petiit.“

[2]) Turóczi, II. 64.

[3]) Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung 1888. Ergänzungsband, II. Heft 2. „Zur Lebensgeschichte Sophia's, der Tochter König Béla's II. von Ungarn.“

néhány levélfogalmazványra bukkant, melyek közűl hat Zsófia, II. Béla leányának élettörténetére vonatkozik s a melyek egyike Zsófia anyjához, Ilonához van intézve s következőleg hangzik: „Excellentissime matri sue N. regine nobilissime N. Christi et ipsius ancilla videre d(ominu)m d(eum) in Syon vel regem r(egum) cum[1]) decore s(alutem) audita[2]) dulcissima legatione v(estra), mater et domina, qua humilitatem m(eam) clementer salutare dignata estis excellentia v(estra), gaudens et exultans vehementer in domino grates devotissimas serenitatis v(estre) humiliter refero. Et quia dixistis speciale vobis esse gaudium pro amore sponsi celestis devotissimarum deo feminarum me elegisse contubernium, quid elegerim, quid invenerim vobis, domina, paucis intimare decrevi. Dum[3]) serenitatis vestre misericordiam oculo cordis intueor, mater et domina, qua me vobis commonentem amplecti fovere, nutrire vestra dignata est excellentia, quicquid honoris et glorie, quicquid iocunditatis et gratie vel leticie excogitare filialis[4]) valet delectio, totum vobis unire, matri intima devotione exhibeo. Verum tamen, quia gaudium m(eum) gaudium v(estrum) esse non ambigo, facta in me magnalia dei dignitati vestre, domina mater, intimare cupio. Ex quo loco N. inhabitare cepi regnum et patriam deo miserante inveni. Nam tanta in me patris nostri spiritualis domini scilicet abbatis omniumque mihi commanentium superhabundat gratia, ut velut in horto deliciorum quodam modo videar esse posita.“

Jaksch e levél iratását illetőleg azon eredményre jut, hogy az 1146. szeptember 11-ike után s 1147-ik áprilise előtt Admontban lett írva. De nem szabad elfelednünk, hogy Zsófia ez időben 14 évnél idősebb nem volt.[5])

---

[1]) cu rövidítőjel nélkül.

[2]) audita után „fama“ szó ki van törülve.

[3]) A levélnek most következő befejezését az V s VI közti fogalmazvány tartalmazza.

[4]) „filialis“ szó a sor fölé van írva.

[5]) Ha magukból a levelekből akarunk következtetni, akkor úgy találjuk, hogy bennük I. Konrád salzburgi érsekről még mint életben levőről van szó. E szerint e levelek még 1147-ben április hava előtt lettek írva (Meiller, Salzburg, Reg. 56. 291. sz.). Harmadik levelében, mely magához az érsekhez van intézve, Zsófia az érsek magas életkoráról szól. Első levelében, mely még Regensburgból van intézve II. Gézához, a ki ezen s a következő levelekben önálló fejedelem gyanánt van feltüntetve (Géza 1146. szeptember 11-én lett fegyverképes), Zsófia bánatát s nyomorát szembeállítja fivére „prosperitas rerumá-“nak.

Géza helyzete atyja II. Béla halála után 1141-ben sehogysem mondható kedvezőnek; ő maga még csak 12 éves volt, úgy hogy feltehetjük, hogy uralkodása

E levélből azt látjuk, hogy Ilona leányához Admontba küldöttséget menesztett, a mely tudtára adta neki, mily öröme volt a királynénak, a mikor hallotta, hogy Zsófia a mennyei vőlegényhez iránti szeretetből jámbor nők kolostorába vonult.

E levélből az is kitűnik, hogy Ilona nemcsak hogy nem halt meg férje előtt, hanem hogy még 1146 és 1147 közt életben volt. Hogy Ilona II. Géza idejében már nem szerepel, annak oka abban kereshető, hogy a derék s jóravaló Belus, a kinek Ilona s gyermekei jóléte szívén feküdt, a gyámságot kezébe összpontosította s Ilona fölöslegesnek találta, személyes befolyásával előtérbe lépni.[1])

Ilona halála tehát az 1146 utáni időre tehető. Hogy már 1157-ben nem élt, bizonyítja Géza egy okirata (Fejér II. 146.), *a melyben azt mondja:... „pro salute animarum matris et patris mei.“*

Ha e magyar-szerb házassági szövetség következményeit tekintjük, úgy első sorban szemünkbe ötlik Belus erélyes kormányzata II. Géza kiskorúsága alatt.

Belus sógorát, Csudomilt, Helena fivérét, rábeszélte, hogy rázza le a görög jármot és lépjen Magyarországgal hűbéri összeköttetésbe.

De Mánuel, a byzanczi császár, már 1151-ben lepte meg Csudomilt, a ki, miután Magyarország részéről segélyt nyerni nem tudott, hegyeibe húzódott vissza. Mánuel a szerbek elszakadását ürügyül használta fel, hogy a következő évben Magyarország teljes meghódítására czélzó terveit keresztülvigye.

---

első éveit anyja befolyása alatt töltötte; Borics is újra kezdett előállani a magyar trónra támasztott igényeivel. Helyzete legrosszabbra 1146 elején fordult, a mikor is Konrád Boricsnak segélyét helyezte kilátásba s az utóbbinak ösztönzésére két bajor gróf húsvét hetében (márczius 31-étől április 6-áig) Pozsonyt ostrom alá vette. Kedvezőbbé vált helyzete, midőn 1146 tavaszán Pozsonyt sikeresen visszafoglalta, ami arra bátorította, hogy bosszúhadjáratra induljon Bajorország ellen.

Azt hiszem tehát, hogy az első (Gézához intézett) levél Pozsony visszafoglalása után, azaz 1146 tavaszán lőn írva. Ekkor már szólhatni Gézának „prosperitas rerum“-áról.

A két, sorrendre nézve utolsó (5. és 6., az utóbbi anyjához intézett) levél egyidejűleg lett írva. Az első ismét Géza királyhoz van czímezve s Zsófia benne fivérét „rex Hunnorum victoriosissimus“-nak szólítja. Ez bizonyára nem csak alakiság, hanem nyilván ama nagy győzelem hatása alatt iratott, melyet Géza 1146-ban szeptember 11-én a bajor herczeg fölött a Lajta mellett aratott. Látjuk tehát, hogy a levelek iratásának ideje 1146 tavasza s ősze közé esik.

[1]) Jaksch fenti, ellenkező nézetét nem okadatolta.

Végre meg kell adnunk, hogy mindazon későbbi összeköttetés, a mely az Árpádok és a Nemanjidák közt létrejött, nem egyéb mint utóhangja ama szilárd érdekközösségnek, mely Bélának Ilonával való egybekelése folytán a két család közt fennállt.

4. Mária.

I. Sobieslav cseh herczeg, Adelheid, II. Béla nővérének férje, a közte és Béla közt fennálló rokoni s baráti viszonyt azáltal akarta megszilárdítani, hogy 1134-ben Mária szerb herczegnő, Béla sógornéja és közeli rokona, a przemyzlida II. Konrád, znaimi herczeg közötti házasság létesítésében buzgólkodott.[1])

A házasság külömben kettős sógorosodás kifolyása volt:

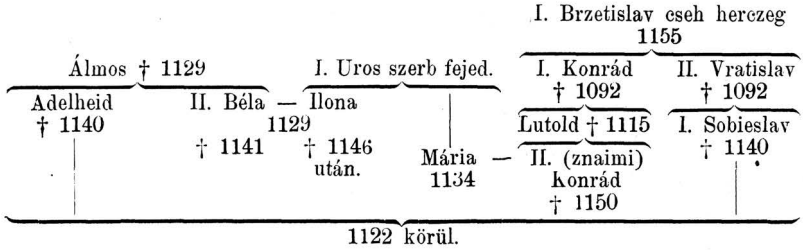

Mária herczegnő kétségen kívül Ilona húga s valószinűleg a magyar királyi udvarban tartózkodott, a hol Konráddal megismerkedett; Dubravius szerint Sobieslav Konrádot segélylyel küldte Bélához a lengyelek elleni hadjáratában.

Mária halálának éve ismeretlen. Azt tudjuk, hogy 1190-ben még életben volt.[2]) Gyermekei voltak: Ernő (1156), Konrád († 1178. november 11-én) és III. Otto († 1191. szeptember 9-én.)

---

[1]) *Cont. Cosm. Prag.* ad 1134: „Interea dux Sobieslaus levirum suum, regem Ungarorum, rogabat, quatenus sororem conjugis suae, videlicet reginae, principi Conrado znaymiensi in conjugium traderet, quo percussum foedus invicem hujusmodi caussis corroboratum, firmius perduraret.“

Pulkava Dobnernél Mon. III. 159. o. téved midőn a mennyasszony genea-, logiáját következőkép adja elő: „Conradus marchio Moraviae, dominus Znaymensis, filius Leupoldi, fratris Odalrici predicti, sororem Belae, regis Ungariae duxit uxorem Sobieslav contractum hujusmodi procurante.“ Dubravius is. Hist. Boem. II. k. 101. o. Konrád mennyasszonyát tévesen Béla nővérének mondja.

[2]) Boczek, Codex diplomaticus Moraviae I. 331. 342. 391.

5. Névtelen leány.

Uros egy lánya, kinek nevét nem ismerjük, *Belus*-sal kelt egybe.

Engel szerint Belus szerb boljár, a kinek még Uros nevű fivére is volt. Abból, hogy a magyar krónikák őt „avunculus regis Geysae"-nak nevezik, Engel bizonyossággal arra akar következtetni, hogy felesége Géza nagynénje (anyja nővére) és Uros nagyfejedelem leánya volt.

Engel ez okadatolása igen hiányos, mert avunculus azon esetben is lenne Belus, ha Uros fia s Ilona királyné fivére lett volna. Azon körülmény, hogy Belusban valóban Uros vejét kell tekintenünk, abban alapszik, hogy ma Belust nem szerbnek, hanem horvát-dalmátnak ismerjük.[1])

Engel a következő adatokat hozza fel Belus életéből: „Míg az öreg Uros élt, Belus folyton Géza király udvarában tartózkodott, a kinek kiskorúsága alatt az ország ügyeit is vezette és Boris német hada ellenében vitézül is harczolt. Uros halála után Belus valószinűleg visszatért Szerbiába, a hol akkor nagy zűrzavar uralkodhatott. Lehet, hogy Belus sógorai elnyomásával Szerbia trónját maga és Géza számára akarta biztosítani. De ez valószinűleg nem sikerült; Cinnamos abbeli tudósítása, hogy Belsis vagy Belus mindkét szemén vakítva lett (a minek azonban ő okát nem tudja), arra enged következtetni, hogy Belust sógora Csudomil elfogatta, szemevilágától megfosztatta s azután Magyarországba visszaküldötte volt."

Miután Engel Belus magyarországi működését, különösen a Mánuel császár elleni kűzdelmekben, méltatja, azon feltevésnek ad kifejezést, hogy Belus István herczeget, II. Géza öcscsét, Mánuelhez való menekülésében kísérte. E menekülés következménye az volt, hogy Magyarország és a görögök közt újra harczra került a dolog (Engel szerint 1159), mely alatt Mánuel a néhány évvel azelőtt trónra jutott Uroson (Primiszlávon), Belus fivérén meg akarta magát bosszúlni. Hogy országukat a császár haragja elől megóvják, a szerbek állítólag csakhamar megfosztották Urost trónjától s arra annak fivérét, a császár által is pártfogolt Belust emelték. A császár a választást megerősítette s a trónjától megfosztott Urosnak néhány Szerbián kívül lévő

[1]) Klaić, 66.

jószágot adományozott. 1162-ben Belus lemondott a trónról s Magyarországba ment, hogy támogassa a fiatal III. István királyt; Magyarországon be is fejezte életét.

Mai hazai íróink Belus működését következőkép ecsetelik: Szerintük Belus mindjárt II. Béla halála után ki lett nevezve a fiatal II. Géza gyámjának. Az ő közbenjárásának köszönhető a Magyarország és Spalato közötti jó viszony (1142. május 3-iki okmány) és Géza egybekelése Euphrosina orosz herczegnővel. A lerfeldi csatában (a Lajtha m. 1146. szeptember 11-én) Gézával együtt vezényelte a magyar sereg középhadát és oldalt támadta meg a német sereget. 1150 körül arra unszolta rokonát, Csudomilt (Blachint), hogy Görögországtól szakadjon el s Magyarországhoz álljon, 1152 tavaszán magyar segédcsapatot küldött szorongatott rokonának. Ugyanez évben egy sereg élén indult a trónkövetelő Boris ellen. Átkelt a Dunán s ostrom alá vette Branizovát, de vereséget szenvedett Mánueltől.

Hogy a derék Belust a magyar udvarból eltávolítsa, Mánuel a szerb fejedelmi méltósággal ruházta fel. De II. Géza halála után (1161) Belust újra találjuk Magyarországban, mint a kiskorú III. István hű tanácsadóját s gyámját.

Következő okmányaink tesznek említést Belus Magyarországban vitt szerepéről.

1142-ben II. Gézának egy a szt.-mártoni apátsághoz intézett oklevele az ország nagyjai közűl róla, mint „Belus Dux“-ról tesz említést (Fejér II. 117.).
1145. i. h. 124 o. mint Belus Palatinus comes szerepel.
1146. Wenzelnél I. $^{56}/_{24}$ mint „Belus Comes Palatinus et Banus“ „Belo Comite Palatino.“
1148. Fejér II. 129. „Bani Beli.“
1150. i. h. 130. „Belus Banus.“
Wenzel I. $^{58}/_{25}$ „Belus Banus.“
1151. Wenzel I. $^{60}/_{27}$ „Belus Banus.“
1152. i. h. $^{60}/_{28}$ „Belos Banus.“
1156. i. h. $^{62}/_{29}$ mint nádor.
Fejér II. 139. „Belos Palatinus Comes.“
i. h. 140. „Belo Palatino Comite.“
i. h. 144. „Belus Palatinus.“
1157. i. h. „Belus Banus et Comes Palatinus.“
i. h. 146. „Belo Palatino existente.“
1158. i. h. 148. „Belus (Princeps Regni).“

1163. i. h. 165. IV. István Bernhard püspöknek és a zágrábi egyháznak visszaszolgáltatja Dombrov birtokot. Ez okmány „Belus Banus"-ról II. László idejéből tesz említést. Egy másik 1165-iki okmány szintén Belus Banusnak mondja.

Egyik levelében, melyet III. Incze pápa 1198-ban Saul kalocsai érsekhez intézett, következőt találunk: „Ad audientiam nostram noveris pervenisse, quod *inclitae recordationis dux Belus* olim in Archiepiscopatu tuo, in proprio fundo suo, qui appellatur Caet (= Keu) monasterium, in protomartyris Stephani honore construxit, adeo illud amplis possessionibus reditibusque ditavit, quod XXX. monachi in eo, secundum beati Benedicti regulam, domino servientes, sustentationem sufficienter habebant, et hospites et pauperes ad ipsum monasterium divertentes, procurationem recipiebant de necessariis competentem; quadringentas etiam marcas argenti praeter cruces et calices, idem nobilis eidem loco ad ipsius ecclesiae concessit ornatum." (Fejér II. 336).

Ezen, Belus által alapított monostor később az ebroni szt. Ábrahám káptalan birtokába ment át; de ez rossz gazdálkodása folytán csakhamar kénytelen volt elhagyni a kolostort; csak hárman maradtak meg benne. A pápa fenti levelében felszólítja az érseket, hogy a monostor ügyeit rendezze.

Ugyanez ügyben a pápa második levelet is intézett az érsekhez (1198. Fejér II. 337), itt a kolostort „in loco, qui dicitur Keu"-nek nevezi.

Belus gyermekei közűl csak egyetlen leányáról tétetik említés.

1150 elején Vladimir, orosz herczeg, Euphrosina magyar királyné fivére, megjelent II. Géza udvarában, hogy tőle II. Isjavlav nagyfejedelem, a királyné bátyja nevében, Vladimirko, halicsi fejedelem ellen segélyt kérjen. Géza a két ország közt lévő határhegység felé vonult s ezt Isjaslavnak tudtára is adta. Midőn Vladimirko, ki Belz-en táborozott, megtudta, hogy a magyar hadsereg megérkezett, Przemysl-be vonult; erre Géza átkelt a hegyen, birtokába ejtette Sanok városkát, a halicsi parancsnokot őrségével együtt elfogatta s Przemysl felé vonult. Vladimirko erre küldöttséget menesztett Gézához, melynek sikerült, Gézát,

tekintettel az őszi esőzésekre s Isjaszlav késedelmezésére, visszavonulásra birni. Géza 1150. október 20-án tudtára adta a nagyfejedelemnek elvonulását s egyuttal beleegyezését kérte, hogy a kíséretében levő Vladimir herczegnek nőűl adhassa legfelsőbb bánja leányát. . . A nagyfejedelem a Géza által tervezett házassághoz meg is adta beleegyezését.

Jóllehet az orosz források nem tesznek említést az „első (legelőkelőbb) magyar bán“ nevéről, mindazonáltal nézetem szerint kézzelfogható, hogy itt csakis Belus leányáról lehet szó. Belust az 1150-iki okmányok bánnak nevezik, s természetes, hogy ő, mint a magyar király nagybátyja, a bánok közt az első helyet foglalta el; s nem is hihető, hogy Géza egyszerű alattvalója nevében játszotta volna a kérő szerepét. De eljárása egészen más színben tűnik fel, ha meggondoljuk, hogy a mennyasszony saját unokanővére; ily módon a rokonsági viszony következő képet ölt:

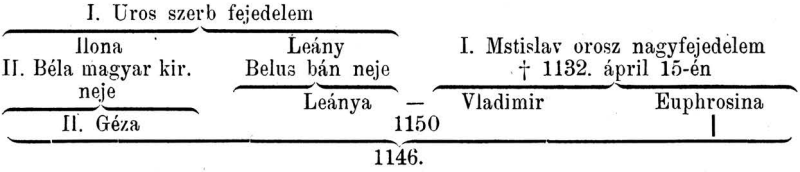

Vladimir mennyasszonyával valószinűleg akkor ismerkedett meg, midőn 1150 elején nővére udvarán Magyarországban tartózkodott. Az eljegyzés után Géza — az orosz szokásnak megfelelőleg — rangját megillető pompával küldte a mennyasszonyt az orosz nagyfejedelem udvarába, a ki neki és kíséretének Tilog városát jelölte ki tartózkodása helyéűl, a honnan azután a kíséret bőven megajándékozva elküldetett. A vőlegény, ki azalatt megbetegedése folytán sógora udvarán maradt vissza, csakhamar követte mennyasszonyát, a mire nemsokára az esketés is megtörtént.

Midőn Vladimir 1151-ben újra járt politikai küldetésben a magyar udvarnál, felesége is elkísérte oda, hogy meglátogassa szüleit. További élettörténete ismeretlen.

II. Uros (Primiszló) fejedelemre nézve, kit Engel Belus fivérének tart, még valami megjegyezni valónk van.

Engel e nézetét Arenpeck egy nyilatkozatával[1]) támogatja, mely következőleg hangzik:

---

[1]) Ap. Leibnitz, SS. Rer. Brunsvic. III. 666.

„Rex ab episcopis (nam cousque in puerilibus annis positus nondum militem induerat) accepta sacerdotali benedictione ad hoc instituta armis accingitur. — Post hoc ordinat acies. — Magnae aciei avunculus Regis Belae, Ban nominatus praeerat. Dux Austriae Heinricus sagittarios delevit, post haec duas illas magnas acies Regis scilicet et avunculi sui, impegit.... Hungari hostes usque ad fluvium Vischahe persequuntur. Comes Ures cepit Comitem Rapolt, Teutonicum, qui jam pridem nocturnis insidiis castrum Poson occupaverat.“

E passus semmi esetre sem jogosít fel arra, hogy „Comes Ures“-ben az öreg Uros nagyherczeget tekintsük, de arra sem ad jogot, hogy Belus fivérét nézzük benne. Az Uros nevet az Árpádok idejében a magyar országnagyok is viselték, e szerint ily nevű magyar főtisztet is érthet a krónikás a fenti Ures alatt. De miután Engel (p. 195.) nem bizonyítja be, hogy Csudomil utódja, Primiszló (Uros), Belus fivére volt, az általa említett rokonsági összeköttetést csakis saját kombinációjának kell tekintenünk.

6. Csudomil.

Csudomil-t a Czarsztvennik (Czarostavnik, Troadnik, szerb kútfő) I. Uros nagyherczeg idősb fiának mondja; a görögök Blacsin-nak (Blachin) nevezik.

Mint láttuk, Csudomilnak 1149-ben kedve kerekedett felbontani Görögországgal való viszonyát és magyar unokaöcscsével hűbéri összeköttetésbe lépni. Mánuel császár, értesülvén Csudomil szándékáról, Szerbiába vonult s a fejedelmet, miután az kizárólag önvédelemre szorítkozott, főurasága elismerésére kényszerítette. 1152 őszén a szerbek s a Belus által vezérelt magyar segédcsapatok s a görögök között újra harczra került a dolog. Kantakuzenos János, a görög hadvezér, oly közel jutott Csudomilhoz, hogy lándzsáját szúrta volna hátába, ha Csudomil vasvértezete fel nem tartja az ütést. Miután a hadvezér két újját vesztette volt, a császár s a szerb fejedelem párviadalra keltek ki; Mánuel lándzsáját elvetette, Csudomil mint magas testalkatú s izmos férfiú, a császár sisakja felé mérte az ütést s meg is sebesítette állán, de a sisaknak a császár szeme fölött levő vasgyűrűit, jóllehet azok a súlyos csapás folytán mélyen vésődtek be Mánuel homlokbőrébe, nem volt képes

hasítani. — Mánuel erre kezén sebesítette meg ellenfelét, kitekerte kezéből a kardot s foglyává tette. Politikai tekintetből Mánuel tanácsosnak tartotta, foglyát szabadon bocsátani, a mire ez súlyosabb feltételek alatt hűbéri esküjét ismételte.

Csudomil további történetét nem ismerjük; vajjon nős volt-e, volt-e gyermeke, hol és mikor halt meg, felderítve nincsen.

7. Desa.

Kinnamos szerint Primiszló, Belus és Desa (Deses) fivérek (I. Uros fiai). Ugyane szerző szerint Desa Mánuel császártól a Nis (Naisos) melletti Dendra tartományt kapta volna, a miért a császárnak hűséget esküdött. Midőn a szerbek (dalmátok) Uros (Primiszló) dethronizálása után Belus-t kiáltották ki fejedelmüknek, attól tartottak, hogy ez eljárásuk folytán a császár haragját vonták magukra. Belus csakhamar II. Geiza halála után (tehát 1161/2) lemondott fejedelmi trónjáról, ami a szerbeknek alkalmat szolgáltatott arra, hogy a császár iránti jó érzelmüket bebizonyítsák. E czélból a két testvért, a trónjától megfosztott Urost s dendrai Desát, a konstantinápolyi udvarba hozták és felkérték a császárt, hogy válaszszon a két trónjelölt közt. Tekintettel arra, mit Kinnamos e dologra nézve utólag megjegyez, téved krónikásunk, ha azt állítja, hogy a császár választása Urosra esett. Kinnamos állítását határozottan úgy kell értenünk, hogy Mánuel 1162-ben Desát nevezte ki Szerbia fejedelmének, a mire ez Dendra területét visszaszolgáltatni ígért a császárnak.

Diokleas Presbyter azt mondja, hogy már 1150-ben sikerült Desának II. Radoszló diokleai királyt megfosztani trónjától.[1]) Tény az, hogy Desa 1151-ben „Dessa, dei gratia Dioclie, Stobolie, Zacholmie dux"-nak nevezi magát.[2]) A Czarstvennik Desá-t Techomyl-nak és Csudomil öcscsének nevezi, a mit mi is elfogadunk.

Desa késedelmezett Dendra átadásával s hogy Mánuel előtt minden eshetőségre biztosítva legyen, III. István

---

[1]) „Post haec surrexerunt quidam maligni . . , et adduxerunt Dessam filium Urossi, et dederunt ei Zentam et Tribuniam."

[2]) Kukuljević II. 45—46. oldalán levő okiratban, melyben a Pola melletti Gargansko hegyen levő Mária-kolostornak Meleda szigetét adományozza.

magyar királylyal, nemkülönben házassági viszony létesítése által Németországgal is törekedett összeköttetésbe lépni.[1]) Midőn Mánuel 1165-ben megkezdte Magyarország elleni nagy hadjáratát, szigorúan meghagyta Desának, hogy szerb seregével csatlakozzék az övéhez.

Kénytelen volt tehát, csapatjaival a Nis melletti görög táborba vonulni. E mellett azt a vigyázatlanságot követte el, hogy III. István ott tartózkodó követei előtt kijelentette, miszerint ő egyesegyedül Magyarországgal tart. Mánuel, kinek Desának e nyilatkozata tudomására jutott, Desát szigorú őrizet alá vétette, azután Konstantinápolyba küldte. Vajjon internálta-e őt oda, s ott halt-e meg, felderítve nincsen; Ducange szerint (p. 53) a trebunjei Péter-templomban van eltemetve, ami — ha valóságon alapszik — arra engedné következtetni, hogy Desa Szerbiában fejezte be életét.

Engel (p. 197) említi, hogy Desa trónrajutása után Németországból vett feleséget. Engel erre nézve forrást nem idéz. Ha való, akkor Desa a 12-ik század 60-as éveiben özvegységre jutott. Vajjon volt-e második felesége s német nő volt-e, ez Engel említett nyilatkozatából ki nem vehető, de a műve 140-ik oldalán levő családfán Desa egyetlen felesége s fiai anyjaként „N. N. német nő“ van felhozva.

Desa következő gyermekeit ismerjük: Névtelen leányát, Dávidot, Stracimirt, Miroszlót és Nemanja Istvánt.

8. Desa leánya.

1164-től 1167-ig Mánuel császár és III. István magyar király között véres háború ütött ki. Mánuel Zimonyt ostrom alá vette s elfoglalta; bevette a Szerémséget (1165. tavaszán), míg Dukas János és Kaluphes Nikefór tábornokai 1166-ig a magyar Dalmácziát (Traut, Sebenigót, Spalátót, Diokleát és Scardonát) kerítették birtokukba.

A magyarok, hogy az elvesztett területet visszahódítsák, folytatták a kűzdelmet, de sikertelenül, mert 1167. július 18-án Kontostephanos Andronikos görög hadvezér a Dénes vezetése alatt álló magyar sereget Zimony mellett megverte.

---

[1]) Engel, 197.

A velenczei kormány kedvezően ítélt a görögök dalmácziai hódításairól. Miután Velencze már néhány dalmát sziget birtokába jutott, II. Michieli Vitale doge, az ügyes és eszes politikus, azon reményben volt, hogy könnyebb lesz a dalmát szárazföldet a görögök kezéből kicsikarni, mint a magyarokéból. A doge tehát oly politikát űzött, mely egyrészt népszerűvé tette Dalmácziában, másrészt azon meggyőződésre juttatta a magyarokat, hogy a doge legkönnyebben lehet ura a helyzetnek.

III. István ez időben az ország kül- és belügyeire befolyást gyakorolni nem tudott s egész törekvése oda irányult, hogy a velenczeiekkel bizonyos modus vivendi-t hozzon létre, melynek czélja az legyen, hogy a dalmát szárazföld esetleges visszahódításánál útját ne állják. E modus vivendi-t olykép vélte István létesíttetni, hogy a hatalmas Michieli Vitale dogeval rokoni viszonyba lép.

A Michieli család Velencze legelőkelőbb családjainak egyike volt. II. Michieli Vitale doge alatt hatalma fénypontjára emelkedett; a doge egyik fiát, Miklóst, Arbe dalmát sziget grófjának választották (1166), míg másik fia, Lénárt, az isztriai partvidéken levő Osero sziget grófja volt. István tehát azt tervezte, hogy a két fiatal Michielit családjával rokonságba hozza. E czélra Mária herczegnőt, II. László nagybátyjának († 1162) leányát, Miklósnak, az arbei grófnak, „filiam Ducis Edessae"-t pedig az oseroi Lénárt grófnak adta nőül.

Így adja tudtunkra Dandolo, Muratori olasz történetírók gyűjteményében[1]) ez eseményt.

Ducange (53) ez adatot következőleg magyarázza: „Sed et illius (t. i. Desa) fortasse filia fuerit, quam Leonardo, Vitalis Michaelis Venetorum ducis filio, in uxorem dedit Stephanus Hungariae rex, quam[2]) Dandulus filiam fuisse ait Dessae ducis;" 153-ik oldalán pedig következőket jegyez meg: „Venetorum amicitiam adfinitatibus consiliare studuit (t. i. III. István) filia Ducis Geyzae, Leonardo Vitalis Michaelis Ducis Venetorum filio, Comitique Auserensi; altera vera Maria Ladislai Ducis filia Nicolao eiusdem filio conjugibus datis." — Hogy Ducange itt Lénárt

[1]) XII. köt. pag. 292.
[2]) Innocent. III. lib. 11. Epist. p. 490. edit. Venet. et apud Odoric. Rainald an. 1202. n. 8.

feleségét Geiza herczeg leányának mondja, határozottan írás- vagy sajtóhiba, s helyesen „Dessae“-t kell olvasnunk.

Lucius (Lucic) János[1]) több helyen Lénárt feleségét „filia Ducis Dessae“-nak nevezi, de nem mondja, hogy Dux Dessa alatt szerb fejedelem értendő.

Engel[2]) Dandolo állítását következőleg fordítja: „Eine Tochter des Herzogs von Dessa“ s az o) alatti megjegyzésben hozzáteszi: „Nach dem damaligen Styl eine Serwische Prinzessin.“

1801-ben kiadott, Szerbia történetét tárgyaló műve 198-ik oldalán pedig azt mondja: „Nach Dandulus verheirathete der König von Ungarn eine filiam Ducis Edessae im J. 1167 mit dem Grafen Leonhard, Comes Auseris, Sohn des Dogen Vitalis. Ist diese Lesart richtig, oder soll es Ducis Dessae heissen?“ Kételyei daczára a Nemanjidák családfáján Dessa gyermekei között mégis határozottsággal következőt állít: „N. N. Tochter, Gemahlin des Venet. Grafen Leonhard von Osero.“

Nézetem szerint Dandolo állítása *csakis Desa leányára vonatkozhatik* s nincs is okunk, kételkednünk e felfogás valódiságában. Az idősb Courtenay családra, mely 1165-ig uralkodott az osrhoeni Edessában, nem gondolhatunk, s mivel III. István Lénárt grófnak *rokont* akart nőűl adni, *úgy az a következő tábla szerint egyesegyedül csak Desa leánya lehet:*

I. Uros, szerb nagyherczeg

Ilona férje: II. Béla, magyar király		* * * * * * * * * *	Desa
II. Geiza † 1161	II. László † 1162	II. Michieli Vitale † 1173	
III. István király	Mária —	Miklós Arbe grófja / Lénárt Osero grófja —	Leány

Ez arra is enged következtetni, hogy István szerb rokona 1167-ben, miután atyja már akkor trónjától megfosztatva Görögország valamely városában élt, unokatestvére udvarában, valószinűleg Belus nagybátyjának oltalma alatt tartózkodott s hogy a két Michielinek a magyar uralkodó-

[1]) Traui születésü; † 1679. Művének czíme „de Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex,“ kiadta Schwandtner 1748-ban, a SS. III. kötetében.

[2]) Dalmátia története, 1798, pag. 485.

házzal rokon nőkkel való egyesítése a diplomatikus Belus műve volt.

Michieli Lénártról tudjuk, hogy atyja hadjáratai alatt mint Velencze helyettes dogeja igen derekasnak bizonyult.[1]) Egyike volt azoknak, kik 1173-ban, atyja halála után Ziani Sebestyént dogeul választották s 1174-ben politikai küldetésben is járt Mánuel görög császárnál.

Utódjai közül Lucius (279) csak Daria nevű leányáról, Osero grófnéjáról tesz említést, a kivel az oserói grófság a Morosini családra jutott.[2])

9. Dávid (Zavid).

A Troadnik szerint Desa fia. Brankovics György szerb történetíró Zavid-nak nevezi, s ez elnevezést onnan származtatja, hogy azon időben, midőn született, atyját leginkább irígyelték („jegda hortze Zavidachu otcu jego"). Az

---

[1]) Freschot Kázmér, Lipregi Dell Nobilta Veneta, Venezia 1682, p. 85: „Leonardo, figlio del suddetto Vitale, conte d'Ossero, lasciato viceregente della Republica assente il Padre nell' imprese d'Oriente, fu suggetto di grandissimo talento, riconoscinto ne pacifici auspicii, con quali amministro le veci del Genitore e refe il suo nome benemerito della fame."

[2]) Morosini Domonkos dogenak (1148—1156) hasonnevű fia 1152—1180-ig zárai gróf volt. Ennek fia Roger egy 1174. aug. havától kelt okirat értelmében Ziani Sebestyén dogetól a Pago szigeten fekvő Kesse (Chissa) kastélyt kapta (a szóban levő okiraton két Morosini — Márk és Mór — van tanúként aláírva). Dandolo Henrik doge 1203. áprilisától kelt okiratában az adománylevelet Roger, ki már akkor Osero grófja volt, némkülönben utódjai javára megerősíti. Roger ennélfogva még 1203. április előtt kelt házasságra Michieli Dáriával. 1202. márcz. 15-én kiállított okiratában Daria „Dei Gratia Absarensis Comitissa" Róbert és Péter fiaival egyetemben megígéri, hogy minden Kessére vonatkozó igényeiről Arbe város polgárainak javára lemond, ha az arbeiek Róbert fiát megválasztják Arbe grófjának.

1205-től kelt okiratában Ziani Péter doge megerősíti Morosini Roger örököseinek Chissá-ra vonatkozó jogait, miután Sisinnolo János, Arbe grófja, hivatkozással Krezimir, horvát király régibb szabadalmaira, azt állította, hogy a nevezett kastélyra nézve ő neki is birtokigényei vannak.

1208. márczius havában Roger fiai (Róbert, Péter, János és András) újra kapják Oseroi birtokuk megerősítését (ap Wenzel XI. 86/60): „que omnia suprascripta ego suprascriptus Petrus sum districtus per sacramentum servare usque ad menses quatuor, postquam suprascriptus Robertus frater meus in Sclavonia venerit vel in Venetia infra tres menses de custodia, qua tenetur, infra quod spatium per quatuor mensium in Sclavonia, vel tantum in Venetia sui adventus:" „usque ad menses tres, ex quo suprascriptus Joannes frater noster prius venerit ad aetatem," „usque ad menses tres, postquam suprascriptus Andreas frater noster primo venerit ad aetatem," „signum suprascripti Petri Mauroceno, qui cum scribere nesciret, pro se scribi et hoc fieri rogabit."

Péter fiai gyanánt 1236-ban Roger és Lénárt szerepelnek; az előbbiről Lucius azt mondja, hogy 1243-ban Arbe grófja volt. Az utolsó Morosini családbeli oserói gróf Marino (Bazeda melléknévvel), kinek halála után a velenczei nagy tanács legelőször Doria Andrást választotta Osero grófjának (1304).

e herczegre (kit különben csak a szerb források neveznek Dávidnak, míg a görög írók Desa egy Konstantin nevű fiáról tesznek említést) vonatkozó adatok oly eltérők, hogy lehetetlen világos képet alkotni róla.

Valamivel nagyobb világosságot vetnek a szóban levő Dávidra Nemanja Istvánnak rokonaival való kűzdelmei, melyeknek tárgya a nagyzsupáni (nagyherczegi) méltóság volt; határozott adatunk van arra nézve, hogy 1173-ban döntő ütközetre került a dolog, melyben Nemanja ellenségein fényes győzelmet aratott s mely alkalommal legidősbb fivére életét is veszté.[1])

Mivel Nemanjának 1173 után okiratilag említett fivérei közt Dávid elő nem fordul (de még a görögök Konstantinja sem), úgy joggal feltehetjük, hogy Dávid 1173-ban fejezte be életét. Családjáról semminemű adatunk nincsen.

10. Stracimir.

Valószinűleg Nemanja másodszülött fivére. Neve a Ragusa s Nemanja közt 1186-ban szeptember 27-én kötött békeokiratban jön elő.[2]) Azonkívül még említik őt Chron. Salmansveillens. s az úgynevezett Ansbertus krónikája.[3]) Nemanjának I. Frigyes német császárral 1189-ben folyt alkudozásai alkalmával. Miután a raguzaiak „Comes"-nek nevezik, és a mint ez az idézett krónikákból kitűnik, a politikára is befolyást gyakorlott, kétségkívül Nemanja fennhatósága alatt Szerbia egy részét hűbérűl birta.

Családi viszonyairól, valamint halála évéről mitsem tudunk.

11. Miroszló.

Mint tudjuk, Desának sikerült 1150-ben II. Radoszlót, Dioklea királyát trónjától megfosztani s országát elfoglalni. Mánuel görög császár nem hagyta ugyan Nemanját soká Dioklea élvezetében,[4]) de Nemanja 1168-ban újra elfoglalta

---

[1]) Kállay, 39.

[2]) Wenzel, VI. 165/105. „. . . ex parte Magni Jupani Neman et fratrum eius *Comitis Strazimiri* . . ." „Hanc pacem cum Megaiupano Neman, Strazimiro . . . nos Ragusei facimus, et heredibus eorum."

[3]) Fontes rer. Austriacarum V.

[4]) Cattaro számára 1166. május 20 án kiállított okiratban (ap. Kukuljević II. 73.) következőt olvasunk: „Imperante piissimo et semper triumphatore Hemannehele, duce existente Dalmacie atque Dioclie Kyr Izanacio."

az országot és Szerbiával egyesítette. Ez alkalommal fivérét, Miroszlót, Chlmország fejedelmévé tette. (Némelyek Chulmiának, Humnak, mások Zahlumje-nek, Zachlmje-nek stb. mondják; ez a mai Herczegovina anyaországa.)

Miroszlóról legelőször 1180-ban Rainer spalátói érsekkel való czivódása alkalmával van szó. III. Sándor pápa ez ügyben 1181. július 7-én levélben fordul Miroszlóhoz[1]) s III. Béla magyar királyhoz.

A Nemanja és Raguza közti 1186. szeptember 27-én kelt békeokiratban következőt találunk: „Ex parte Magni Jupani Neman et fratrum eius . . . Myroslavi“ „et Sclavi de Chelmunia . . . ubi voluerint, emant“ „Hanc pacem cum Megaiupano Neman . . . Mirislavo nos Ragusei facimus, et heredibus eorum.“ E békeirat aláírása következőleg hangzik: „Én a nagyzsupán megesküdtem és aláírtam.“ „Én Miroszló knéz megesküdtem és aláírtam.“

1189-ben részt vesz Miroszló a Nemanja s I. Frigyes császár közt Nisben létrejött találkozásban.

1190-ből (június 17-én[2]) fennmaradt egy Raguza s Miroszló közt létrejött szerződés, melyben következőt olvasunk: „Salutationibus et locutionibus Domini Comitis Miroslavi per nuncios suos Maurum Jupanum directis, hec est Raguseorum responsio“ . . . Gervázius raguzai gróf esküje után Miroszló eskűtételét olvassuk: „Ego Comes Miroslavus . . . idem et ego illis juro.“

1199-ben a források Miroszlóról már mint halottról szólnak.

Felesége *Kulin* boszniai bán nővére volt[3]) s férje halála után hazájába tért vissza.

Ducange és követői szerint Miroszló (vagy pedig Stracimir fivére) gyermekeket is hagyott hátra. Egyik fiát állítólag *András*-nak hítták, a kitől Chlm urait következő módon származtatják:

---

[1]) Wenzel, VI. 143/92. „nobili viro Miroslave Comiti Tacholminato.“

[2]) Kukuljević, II. 157—159.

[3]) Vukan, diokleai király levele III. Incze pápához 1199-ből ap. Fejér II. 370.: „quia haeresis immodica in . . . Bessina (Bosznia) pullulare videtur, in tantum, quod peccatis exigentibus ipse Basilinus (= Ban Culinus) cum uxore sua, *et cum sorore sua, quae fuit defuncti Mirosclawi Che(l)mensi* (*uxor*) et cum pluribus consanguineis suis seductus, plusquam decem millia christianorum in eandem haeresim introduxit.“

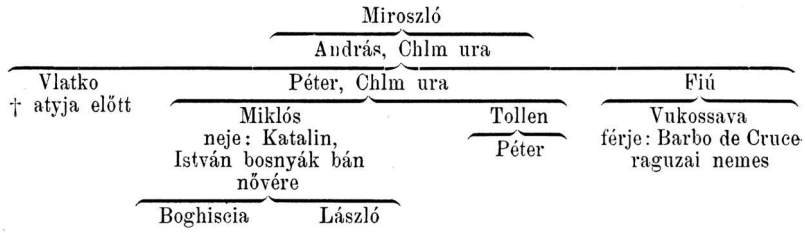

E nézet ellenében következő megjegyezni valónk van: Tény az, hogy egy 1198. márczius 31-iki okiratban szó van *András*-ról, mint Chlm herczegéről, a ki a herczegi méltóság birtokában egészen 1202-ig volt[1]; de a szóban lévő András, III. Béla magyar király fia.

1218-ban szó van egy *Péter* nevű herczegről, kit később spalátói fejedelemnek is megválasztottak (1222—1225); de *Péter származása ismeretlen.*

Pétert unokaöcscse, *Tolen*[2]), követte, ki 1239-ben halt meg.

Utána következik azon *András,* kit Ducange Miroszló (vagy Stracimir) fiának tart. Jóllehet ezen Andrástól több okiratunk maradt fenn,[3]) mégsem vagyunk azon helyzetben, hogy származásáról biztosat állítsunk.

Utoljára 1249-ben van róla szó.

Hogy Ducange genealogiai adatai hibásak, azt épen az 1239-iki okirat mutatja, melyben András *Bogdán* és *Radoszló* nevű fiairól van szó.[4])

Radoszló követte atyját. Két 1254. május 22-iki okirat említi.[5])

---

[1]) Kukuljević, II. 191, 199; Tkalčić, Mon. episcop. Zagrab. I. p. 8, 9, 10, 16.

[2]) Tamás főesperes (cap. 33) következőképen nevezi: „Tolen de Chulmia, *nepos* comitis Petri de Chulmia."

[3]) Az 1239. július 11-én Spaláto és Chlm közt létrejött békekötésben következőt olvasunk: „Ego servus dei Stephanus Comes. Andreas et Comes Tollen." (Tamás főesperes, hist. Salonit. ap. Schwandtner III. 591.)

Uralkodása kezdetén (1239/40) Dandolo János, raguzai knézzel szövetséget köt; azt mondja: „Én András, Chlm nagyknéze (Knezi veli chlmszky)." Elődeire hivatkozik, a mivel arra akar mutatni, hogy az uralkodó chlmi fejedelmi házból való.

1241. szeptember 7-én Spalátóval békét köt (Tamás főesperes l. c. 598. s Lucius l. c. 472—473): „veniens Comes Andreas de Chelmo . . . in Spalatum."

[4]) Wenzel, II. 356. Raguzával kötött béke alkalmával: „Én András, Chulmia nagyknéze, Bogdán zsupán és Radoszlav zsupán fiaimmal egyetemben."

[5]) Wenzel l. c. 375. „Mi Raguza . . . bírái, neked, Radoszlav zsupánnak esküszünk."

L. c. 377: „Én Radoszlav zsupán, András, Chlm knézének fia."

1254 után sem róla, sem más chlmi herczegről nincs szó többé; valószinű, hogy Chlm Radoszló halála után a szerb királyok birtokába ment át, míglen a 14-ik század harmadik tizedében Kotromanics István boszniai bán a birtokában lévő bánsággal egyesítette.

12. Nemanja István nagyherczeg.

Mindazon kombinácziók, melyeket a régibb szerzők a „Neeman“ név, mint felvett melléknév, jelentményére és eredetére nézve tettek, ma üres szószaporításnak bizonyultak. Maga a nagyherczeg az 1198/9-ben kelt, a chilandári kolostor javára kiállított adománylevelében határozottan azt mondja:[1]) „Ő (t. i. Isten) engem nagyzsupánná tett, *a ki a szent keresztségben Nemanja István nevet kaptam.*“

A raguzaiakkal 1186. szeptember 27-én kötött békeszerződésben pedig[2]) azt mondja: „Perut Mendolus Jupan, et Drusima Semiga Uidossi filii *ex parte Magni Jupani Neman.*“

Származását illetőleg még a mai irodalomban sem találunk egybehangzó ítéletet. Kállay szerint[3]) „unokája, vagy egy újabb szerb történész nézete szerint fia Uros nagyzsupánnak.“ Klaic[4]), ki közvetlenül Desa mellett említi, származásáról mitsem szól. De miután Nemanjának okiratokban szereplő fivéreit, Stracimirt és Miroszlót, egyik forrás sem nevezi I. Uros nagyherczeg fiainak, úgy nincs is okunk a Troadnik s mások állítását, mely szerint Nemanja Desa legifjabb fia, kétségbevonni.

Ép oly eltérők az adatok születési évét illetőleg. Safarik P. J.[5]) szerint 1114-ben a Czarstvennik s a Ljetopisz Chilandarszki szerint 1117-ben, Engel szerint 1143 körül született. Engel állítása annyiban bír némi jogosultsággal, hogy 1114—1117, mint Desa legifjabb fiának születési évei nagyon is magasra vannak szabva, eszerint Nemanja 1190-ben okiratilag említett bátyjái már nyolczvan évesek lehettek, ami nem akadályozta volna ugyan abban, hogy politikai szerepet játszanak, de ami minden esetre nagyon is valószinűtlen.

---

[1]) Avramovity, l. c. 16.
[3]) Wenzel, VI. 165/105.
[2]) l. c. 34.
[4]) l. c. 131.
[5]) Jahrbücher der Literatur, Wien 1831. 53. köt. az értesítő 9. lap.

Safarik szerint 1159-ben jutott trónra; ez állítás szintén csak akkor nyer valószinűséget, ha I. Uros fiára vonatkozik. Ha a nyugati és keleti íróknak ez egymástól eltérő adatait összevetjük, akkor azon eredményre jutunk, hogy Nemanja 1165 körül Mánuel császár titkos vagy nyílt támogatásával követte atyját, Desát, a II. Radoszlótól 1150-ben elfoglalt diokleai (zetai) királyságban. De miután Nemanja trónrajutása bátyjáinál, kik ezáltal trónjogaikban megnyirbálva gondolták magukat, rossz vért szült, háromszor fellázadtak eliene, a miben a többi szerb hűbérfejedelem, a kik Nemanja trónrajutását s a görög pártfogást nem igen szívesen látták, hathatósan támogatta őket. Nemanja végre fényes diadalt aratott ellenein, minek folytán az ország állandó és elismert urává lett. Chlm ugyan csakhamar Mánuel birtokába ment át,[1]) de Nemanja 1168-ban újra visszafoglalta.

Törekvése most már oda irányult, hogy a különböző zsupánok alatt álló szerb országocskákat hatalma alá kerítse s az azalatt megszerzett nagyherczegi méltóságot örökössé tegye családjában. E törekvését azáltal vélte előmozdíthatni, hogy valamely nagyhatalomhoz hozzácsatlakozzék, s miután belátta, hogy lehetetlen terveit a görög politikával ellentétben keresztülvinnie, teljesen Mánuel császár karjaiba vetette magát s haláláig buzgó híve maradt a konstantinápolyi udvarnak. Ama küzdelmei, melyeket Mánuel halála után Angelos Izsák császárral vívott, végre is szorosabbra fűzték a görög császári családhoz.

Nemanja főérdeme tehát azon alapszik, hogy Szerbia egyeduraságát, illetőleg a számos kis duodec-államot megszűntette s magát az összes, szerbek által lakott területek (Bosznia kivételével) önálló fejedelmévé (ki nemzeti politika értelmében kormányozza népét) tette[2]). Ama kísérletei, hogy Konstantinápoly befolyása alól emancipálja magát s Németországhoz csatlakozzék, I. Frigyes császár politikáján, mely

---

[1]) Cattaro város részére 1166. máj. 20-án kiállított oklevélben (Kukuljević II. 73.) Mánuel mint „Dux Dioclie“ szerepel.

[2]) Minderre a fent említett okiratban utal, midőn azt mondja: „Megújítottam és megszilárdítottam a nagyatyai örökséget. Isten segedelmével s Istenadta értelmemmel magasra emeltem a zilált nagyatyai örökséget s még a tengervidékekre is kiterjesztettem.“

Miután Nemanja itt csakis nagyatyai (különben régebbi őseit is gondolhatja alatta) uralmáról szól, mindinkább bizonyosabbá válik, hogy nem fia, hanem unokája Uros nagyherczegnek.

e mozzanat jelentőségét fel nem fogta, hajótörést szenvedtek.

Nemanja 1195-ben ájtatosságból lemondott trónjáról és az uralmat elsőszülött fiának kezébe adta; ő maga pedig Simon barát név alatt az általa épített Studeniczai kolostorba vonult. Két évvel később ismét Athos hegyére ment, hol a Chilandár-kolostort emelte.[1]) Meghalt 1200 elején ugyanott[2])

Nemanja felesége *Anna;* genealogiája a legeltérőbb adatok halmaza.

Zsivkovics szerb püspöknek 1794-ben megjelent, szent Száva (Szabbasz, Nemanja egyik fiának) életét tárgyaló műve szerint Anna Román császár leánya. Miután itt csakis IV. Román, byzanczi császárról (a kappadók Diogenes Konstantin fiáról) — uralk. 1068. január 1-től 1071-ig — lehet szó, az említett kútfő genealogiai származtatása el nem fogadható. IV. Románnak csak *egy* feleségéről, a vele 1068. január elsején egybekelt Dalassena Eudókiáról, az 1067. májusában elhalálozott XI. (Dukas) Konstantin özvegyéről van tudomásunk. Ha már most felteszszük, hogy Román állítólagos leánya már 1068-ban született, akkor első fia születésekor (1084) legalább 16 éves volt; Nemanjának 1084-ben született fia ennélfogva 1195-ben még csak 11 éves fiú lenne, míg Nemanja idézett okiratában (a Chilandár-kolostor alapító levelében) fiát 1195-ben trónutódjának s a görög császár vejének mondja.

Anna külömben még sz. Vladimir életírása szerint görög születésű (Hilferding).

A Czarstvenik szerint Anna Boris boszniai bán leánya.

Engel és mások e Borisban természetesen Kálmán magyar király legifjabb fiát látják; Julinácz és mások Annát Kulin boszniai bán leányának tartják.[3])

---

[1]) A Chilandár-kolostor alapító levelében azt mondja: „S én... Simon barát megáldottam őt (t. i. elsőszülött fiát) ... hazámból a szent hegyre (Athosra) vonultam."

[2]) Egy 1202-iki okiratban (ap. Fejér II. 390.) elsőszülött fia azt írja III. Incze pápának: „sicut bonae memoriae pater meus."

[3]) Ducange 53 ebbeli állításaiban fölötte megbízhatlan s sötétben botorkál. Lássuk pl. a következőt: „Quo quidem in bello (t. i. Radoszló és János fivérek, Rassza és Zeta királyai ellen), Borrichii Bosinensis Bani, cujus filiam uxorem duxerat Neeman, vel potius Miroslavus, copiis adjutus est, Borrichio quippe filius ac successor fuit Culinus, vel ut praeferunt Innocentii III. epistolae, Bacilinus, vel potius Banculinus, in quibus, mentio fit matrimonii initi, a Miroslavo, cum bani istius Bosnensis sorore, ubi is Miroslavus Chelmensis adpellatur."

De miután ez adatok egyike sem áll meg a kritika előtt, úgy arra a meggyőződésre jutunk, hogy Nemanja felesége származását és házassága évét[1]) homály borítja. Csak azt tudjuk, hogy férje lemondása után szintén kolostorba vonult, mely alkalommal Anasztázia nevét vette föl; halála éve ismeretlen.[2])

Nemanja gyermekei közűl a következőket ismerjük:

13. Vukan.

III. Imre 1198. január 8-áról kelt és Vulkanhoz intézett levelében[3]) azt mondja: „Karissimo in Christo filio Wulcano Illustri Regi Dalmatie et Dioclie“ (a pápa figyelmébe ajánlja követeit) Vukannak a pápához szóló levelében[4]) — 1199 — „(V.) eadem gratia Diocliae atque Dalmatiae Rex“ czímével él. Különben helyes a „Vlk“ (= Farkas) elnevezés is.

Atyjától valószinűleg annak lemondása idejében Dioklea királyságot kapta s bizonyára bátyja, István nagyherczeg, fennhatósága alá került. Ez lehetett oka annak, hogy e becsvágyó ember fivére ellen fondorkodott s végre a pápai székhez s a magyar udvarhoz csatlakozva, nagyherczegi trónjáról le akarta taszítani.

Törekvéseit Imre magyar király készségesen előmozdította; egy ideig segédkezet is nyujtott neki a nagyherczegi méltóság elérésében, sőt a pápánál is érvényesítette befolyását azon czélból, hogy az Vuknak adja meg a királyi koronát.[5])

Pejácsevics (Ferencz; művének czíme: Historia Serviae ... a saecula VII. ad XV. Opus posthumum, Colociae 1799.) következőt mond: „quibus ... Stephan quoque Neeman ... adjunctus fuit ... ut ... et Augusto nuptias consilian'e, Culin Bosniae Bani filiam, qualicunque nexu Friderico (t. i. Frigyes német császár) colligatam, redux in Patriam connubio junxerit.“ Ducange azon állítása, hogy Kulin Boris fia, természetesen hozzájárult ahhoz, hogy Annát is Boris leányának tekintették.

[1]) Pejácsevics azon állítása, hogy a házasság I. Frigyes német császár közvetítése folytán 1162-ben jött létre, bebizonyítva nincsen.

[2]) Hertzberg amaz állítását, hogy Nemanja István öreg korában Eudokia byzanczi herczegnővel kelt egybe s hogy ez azután fia s utódja felesége lett, megczáfolja a chilandári okirat, melyben Nemanja fiáról határozottan mint Elek görög császár vejéről tesz említést.

[3]) Wenzel, VI. 195/125.

[4]) Fejér, II. 370.

[5]) III. Incze pápa 1203. márcz. 22-én következőket ír a kalocsai érsekhez a Szerbiával való egyházi unió létesítése ügyében: „Nos igitur de salute nobilis viri W. meganiupani Serviae“ (Fejér II. 408).

Egy hasonkeletű levélben (ap. Fejér II. 417.) János kalocsai érseket Vlknak („nobili viro Meganiupano Seruiae") figyelmébe ajánlja.

A pápának Imre királyhoz intézett levelében (do 1204. ap. Fejér II. 432.) azt olvassuk: „Tu quoque, si bene recolimus, suggessisti, quod tuae serenitati placebat, ut meganiupanus Seruiae, debitam et devotam apostolicae sedi reverentiam et obedientiam exhiberet, et *a nobis,* salvo in temporalibus jure tuo, *regium susciperet diadema;*" 437. oldalon meg ezt olvassuk: „Tu vero postquam expugnasti Seruiam, amoto Stephano, et Vulco substituto in locum ipsius . . . intimasti, quod . . . aequanimiter sustinebis, *ut dictus Vulcus regalem susciperet ab apostolica sede coronam.* . . . Sed quum jam biennium *sit transactum,* in nullo novimus esse profectum."

Vukan nagyratörő álma meg nem valósult. István szintén kedveskedni kezdett a pápának, Imrét pedig Endre fivérével való viszálya vette igénybe s végre a szerb fejedelmek legifjabb fivére, a nagy tekintélyben álló Sabbas barát kezébe vette a dolgot; közbenjárására a két fivér kibékült s Vlkot is sikerült trónigényeire nézve megnyugtatni.

Hogy mi történt Vlkkal, miután bátyja hatalmának vetette magát alá, nem tudjuk. Felteszik, hogy 1217-ben már nem volt életben, miután bátyja István már akkor „Szerbia, Dioklea, Travunje, Dalmáczia és Chlm királya" czímével él (l. az erre vonatkozó okiratot ap. Raynald ad 1220).

De ez nem döntő bizonyíték, mivel István mint Szerbia koronás királya Dioklea királya czímét ez ország főura minőségében Vlk életében is használhatta. Az is lehetséges, hogy Vlk István koronáztatása után kolostorba vonult.

Vlk *nejét* a pápa 1198. január 8-án kelt levele említi,[1]) de nem ismerjük sem nevét, sem családi viszonyait. De mivelhogy fel nem tételezhető, hogy a pápa egyházpolitikai ügyben Vlk feleségéhez fordult, ha az szerb nő lett volna, úgy lehet, hogy Vlk neje valamely előkelő nyugati családból származott.

---

[1]) „Scriptum est super hoc in eundem fere modum *uxori eiusdem Regis*" (t. i. Vlk-énak).

E feltevést támogatja azon körülmény, hogy már Desa is Németországban keresett volna feleséget s Nemanja is — a mint látni fogjuk — előkelő nyugati családokból szerette menyeit választani; s *ehhez még azon érdekes tény is járul, hogy Vlk idézett levelében (1199) határozottan a pápával való rokonságáról beszél.*[1])

III. Incze pápa (azelőtt Lóthár János) Segni-i Transmund olasz gróf fia, s sarja egy oly családnak, melyet a régi híres Conti-házból leszármaztattak. Nem vagyok jelenleg azon helyzetben, hogy Vlk jelzett rokonságát közelebbről megvilágítsam, de úgy látszik, hogy az feleségére vezetendő vissza.

Vlk utódjairól csak gyér adatunk maradt fenn. Feltehetjük, hogy I. István király, tanulva Vlk fellázadásán, annak halála vagy lemondása után Diokleát sietett magához ragadni; így azután érthető, hogy Vlk fiáról, *Demeter*-ről csak azt tudjuk, miszerint zsupán volt s később Dávid neve alatt kolostorba ment. Demeter fia *Vratiszló,* mint knéz szerepel; ennek fia *Bratko* knéz, a kinek leánya, *Milicza,* állítólag Lázár, későbbi nagyherczeghez ment volna nőül.

14. Tich herczeg.

Az úgynevezett Ansbertus[2]) I. Frigyes német császár keresztes hadjárata történetében elmondja, hogy a császárnak Nemanjával való találkozásakor érdekes házassági terv jött szőnyegre: „Aliud vero negotium aperiebant domino imperatori primitus etiam agitatum agentes precibus, ut in sui presentia imperiali auctoritati terminaretur, scilicet *ut filia illustris ducis Dalmatiae in matrimonio filio suo daretur.* Quae peticio ad beneplacitum imperatoris et consilio principum dignum sortita est effectum, quoniam prenotatus dux Pertholdus ipsam suam filiam in proximo Sancti Georii festo in partibus Ystrie memorato iuveni Tohu dicto se assignatum (promisit) eo pacto, quod idem Tohu et sui ex filia ducis Bertholdi heredes mortuo patri in plenitudine potestatis pre omnibus suis fratribus suc-

---

[1]) „Interea noverit paternitas vestra, quia augustali stemmate undique insignimur, *et quod gloriosius et beatius est, vestri generosi sanguinis affinitatem habere cognovimus.*“

[2]) Fontes rer. Austriac. V. 23.

cederent, quod etiam pactum ipsi comitis datis dextris firmaverunt."

Kapcsolatban Ansbert állításaihoz, még következő idevágó regestákra bukkanunk:[1])

1189. *Május 29-én*, Pozsony. Bertold a császári táborban tartózkodik.

1189. *Július 27-én*, Nis. Bertold Nemanja nagyherczeggel és Crazimer (helyesen Stracimir) fivérével kézadás által megerősített szerződést köt, a melynek értelmében (meg nem nevezett) leányát 1190. április 23-án (tulajdonkép 24-én) Isztriában Nemanja fiának, Tohu-nak átadja, azon megjegyzéssel, hogy a házaspár gyermekei a szerb trónra való előjoggal birjanak.

1189. *Július 27—31.* Nis. Bertold herczeg a császári had három csapatja egyikének zászlóvivője lesz.

November-ben Drinápolyban van.

Deczember-ben Makedoniában s Filippopoliszban találjuk.

1190. *Január 21-én.* A császár képviselője a Nemanjával folyt alkudozások alkalmával.

Februárius-ban nem találja otthon a szerb nagyherczeget és

Február 5-én újra Drinápolyban van.

Márczius 26-án Kallipoliban.

Május 3-án Ikoniumban

Acron előtt s még azon évben Európában találjuk.

Az eddig felhozott adatok megmagyarázására a következőt kell említenünk:

Midőn Nemanja megtudta, hogy I. Frigyes császár kereszteshadat indít Palesztinába, követséget küldött az akkor Magyarországban tartózkodó császárhoz, mely neki szabad átmenetet Szerbián s korlátlan vendégszeretetét felajánlja. Lübecki Arnold szerint Nemanja Belgrádon, Kölni Gottfried szerint Nisben találkozott először Frigyes császárral. Az utóbbit Ditpolt passaui püspök[2]) és Ansbertus is említik.

---

[1]) V. ö. *Oefele*, Geschichte der Grafen von Andechs 1877, pag. 168—169; *Riezler*, der Kreuzzug Kaiser Friedrich's I. (ap. „Forschungen zur deutschen Geschichte 10, 24); Reg. nr. 388—407.

[2]) „X. Kal. Aug. (Július 23-án) venimus ad Civitatem Nisseam; ibi magnus Comes Serviae cum magno apparatu honeste excepit, et multa cum eo pertractans, honesta ei donaria dedit, sicut et ipse magna ab eo accepit. Similiter omnes Principes a praedicto Comite vino, medone (mézsör) et animalibus multum honorati fuerunt." (Freher, S. S. I. 410).

A két uralkodó közt folyt megbeszéléseket illetőleg eltérők az adatok.

a) Lübecki Arnold azt mondja: „Et fecit Domino Imperatori hominium suscipiens ab ipso terram suam jure beneficiario.“

b) Codex MS. Monast. Salmansveilens[1]) így adja elő: „Nostri appropinquabant Nissae Civitati, quam cum tota adjacente Provincia de Constantinopolitano praereptam imperio, Neemann et Chrazimirus (= Stracimir) magni Comites de Servigia et Rassia cum tertio fratre Mechilavo (= Miroszló) nuper in suam redegerant potestatem. Illi siquidem gratulanter egrediebantur obviam peregrinis, et maxime Imperatoris adventum, prout decebat, cum ingenti pompa et apparatu magnifico salutantes, hunc honorant, hunc benigni stipant obsequiis. Singulis etiam Principium boves, oves, vinum, frumentum et hordeum dividentes munifice, et Mercatum omnibus ministrantes, omnimodum Imperatoris obsequium adversus quamlibet gentem, *et maxime contra Constantinopolitanum Imperatorem*, voluntarium offerentes auxilium tam de se, quam de ipsorum conjuratis et amicis, Calo Petro scilicet, et Asano fratre illius. . . Suadent etiam summopere, cavendum esse a sermento Graecorum, *et de manu Imperatoris quaerunt recipere memoratam Civitatem Nissam* cum illius competentiis *et totam etiam terram ipsorum*, non metu Imperatoris Constantinopolitani, sed *solo Romani amore Imperii, cui per hominium desideranter subjici affectabant.* Ad haec serenissimus Imperator, ut amator pacis ac fidei, solerter pro tempore ac convenienter respondit: se quia crucis gestabat signaculum, contra Hierosolymae terrae invasores velle insurgere, non venisse ad terram Christianorum debellandam: si tamen per Graeciam pacificum possit transitum obtinere. Apud Nissam igitur sex diebus continuis ad recreationem exercitus demoratus, praemissis gratiarum actionibus de honore et commoditate percepta, praefatis Comitibus valedixit.“

c) *Sicard,* cremonai püspök krónikája[2]) következőt mond: „Cum Fridericus Nissam Civitatem appropinquaret,

---

[1]) Ap. Pejácsevics 146.
[2]) Sicard † 1215. l. Pejácsevics 147. old.

Comites Serviae *gratanter subjici affectarunt*, sed Serenissimus Imperator pacem affectans, eos suscipere recusarit."

d) *Ansbert* 22 mondja: „His etiam diebus preambuli magni comitis de Saruia et Crassia (= Rascia) eiusque germani eque comitis praepotentis venerunt nuntiantes eorundem dominorum suorum comitum adventum in serenissimi imperatoris occursum et omni modum servitium ac subjectionem ipsi promittentium. Cum igitur ad Nisam civitatem aliquando munitam, sed a rege Bela sepefato Ungariae sub Antronico Greciae tyranno ex parte dirutam, cunctus venisset exercitus ibique per triduum et ultra propter mercatum moraretur, idem magnus Neaman dictus ac germanus suus Crazimerus (= Stracimir) in magna pompa domino imperatori occurrerunt et ab ipso seu principibus exercitus VI. Kal. augusti (= 1189. július 27-én) honorabiliter sunt suscepti." „Se ipsos nihilominus et omnes suos cum armis offerebant devota instantia in adjutorium presentis expeditionis et *specialiter adversus regem Graeciae*, si forte contingeret adversari cum Christi exercitui, sicut ipsi de eo tunc opinabantur propter premissos latrunculos nostros indies infestantes, quod nos dispendio personarum et rerum experti sumus. Idem preterea comites cum tercio fratre suo Mercilao (= Miroszló) occupaverant in gladio et arcu suo Nisam civitatem et circa eam ac deinceps usque ad Straliz omnem terram illam ex ditione Grecorum prereptam sibique eam vendicabant, ulterius etiam quaqua versum dominium suum et potestatem extendere intendantes et pro ipsa terra bellica virtute sua conquisita de manu imperatoris Romanorum percipienda hominium et fidelitatem ipsi offerebant ad perpetuam Romani imperii gloriam, nullo quidem timore coacti, sed sola ipsius Teutonici regni dilectione invitati. Sed Dominus imperator illud perpendens, qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter, alieni belli occasione propositum iter contra invasores sancti sepulchri nolens vel immutare vel protelare, comitibus quidem illis gratiarum actionibus premissis benigne respondit: se pro amore Christi peregrinationem laboriosam contra oppressores terre Jerosolimitanae suscepisse nullumque se malum fastu alicuius ambitionis adversus quemlibet Christianum regem machinari, similiter nec adversus regem Grecie, ita tamen

si ipse fidum conductum, ut sepe promiserat et bonum forum exercitui prepararet, alioquin contra falsos christianos insidiatores peregrinorum Christi eque ut contra paganos se armari et ferro viam cum suis facturum.“

Látjuk tehát, hogy a Nemanjidák szándéka az volt, hogy Szerbiát és Bulgáriát a görög befolyás alól kivonják s Németország uralma alá vessék. Az öreg rőtszakállú Frigyes *egyoldalú pietismusában* és a görögök előtti *félelmében* ajánlatukat visszautasította, nem fogván fel a nagyfontosságu mozzanat jelentőségét.

A mint Ansbert feljegyzéséből tudjuk, Bertold gróf mint a császár képviselője folytatta Nemanjával az alkudozásokat. Bertold (e néven IV.) az Andechs-házból származott s azon időben Istria őrgrófja, Dalmáczia herczege (s 1195 óta Merania ura) volt. — Nemanja súlyt fektetett arra, hogy a császári udvarban befolyásos főurat családi érdekeinek megnyerje; Bertoldnak meg ez épen kapóra jöhetett, mivel kilátása volt, hogy leányai egyikét fejedelmi trónra fogja juttathatni. Az egész koronáját képezné Nemanjának Németországhoz való csatlakozásának.

Bertold leánya 1189. július 27-én lett jegyese Nemanja fiának, *Tohu*-nak, s ekkor el lett határozva, hogy a fiatal mennyasszonyt 1190. György napján Istriában átadják vőlegényének.

Kicsoda a nevezett Tohu herczeg?!

A belföldi kútfők említik ugyan Nemanja három fiát, de Tohu nevű gyermekét nem ismerik.

De tudjuk, hogy Konstantin bolgár czár (1258—1277) okiratilag a sz. Nemanja Simon unokájának nevezi magát. Konstantin atyjának nevét is ismerjük, de azt nem tudjuk, atyai vagy anyai ágról való unokája volt-e Konstantin Nemanjának? Atyja után Konstantin Tochos, Techos-nak is nevezik, az újabbak szerint atyja neve Tich volt. **E Techos vagy Tochosban felismerem a nevezett Tohu-t, a kit Ansbertus Nemanja fiának mond s azonosnak találom Tich-chel, Konstantin bolgár czár atyjával!**

E nézetem ellen mi sem szól.

a) Az eljegyzési szerződés értelmében Tohu herczeg Nemanja egy ifjabb fia lehetett, mivel ha ő lett volna a legidősebb, akkor talán önmagától értetődnék, hogy őt és

gyermekeit illeti a trónöröklés előjoga s ez esetben szükségtelen lett volna, ezt határozottan hangsúlyozni. Nemanja külömben is a chilandári kolostor adománylevelében megmondja, hogy elsőszülött fia István.

b) Helyén lenne az a kérdés is: Ha Tohu nőűl vette meráni Bertold leányát, hogyan érthető az, hogy sem ő, sem fia nem jutott a szerb trónra, sőt hogy fia bolgárrá is lett, a mint ezt abból következtethetjük, hogy családja a Sophia melletti Vitos hegy tövén uradalmakkal birt?

E kételyeket eloszlatja azon körülmény, hogy a szerb herczeg és Bertold leánya közt tervezett házasság létre nem jött. Miután Frigyes császár Nemanja ajánlatairól mitsem akart tudni, a házassági terv is, melyet épen a szerb-német ügy sikeres lebonyolítása feltételezett, semmivé lett.

Tich herczeg további életfolyamát nem ismerjük. Nagyon is valószinű, hogy bátyái közt kitört trónvillongások folytán Bolgárországba ment, a hol megnősült s új házat alapított. (L. II. alátt).

Bertold leányáról a krónikák — sajnos — mitsem szólnak, Oefele idézett művében atyja gyermekei közt elsőnek említi s utána még négy névleg ismeretes nővéréről szól. Oefele ez adatát nem támogatja s így alig fogadható el; az én nézetem szerint Bertoldnak csak négy névleg említett leánya volt *s ezek egyikében találjuk Tohu jegyesét.*

Mert eltekintve attól, hogy — míg Bertold többi leányának nevét mind birjuk — épen e leányának neve nem maradt fenn, meg kell gondolnunk, hogy

1. Bertold egyik leánya sem volt még 1189-ben férjnél, — így tehát a nővérei közt legelőször — 1196. július havában — kiházasított Ágnes is lehetne Tohu jegyese.

2. Miután Bertoldnak csupán második házasságából (melyet 1176. végén Ágnessel, rochlitzi Dedo gróf és heinsbergi Matild leányával — † 1195. márczius 25-én — kötött) való gyermekeit ismerjük, feltehetjük azt is, hogy Tohu mennyasszonya legidősb leánya Bertoldnak, a ki 1189-ben legfölebb 12 éves lehetett. Csak az feltűnő, hogy a krónika Bertold e legidősebb leányáról, miután a Nemanjidával tervezett házassága nem jött létre, mitsem tudnak.

15. Névtelen gyermek.

Bojanán (a Vitos tövén) kelt okiratban azt olvassuk: „Kalojan a sevastokrator, a czár (Konstantin) unokaöcscse (bratrucsed), szent István szerb király unokája.“ [1])

Ebből ki nem vehető, vajjon János sebastokrator Nemanja fiának vagy leányának volt-e fia? azért legczélszerűbb, János atyját vagy anyját a Nemanjidák családfáján csak N. N.-nel jelölni.

16. I. Száva érsek (Rastka).

Safarik szerint 1169-ben született, mely alkalommal a *Rastka* nevet kapta; vajjon szüleinek legifjabb fia volt-e, ezt azért nem mondhatom, mert az eddigi írók Tich herczeg létezéséről mitsem tudtak.

1186-ban vadászat ürügye alatt szüleiházát elhagyván, több szerzetessel együtt a szent hegyen létező, Panteleimon nevű orosz zárdába vonult, hol szüleinek minden ellenkísérletei daczára Száva (= Szabbász) név alatt szerzetes lett. Atyjával együtt 1197—1199-ben a híres chilandári kolostort alapította. Ez időtől kezdve e zárdának Hieromonacha s Archimandritája, 1208-tól 1215-ig pedig Hegumene. Később Germanus görög patriarcha által Szerbia első érsekének felszenteltetvén, előbb Studeniczában, azután a zicsai zárdában tartózkodott állandóan.

Politikai tevékenységéből ismeretes, hogy ellenséges testvéreit, Istvánt és Vukot, kibékítette; 1211-ben Strež-zel, az ellenséges prožeki fejedelemmel alkudozásokba lépett, Istvánt 1222-ben királylyá koronázta s unokaöcscsei viszálykodásait simította.

1234-ben az érsekség ügyeit I. Arzén-re átruházván, másodszor vonult keletre, hol — úgy látszik — pár évig is maradt. Midőn Konstantinápolyon és Bolgárországon keresztül hazafelé tért, Trnovo bolgár városban elérte őt a halál (Safarik szerint 1237. január 14-én).

Ulászló király és Arzén érsek nagy pompával hozták el földi maradványait, a melyeket Milosevo nevű szerb zárdában eltemettek. Szávának itteni eltemetése magával hozta, hogy a régi Rama (= a későbbi Herczegovina) a „ducatus S. Sabae“ latin megjelölést kapta. 1595-ben

---

[1]) Jireček, Geschichte der Bulgaren, 1876, p. 269.

valamelyik török basa a szent és csodaképesnek tartott hullát Belgrádba hozta, hol el is égette.

Egy 1233. évi okirata[1]) maradt fenn, melyben „Száva, Isten kegyelméből Szerbia s a partvidék érseke“ czímmel él.

17. I. (Nemanjics) István király.

A chilandári okirat szerint Nemanja elsőszülött fia.

1198. január 8-án[2]) a pápa így czímezi: „Nobili viro S. Magno Jupano.“

1202-ben, a pápához intézett levelében[3]) következő czímmel él: „S. eadem gratia et sancta oratione vestra magnus Jupanus totius Serviae.“

Egy 1204-ben írt pápai levélben[4]) ezt olvassuk: „Quum nobilis vir Stephanus Megaiupanus Serviae.“

Dandolo János, raguzai grófhoz szóló, kelettel el nem látott okiratban[5]) „Ego Magnus Jupanus Stephanus“-nak nevezi magát.

Mint király következő czímekkel él:

A Meleda szigetén levő apáczazárda alapító levelében[6]): „István, a nagykirály (vely král),“ aláírása: „István, Isten kegyelméből az egész szerb terület s a partvidék koronázott királya s egyedura.“

A zicsai kolostor alapítólevelében[7]): „Mi István, Isten kegyelméből az egész szerb terület, valamint Dioklea, Trebinje, Dalmáczia és Zachlmje első koronázott királya.“

Egy Raguza javára kiállított szabadalmi okiratban[8]): „István király, Isten kegyelméből Szerbia egyedura.“

Hasonló tartalmú okiratokban[9]) egyszer: „István úr,“ máskor: „István, Szerbia királya“ czímével találkozunk.

Születése éve bizonytalan.

Rövid idővel trónrajutása után Vukan öcscse személyében (l. Vukan-t) veszélyes vetélytársra akadt. Vukan, mint tudjuk, a pápával s a magyar királylyal való egyesülése által bátyját a nagyherczegi tróntól meg akarta fosztani.

---

[1]) Wenzel, I. 376.
[2]) Wenzel, VI. 195/125.
[3]) Fejér, II. 390.
[4]) Fejér, II. 439.
[5]) Wenzel, XI. 161/105.
[6]) Wenzel, I. 360.
[7]) Miklosich, Monumenta serbica 1858, pag. 11.
[8]) L. c. 16.
[9]) L. c. 16, 17.

Hogy Vukan törekvéseit ellensúlyozza, István a királyi koronát kérte a pápától; de ennek foganatja nem volt, mivel Imre király, mint láttuk, egy időre elűzte s helyébe Vukant ültette.[1]) Hogy végre nyugalma legyen, tekintélyes fivéréhez, Szabbász szerzeteshez fordult, a ki a két vetélytársat kibékítette s Istvánt teljhatalmába visszahelyezte. Trónja nyugalmas birtokában újra — valószinűleg második (olasz) neje unszolására — kezdett alkudozásba bocsátkozni Rómával, a mire 1217-ben a pápai követ Szerbia királyává koronázta.

De miután népének nagyobb része a nyugati egyházhoz való vonzódását zokon vette s a magyar udvarral való feszült viszonyánál fogva mindenekelőtt a belzavaroknak akarta elejét venni, 1222-ben Szabbászszal újra koronáztatta meg magát, mely alkalommal népével együtt teljes határozottsággal mindenkorra a keleti egyházhoz csatlakozott. Csak az utóbbi koronáztatásnak volt meg valódi egyházi és nemzeti jogosultsága s csak ez időtől kezdve illeti Istvánt „az első koronás király“ („prvovencsani“) jelzője.

Rövidre második koronáztatása után megbetegedett s azon óhajnak adott kifejezést, hogy szerzetesnek akar beállani; de Szabbász meggyógyította; később újból megbetegedett s midőn ekkor Szabbász betegágyához jött, már csak félholtan találta. De még annyi ideje volt, hogy a beteget Simon névvel[2]) szerzetesruhába öltöztette s arra birja, hogy legidősb fia javára lemondjon.

1224-ben meghalt. A studeniczai kolostorba, atyja mellé temették.

I. István király kétszer nősült.

---

[1]) III. Ince levele Imre magyar királyhoz (do 1204, ap. Fejér, II. 432.) „Quum nobilis vir Stephanus Megaiupanus Serviae, per venerabiles nuncios nobis humiliter supplicaverit, ut in terram suam dirigeremus legatum, qui . . . regium sibi diadema conferret, nosque petitionem illius, de communi fratrum nostrorum consilio decrevimus admittendam. . . .“

[2]) E nevének egy 1234-iki okirat (ap Miklosich 19.) mond ellent, melyben fia, Radoszló, következőleg nevezi magát: „A sz. Nemanja Simon unokája, s fia Istenben nyugodó István első koronás királynak, Radoszló szerzetesnek.“ Ez ellenében Milutinnak a horstnói Miklós-kolostor számára kiadott alapítólevelében, vonatkozással Ulászló István elhúnyt királyra azt olvassuk: „a sz. Nemanja Simon unokája, fia (Nemanjics) Istvánnak, a kinek szerzetes neve Simon volt.“ (Miklosich 71.)

Maga Ulászló is a vraninai kolostor adománylevelében (ap. Wenzel II. 334. s köv.) ellenmondásba keveredik, midőn elhúnyt atyját Simon szerzetesnek nevezi.

a) Midőn Nemanja Angelos Izsák elleni háborújában 1194-ben érzékeny vereséget szenvedett, czélszerűnek találta a kötött békét házassággal megerősíteni. Izsák császár tehát unokahúgát eljegyezte Nemanja trónörökösével.

A herczegnőt *Eudokiá*-nak hítták; atyja Angelos Elek, a császár fivére, anyja Dukaena Euphrosyne, a Kamaterosházból való volt.

Eudokia születésének éve ismeretlen, de valószinűleg legifjabb gyermeke volt szüleinek. Hogy a házasság mikor jött létre, azt föltétlen bizonyossággal meghatározni nem lehet; csak azt tudjuk, hogy István egybekelése után azonnal a „despota“ czímet vette föl s hogy Nemanja a chilandári okiratban Istvánt már az „Isten koronázta Elek görög császár vejének“ mondja.[1]) Elek 1195. ápril 8-án követte Izsákot a görög trónon s így István trónralépésekor (1195-ben) már nős volt.

A fiatal házaspár boldogsága nem sokáig tartott. Eudokia férjének már négy fiút szült, midőn a boldog együttlét ege borulni kezdett. Bujaságot, iszákosságot és házasságtörést vetettek egymásnak szemére és az ily semmikép sem irígyelhető jelenetek napirenden voltak.

Hogy az alkalmatlan nőt lerázza, István a házasságtörés ürügye alatt udvarából elűzte. Félig meztelenül, alig czipőig érő ruhába öltözve, hagyta el kegyetlen férje házát és sógorához, Vlkhoz, menekült, a ki, tekintettel sógornéja császári származására és saját családjának becsületére, az eltaszított nő ügyében közbenjárt; de miután ez hasztalannak bizonyult, Durazzóba küldte, a honnan Elek császár Konstantinápolyba hozatta. Itt 1204. február havában a rövid idővel azelőtt (1204. január végén) császárrá lett V. Elekhez (Dukas Murzuphlus), s ennek ugyanazon év őszében bekövetkezett halála után Sgurus Leo, Korinth és Nauplia urához ment nőűl. Halála éve ismeretlen.

Úgy látszik, hogy István elválása Eudokiától nem egyedül a családi viszályok kifolyása volt; sőt nagyon is valószinű, hogy István e házassággal remélt előnyeiben, melyeket a görög udvar részéről várt, csalódott, *s hogy*

---

[1]) Chilandári okirat: „Miután ez mind így velem megtörtént, a trónnak Krisztus által nekem juttatott uralmat drága fiamra, István nagyzsupán és egyedúrra, Isten koronázta Elek görög császár vejére hagytam.“

egy keleti nővel való viszonya törekvéseiben, melyek a nyugati egyházhoz csatolták, akadályul szolgált.

Hogy István mikor taszította el Eudokiát, bajos meghatározni. 1198. január 8-án még neje Istvánnak.[1]) Az elválás valószinűleg 1204 első felében történhetett.

b) Első neje elűzetése után István jónak találta, előkelő nyugati nővel házasságra lépni. Választása Dandolo Henrik, a nagy velenczei doge unokájára esett. Sem a házasság évét, sem a nő, sem szülei nevét nem ismerjük.[2])

Valószinűleg az ő befolyásának köszönhető, hogy István teljesen a pápai székhez közeledett s attól a királyi koronát is kérte. S ez arra is enged következtetni, hogy olasz neje második koronáztatása idejében, a midőn ugyanis a nyugati egyházat ismét elhagyta, már életben nem volt.

Gyermekeit nem ismerjük.

István első házasságából való gyermekei a négy fivér: Radoszló, Ulászló, Dragoszló (Uros István) és Predoszló.

18. Radoszló István király.

Egy 1227. október havában kelt okiratban[3]) Balázs cattarói püspök Bovali Máténak adományoz „sub tempore domini Regis Radoslavi.“

Egy 1234-iki okiratban[4]), melyben a raguzaiaknak vám- és adómentséget ígér, úgy kezdi: „Én István, Krisztus Istenben hivő királya az összes rácz és trevunjei területeknek, stb. Nemanja Simon unokája . . . .;“ Aláírása következő: „*Στέφανος ρήξ ὁ δεκας.*“

1250. július 10-én[5]) pedig következő czímet használ: „Ego Radosclavus, Summi ac Praepotentis Dei beneficio Rex Serviae et Orae maritimae,“ aláírása Stephanus Radosclavus etc.

Atyja legidősbb fia s már annak életében osztotta meg vele az uralmat.[6])

---

[1]) E kelet alatt III. Incze pápa ezt írja (ap Wenzel VI. 195/125): „In eundem fere modum nobili viro S. Magno Jupano et uxori eiusdem S. magni Jupani.“

[2]) Zanetti (de nummis regum Mysiae — ap. Argellati, de monetis Italiae pag. 17.) azt mondja, hogy atyja Dandolo Rajner, sz. Márk prokurátora volt.

[3]) Wenzel, XI. 450/286.

[4]) Miklosich, 19.

[5]) Wenzel, VI. 367/258: megerősíti Cattaro szabadalmait.

[6]) A zsiczai zárda alapítólevelében (ap Miklosich 11.) I. István így szól: „Mi István, első koronázott király . . . . . szeretett fiammal Radoszlóval, Isten

1224. húsvétnapján koronázta meg Sabbász Prisztinán Szerbia királyává.

Ez uralkodó élettörténete egyike családja leghomályosbb fejezeteinek. Politikai szerepléséről mitsem tudunk[1]), családi története pedig oly alakban, mint előadják, hitelt nem érdemel.

Gyönge elméjű embernek mondják, a kit in Venere űzött kicsapongásai minden erkölcsi erejétől fosztottak meg; ily állapotban oly tettekre vetemedett, melyek kegyetlenségének és gyanakodásának szomorító tanújelét adták volna. Midőn öcscsének, Ulászló szép feleségére vetette szemét — így értendő a hagyomány — s ez férjével együtt Durazzóba menekült, Ulászló a nemzetnek Radoszló uralmával elégedetlen részét megnyerte saját érdekeinek, sőt a nagy kedveltségnek örvendő Sabbász érseket is terveibe, melyek Radoszló megbuktatására irányultak, avatta be. Sikerült is Radoszlót arra birni, hogy a trónról öcscse javára mondjon le. Radoszló erre Durazzóba, később Raguzába menekült.[2])

A hagyomány e részéből csak egyes adat bizonyítva be okiratilag, t. i. Radoszló menekülése Raguzába. 1234. (szerb számítás szerint 6649) február 4-én kelt okiratában[3]) Radoszló így szól: „Én István. . . Királya az egész rácz és trevunjei területnek, a ki 6649-ben igaz hitemnél fogva öcscsémtől hite káromlása miatt elmentem, Raguza városába jöttem, a hol Boleszlavity Péter és Kruzity Tódor községük nagyjaival s a lakosság apraja-nagyja tisztelettel fogadott, kitüntetett s igaz hitük szerint megvendégelt. Miután királyi voltam náluk annyi megtiszteltetésben s hű szolgálatban részesült, biztosítottam őket arról, hogy ha Isten megsegít s újra leszek amaz uralkodó, a ki valék, szabadságukban

---

kegyelméből való helytartómmal egyetemben.“ „Én István, Isten kegyelméből koronázott király, szeretett elsőszülött fiammal Radoszlóval, a kit már megáldottunk volt, hogy királya legyen ezen egész országnak.“

[1]) Azon politikai cselekmények közé, melyeket ez uralkodónak tulajdonítanak, Engel (221) a következőt is számítja: „Radoslav állítólag legyőzött egy Uritza nevű nőt, a Szerémség úrnőjét, a magyar király rokonát („mati bila Ungarskago Krala,“ mint Brankovics mondja), s csak Raguza közbenjárására bocsátotta szabadon. (Ez a magyar történelemmel meg nem egyezik).“

A jelen munkának czélja nem lehet, kikutatni, mi való Radoszló e tettében; csak azt akarom megjegyezni, hogy tényleg szó van a Szerémség egy úrnőjéről, ki a magyar király rokona volt. Ez Margit, II. András király nővére, II. Izsák császár és Bonifácz, thessaloniehi király özvegye. „*Uricza*“ *határozottan görög vagy szláv alakja a magyar „úrnőnek.*“

[2]) Kállay, 49.

[3]) Miklosich, 19.

fog állani minden királyi hatalmam alatt álló területet árúikkal bejárni.“ Miután még a raguzaiakat Chlm-ra (Zetára) vonatkozó különféle vám s egyéb fizetések alól felmenti, következőleg folytatja: „Ha halálom után valaki, legyen az fiam, unokám vagy dédunokám vagy más trónrajutó rokonom, ezen változtatni akarna. . .“

Radoszló tehát távozása okának az Ulászló s közte felmerült vallási félreértéseket mondja. A hagyomány arról is tesz említést, hogy Radoszló Raguzába való menekülése után nagybátyja Száva rábeszélésére Studeniczában szerzetesnek avattatta fel magát, s miután később már nincs szó róla, a hagyomány szerint fel kellene tennünk, hogy 1234 óta zárdában töltötte napjait s ott meg is halt.

Ámde az imént idézett okiratból azt is látjuk, hogy Radoszló 1234 elején nem mindenkorra trónvesztett királynak tekintette magát; látjuk, hogy tényleges uralkodóként kereskedelmi szabadalmakat és kedvezményeket osztogat s oly időről szól, midőn újra tölti be trónját s utódjainak kötelességeket is szab.

S reményében nem is csalatkozott. Tizenhat évvel utóbb, 1250. július 10-én újra találjuk őt Szerbia trónján. Egy ily keltü okiratában ugyanis két fivérével együtt megerősíti a Cattaro polgárainak évekkel azelőtt megadott szabadalmakat; az illető okiratban következő fontos helyeket találunk:

„Ego Radosclavus Summi ac Praepotentis Dei beneficio Rex Serviae et Orae maritimae, et *fratres Regni mei* Vladislavus et Uroscius nobiscum ipsi reputavimus, et nostram in memoriam revocavimus sinceram fidem et obsequium, quod honorabiles nobisque fideles cives et patritii Catharenses praestiterunt parenti nostri domino Stephano primo coronato Regi, et avo nostro Sancto Simeoni Nemagnae primo in gloria, qui fuit columen rei Christianae.“

„Ego Sylvester scriba hoc sacrum diploma *ipso Rege dictante ac iubente, itemque eius fratribus*, mea manu scripsi et iusse eiusdem Regis in manus tradidi Mauro et Medoso honorabilibus patriciis et legatis Communis Catharensis, quo quidem diplomate confirmatur privilegium Regis Georgii, quod iidem Catharenses patricii attulerunt ad Dominum Regem Radoslavum, eiusque fratres Vladislavum et Uroscium.

Qui cum illud privilegium scriptum anno post Christum natum MCXV. idibus Augusti verum et legitimum esse cognoverunt et ratum habuerunt et firmarunt hisce litteris, quas ego ex mandato et auctoritate domini mei Regis et fratrum eius mea manu scripsi, dedique Arasiae, die decima Julii anno ab ortu Domini MCCL. et meo consueto signo obsignavi."

„Stephanus Radoslavus Dei gratia Rex Serviae et Orae Maritimae."

„Domini Vladislavus et Uroscius."

Itt tehát kétségkívül Radoszlóval, I. István fia s utódjával, ki még 1250. július 10-én mint király szerepel, van dolgunk.

A Nemanjidáknak mai érvényes sorrendje s chronologiája szerint 1250-ben I. Uros Istvánnak, az első király harmadik fiának, kellene a szerb trónon ülnie. A dolog, ha az okiratot valódinak elismerjük, csak úgy magyarázható meg, hogy a maig is fennálló feltevés szerint Radoszló és Ulászló a trón elvesztése után, mivel ez időtől kezdve mit sem hallunk róluk, zárdába vonultak vissza, vagy pedig hogy trónvesztésük után nem sokára meghaltak.

A jelen okirat szerint azonban el kell ismernünk, hogy ez nem áll, s *hogy a három fivér* (Radoszlóval kibékülvén) *vagy bizonyos időközökben felváltották egymást az uralomban, vagy hogy három személyből álló kormányzóság kezében összpontosult a hatalom, s hogy a regensség elnöke felváltva az egyik vagy a másik volt, a ki ezután a király czímét viselte.* Az utóbbi feltevés már azért is valóbbszinű, mert legjobban magyarázza meg a szokatlan kifejezést: „és uralmam fivérei," s azon körülményt is felderíti, hogy Radoszló mellett két fivére „Ulászló s Uros urak" is György diokleai király szabadságlevelét elismerik s helybenhagyják.

Radoszló István halála éve, valamint családi körülményei ismeretlenek.

Engel (217) azt mondja ugyan, hogy röviddel I. István koronáztatása előtt (1221), midőn a keleti egyházzal való viszony újra helyreállt, sz. Száva közvetítésére Radoszló trónörökös és I. (Laskaris) Tódor nikaeai császár leánya között házasság jött létre, de erről a byzantinusok mit sem tudnak; I. Tódor császárnak volt ugyan négy, névleg is ismert leánya, de ezek következőkhez mentek nőül:

1. Irén, † 1241, férje? 1) Palaiologos Andronikos despota, 2) Vatatzes Dukas János, született 1194 körül, nősült 1212-ben, nikaeai császár 1222 óta, † 1254. október 30-án.

2. Mária, † 1270, férje 1218. IV. Béla, magyar király † 1270.

3. Zsófia, férje II. Frigyes osztrák herczeg, elvált tőle 1229-ben.

4. Eudokia; el lett jegyezve 1221-ben s 1225-ben Courtenay-i Róbert, konstantinápolyi latin császárral; férje 1226 körül Cahieu-i Anzelm, a konstantinápolyi latin császárság kormányzója 1237. márcziusától 1239. végéig.

Radoszló szavai az 1250-iki okiratban „s legyen az fiam“ mindenesetre arra engednek következtetni, hogy Radoszló — miután már akkor előrehaladottabb korban volt — nős s egy fiú atyja volt; lényegtelenné válik azonban e feltevés azáltal, hogy röviddel azelőtt fivéréről vagy unokafiáról szól, anélkül, hogy fiáról említést tenne.

19. Ulászló István király.

Egy 1238-ban kelt, a raguzai knézhez (rektorhoz) intézett okiraton[1]) következő czímmel él: „Én Ulászló, Isten kegyelméből . . .;“ aláírása „Ulászló István.“

Ugyanez évben Tonisto Miklós raguzai rektor azt írja:[2]) „Mi neked, a nagy Ulászló királynak megesküszünk.“

Egy évnélküli okmányon Dandolo János, raguzai knéz így szól: „Én neked Ulászlónak, az egész rácz s a tengerparti ország ura királyának esküszöm.“

A vraninai zárda számára kiállított adománylevélben olvasunk: „Ulászló István, Isten segedelmével királya az egész szerb s partvidéki országnak.“

Egy Raguzára vonatkozó okiratban[3]) pedig azt olvassuk: „Én Ulászló István, Isten segedelmével királya egész Ráczországnak, Diokleának, Dalmácziának, Trivunjének és Zachlmiának.“

Egy alkalommal pedig[4]) csak következő nevet használ: „Ulászló István, Isten kegyelméből Szerbia királya.“

---

[1]) Miklosich 21.
[2]) Ezt s a következő két okiratot l. ap. Miklosich 21, 22, 25.
[3]) L. c. 25.
[4]) L. c. 27.

A hagyomány csak azt tudja Ulászlóról, hogy 1234-ben Száva Radoszló helyén királylyá koronázta, hogy behozta Szerbiába a bányaművelést, hogy sz. Száva földi maradványait Bulgáriából Szerbiába hozatta s hogy hét (némelyek szerint csak három) évi uralkodása után meghalt s Milesevo zárdába temettetett el. Kállay (49) óvatosan Ulászló élete végéről következőleg nyilatkozik: „Ulászló uralkodása 1237-ben ért véget. Miután nehány krónika szerint természetes halállal múlt ki s gyermekeket nem hagyott hátra, a korona közvetlenül öcscsére Urosra szállt. Más adatokból azonban arra következtetünk, hogy Ulászló még Uros trónrajutása után is hosszabb ideig életben volt; de hogy mily okok indították ez esetben arra, hogy trónjáról lemondjon, azt ma határozottan nem állíthatjuk.“

De a mindenesetre gyér források Ulászló életének körülményeit itt-ott mégis megvilágítják!

Mindenekelőtt tény, hogy Ulászló 1250. július 10-én Radoszló király és Uros herczeg mellett részt vett a Cattaro javára kibocsátott szabadságlevél kiállításában, tehát része is volt a kormányügyek vezetésében, a mint ez, a „frater Regni“ kifejezést tekintve, kétségtelenné is válik.

1253. június 15-én[1]) a raguzaiak I. Mihály (Asên) bolgár czárral I. Uros István ellenében véd- és daczszövetségre egyesültek. A szerződésben egyebek közt ezt olvassuk: „Esküszszük és megfogadjuk nagy és szent Czárságodnak, hogy Uros hitetlen király gonosztettét annak is tartjuk; *fivérei is* . . .“ „S ha Isten segélyével sikerül majd czárságodnak, közös ellenségünket Urost Szerbiából elűzni s ha *fivére Ulászló* vagy családjuk vagy más országnagyjai Raguza városában keresnek menedéket, úgy mi azokat fogadni nem fogjuk. . . .“ „S ha Uros vagy *fivére Ulászló* bennünket . . . megtámadni (nyugtalanítani) találna. . . .“

Ulászló tehát 1253. június 15-én még életben van s minthogy a raguzaiak a bolgár czárral kötött szerződésükben külön emlékeznek még róla, úgy feltehetjük, hogy Ulászló ez évben még mindíg szerepet visz Szerbiában.

Családi viszonyaira is vetnek némi fényt a fennmaradt okiratok.

A hagyomány szerint Ulászló már Radoszló első önálló

---

[1]) Miklosich 35 s köv.

uralkodása idejében, tehát 1234 előtt, egy szép nővel kelt házasságra, de a kiről e testi előnyén kívül mitsem tudunk. Hogy Radoszló cselvetéseit kikerülje, a házaspár Durazzóba menekült. Ulászló azonban evvel vödörből csödörbe esett. A szép nőnek Durazzó franczia származású parancsnoka megtetszett s hogy szeretőjével egybekelhessen, terveket forralt Ulászló élete ellen. A megcsalt férj Durazzóból nagybátyjához, Szávához menekült, a ki, mint tudjuk, nemsokára királylyá koronázta. Az új uralkodónak a szent nemsokára új feleséget is szerzett.

Vajjon Ulászló hűtlen nejétől törvényes úton vált-e el, vagy pedig találta-e elégségesnek neje hűtlenségét arra, hogy csak jogaitól megfoszsza, arról hallgat a krónika.

Ulászló második neje II. Asên János bolgár czár leánya volt. A régibb források névleg nem említik s mitsem tudnak felőle. Engel csak azt jegyzi meg, hogy Ulászló nem nemzett vele gyermekeket. A görök kútfők előtt Ulászló e házassága teljesen ismeretlen.

Az okiratok tudtommal kétszer tesznek említést Ulászló nejéről.

a) 1243-ban[1]) Michieli János raguzai knéz a következőt írja I. Uros Istvánnak: „Én . . . Raguza nagyjaival egyetemben megesküszöm neked Uros Istvánnak, Rascia királyának, hogy „vladisljava“ királynénak városunkból sem a mi tanácsunkra, sem tudtunkkal, sem vízen, sem szárazon, úgyszintén Boszniába sem leveleket, sem követeket küldenie nem szabad. Ezt György követed és sajátmagunk akaratja szerint megcselekeszszük.“

b) Dandolo János, raguzai knéz, Ulászlóval szövetségre lép, s azt mondja: „Sem te, sem *feleséged*, sem *gyermekeid* nem fognak részünkről kárt vallani. . . .“[2])

c) Egy 1281. július 3-án Raguzán kelt okiratban[3]) a következőt olvassuk:

„In Christi nomine. Anno domini millesimo ducentesimo octuagesimo primo, indictione nona, die tertia iutrante mense Julii, Ragusii in minori consilio congre-

---

[1]) Wenzel, II. 348., Miklosich 30.
[2]) Miklosich 22, év nélkül.
[3]) Rad. jugosl. akad., I. 135.

gato, ut moris est, coram nobili viro domino Nicholao Mauroceno comite honorabili Ragusii. Subscripti testes... quos dominus noster rex Stephanus (= Milutin) misit Ragusium... confitemus, quod pro nobis et nomine et vice comunis et hominum Catari recepimus a prenominato domino comite et comunis Ragusii res infrascriptas, depositas olim in Ragusio *per condam iuppanum Desam filium condam domini regis Ladisclavi et dominam Bellosclavam matrem ipsius iuppani Dese...*"

Ez okmányból kitűnik, hogy Ulászló 1281-ben már nem élt.

Miután tehát Ulászlónak két nejéről van tudomásunk, azon kérdés merül fel, melyik név a két utóbbi között („vladisljava" és Belloslava) helyes?

Miután a Wenzel II. 348-ban közölt okiratban minden benne előforduló tulajdonnév nagy betűvel van írva, csak épen „vladisljava" nem, úgy azt hiszem, hogy „vladisljava" itt nem keresztneve Ulászló nejének (nem mint Wenzel véli, Ulászló özvegye), *hanem csak annyit jelent: „Ulászlóné = Ulászló neje."* Nézetem szerint Beloslava II. Asên János leánya s Ulászló felesége; az említett okirat szerint 1281-ben még élt.

Desa fián kívül, ki mint zsupán 1281. július 3-a előtt halt meg, még Ulászló István egy névtelen leányát is ismerjük.

Egy évszámnélküli okiratban[1]) következőt olvasunk: „A raguzai knéznek, valamint Raguza egész közönségének számtalan üdvözletet *György knéztől*..... Zsupánságom néhány embere, kit Ulászló király nekem és *feleségemnek, az ő leányának* adott volt, Uros király meghagyásából városok felé vonult, hogy knézteket s titeket arra kérjen, hogy nekik (ha városok területére lépnek) szabad átmenetet engedjetek. Utitársnak (jön velök) knéztekhez Bratoszló, az ozorai knéz apródja..."

Minthogy itt Uros király uralmáról van szó, úgy az okirat az 1241 utáni évekből való. — Ulászló említett vejének, György knéznek családi viszonyait közelebb nem ismerjük.

---

[1]) Miklosich 54.

20. I. Uros István király.

Egy 1254-ben kelt, a raguzaiak szabadalmaira vonatkozó okiraton[1]) következőleg nevezi magát: „Én Uros István, Isten kegyelméből királya egész Szerbiának s a tengerparti vidéknek."

1265-ben ily czímmel él: „Uros István, az egész szerb terület királya."[2])

Egy kelet nélküli okiratban, mely Raguzához van intézve,[3]) következő nevet használ: „Uros István, Isten kegyelméből királya s Istennel egyedura a szerb s tengerparti országnak."

Más alkalommal[4]) csupán „Uros István király" vagy „Uros István, Szerbia királya" nevet visel.

Érmein czíme következőleg hangzik: „Stefan Urosius Rex" vagy csupán „Stefan Urosius." Állítólag Dragoszlónak keresztelték és csak uralkodó korában vette föl az Uros nevet.

A szerb források a „nagy királynak" nevezik,[5]) jóllehet hosszú uralkodása idejéből nem ismerünk oly tetteket, melyeknél fogva joggal érdemelné e jelzőt.

Uralkodása főeseményei a mongolok betörésének meggátlása, hosszadalmas küzdelmei a raguzaiakkal[6]) s háborúi a magyarokkal.

Magyarországgal való küzdelmeit valószinűleg a boszniai s macsói bánokkal való érintkezése idézte elő.[7])

Uralkodása második felében Uros István a magyar

---

[1]) i. h. 45.
[2]) i. h. 49.
[3]) i. h. 50.
[4]) i. h. 51. 53.
[5]) Egyik okiratban (ap. Miklosich 30, do 1243) azt olvassuk: „Én Michieli János, raguzai knéz s Raguza nagyjai megesküszünk neked Uros István, Rascia s a tengerpart *nagy királyának*...."
[6]) Miklosich 30. sz. a. s a fent idézett okiratokon kívül még a következő idevágó okiratokból van róla tudomásunk: i. h. 35 do 1253. jún. 15. (ebben csak „Uros"-nak van nevezve); i. h. 40 do 1253. ápr. (a raguzai kereskedők szabadalmainak megerősítése); Wenzel XI. 328/232 do 1243. aug. 14. (békét köt Michieli János knézzel).
[7]) Egyik okiratában, melyben V. István scendrini Ványi Sándor hadi érdemeiről elismerőleg szól (ap. Fejér IV. 3. 465), olvassuk: „Praeterea *cum exercitum nostrum in Sueciam* (helyesen: *Serviam*) *misissemus*, ipse Alexander Vanyius ante omnes alios collecta sua multitudine, intrepidus *aciem Suecorum* (helyesen: *Serviorum*) *penetravit*, et non cum minima sanguinis effusione, et suorum victoriam habuit, Nobis adoptatam."

Alább még egy másik, a szerb-magyar hadjáratra vonatkozó okirattal fogunk találkozni.

udvar s az Árpádokhoz való csatlakozása által az egyenrangú nyugati uralkodók körébe jut. 1260-ban Bécsben találjuk, a IV. Béla s II. Ottokár cseh király között kötött béke alkalmával.

Horneck[1]) így említi: „Und der Kunig von Sirvey.“ Arenpeck három szerb király Bécsben való létéről szól („tres Reges ex Servia.“) Ezek alatt rendesen Uros Istvánt s két fiát értik; a krónikás saját jóvoltából tehette ugyan királyokká a két herczeget, de arra nézve, hogy Uros István még életében tette volna második fiát „ifjabb királylyá,“ mitsem tudunk. S külömben is mind a két herczeg akkor még csak gyermek volt — a második csak hétéves —; valóbbszinű tehát, **hogy a három szerb király alatt Uros István s két fivére Radoszló s Ulászló értendő.** Egyrészt nincs még eldöntve, hogy az utóbbiak ez időben már életben nem voltak, másrészt pedig az 1250-iki okirat bizonyítja, hogy Uros István a kormányzóság „feje,“ két fivére pedig mellette kisebb fejedelem lehetett.

1271-ben az V. István s II. Ottokár között létrejött békekötés okiratában róla is tétetik említés s 1271. szept. havában I. Károly nápolyi király követeket vár Szerbiából; 1273-ban szerbekből és bolgárokból álló követség 60 lovon jött Nápolyba, a honnan azután sz. Omeri Miklós lovag, a boiót Théba ura s I. Károly követe, hazájukba visszakísérte.

Uralkodása utolsó éveit legidősb fia Dragutin elleni küzdelmei vették igénybe. — Ez ugyanis mint szüleinek elkényeztetett gyermeke s már korán veje a magyar „ifjabb“ királynak, ama reménynyel kecsegtette magát, hogy még atyja életében nyeri el a koronát; ebbeli törekvéseit avval fejezte be, hogy atyját nyílt csatában legyőzte s magát a szerb trónra ültette. A hagyomány szerint a trónjától megfosztott aggastyán előbb Chlmba, azután Durazzóba menekült, a hol bújában nemsokára meg is halt. A trónbitorló s anyja állítólag elvittették Durazzóból a trónvesztett király földi maradványait s az általa emelt sopotjani sz. háromságzárdában örök nyugalomra helyezték.

Uros István detronizálását s halálát rendesen 1272-re teszik; de tekintetbe véve azt, hogy Ulászló 1241-ben

[1]) Petz, III. 81.

megszűnt önálló király lenni s hogy Uros István 35 évig uralkodott. halálát 1276 (1277)-re kell tennünk. Felesége:

21. Ilona királyné.[1])

Dániel érsek, szerb történész († 1338) azt állítja, hogy Ilona Francziaország egy uralkodó („czári") családjából („Roda Phrushka") származik. Ezen általános állításnak többféle magyarázata van.

Ritter Pál[2]) szent Lajos franczia király leányának tartotta. *Brankovics* és *Julinacz* szerbek szerint II. Balduin konstantinápolyi latin császár leánya és a Kapetingok courtenayi ágából származik. Balduin 1239-ben 60.000 francziával segítségére sietett a roskadófélben levő latin trónnak s Szerbiában való átvonulása alkalmával ismerkedett meg (Engel szerint 225. l.) Uros István Balduin leányával, Ilonával.

Ritter magyarázata semminemű alappal nem bir. Szent Lajos leányai közt itt csakis *Blanka* jöhetne tekintetbe; erről pedig azt tudjuk, hogy 1240-ben született s már 1243-ban mint hároméves gyermek meghalt.

Sokkal több érdekkel bir azonban a Courtenay-háztól való származtatás.

Behr[3]) II. Balduin gyermekei közt Ilonát azon óvatos megjegyzéssel: „szerb források szerint," hozza fel.

Jireček Uros István feleségét egyszerűen csak courtenayi Ilona, II. Balduin császár leányának nevezi.

Hertzberg Jireček állítása után indul s a királynét „Chaures"-i Ilona, II. Balduin latin császár leányának nevezi; manap tehát Ilonát általános határozottsággal Courtenayi Ilonának mondják.

Ha Ilona genealogiáját szorosabb vizsgálat alá veszszük *egészen ellenkező eredményre jutunk.*

János, Brienne le Chatelet-i II. Éberhárd franczia gróf s Ágnes (montfauconi Rikhárd s montbeliardi Ágnes leánya)

---

[1]) V. ö. a berlini „Deutscher Herold" 1888. évfolyamában megjelent „Zur Genealogie der Nemanjiden" czímű czikkemet.

[2]) † 1713. decz. 17-én. — Engel „Serbia illustrata" czímű kéziratban maradt művét idézi.

[3]) Genealogie der in Europa regierenden Fürstenhäuser, 2. kiadás.

ifjabb fia (szül. 1149-ben), jeruzsálemi király s byzanczi császár († 1237. márczius 23-án) 1224-ben harmadik házasságát, Berengáriával, IX. Alfonz leoni király leányával kötötte. Ezen házasságból született Mária leánya, a ki 1229. ápril 19-éről szóló szerződés alapján a kapetingi-courtenayi Balduinnal, a későbi byzanczi császárral (e néven II-kal) lett eljegyezve.

Minthogy Briennei Mária *legjobb esetben* 1225-ben született, Balduin pedig 1217—1218 között pillantotta meg a napvilágát, szó sem lehet egy a négyéves mennyasszony s a legfölebb tizenkétéves Balduin közt 1229-ben létrejött igazi házasságról. E házaspárnak (mert Balduinnak Márián kívül nem volt neje) legjobb esetben 1241/2-ben (Balduin akkor 23—24, Mária 16—17 éves volt) születhetett leánya.

Ha már most felteszszük, hogy Ilona eme 1241/2-ben született leány: akkor e feltevésből a következőket vonhatjuk:

a) Az 21—22 éves II. Balduinnak 1239-ben még nem lehetett leánya, a kivel I. Uros István közelebbről megismerkedhetett volna.

b) Az 1241/2-ben született Ilona s férjének Uros Istvánnak elsőszülött fia legjobb esetben 1256/7-ben, Ilona 15 éves korában, születhetett. Azonban határozottan tudjuk, hogy Ilona s Uros István *ifjabb* fia Milutin 1253-ban, tehát 3—4 évvel 1256/7 *előtt* született.

Továbbá tujuk, hogy Ilona s Uros István idősebb fia, miután atyja *hosszabb házassága után* várva várta egy fiú születését, a drágát s becsest jelentő Dragutin nevet nyerte.

Ebből pedig arra van jogunk következtetni, hogy az Uros István s Ilona közti házasság sokkal 1250 előtt jött létre.

Összefoglalván a mondottakat, következő eredményhez jutunk:

Ha el is tekintünk a többi döntő érvtől, tény, hogy 1253-ban, midőn Ilona s Uros István második fia (Milutin) született, II. Balduin esetleges legidősebb leánya még csak 11—12 éves lehetett.

Annánál, I. Uros nagyherczeg nejénél, kimutattuk, hogy korában sem a franczia király, sem számos rokona

körében[1]) nincs szó egy Anna nevű herczegnőről, valamint nem találkozunk egyáltalában egy a szerb fejedelemmel egybekelt herczegnővel sem.

Jóllehet a Kapetingok genealogiája, kezdve a 11-ik századtól, a történelem legismertebb fejezeteinek egyike, mégsem szolgálhat ama körülmény, hogy Annának helyét a franczia királyi ház nemzedékrendjében nem ismerjük, annak megdönthetetlen bizonyítékául, hogy egyáltalában nem létezett s hogy egyáltalában nem lehetne a franczia király leánya; hisz feltehetjük p. o. azt is, hogy Anna *természetes* úton jutott a Kapetingok rokonságába.

Egészen másképp áll a dolog, ha azt állítanók, hogy Ilona, I. Uros István felesége, courtenayi II. Balduin leánya.

Azt hiszszük, hogy sikerült bebizonyítanunk, miszerint nem lehetett Balduin leánya s hogy azon esetben is, ha Balduin *természetes* leányát tekintjük benne, Milutin születése éve, valamint többi érvünk is teljes határozottsággal Urossal való egybekelése ellen szól. Minthogy pedig a szerb írók súlyt fektetnek a Nemanjidák és Francziaország közti egyesülésekre, feltűnő, hogy Annánál, a kit a chilandári évkönyv határozottan a franczia király leányának nevez, a szerb források a király neve után nem kutatnak, míg Ilonánál, a kit Dániel érsek csak franczia uralkodó házból származottnak mond, származása megállapításán fáradoznak.

Azon kérdés merül most már fel, ki volt tulajdonképen Ilona?

Mint fentebb jeleztem, Hertzberg chaures-i Ilonának (Helene von Chaures) nevezi. 1888. február 6-án kelt levelében azt írja nekem: „Chaures ellenben bizonyára nem tulajdonképeni herczegi név; hisz a hölgy (Ilona) a „Courtenay" házból származott, melynek több ága burgundi vagy champagnei birtokuk különféle városáról vagy váráról nyerte nevét. Chaures szintén egy ily városka vagy vár, nem messze Courtenay és Auxerre-től... délre Troyestól s nyugatra Bar-sur-Seine-től. Ez után nevezik Ilonát stb."

Én, fájdalom! nem vagyok azon helyzetben, hogy a dolog végére járjak; csak azt ismétlem, **hogy Ilona, a**

---

[1]) V. ö. „Der deutsche Herold" 1888.

szerb királyné, lehet ugyan kapeting származású, s talán a Courtanay ágból is származik; de II. Balduin leánya semmi esetre sem.[1])

Ilona nagy befolyást gyakorolt férje s fiai politikájára. Benne a katholikus egyház s a frank politika, különösen a nápolyi Anjouk érdekei buzgó harczosát találták. IV. Miklós pápa e befolyást arra használta fel, hogy Ilona fiait a római egyháznak megnyerje.[2])

Jóllehet férje halála után Dragutin fiától csak egy nem messze Skodrától (Diokleában) levő területet kapott volt, még továbbra is viselte a szerb királynő czímét.

Része volt bizonyára Dragutin trónjáról való lemondásában, nemkülönben Milutin házassági ügyének keresztülvitelében.

Életét 1314-ben fejezte be Skodrán, miután előbb a skodrai (skutarii) Miklós-zárdában apáczának avattatta fel magát s eredeti nevét mint ilyen is megtartotta. Területének összes püspökei s iguménjei jelenlétében adta ki lelkét (talán február 8-án). Teteme az Ipekben levő gradaczi zárdában tétetett örök nyugalomra s három év múlva,

---

[1]) Különben is II. Balduin csak egy gyermekéről van tudomásunk; ez Fülöp, ki 1245-ban született és 1283. decz. 15-én halt meg. Eze..kívül sejtjük, hogy Balduinnak még Fülöp születése előtt volt egy fia, a kinek neve és sorsa ismeretlen.

Hogy Ilonának a nápolyi Anjouk-kal való rokonságát okiratilag is lehet bebizonyítani, kitünik Hopf kutatásaiból. Sajnos hogy éppen e pontban igen szófukar s hogy e rokonság csak puszta említésére szorítkozik.

1280-ra vonatkozólag (85/523) mondja: „Auch mit Serbien und Bulgarien trat Karl I. (t. i. nápolyi király) in engen Verkehr. Gesandtschaften wurden hin und her gewechselt und durch Sully vermittelt, *da die damalige Königin Serbiens mit dem Königshause nahe verwandt war.* Der Serbenfürst hatte die Initiative ergriffen und liess sich hoffen, dass er die Angiovinen (= az Anjouk-at) kräftig bei ihrem Vorschreiten gegen den Palaiologen unterstützen würde etc.“ Hopf itt a következő forrásokra hivatkozik. „Reg. Ang. no. 40 (1280) fol. 81; no. 28 (1277 F.) fol. 208; no. 8 (1270 B.) fol. 144v.

1306-ra vonatkozólag mondja (366): „Auch die Serben .... schienen nicht gewillt, die Angiovinen in Epiros zu grösserer Macht gelangen zu lassen. Denn Helena de Chaurs, die Gemahlin des „grossen Königs Stefan Uroš,“ die Verwandte und alte Freundin Karls II. (Reg. Ang. no. 70 (1294 M.) fol. 102v; no 85 (1296 E.) fol. 158v) war längst todt.“

II. Károly király (Dipl. Eml. I. 74) 1290. nov. 3-án a szerb királynénak búzakiviteli engedélyt adván, ezeket mondja: „Cum nos Illustri Regine Servie, *affini nostre* ....“ (*Reg. Ang. 70, — II. Károly —*).

[2]) L. az okiratot Theinernél I. 359 do 1288. aug. 8-án: „carissime in Christo filie Elene Regine Sclavorum Illustri salutem et Apostolicam benedictionem ... quod ... in Deum sinceram habes fidem, ac eius Ecclesiam zelo pietatis catholice veneraris. Hanc itaque fidem vigere in tua progenie cupientes. . . .“

Ugyancsak Miklós pápa 1291. márczius 15-én (Theiner I. 375) ezt írja neki: „carissime in Christo filie Elene Regine Servie Illustri. . . .“

mikor is még el nem hamvadt állapotban találták, a nép tisztelettétele czéljából oltárra helyezték.[1])

22. I. Uros István leánya.

Az összes, rendelkezésemre álló, források csakis I. Uros István két fiáról szólnak; de a következőkben okiratilag van bebizonyítva, *hogy a szóban levő Nemanjidának leánya is volt.*

IV. Béla magyar király 1269. ápril 9-én[2]) néhány birtokot adományoz a Csák nemzetségből való Mihálynak s az erre vonátkozó okiratban ezt mondja: „Hinc est, quod cum nos pro contumacia, ac propter devastationem terre de Mocho (helyesen: Macsó) in auxilium karissimi nepotis nostri Bele Ducis, contra Wros, regem Servie, nostrum exercitum destinassemus, fidelis iuvenis noster, Michael, filius Petri de genere Chak, in conflictu ipsius regis contra oppositam aciem fortiter dimicavit, letale vulnus excipiens, laudabiliter preliande, sicut etiam per karissimum ducem Belam nobis constitit, ut idem Michael in ipsa area certaminis, duos Barones, *videlicet generum eiusdem Wros,* et filium magistri tauarnicorum suorum captivasset, quos cum armis militaribus et dextrariis valentibus, nobis presentavit; quorum veritas et noticia per karissimum nepotem nostrum Belam, Ducem de Macho, nobis fuit revelata; qui per nos cum fuissent inquisiti, retulerunt, ut cum Michaele fideli nostro in octingentis marcis convenissent, se redempturos, de quibus etiam idem Michael *crucem pretiosam de ligno Domini,* ad visum Bele Ducis recepisset. quam nos una cum regina consorte nostra karissima inspicere requi-

---

[1]) Engel 247. Ugyancsak e szerző azt beszéli, hogy Ilonától a bécsi császári kincstárban a sz. kereszt egy részét őrzik, mely aranyba van foglalva s négy keresztben levő drágakővel van kirakva. Magán az aranyon cyrill betűkkel szerb nyelven következő felirat olvasható: „E tiszteletreméltó keresztet Ilona királyné a sopotai sz. háromságegyháznak adományozta. Benne a sz. kereszt öt része foglaltatik. Az egész aranyból s négy drágakőből áll. A fát 2000 perperrel fizették, a harmadik ezret az arany és drágakövekért adták. S a ki arra vetemednék, elvinni vagy erőszakkal elrabolni e keresztet a nevezett zárdától, azt ölje meg Isten és a sz. kereszt. S a ki Krisztus keresztjét elrabolta, az szolgáltassa vissza a szent háromságegyháznak. Ha vissza nem szolgáltatja, akkor ölje meg Isten s a sz. kereszt. A ki e kereszt fájából valamit elvisz, azt átkozza meg Isten s ölje meg őt a tiszteletreméltó kereszt."

Engel véleménye szerint e kereszt György szerb despota kincseivel együtt 1439-ben került Magyarországba s innét Bécsbe.

Mint látni fogjuk, nem ok nélkül említettem ezt.

[2]) Fejér, IV. 3. 490/1.

sivissemus, ipsam crucem vidimus continere de ligno domini longitudinem unius palme, et dimidie, latitudinem valere palmam; formatam in auro decem marcarum, preciosis gemmis et lapidibus mirabiliter ordinatam, estimantes in valore quingentas marcas; auri, lapidum et gemmarum. Quam cum ab eodem Michaele fideli nostro, et captivos suos in pecunia redimere voluissemus dare nos recusarit nisi per donacionem, vel per concambium possessionis redimere possemus ab eodem, pro tali igitur pretiosa re et pro serviciis nobis exhibitis, pro concambio dominicae crucis, mirabiliter ordinate, quamdam terram conditionalium nostrorum . . .“ „pro redemtione predictorum captivorum, quasdam terras in Comitatu Albensi constitutas . . .“ „ipsam donacionem, quam nos pro redemptione dominice crucis et pro captivis tradidimus in concambium. . . .“

Ez okiratból következő tűnik ki: Uros szerb király a magyarok intelmei daczára, a macsói területre csapott. IV. Béla szorongatott unokája, Béla macsói herczeg segélyére magyar hadsereget küldött, a melyben Mihály, a Csák nemzetség egy ifjú tagja is volt. Béla herczeg bizonyítása szerint az ifjú, súlyos sebe daczára, oly vitézül harczolt, hogy két szerb bárót foglyává is tett. A foglyok egyike Uros király veje, a másik a szerb királyi tárnokmester fia volt, s ezt Béla herczeg anyja, Anna, is bizonyította.

Midőn a két foglyot a király elé vezették, tudtára adták neki, hogy Csák Mihálylyal kiváltásuk ügyében már 800 márkában egyeztek meg; ugyanő Béla herczeg jelenlétében értékes keresztet, mely egy darab sz. keresztfát tartalmazott, kapott tőlük. A király s a királyné megtekintették a keresztet; ez másodfél tenyérnyi hosszasságú s egy tenyérnyi szélességű sz. keresztfát tartalmazott; a kereszt körülbelül tíz márkát érő aranyba volt foglalva s csodálatos ék- és drágakövekkel volt kirakva; az egészet ötszáz márkára becsülték. A király pénzen akarta megvenni a szerencsés győzőtől a foglyokat s a keresztet, de az csak azon esetben volt rá hajlandó, ha a király neki vagy adományoz, vagy kicserél földbirtokokat. Béla a föltételeket elfogadta s az ereklye s a foglyok birtokába jutottak.[1])

---

[1]) Csák Mihály a Csákok újlaki ágából való s ifjabb fia Csák Péternek. A birtokadományozást — (Erdő-Csoknya — Somogymegyében — Gaan, Kis-Vid, Som, Kovácsi, Pacza stb. pusztákkal együtt) V. István 1270-ben (ap. Fejér V. 1, 25)

E helyt csak *figyelmeztetni akarok az Engel által leírt s Béla okiratában említett ereklye közti hasonlatosságra,* miután az ügy közelebbi felderítése e mű keretébe nem tartozik. Az ereklyét a király veje valószinűleg talizmanul kapta s bizonyára Anna herczegnő révén atyja halála után Prágába került.[1])

Uros leányát és férjét az okirat meg nem nevezi, de valószinű, hogy tekintettel az okirat keletére, a herczegnő szülei legidősb gyermeke volt. Minthogy az okirat csakis Béla macsói bánról szól, feltehető, hogy a csata már Mihály (Béla bátyja) halála után († 1268) vívatott s így az 1268 közepe vagy végére vagy 1269 elejére tehető; ha pedig előbb vívták, akkor a herczegnő születésére vonatkozó feltevésem annál szilárdabb alapot nyer.[2])

23. Predoszló (II. Száva érsek).

I. Uros István e legifjabb fiáról csak azt tudjuk, hogy 1264 óta II. Száva néven, nagybátyja, I. Száva érseknek egyik utódjaként szerepel. Safarik szerint csak 1271. évi február 8-ig lett volna érsek. Ugyanezen szerző mondja, hogy midőn Sisman, Vidin és a nyugati Bolgárország feje-

---

Csák Mihály s bátyja Domonkos javára megerősíti 1272-ben István kizárólag Mihály javára hagyja helyben Erdő-Csoknya, Nyim, Feldobos, Aldobos, Zuld és Révfalu birtokát (ap. Fejér V. 1, 185), de még ugyanez évben kapta a két fivér Korus-t (ap. Fejér V. 1, 238), a mely alkalommal az Uros ellenében kivívott sikerek mellett azon hadi érdemekről is van szó, melyeket Mihály a feketehalmi s izsaszegi csatában szerzett.

[1]) V. ö. „Boris und Rostislav" czímű tanulmányomat a „Vierteljahrsschrift für Heraldik, Sphragistik und Genealogie." 1889. 1. és 2. füzetében, vagy a különkiadás 49. lap.

[2]) Hopf (85/458 és Chron. 529) egy *Jurgur* vagy *Juras* nevű caesarról tesz említést, ki 1298 körül élt s kinek egy szerb herczegleány volt a neje. Ennek a Jurgur rokonának azon Giorič Sándor-t tartja, a ki 1356—1371 Vallona, Chimara, Canina s a felső Zeta despotája volt. Genealogiai viszonyai ismeretlenek; 1371-ben halt meg. Fia, Illič György (Giuraš) követte ugyan, de 1372-ben a Balsák és a Musachi-ak által trónjától megfosztatván, meggyilkoltatott. Tőle szárMaznak Juras (utóbb Petrovics) György és Elek nevű testvérek, kik 1404—1428-ig fordulnak elő. György 1404-ben a felső Zeta vajdája s megkapta 1406-ban Bosota-t.

Ez esetben tehát valamelyik Nemanjida-leány utódaival volna dolgunk. Hogy honnan szerezte Hopf e Jurgur nevű caesart, azt nem tudja, s miután nyomaira sehol sem tudtam akadni, csak a következőt szolgáltathatom:

a) Ulászló szerb királynak veje, György, sokkal korábbi időben fordul elő, mintsem hogy benne e Jurgur-t felismerhessük.

b) Ugyanezt mondhatni I. Uros István azon névtelen vejéről, ki 1269 körül magyar fogságba jutott.

c) 1272. május 12-én (Wenzel, diplom. emlékek az Anjou-korból I. 417) előfordul valamely György comes szerb követ a nápolyi udvarban. 1274. szept. 3-án „Comes Georgius Nuncius Illustris Regis Servie" Szerbiába tér vissza. — Ez talán Jurgur-ral azonos lehetne.

delme, 1292-ben bolgár és tatár seregek élén Szerbiába betörvén, az ipeki érseki templomot akarta kirabolni, II. Száva érseknek sikerült Sismant az országból kiűzni. Erre nemsokára meghalt: földi maradványait Ipek-en helyezték el.

24. Dragutin István király.

Az okiratokban rendesen István néven[1]) fordul elő, nemkülönben érmein is.

Minthogy atyjának csak hosszabb házassága után született, ez az elsőszülött fiú születésén való örömében a drágát és becsest jelentő Dragutin nevet adta neki. Születési évét illetőleg semminemű adatunk nincsen.

Csak 1269 körül hallunk valamit felőle. — Ekkor ugyanis atyját komolyan felszólította, hogy mondjon le javára a trónról. A régibb irodalom, mely szerint Dragutin herczeg már 1261 körül kelt egybe az ifjabb magyar király, V. István, leányával, felteszi, hogy már a házassági alkudozások alkalmával azon feltétel lőn megszabva, hogy Uros István még életében adja át trónját Dragutin fiának. Engel (228) nem téved, ha azon feltevésnek ad kifejezést, hogy István büszke jelleme ezen feltételszabást valószinűvé is teszi. Különben arra mutatnak a később bekövetkezett események is, hogy az öreg király ígéretét a házasság alkalmával kilátásba helyezte, de korántsem határozottsággal megadta. 1269 körül azonban a fiatal herczeg közbejött akadály miatt nem volt azon helyzetben, hogy trónkövetelésének erélyes kifejezést adjon. Egy, Jelecso városa közelében tett, lovaglása alkalmával lebukott lováról s ez alkalommal lábát oly súlyosan sebesítette meg, hogy fellábadásán kételkedtek. Az öreg király ennélfogva máris ifjabb fiának, mint a praesumtiv trónörökösnek, kiházasítására gondolt. Dragutin állapota azonban jobbra fordult s valószinű, hogy ő semmisítette meg öcscse házassági tervét.

Ipjának 1270-ben bekövetkezett trónrajutása alkalmával Dragutin újra állt elő trónigényei hangoztatásával. Mennyit ért el akkor Dragutin, azt biztosan nem állíthatjuk; okmányilag bebizonyított tény az, hogy V. István a közte s II. Ottokár cseh király közt létrejött béke 1271.

---

[1]) Wenzel IV. 318/203 do 1288. Aug. 8. IV. Miklós pápa levele Ilona királynéhoz: „magnificos viros Stephanum et Urosium, Illustres Reges Sclavorum, natos tuos.“

július 3-iki ratifikálása alkalmával szövetségesei közt „regem Serviae et Stephanum, filium ejus, juniorem regem Serviae, generum nostrum“ is említi. Dragutin tehát akkor már „ifjabb király“ volt, épugy mint V. István, ki hosszabb időn át mint „ifjabb király“ szerepelt IV. Béla mellett. 1271 után Dragutin állítólag ipja támogatása mellett határozottsággal s erőszakkal kelt ki atyja ellen, hogy őt koronájától megfoszsza. Tudjuk azt is, hogy V. István 1272 nyarán személyesen vonult Szerbiába, hogy veje ügyében az öreg Uros ellen állást foglaljon; — e szándékát fia András elraboltatása hírére életével fizette meg.

Atyja halála után Dragutin 1277—1282-ig uralkodott; 1282-ben azonban öcsese Milutin arra kényszerítette, hogy javára mondjon le a trónról.[1])

Trónjától megfosztatva, sógorához, IV. László magyar királyhoz fordult, a ki a macsó-boszniai herczegség kormányzásával, mely eddig anyósa, a kún Erzsébet kezében volt, megbízta; azonkívül még Branicsevot, Belgrádot s a Szerémséget is kormányozta. Hosszú uralkodása nem egyéb mint szakadatlan lánczolata vallásos cselekményeinek.[2])

1316-ban márczius 12-én[3]) elhúnyt. Halála előtt állítólag maga köré gyűjtötte országa püspökeit s boljárjait s

---

[1]) A régibb irodalom az egész dolgot Milutint illetőleg igen kedvező világitásban mutatja be. Dragutin — így szólnak a források — nem igen biztosnak érezte magát az erőszakosan kicsikart trónon; 1269 óta megsérült lábán újra fellépő fájdalmai — Pachymeres határozottan állítja, hogy megsérülése még trónörökös korában jött létre; Dániel érsek pedig azt állítja, hogy már királysága idejében érte e baj s hogy isteni büntetést látott benne, — a szemrehányások, melyeket anyja, Ilona, tett neki, lelkiismereti furdalásaival egyetemben nem kedveltették meg vele az uralkodás gyönyöreit s midőn vallásos életében is folyton nyugtalanította bája, átadta koronáját öcsesének Milutinnak azon feltétellel, hogy Milutin bátyja halála után arról fia (Dragutin fia) javára mondjon le. Dragutin megbánta ugyan csakhamar az alkut s Milutint eltávolította trónjától, de az utóbbi a papság segélyével oda vitte, hogy Dragutin újra — s most már mindenkorra — mondott le trónjáról s valódi remeteéletet élt.

A régibb irodalom szerint ez 1275-ben ment végbe. Egykorú kézirat (Miklosich 561. starine V. 31. ap. Jireček) befejező jegyzetéből tudjuk azonban hogy 6794 (1285. szept. 1. — 1286. szept 1.) Milutin uralkodásának ötödik éve volt.

[2]) Nagyban buzgólkodott a bogomilek üldözésében s megtérítésében, bő adományokat osztogatott a szegényeknek s kolostoroknak, palotáját a betegek s gyámoltalanok menhelyévé tette, testét kínozta s sanyargatta s hogy a jámbor s áhitatos férfiú minden feltételének megfeleljen, még a nejével való nemi közösüléstől is tartózkodott; — így jellemzi őt a régibb irodalom. Okmányilag bebizonyított tény hogy a pápa 1288. mindkét fivért meg akart nyerni a katholicizmusnak. Dragutin katholikus is lett s a pápa 1291. márczius 15-én kelt levelében az áttértnek s országának felajánlja oltalmát.

[3]) Miklosich 70: „Bi vi prijstavj se Stefanj kralj, Theoktistij monachj.“ Klaić szerint 1314-ben, Miklosich szerint 1316-ban halt volna meg.

nekik szóbelileg, Milutin öcscsének pedig írásbelileg figyelmükbe ajánlotta Ulászló nevű fiát. Végtére Theoktist néven szerzetesnek avatta fel magát. Tetemét Rassa városába vitték s ott az általa emelt György vértanú-kolostorba temették el. Felesége Katalin, magyar herczegné.

25. Katalin királyné, magyar herczegnő.

Neve okmányilag meg van állapítva.[1]) Atyjának 1242-ben Clissában meghalt nővére után Katalinnak nevezték. Luccari szerint Erzsébet volt a neve. Minthogy szülei, V. István magyar király s kún Erzsébet, 1255 körül keltek egybe, s első fiúk az egybehangzó feljegyzések szerint 1262-ben született, világos, hogy V. Istvánnak 1262 előtt született gyermekei leányok voltak. Miután továbbá Katalin nővérei közt elsőnek lett kiházasítva, úgy joggal tarthatjuk őt szülei legelsőbb gyermekének s születése évét 1256/7-re tehetjük.

Egybekelésére vonatkozólag Pejácsevics s Engel következő feltevéseket állítanak fel:

IV. Bélának s V. Istvánnak Ottokár ellen küldött segély csapatokban, Ottokárnak a pápához intézett jelentése szerint, rasciaiak is voltak, ami talán szerb csapatok jelenlétére is enged következtetni; a magyar király kíséretében 1261. márczius havában Bécsbe jött fejedelmek közt Uros István is volt két fiával; feltehetjük tehát, hogy 1261-ben a szerb trónörökös már István leányának jegyese (férje) volt, vagy pedig, hogy a fiatal pár egybekelése már ekkor el lett határozva. Az is valószinű, hogy a büszke István egyidejüleg ama feltételt is szabta, hogy Uros István még életében mondjon le trónjáról fia Dragutin javára, stb.

Az én nézetem szerint **e feltevés sem a jelzett időpontra, sem a házasság említett eredetére nézve igazolva nincsen.**

Eltekintve a pár gyermekkorától — Katalin 1261-ben legföljebb 4—5 éves lehetett — azt akarom megjegyezni, hogy — mint fentebb is jeleztem — az 1261-ben Bécsben megjelent három szerb király alatt nem Uros Istvánt s két fiát, hanem az Uros, Radoszláv s Ulászló nevű fivéreket kell értenünk.

---

[1]) Fessler: Gesch. d. Ungarn, II. 601. István elsőszülött leányának nevezi.

Azonkívül arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy IV. Béla s V. István okmányai értelmében 1269-ig a két udvar közt nemcsak hogy feszült viszony uralkodott, hanem hogy sőt háborút is viseltek egymással, ami nem történt volna akkor, ha a két udvar már 1261-ben rokoni viszonyban áll egymással. Jogunk van tehát azon feltevésnek helyt adni, hogy Dragutin István eljegyzése és egybekelése V. István legidősebb leányával a két állam közt létrejött béke zálogának tekintendő s hogy 1269. első felében létesült.

A kevély Istvánnak — a ki nagyanyja Gertrud s anyja Mária dölyfét örökölte — mindenesetre nem volt inyére leányának eme semmikép sem fényes kiházasíttatása; de két mozzanat játszott itt közre, mely beleegyezésre birta.

Egyrészt a szövetség tisztán politikai érdekű volt s oda irányult, hogy Magyarországnak szükség esetén segédkezet nyujthasson Ottokárral s egyéb ellenségekkel szemben, másrészt pedig már vak Bélának a szerb Ilonával való egybekelésében is a szövetség egy korábbi esetét látták s különben is a fiatal pár közt következő rokoni viszony létezett:

I. Uros, szerb nagyfejedelem.

Desa	Ilona 1129 fel. II. Béla m. királynak
Nemanja István † 1200 febr. 13.	II. Géza † 1161
I. István király † 1227	III. Béla † 1196
I. Uros István † 1277	II. András † 1235
	IV. Béla † 1270
	V. István † 1272
Dragutin István	Katalin

1269 kör.

A házasság létrejöttének időpontjára nézve semminemű adatunk nem maradt fenn; csak azt tudjuk, hogy Katalin 1269 körül a szerb udvarban tartózkodott. Mert midőn ez időtájt Dragutin megbetegedése folytán görög követség jelent meg a szerb király udvarán, hogy Milutinnak császári herczegnővel való egybekelése ügyében alkudozásokba bocsátkozzék, az öreg Uros csak elbámult a küldöttség udvarias modorain s podgyásza tömegén. — Midőn tudtára adták, hogy ez a herczegnő podgyászának csak egy része s hogy a java még csak jön, azt mondta: Mi nekünk oly elpuhító dolgokra szükségünk nincsen; lám, menyem egy-

szerű háziruhájában ül rokkája mellett; ily egyszerűen s háziasan tölti nálunk idejét.

1282-ig Katalin megosztotta férjével Szerbia trónját, ezután pedig herczegségébe követte. Itt Pachymeres szerint tiltott viszonyba lépett sógorával Milutinnal. Az utóbbiról ugyanis rebesgették, hogy, míg bátyja túlzott jámborságában kínozta testét, s a nejével való nemi közösüléstől tartózkodott, ő játszotta a férj szerepét.[1])

Az utolsó tudósítás, mely Katalinról szól, azt mondja, hogy rövid idővel anyósa, Ilona halála után († 1314) Simonis (Milutin nejének) kíséretében, ki nála látogatóban volt, Milutin udvarába ment, a hol igen szívélyes fogadtatásban részesült, s gazdagon megajándékoztatva visszaküldték.

E házassági összeköttetés egyik fontos következményének tekintendő, hogy V. István 1272. nyarán magyar hadsereg élén Szerbiába vonult, hogy a veje s annak atyja között kitört viszályoknak, Dragutinra nézve kedvező eredménynyel, véget vessen. Ez életébe került, a mennyiben egy Magyarországról nyert tudósítás hírére nagy sebességgel sietett haza, de a nyári hőség halálos betegségbe ejtette, a mely folytán csakhamar ki is múlt.

Hogy Katalin annak daczára, hogy férje csak a Szerémség kormányzója volt, mégis politikailag szerepelt s hogy árpádházi származását külföldön is becsülték, ezt azon körülmény is bizonyítja, hogy II. Károly nápolyi király 1300. január 12-én „Magnifice Principisse domine Catarine Illustri Regine Servie, carissime sorori nostre“ czím alatt Martell Károly fiának magyar trónkövetelése ügyében levelet menesztett.[2])

Hogy e szövetség következtében az Ottokár ellen harczoló magyarok közt szerbek is voltak, azt Ottokárnak a pápához intézett jelentése kétségtelenné teszi.

---

[1]) *Raics* Katalin s Milutin védelmére kel ki s Pachymerest szerbellenes érzelműnek mondja. E mellett azon dícséretre hivatkozik, melyben Dániel érsek Milutin királyt részesíté, továbbá az e király által alapított számos egyházra s püspökségre s arra, hogy Milutint népe „az ájtatos“ melléknévvel tűntette ki stb. De tekintettel Milutinnak házasságra s házas életre vonatkozó nézeteire, Raics hivatkozását nem tekintjük elegendőnek Pachymeres állításának megczáfolására.

[2]) Hopf 85/366 a következő forrást idézi: Fasc. Ang. Nr. 27, fol. 88, 91, 93. Ellenben Wenzel (dipl. eml. az Anjoukorból, I. 422) mondja, hogy az elvesztett Reg. Ang. 27. köt. 565. lapján fordul elő.

26. Dragutin István gyermekei.

Három gyermekéről van tudomásunk, ú. m.:

a) Erzsébet.

Ez még 1322-ben életben volt; Kotroman István boszniai bán († 1313 körül) felesége (l. ezt).

b) Ulászló.[1])

Ez azon időben, midőn atyja trónját vesztette, már életben volt; a hagyomány Milutin trónörökösének mondja. Dragutin halála után Milutin elfogatta a fiatal trónörököst s az elhúnyt országait birtokába ejtette.[2]) Midőn Milutin halála után elnyerte szabadságát, Szerémségbe ment s nyiltan lépett fel trónkövetelőnek. — István, Milutin természetes fia, azonben legyőzte, a mire Ulászló Magyarországba menekült, a hol meg is halt.[3])

Ulászló neje némelyek szerint László (állítólag Apor László) erdélyi vajdának leánya; de majd látjuk később, hogy ez állítás nem ő reá vonatkozik.

Tudomásunk van egy 1293. augusztus 24-én kelt okiratról,[4]) mely igen érdekes fényt vet Ulászló élettörténetére s a melynek tartalma következő: „Nel Nome del Padre, del Figliulo e dello spirito Sancto Amen. — Jo Basilio per la dio grazia Vescovo Bossinense Vassallo e servitore del sig. Re Stefano, et Vito Robalevial da Ragusa, commessi dal sig. Re Stefano e *dalla sig. Regina Caterina,* e da figliulo loro sig. Uladislao, a questa cosa mandati et instructi, promettiamo e giuriamo a nome del sig. re Stefano e della detta sig. Regina Caterina e del loro figliulo Uladislao, sopra le animo loro e sopra le nostre anime, al sig. Albertin Morosini, Avunculo del sig. Re di Ungheria, e a Michiel di lui figlio, che il Re Stefano e la sig. Caterina tolgono Costanza figliuola di Michiel Morosini

---

[1]) A „liber pactorum“ III. 79. (Diplom. Eml. I. 158) felsorolja az 1300 körül létezett bolgár, szerb és szlavoniai uralkodókat; a többiek között említi: „Stephanus Rex Raxie . . . .“ „Ladislaus filius ejus.“

[2]) Engel 251.

[3]) Így adja elő Raics a dolgot a krusedoli krónika nyomán. Ulászlónak Magyarországba való menekülését Klaić 143 is bizonyítja. Luccari szerint Ulászló Szerémségbe menekült, de István elfogatta s fogságában megölette.

[4]) Nardi Ferencz. Tre Documenti della famiglia Morosini, Padua 1840. p. 15—16.

per suo figliulo Uladislao, per legittima donna e che il sig. Uladislao la torra per legittima moglie; e secondo che ha parlato il sig. Re Stefano col re Ungarico, si adempiranno le nozze, idest torrano Costanza figlia di Michiel Morosini per Uladislao figliulo del Re Stefano, et etiam secondo che parleranno tra loro e nel termino che dicono promettiamo e giuriamo nei Santi Evangelii, e sopra l' onorata Croce nell' anima del sig. Re Stefano e della sig. Regina Caterina et del sig. Uadislao loro figliulo, e nelle anime nostre, che essi vogliono il tutto adempire e tener fermo in secula seculorum Amen. Itme, che ancora confermera tale cosa il sig. Re Stefano e la sig. Regina Caterina, ed il sig. Uladislao di nuovo con giuramento, secondo che nelle predette lettere e descritto, e percio fossero scritto in Servio ed in Latino, le quali sigillate furono consegnate a noi. E perche fosse data fede a queste, secondo che sono scritte di sopra, abbiano imposto ad Antonio Hotajo, che la scriva in Latino, e che Abacito Prete del Re le descriva in Servio, e ne farriano scrittura patente e sigillata. — Queste cose furono fatte in Venezia nel gran palazzo del sig. Albertino, e furono testimonii messer Brina Vescovo di Trieste, frate Iacopo di Roma dell' ordine de Predicatori, elette Vescovo di Creta, Ruggiero Morosini, Teofilo Morosini, Gio Pavlo della fontana di Ferrera messer Marco Michieli, e messer Giovanni Zeno Venecius.

Queste a scritto Abracito Prete de detto Re Stefano nell' anno de Signore 1293. Ind. 6-ta nel mese Di Agosto, nel di 24."

Ez okiratból mindenekelőtt a szerb fejedelmek hiteles czíme tűnik ki; Dragutint itt is Istvánnak nevezik s figyelemre méltó, hogy daczára annak, hogy Milutin ült a szerb trónon, mégis királyi czímmel illetik.

Vajjon Morosini Mihály, a mennyasszony atyja, azonos Mihálylyal, Morosin Albert fiával, nem állítja ugyan határozottan az okirat, de az több mint valószinű.

A házassági összeköttetés eredete több magyarázatra nem szorul. Azon körülmény hangsulyozása, hogy Morosini Albert a magyar király nagybátyja s a magyar királynak ez okiratban való szereplése általában, egész határozottsággal arra mutat, hogy a magyar udvar közvetí-

tette az eljegyzést. Ebben pedig III. András magyar királynak úgy a szerb vőlegénynyel mint a velenczei mennyasszonynyal való rokonsága volt része. Ha Konstanczia atyját Albert fiának tartjuk, akkor a rokonsági viszony következő képet ölt:

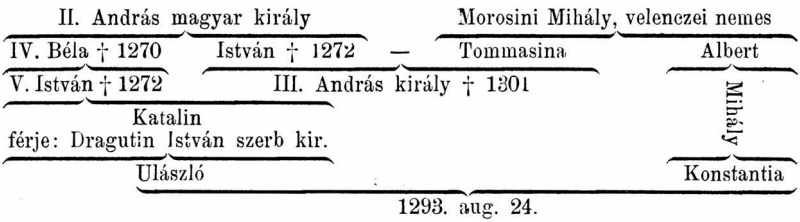

Vajjon a jegyesek egybe is keltek, erre nézve határozott adatom nincsen.

Hogy Ulászló herczeg már 1292-ben politikailag is működött, a menynyiben az Anjouk Magyarország koronája elérésére czélzó törekvéseit támogatta, azt azon körülmény bizonyítja, hogy Martell Károly és II. Károly király Ulászlót Szlavonia egy részével megajándékozták.[1])

c) *Uros („Urosicza").*

E herczeget a szerb kútfők tulajdonképen Urosiczának nevezik; de ez nem egyéb mint Uros kicsinyített alakja. Állítólag a szentség hírében állott; még atyja előtt halt meg.[2])

---

[1]) 1292. auguszt. 18-án (Diplom. Emlékek az Anjoukorból I. 194.) II. Károly a következőket mondja: „Considerantes igitur devotionem sinceram quam *vir nobilis Ladislaus filius primogenitus Illustris Principis Stephani Regis Servie* gessit ab hactenus erga nos et gerit ad presens, actendentes etiam *quod ipse circa servitia Karoli primogeniti nostri Regis Ungarie . . . in acquisitione dicti Regni sui Ungariae efficacia opera jam laudandis principiis praestitit et praestare poterit in futurum* de speciali gratia et certa scientia concessioni, donationi et confirmationi, eidem Ladislao et heredibus ac successoribus quibus cumque ex eo legitime descendentibus *factae per praefatum Karolum primogenitum nostrum Regem Ungariae de Ducatu Sclavoniae*, praeter terras quas possidet Radislaus Banus cum fratribus suis, praeter etiam terras, quas tenent et possident infra Ducatum praedictum Comites Johannes de Vegla, Modursa et Vinodolis cum fratre suo, et Comes Duymus consobrinus frater eiusdem Comitis Johannis Comes ejusdem Comitatus *tenendo, regendo habendo et possidendo per ipsum Ladislaum* et dictos heredes suos ad eorum omnimodam voluntatem, juxta quod in privilegio praefati Karoli primogeniti nostri continetur."

Majdnem azonos szöveggel adományozza II. Károly ugyan-e napon „pro Ladislao filio Regis Servie" (i. h. 95.) a Tótországi herczegséget.

[2]) II. Dániel szerb érsek életírásában († 1338. deczember 19-én) olvassuk, hogy Sremski (Dragutin) István király ifjabb testvérével (Milutin) Uros Istvánnal 1310. és 1314. között azért háboruskodott volna, hogy trónjától elfosztván, ezt tulajdon fiára, Urosiczára, ruházza át (Safarik III. 118.)

27. Uros István (Milutin[1]) király.

Egy 1281-ben kelt okmányban[2]), mely Morosini Miklós raguzai knézhez van intézve, következő czímmel él: István Isten kegyelméből Szerbia s a tengervidék királya.

1289-iki Marin György raguzai knéznek szóló levelét ily aláírással végzi: „Stefan Uros kral.“ [3])

Egy 1289. Pristinae quarto Octobris kelt, Poglizza dalmát város javára, kibocsátott szabadságlevélben[4]) következő czímet használ „Stephanus Nemagnich Dei gracia Rex Rassiae, Dalmatiae et Bosniae,“ aláírása pedig: Stephanus.

1288. július 23-án a pápa azt írja neki[5]): Viro magnifico Urosio Illustri Regi Sclavorum. A pápának Ilona özvegy királynéhoz intézett leveleiben szintén csak Urosius néven fordul elő.

Érmein ezt olvassuk: moneta regis Urosi.

Milutin nevét onnan származtatják, hogy atyja Isten kegyelméből (milost) ajándékoztatott meg vele.

Született 1253-ben mint I. Uros István ifjabb fia.[6])

Mint tudjuk, 1282-ben megfosztotta bátyját trónjától s azt halálaig birta.

Uralkodása fénykort jelez Szerbia történetében. Milutin ügyes volt a tettetésben, a kedvező alkalom felhasználásában, alkalmazkodni tudott kora szelleméhez, minek folytán nagyban hozzájárult országa tágításához s azt a hatalom s tekintély oly magas fokára emelte, hogy a Balkán félsziget sorsa az ő kezében volt s hogy a konstantinápolyi udvar benne fontos s nagyjelentőségű tényezőt látott. Vallási türelmessége folytán, mely korában oly ritka volt és a keleti s nyugati egyház érdekeit és igényeit mindig szeme előtt tartva, a papságot is megnyerte czéljainak s ő, ki nem válogatott a czélhoz vezető eszközökben, nejeiben is csak eszközöket tekintett czéljai elérésére.

---

[1]) Hogy „Milutin“ néven még a külföldön is ismerték, azt a következőből tudjuk (Miklosich 85.) 1326. márczius 25-én III. Uros István a raguzaiaknak valami engedélyt adván, az illető okirat hátlapján a következőt olvassuk: „In lo tempo de misser lo rex Stefano, filio de lo rex Vros Milotin in MCCCXXVI. die XXV de marzo.“

[2]) Miklosich 54.

[3]) i. h. 55.

[4]) Wenzel IX. 497/358.

[5]) Theiner I. 360.

[6]) Egy okmányban (Miklosich 71) ezt olvassuk: „Uros István Isten kegyelméből király, István uram királyom unokája, Uros uram királyom fia.“ Születése évét Muralt Chronol. byz. II. 471 adja tudtunkra.

Uralkodása idejét eme, főkép a genealogiának szentelt sorok nem vázolhatják kellőleg. Halála napját némelyek 1321. október 29-ikére, mások november 5-ére teszik. Klaić az utóbbi keletet fogadja el.

Nerodimli udvarán húnyt el. Banskban, az általa alapitott Szt-István-kolostorban temették el. Dániel érsek elbeszélése szerint teste 2½ évig nem hamvadt el; egy haja szála sem hullott le fejéről s sírja mellett csodák is történtek; a nép ennélfogva „a szent király“ nevével tisztelte meg.

28. Uros István feleségei.

Láttuk, hogy Dragutin 1269 körül veszélyes lábbajba esett s az öreg Uros attól tartva, hogy elsőszülött fiának baja gyógyíthatatlan, ifjabb fia Milutin kiházasítására gondolt. Minthogy István magyar király örökös Damokles-kardként lebegett feje fölött, ellensúlyt keresett a konstantinápolyi udvarhoz való csatlakozásában s e végett VIII. (Palaeologos) Mihályhoz azon kérelemmel fordult, hogy ez Anna leányát Milutinnak, a ki bátyja betegsége folytán praesumtiv trónörökössé lett, nőűl adja.

Mihály hajlandó volt Uros kívánatának megfelelni. Theodora császárnő fényes kelengyével látta el a menyasszonyt s a görög patriarcha kíséretében Berrhoeába küldte. Itt megállapodtak s Vellkos Charbophylax, Kudumenes, trajanopoli püspök kíséretében a császárnő ajánlatára előre ment, hogy a herczegnő jövendő viszonyait megismerje. Mint tudjuk, a küldöttség, szemben a byzanczi udvar keleti pompájával, csak igen szerény s igénytelen viszonyokra talált. A patriarcha mindazonáltal folytatta útját s Ochridából tudtára adta a szerb udvarnak közeledését, hogy a herczegnőt az ország határán az őt megillető fénynyel s tisztelettel fogadják. Lipaenium előtt György békebiró küldöttség élén fogadta a menetet. Miután a görög követséget útközben rablók támadták meg s kifosztották, a patriarchának nem nagy kedve volt, a megbízatást véghezvinni. Várakozásában nagyon is csalatkozott s reményei még alább szálltak, midőn a küldöttség vezetője Dragutin betegségéről, a vőlegény trónrajutásáról mitsem akart tudni s végre is ama feltétellel lépett elő, hogy a császárnak kötelessége, leányának hozományul tekintélyes területet adni.

Ehhez még az is járult, hogy a görög követségnek még mindíg nem volt alkalma a birtok s személy biztosságáról, valamint a kormány erélyéről kedvező fogalmat nyerni s így a patriarcha tanácsosnak látta, a császári herczegnővel semmitsem végezve haza utazni.

Nem csalódunk, ha Engel nézetét osztjuk, mely szerint a házassági tervek megsemmisítésében Dragutinnak hathatós része volt.

Ama herczegnő később epirosi Demeterhez (más neve szerint Kutrules Dukas Mihályhoz) ment nőűl.

1276-ban Milutin *1. feleségével* kelt egybe. Neve Janka. Atyja I. János (Komnenos Dukas Angelos), az imént nevezett Demeter herczeg természetes fivére; anyja a Tarona házból való volt. János, sebastókrator s 1271 óta neopatraei fejedelem, 1296-ban halt meg.[1]) Ez első nejét Milutin 1286 körül taszította el, hogy egy másikat vegyen el. Ürügynek neje terméketlenségét hozta fel.

Engel 2. *felesége* történetét következőleg vázolja: 1286 körül V. István leánya, ki apácza volt, látogatóba jött nővéréhez, Katalinhoz, Dragutin nejéhez, Szerémországba, ott megismerkedett Milutinnal, ki megszerette. Milutin erre azonnal elküldte János leányát. Hiába hozták fel a kettős egyházi akadályt, hogy t. i. még élő felesége van s hogy Erzsébetet, újabb aráját apáczai fogadalma az egyházhoz köti. Levetette vele apáczaruháját s minden teketória nélkül a férj jogaiba lépett. Ducange-ra támaszkodva Engel azt állítja, hogy e házasságból két leánya született, Tzaritza (Czáricza) s Neda.

Engel továbbá azon feltevésnek is ad kifejezést, hogy Ilona özvegykirályné, hogy az új házasság botrányát enyhítse s hogy annak törvényessé tételét a magyar herczegné apáczafogadalmának megszűntetése által kieszközölje, a pápához fordult s ennek ezért kettős viszontszolgálatot helyzett kilátásba, első sorban Milutin s vele egész Szerbiának a kath. egyház kebelébe való térését, másodszor a patarénusok kiirtását Boszniában, mely országot Milutin új sógorától, IV. László magyar királytól nászajándékul kapott

---

[1]) Engel s követői János leányát Milutin első nejének mondják. Szerintök János Nagy-Valachia vagy Thessalia s a goli lokriak országának ura. Az „1276.“ kelet úgy értendő, hogy „Milutin, midőn kiralylyá koronázták, (1275-ben) nősült.“

volt, „jóllehet Pál, brebiri gróf, kún Lászlónak a boszniai bánság fejében pénzt előlegezett.“

Erzsébet 1296-ig neje Milutinnak. Ez évben elküldte s egy bolgár herczegnőt vett el. Szabó Károlyt illeti az érdem, hogy Engel állításai tarthatatlanságára figyelmeztetett.[1]) S ebben arra hivatkozik, hogy két 1287-ben kelt okmány[2]) szerint Erzsébet 1287-ben fejedelemasszony Pesten, hogy 1287 második felében nőűl ment Rosenberg Zavišhoz s e házassága előtt szakadatlanul a nyulakszigeti kolostorban tartózkodott.

Vizsgáljuk meg e dolgot közelebbről.

Erzsébet szülei V. István s kún Erzsébet. Nevét s származását több okmány említi.[3]) Valószinűleg ifjabb leánya szüleinek s 1262 előtt született.

Épúgy mint Margit nagynénje († 1271), ő is négy éves korában a nyulakszigeti kolostorba hozatott,[4]) a hol nagynénje mellett nyerte neveltetését[5].)

1270-ben róla, mint hivatalos személyről, okmányilag van szó, s legiószámra megy az okmányok sora, mely 1270 óta emlékszik meg róla. E helyütt néhányat fogunk

---

[1]) Magyar tört. életrajzok, 6. rész, Kún László.

[2]) Wenzel, IX. 453. 1287. júl. 6-án kelt okmányában kún László Erzsébet nővére panasza folytán meghagyja Buda városa előljárósága s tanácsának, hogy — miután Zalankeménből s Zimonyból jövő kereskedőktől nem szedték be a nyulakszigeti kolostort megillető vámot — Erzsébet megbizottjait teljes kárpótlásban részesítsék.

Egy másik, 1287. július 20-án Budán kelt okmányában (Wenzel, IX. 454, tévesen 1290-re van téve s kétszer — IV. 352 és IX. 523 — van felhozva) Erzsébet nővére közbenjárására visszavonja ama parancsát, melylyel Buda városának a nagy vásár megtartását megengedte, miután e vásár folytán a kolostor vámbevételei jelentékeny kárt vallanának.

[3]) A régibb irodalom mindazonáltal alig ismerte. — Horneck, I. 204. fej. Zaviš nejének s László nagynénjének, unokanővérének nevezi. — Schier két személyt is csinál belőle. Zaviš nejét ő Gitkethának (Judith) nevezi, a ki előbb apácza volt s azután pápai engedélylyel férjhez ment. Azonkívül ő még Erzsébet, szent domonkosi apáczát ismer, a ki a Nyulakszigetén tartózkodik Azt állítja, hogy e kettő (Gitketha s Erzsébet) a megölt Béla, macsói herczeg († 1272) földi maradványait örök nyugalomra helyezte (ez állításában Herm. Altahensis-re hivatkozik.)

[4]) V. István az e kolostornak 1265-ben kiadott mentességi levelében következőleg szól (Fejér, IV. III. 296): monasterii ejusdem virginis gloriosae, de insula Sanctae Mariae, in qua Domina soror nostra et *filia charissima*, inter Dominas sorores sub religiosi habitus honestate Domini nostri et genitricis ejusdem reginae coelestis obsequiis sunt locatae.

[5]) V. István ez évben a nyulakszigeti kolostor 1259-ben kiállított alapítólevelét megerősíti s azt mondja: „petens instantissime verbo domine Elisabeth karissime filie nostre .... petitionibus justis condescendentes (Wenzel, XII. 15, 17, 18.)

felsorolni, melyek minden egyes évben való működését bizonyítják:

1272. Wenzel VIII. 394/266 „domine Elisabeth karissime filie nostre.“

1275. i. h. IX. 125/80 IV. Lászlónak a nyulakszigeti kolostor javára kibocsátott adománylevelében „domina Elisabeth karissima soror nostra“-nak szólítja; i. h. XII. 140/122 125.

1276. augustus 24-én i. h. IX. 144/96 IV. László adományozása.

1277. i. h. IV. 76/37, 80/40. IX. 176/118, 141.

1278. i. h. IX. 203/141 IV. László Erzsébet fejedelemasszonyt bírói mentességben részesíti; 143, 185; XII. 187. Fejér, V. 2. 446 „Dominae Elisabeth charissimae sorori nostrae et Priorissae.“

1279. i. h. IX. 236.

1280. i. h. XII. 290/240, 297/246, 265.

1281. i. h. XII. 331/278.

1282. i. h. IX. 253. Hazai okmánytár, VI. 283/204. sz.[1])

1283. i. h. IV. 255/158 november 28-án „soror eciam nostra amantissima domina Elisabet de Insula virgo Deo dicata“ (IV. László levele).

i. h. IV. 257/159 szeptember 28-án. Erzsébet ifjabb királyné levele: „Virgo Deo devota domina Elisabeth, sanctimonialis de Insula Virginis Gloriose, nostra cognata charissima, Illustris Domini nostri Hungarie Regis soror.“

i. h. IV. 355/253 IV. László adományozása („Elysabeth karissime sorori nostre“).

i. h. IX. 370/265 Cosmas, komáromi kuriai bíró levele: Domine Elisabet sororis Domini Regis de Insula Beate Marie.

1283—*1285*. Comes Bartolomeus nobilis de genere Kata[2])

---

[1]) „Domina Elysabeth filia illustris quondam Regis Stephani felicis recordationis sororque incliti regis Ladislay de Insula beatae virginis.“ Ez okmányában Erzsébet beleegyezését adja ahhoz, hogy János apát Telkén a budai hegyekben levő szőllőkertet eladhassa.

[2]) Már 1270-ben van szó bizonyos Káta nb. István, mint Erzsébet hivatalnokáról („quod Comes Stephanus de genere Kata officialis domine Elisabeth karissime filie nostre aliarumque sororum de Insula. . . . . Wenzel, XII. 23/17. — Ugyancsak e kötetben (24/18) 1270. évből való okmányban V. István Erzsébet javára megerősíti IV. Béla 1268-ban kelt adománylevelét, Új-Becse birokát illetőleg.

mint officialis Domine Elisabeth de insula dominorum szerepel. Katona Hist. crit. VII. 920. — Knauz. Mon. Eccl. Strig. II. 196. Turul 1887, 161.

1286. Wenzel IX. 442/314 IV. László Paagh helységet a nyulakszigeti kolostornak adományozza: „Quia Paulus dictus Chomosz de genere Chak populos et possessiones Ecclesiae Beate Virginis et domine Elysabeth sororis nostre karissime de Insula devastavit et destruxit, quandam villam ipsius Paagh vocatam, predicte domine sorore nostre . . . contulimus . . . Datum, Bude feria quinta proxima post Dominicam Palmarum anno Domini M°CC° octuagesimo sexto.“

1287. január 28. i. h. XII. 382 s az ez évből való már idézett két okmány.

1288. június 5. i. h. IX. 471/338 IV. László levele: . . . Ad peticionem et instanciam domini Zavisy Ducis de Opavia karissimi generis (! azaz sógornak!) et domine Elisabeth consortis ejusdem, sororis nostre karissime.“

1289. i. h. IV. 340/217 „Elisabeth sorori nostre germane.“

1290. Mária Magdolna előtti vasárnapon, IV. László levele: „Ad petitionem et instanciam domine. Elysabeth, sororis nostre karissime.“ i. h. IV. 353/227.

1300. július 9. (Dipl. Eml. I. 154) Erzsébet, a nápolyi királyné nővérének, fogadására küldöttséget menesztenek Manfredoniába. Erzsébet t. i. Magyarországból Szicziliába utazik.

1303. márczius 2. (171) „Domina Elisabet soror Regine Marie consortis nostre habet pro usu necessariorum suorum uncias auri triginta annuas.“

1306. november 18. (175) II. Károly király azon adósságok törlesztéséről gondoskodik „ad que Magnifica mulier Elisabet sororia sua certis creditionibus suis tenetur.“

1308. július 9. (179) (Monasterium Sancti Petri ad Castellum de Neapoli) „quod sub speciali nostra protectione et defensione consistit, et *in cuius claustrali ambitu venerabilis mulier domina Elisabeth, filia bone memorie Regis Ungarie, soror nostra dilecta, alieque monaschice mulieres degunt sub Beati Dominici confessoris regulla*“ *etc.*

1313. (198) de „Elisabeth de Ungaria in monasterio Sancti Petri ad Castellum“ (tehát Nápolyban tartózkodik).

1326. május 31. (245) „argentum duorum sigillorum, unius magni, et alterius parvi, que fuerunt quondam domine Elisabet sororis domine Regine“ (az 1323-ban elhalálozott Mária, nápolyi királyné hagyatékából.)

Az imént közölt adatokból látjuk tehát, hogy

1. miután Erzsébet 1265—1287-ig a nyulakszigeti kolostorban tartózkodott, 1287 végén Zavišhoz ment nőűl, 1288, 1289 és 1290-ben férjével együtt van róla szó s annak 1290. augusztus havában bekövetkezett halála után visszatért a kolostorba, ennélfogva 1286-ban nem mehetett Milutinhoz nőűl.

2. Boszniát 1286-ban Milutin nem kaphatta hozományul,[1]) mivel IV. László Boszniát (és Macsót) már előbb (1283) detronizált sógorának adományozta, a ki e herczegséget 1314-ig kormányozta.

3. Milutin ennélfogva 1296-ban nem taszíthatta el magától Erzsébetet, mivel ez akkor Rosenberg Zavis özvegye vala.

4. A Milutin s Erzsébet közti házasság tarthatatlanságával természetesen elesik egyszersmind Erzsébet anyai volta Milutin két leányát Nedát (Anna) s Czáriczát illetőleg.

Ha már most ama kérdést vetjük fel, vajjon Milutin a bolgár czár leányával való házassága előtt nősült-e már valóban kétszer[2]) s hogy kicsoda volt leányai anyja, akkor következőket kell figyelembe vennünk.

a) Engel ama állítása, hogy Milutin legelőször Angelos János leányát s ennek eltaszítása után Erzsébet magyar herczegnőt vette el: Gregoras Nikephoros (1295—1360) feljegyzésein alapszik, a ki Milutin első nejét a blachiai fejedelem leányának, másikát fivére (Dragutin) neje nővérének nevezi.

b) Pachymeres (1242—1308) ellenben azt mondja: Megúnva első nejét, újra nősült s elvette János sebastokrátor leányát.

---

[1]) Jireček 281 is azt mondja: „1286 óta egész Bosznia hódolt neki.“

[2]) Jirecek 281 azt mondja: „négyszer nősült (Milutin), három ízben előbbi nejei elűzetése után.“

Mivelhogy Pachymeres közvetetlen kortársa Milutinnak, állítása határozottan több hitelességet érdemel, mint a későbbi Nikephorosé, melyet sehol sem találunk megerősítve.

Miután tudjuk, hogy Milutin János leányát termékenlensége ürügye alatt elűzte magától s két utolsó nejétől gyermeke nem született, így kézzelfogható, hogy Milutin leányai csakis első nejétől, illetve János leányával való házasságából születhettek. Mivel továbbá egy Milutin s Valois Károly közt 1308. május 27-én (s Milutin által 1308. június 15-én ratifikált) szerződés Milutin egyetlen leányáról, ki Erzsébet feleségétől született, tesz említést, ennélfogva arról nyerünk tudomást, hogy Milutin első nejét Erzsébetnek nevezték, s hogy az egy (1308 még hajadon) leányt szűlt s hogy Milutin később a thessali herczegnő kedveért eltaszította. Nikephor állítása a szerződésben említett Erzsébet nevével egyetemben képezik Engel tévedése alapokát. — Hogy Milutinnak — a származását illetőleg külömben ismeretlen Erzsébettel való házassága törvényes érvénynyel birt, kitűnik abból, hogy leányát a franczia herczegnek ajánlani merték (l. alább) s hogy a görög udvar, mivel Erzsébet Milutinnak Angelos-i s a bolgár nővel való házassága alkalmával még élt, az utóbbi két házasságot csak ágyasságnak tekintette. Erzsébet csak 1297/8 körül halt meg. Ha csak ez Erzsébetet nem tartjuk János leányának (a mi természetesen Pachymeres világos állításával ellentétben állana), akkor Milutin házasságai csak következő sorrendjét állíthatjuk fel.

1. *Erzsébet;* — származása ismeretlen, Milutinhoz valószinűleg még az öreg Uros életében ment nőűl, elűzte valószinűleg röviddel trónrajutása után, meghalt 1297/8.

2. *Janka* I. János neopatraei fejedelem leánya, meghalt 1296.

3. *I. György (Terterij) bolgár czár leánya.* Midőn Svetszláv herczeg 1295 a bolgár czári trónra emelkedett, Milutin jónak látta, benső viszonyt kötni az új hatalommal. E czélból elűzte thessali nejét s Svetsláv nővérét vette el (1295/6). — Az új királyné leánya volt I. Terterij György, előbbi bolgár czárnak s született 1281/2. körül György III. Asen János bolgár czár nővérével való házasságából. Ez új házasság sem tartott sokáig, miután Milutin fiatal

feleségét 1298-ban a byzancziaknak kiszolgáltatta, a ki erre 1301-ben Kutrules Dukas Mihályhoz ment nőűl (ugyanahhoz, a kinek első neje Milutin volt arája, Anna görög herczegnő vala).

4. *Simonis.* — Milutin, ki Svetsláv bolgár czár nővérével való egybekelése által biztosította magát, néhányszor sikeresen berontott a byzanczi területbe. A görög politika az ellenséget, kit ügyes guerillacsapatjai félelmessé tettek, máskép nem tudta megfékezni, mintha egy nő kötelékeibe veri.

Hogy Milutinnak már három felesége is van, az kevés gondot okozott a görög udvar politikájának. Mindjárt első neje elűzetése után azt állították, hogy Milutinnak nincs joga neje életében nősülni; miután azonban első neje röviddel ezelőtt meghalt, a görög udvar Milutinnak a thessali s bolgár herczegnővel való házasságát csak ágyasságnak tekintette s így felfogása szerint csak most van joga az özvegy királynak, *második házasságot* kötni. A bolgár herczegnőt minden teketória nélkül el kell küldeni.

Milutin a kinek e változatosság csak kedvére lehetett s akinek törvényes fia még mindig nem volt, a felajánlott szerződésbe azonnal beleegyezett, sőt késznek is nyilatkozott visszaadni az általa megszállt görög területet. Lehet, hogy eljárásában azon reménynyel kecsegtette magát, hogy a görög uralkodó családba való jutásával természetes fiának. Istvánnak biztosíthatja a trónt, miután unokaöcscsei, Dragutin fiai trónrajutásáról hallani sem akart.

II. Andronikos császárnak volt egy Eudokia nevű nővére, ki 1282-ben II. Jánoshoz trapezunti császárhoz ment nőűl s 1297-ben férje halála után hazájába (Konstantinápolyba) tért vissza. E fiatal özvegy kezével kínálták meg tehát Milutint; a ki az ajánlatba azonnal bele is egyezett.

De nem úgy az özvegy. A császárnak Milutin házasságaira vonatkozó jogi magyarázatai mit sem használtak a vonakodó özvegynél, a ki végre határozottsággal oda nyilatkozott, hogy híven megakarja őrizni első férje emlékét; s ha már hajlandó is lenne, valakihez nőűl menni, akkor azt kívánja, hogy az illetőnek egész más nézete legyen a házas hűségről s a vallásról, mint a szerb királynak.[1])

---

[1]) Bizonyosan volt tudomása arról, hogy Milutin bolgár nejének egybebelésük alkalmával a legszentebb esküt mondotta, — s alkalma volt most Eudokiának látnia, mennyit ért Milutin esküje.

Eudokia vonakodása a görög udvart további tervek kovácsolásában nem gátolta. Az „állam érdekeinek“ feláldozták a császár egyetlen leányát Simonist, s azon álbölcselkedés indoka mellett, hogy ama férfiú, ki a byzanczi trón körül oly nagy érdemeket szerzett, mint a szerb király, bizvást megérdemli a császár egyetlen leányának kezét, megérte a világ ama különös látványt, hogy a 45 éves férfiúnak az alig hatéves lánykát nőül adták! 1298-ban a szerződés végső feltételei is valósultak: a herczegnő eddigi czíme (despota) helyett a Kralaena nevet vette fel s Thessalonichi-ben Simonist a királynak, annak bolgár nejét s a szerbek által elfoglalt görög területet pedig a császárnak át kellett adni.

A különös házasság, jóllehet a görög patriarkha s Milutin anyja — természetesen mindketten vallási okokból — ellene voltak, mégis létrejött. Ebben Simonis anyja, Irén császárnő nagyratörő vágyai teljesedését látta.

Irén férjével együtt elkisérte a 8 éves mennyasszonyt s Makarius, ochridai érsekkel eskette.[1])

E házasságnak Milutinra nézve jelentékeny következményei voltak.

Mindenekelőtt eltaszított felesége, Svetslav bolgár czár nővére miatt Bolgárország részéről háború fenyegette; csak a görög udvar közbenjárásának köszönhette, hogy ez ügy békés uton nyert megoldást.

Irén császárnő, ki már régóta keresett utat-módot arra, hogy férjét árnyuralkodóvá tegye s hogy Jánosfia révén tulajdonképeni uralkodónak felvergődjék, Milutinban látta a legalkalmasabb eszközt tervei kivitelére. Fiának röviddel ezután bekövetkezett halála után Milutinnak Szerbia s Byzancz trónja egyesítését ajánlotta, hogy Simonissal nemzendő gyermekei származásukhoz illő örökséghez jussanak.

Ámde Milutin érzékisége magzatra czélzó kilátását semmivé tette. Nem tudta bevárni gyermekies neje testi érettségét s a bimbó durva megtörése által örökre megfosztotta magzatra váró reményeitől.

---

[1]) Az egész jelenet a Wardar folyó melletti találkozáson játszódott le. Milutin leszállt lováról, hogy a császárt s a mennyasszonyát üdvözölje, erre túszokat cseréltek ki. 1300. november 22-én a császár Konstantinápolyba érkezett vissza.

Irén azonban becsvágyó terveit nem akarta feladni. Ha Simonis gyermekei nem lehetnek azok, kiken reményei alapszanak, akkor Demetrius fiára bizza tervei kivitelét. Milutin arra biratta magát, hogy a herczeget quasi trónörökesének kijelölje s hogy jövendő alattvalóival viszonyba léphessen, Szerbiába is hozta; de az elpuhult herczegnek Szerbia nyers modorai nem lehettek inyére, odahagyta örökre sógora országát; egy másik kísérlet, melynek áldozatává fivérét Tódort, a kit Olaszországból hozták Szerbiába, akarták tenni, szintúgy dugába dölt; Tódor csakhamar felcserélte Szerbiát Olaszország mosolygó egével.

Mind e trónigénylésnek Byzancz részéről ama következménye volt, hogy Milutin fiát Istvánt megfosztották szeme világától (l. alább).

Anyósa unszolására Milutin szerb segédcsapatokat küldött a kis-ázsiai törökök ellen. Simonis életéből kevés adatunk maradt fenn, Anyósa halála után férje beleegyezésével látogatóba ment Dragutin s családjához. 1317-ben anyja temetésére Konstantinápolyba utazott. A 22 éves nőnek alkalma nyilt itt a fővárosi élénk élet s öreg, nyers s féltékeny férje mellett töltött élete közt párhuzamot vonni; természetes tehát, hogy nem volt különös kedve visszatérni Szerbiába. Sokáig maradt Konstantinápolyban s Milutinnak már türelme szakadt. Midőn erre szerb követség ért Konstantinápolyba s tűzzel-vassal fenyegetődzött, ha a királyné vissza nem tér, Simonis utra kelt s férje haragját s további szerelmeskedését az által vélte kikerülhetni, hogy Serrhae-n apáczának avattatta fel magát. Milutinnak nem fájt volna ugyan ez újabb szerencsétlensége, de a követség komolyan fogván fel megbízatását, újra fenyegetődzött a mire Konstantin herczeg, a fiatal királyné bátyja, leszakította nővére testéről az apácza ruhát; ellenszegülése és jajgatása daczára vissza kellett térnie a szerb fővárosba.

Hogy Simonis férje halála után Görögországba ment, s ott zárdába vonult vissza, az abból tűnik ki, hogy atyja Andronikos unokájának szemére veti, miszerint nagynénjével, Simonis apáczával, Milutin özvegyével, bűnös viszonyt folytatott.

Simonis halála éve ismeretlen.

29. II. Uros István gyermekei.

a) „Czaricza.“

1308-ban Uros Istvánnak újra kerekedett kedve a nyugattal viszonyba lépni. Ipja, a görög császár, viszonyai ez időben igen kedvezőtlenül álltak; egyrészt a törökök, másrészt a frankok fenyegették becsapásaival. Valois Károly, VI. Fülöp, franczia király fia, neje révén joggal vélt birni a görög trónra s Velencze segélyével fegyverhatalommal szándékozott igényeinek elismertetést szerezni. Milutin korán sietett az esetleg jövendő konstantinápolyi császárral barátságos viszonyba lépni, valószinűleg a végett, hogy a trónkövetelő terveit ipjának elárulhassa vagy hogy a siker esetén a franczia herczeget saját érdekében lehetőleg kizsákmányolja. Hogy szándékának a komolyság látszatát adja, V. Kelemen pápához fordult, hogy vele a kath. egyház kebelébe való belépés ügyében alkudozásokba bocsátkozzék; Valois-Károlylyal ellenben szerződést kötött, melyben Konstantinápoly esetleges megtámadtatása alkalmával (Károly által) katonai segély nyujtására s Károlylyal való házassági viszony kötésére kötelezte magát. E szerződés tartalma következő[1]: „Legati Urosii postquam defuncti officio apud Clementem V. ad abbatiam Lysensem prope Melunum sitam ad Carolum transiere, celeritate incredibili tractatum foederis cum Carolo die 27 Maji 1308 conclusere. In iis Tabulis inscripsisse Carolus se primum fertur Imperatorem, Urosius vero, ut semper alias, Rex Dalmatiae, Croatiae, Diocliae, Serviae, Rassiae ac totius maritimae adscriptus legitur. Tractatui testes adfuere: Ludovicus Franciae Comes d'Evreux, ejus frater d'Herpin. d'Erguerij, et Joh. de Grez, Cancellario Magistro Wilhelmo de Perche. Convenit autem ut ad recuperandum Constantinopoleos Imperium Rex Carolo cum suo exercitu suisque stipendiis assistat, atque si Carolus in persona bello adesset, in persona pariter Urosius adesse teneatur, nisi legitima excuset caussa. Regi autem vicissim pollicetur Carolus se viribus omnibus adversus quosvis inimicos militaturum, uno duntaxat Philippo Principe Tarenti excepto, qui partem aliquam Albaniae Urosii Statibus confinem tenebat. Cedit adhaec Urosio Imperator certos urbium

---

[1]) Recueil des Chartes p. 62. Engel 248.

ditionumque tractus, quos ille Orientis Imperio detraxerat, ac possessione pacifica obtinebat. Ex tractatu eodem constat, *legatos Regis Carolo pro filio obtulisse* **filiam unicam Urosii quam is de conjuge Elisabetha susceperat,** et pollicitos quoque fuisse, Regem, deserta Graecorum Religione, obedientiae Romani Pontificis, quam jam professus esset, adhaesurum; nuptiarum oblationem nec abnuit nec acceptavit Carolus, sed promisit duntaxat missurum se ad regem legatos cum potestate tractandi de matrimonii oblati conditionibus, concludendique, sic tamen, ut non succedente etiam conjugio, tractatus foederis nihilominus in suo robore subsistat. His in hunc modum terminatis Carolus continuo legatos suos, Magistrum Petrum cognomento divitem, Subdecanum de Chartres, et Johannem de Montlieu, Canonicum de Gastinois, Urosii legatis adjunctos in Serviam dimisit. Quo cum prospere appulissent, Rex tractatum ratum habuit subscripsitque die XV. Junii 1308.“

A szerződés feltételeiből kitűnik tehát, hogy szerb részről Valois Károly fiát Urosnak Erzsébettől született leánya kezével kínálták meg, s így e leánya, miután Urosnak többi nejétől nem született utódja, egyetlen törvényes gyermeke volt atyjának. — Hogy honnan vette Ducange a Czáricza nevet, nem tudom; a szerződés a herczegnőt névszerint nem említi s *a czáricza szó nem egyéb mint a czárné, czárleány, herczegnő, szláv elnevezése. E királyleány neve tehát ismeretlen.* Valois Károly a fiának tett házassági ajánlattal szemben közönyös maradt; fenntartotta magának ama jogot, hogy az ügy rendezésére küldöttséget meneszt Uroshoz, de azon feltételt is szabja, hogy a véd- és daczszövetség határozatai azon esetre is maradnak érvényben, ha a foganatba vett házasság létre nem jön.

S a házasság terve füstbe is ment. Midőn Uros megtudta, hogy Károly alkudozásai Velenczével eredménytelenek voltak, ő sem akart tudni a dologról s újra bele illeszkedett a hű vő szerepébe.

Mivel Urosnak e leányáról később mit sem hallunk, úgy Pejácsevics feltevése, hogy röviddel 1308 után meghalt, nem valószinűtlen. Nem sok hitelt érdemel azonban Pejácsevics ama feltevése, hogy Irén császárné, férje iránti gyűlöletből az Uros és Valois Károly közötti szövetség létrejöttén nagyban fáradozott.

b) „Anna (Neda).“

Šišman vidini és nyugat-bolgárországi fejedelem 1292[1]) bolgár és tatár csapatok élén Szerbiába rontott, Chrostnoig vonult elő s az ipeki gazdag székesegyházi templomot ki akarta rabolni. II. Sáva érseknek sikerült azonban őt elűzni. Milutin a menekvőt üldözőbe vette s ostromolni kezdte Vidint; Sišman a Dunán átkelve a magyar-szörényi bánságba vonult, a honnan Milutinnal békealduzásokba bocsátkozott. Az erre létrejött békekötésben egy kettős házasság játszotta a főszerepet: Šišman, Dragos szerb főúr leányával, fia Mihály pedig Milutin leányával kelt egybe.

Az utóbbit a régibb[2]) források Nedának, Nedeljának, míg az újabbak, Annának nevezik; egy helyütt Dominica néven is fordul elő[3]) 1323 óta férje oldalán bolgár czárné volt.

Midőn Mihály czár 1324-ben összeütközésbe jött a görög udvarral, Annát elküldte, hogy Theodora görög herczegnőt vehesse nőül. Anna eltaszíttatása volt tehát oka a bolgár czár s III. Uros István, Anna fivére közt létrejött feszült viszonynak. Ama meleg érdek, melylyel a szerb király nővére iránt viseltetett, arra enged következtetni, hogy mindketten egy anyjától valók voltak. A feszültség 1330-ban nyílt háborúba tört ki, mely a szerbek győzelmével és Mihály halálával végződött.

A győztes király csakhamar kis csapatot küldött Tirnovába, hogy az eltaszíttatása óta Bolgárországban internált Annát s idősb fiát trónjára ültesse. De Anna nem sokáig élvezte nyugalmát. Fivére még ez évben meghalt s evvel oda lett hatalmas támasza is. 1331 tavaszán egy párt Annát gyermekeivel együtt trónjától megfosztotta. Luccari szerint Anna erre a Hebrusig utazott, nevet s ruhát cserélt s így Szerbiába ért; de miután itt sem érezte magát biztosságban, Raguzába ment, innét még Brindisibe s Konstantinápolyba.

Mások[4]) ellenben azon nézetben vannak, hogy szám-

---

[1]) A kelet Safarik, Gesch. d. südslav Literatur III. 22. szerint.

[2]) Micha Madii, 12. fej. *Orbini.*

[3]) Ducange, 111.

[4]) Makušev, Ital, archivij, II. 29, 30. 64 (1337—1346) (idézi Jireček 298), *Hopf*, 442. — Erre vonatkozólag a következő okiratos adatokra akadunk:

a) 1337. november 1-én (dipl. Eml. az Anjoukorból I. 356.) Róbert király „excellenti Principisse domine *Anne* Imperatrici Bulgarorum *consobrine nostre carissime*“ részére parancslevelet bocsát ki.

űzetése napjait Ragusában töltötte, a hol rokonai, a nápolyi Anjouk részéről bő támogatásban részesült.

c) „III. Uros István“ (l. 30).

d) Konstantin herczeg.

Szerb[1]) s orosz források egybehangzó feljegyzései szerint a szóban levő herczeg Milutin fia. Minthogy Erzsébettől született leányán kívül Milutin más gyermekéről nincs tudomásunk, feltehetjük, hogy Konstantin szintén természetes fia atyjának; anyját nem ismerjük. Konstantin bizonyára öcsese III. Uros Istvánnak. Valószinű, hogy Konstantin herczeg még atyja életében Durazzót kapta volt.[2])

Midőn Milutin halála után III. Uros István jutott trónra, Konstantin trónkövetelőnek lépett fel. Bátyjának azt mondotta, hogy, miután vak, mondjon le trónjáról. A helyett, hogy a követnek határozott választ adjon, István hadsereget gyüjtött s Konstantin ellen vonult. A döntő ütközet előtt azonban mégis jónak találta, a trónkövetelőhez intézett levelében a kibékülés útját egyengetni.[3]) Miután a levélnek nem volt várt hatása, ütközetre került a dolog. István győztes maradt s Konstantin a harcztéren lelte halálát (1323).

---

b) 1338. július 5-én (i. h. 361; Reg. Ang, 309. köt. Róbert 241.) Róbert király megengedi Annának, hogy Szicziliából élelmi szereket szállíthasson. „(Excellenti Principisse Domine *Agne* Imperatrici Bulgarorum, consobrine nostre carissime...“ „ad terram Ragusij de partibus Sclavonie ubi habet aliquo tempore cum sua familia commorari pro usu suo dicteque familie volumus deportarj...“

c) 1343. (i. h. II. 39.) „Martin de Mencia, familiaris domesticus Imperatricis Bulgarie“ Szicziliából lovat visz ki.

d) 1346. június 5-én (i. h. II. 215.) I. Janka, nápolyi királynő a spectabili Imperatrici Bulgarie *consanguinee nostre carissime*“ némi segélyezést nyújt.

Hogy honnan származtatják Anna rokonságát az Anjoukkal, nem tudni lehet, hogy itt ismét Milutin anyiára, a „Courtenay“ házból való Ilonára gondolnak.

[1]) *Raics* Simonis fiának tartja; ez azonban merő ellentétben áll a byzanczi ak feljegyzésével. Raics erre bizonyára a herczeg görög nevéből következtet.

[2]) *Zanetti* Dissert. de nummis regum Mysiae cz. műve, p. 15, Durazzo ura nevén fordul elő.

[3]) A Czarostavnik szerint a levél következőleg hangzik: Én István, Isten kegyelméből czárja a szerbeknek, atyám utódja, a ki az úr félelmében uralkodott, írom ezt neked, kedvelt fivéremnek, kinek örömöt kívánok. Hagyj fel idegenekből összeállított seregeiddel ellenséges szándékban előre vonulni; jőjj inkább barátságban, hogy barátomként fogadhassalak, s mint a czár fia töltsd be a második helyet. Elég tágas és téres az ország arra, hogy mindketten benne és belőle megélhessünk. Nem vagyok barátja a testvérgyilkos Kainnak, de igenis a testvéreivel jóttevő Józsefnek, sőt az utóbbinak szavaival akarok veled szemben élni: „Ne félj, mivel én istentől félek; ti rosszat akartatok velem tenni, — de Isten, a mint látod, jóvá tette.“

30. III. Uros István (Decsanszki[1]).

Milutin természetes (idősb) fia; anyja ismeretlen; de úgy látszik, hogy testvér-bátyja Annának; trónrajutásig István nevét viseli, azután Uros névvel él.

Születése éve körülbelűl 1271-re[2]) esik.

Midőn 1292-ben Nogaj, tatár khán, I. Terterij György bolgár czárt trónjától megfosztotta s saját teljhatalmából Smiltzes-t ültette a bolgár trónra, kedvet mutatott, Szerbia belügyeibe is ily módon beavatkozni. Milutin szándéka kivitelében megelőzte, békét kért s a fiatal Istvánt néhány boljárral túszokul adta a khánnak. István olyannyira meg tudta nyerni Omicsak khánné kegyét, hogy annak segélyével sikerült Szerbiába visszatérni. Hazatérte után nemsokára megnősült s Zeta kormányzatával bízatott meg (1293). Midőn Irén görög császárné befolyása Milutinnak Simonissal való házassága folytán oda vitte, hogy István trónrajutása kérdésessé váit, néhány, Milutinnak byzanczi politikájával elégedetlen boljárnak sikerült, Istvánt érdekei megóvására atyja ellen felösztökélni; tervük az volt, hogy Milutint még élete folyamán foszszák meg trónjától. Az atya intelmei mitsem használtak. Midőn erre Milutin fegyveres erővel hatolt Zetába, István Bojona folyóig menekült, atyja lábaihoz borult s bocsánatot kért. Milutin látszólag kibékült fiával, de csakhamar boljárokból álló államtanácsot hívott egybe, bilincsbe verette engedelmetlen fiát, Scupiba vitette s ott izzó vasmedenczével megfosztotta szemevilágától. De nem vakult meg teljesen. Ez 1307 körül történhetett.

Hogy daczos fia fellázadása esetleges ismétlődésének elejét vegye, Milutin arra határozta el magát, hogy vakított fiát családjával együtt a görög udvar őrizetére bízza. István Konstantinápolyban a Pantokrator-kolostorban hét évet töltött, a mely idő alatt a kolostor apátján kívül senkinek sem volt szabad őt meglátogatnia.[3])

Midőn néhány év mulva görög követség érkezett

---

[1]) „Svetjii Stephanj kralj dečanskiji“ (kereszten lévő felirat, ap. Miklosich 103 do 1332) okiratokban maga nevezi magát „Stefana Uroša tretijego“ (Miklosich 84 stb.).

[2]) Ducange 60, 1326-ban ötvenévesnek mondja; Jireček 297 azt állítja, hogy 60 éves korában meghalt.

[3]) Így hangzik Dániel feljegyzése: Madius Mihály magát Simonis királynét vádolja, hogy a herczeget atyja előtt rágalmazta s vakíttatását Milutin tudta nélkül vitette véghez. Konstantinápolyban pedig Istvánt a papság és II. Andronikos

Milutinhoz, hogy őt a törökök elleni segélynyujtásra felszólítsa, a követek közt ama konstantinályi kolostor iguménje is volt, a melyben István tartózkodott. Ez István türelmét, erényét és megnyugvását oly szép színekkel ecsetelte, hogy a megindult Milutin arra kérte Andronikost, hogy küldje haza a herczeget; ámde a császárné fondorkodása folytán a dolog abbanmaradt.

István csak Irén 1317-ben bekövetkezett halála alkalmával nyerte vissza szabadságát. A Dániel történész által befolyásolt papság közbenjárására Milutin 1317-ben erélyesen követelte fia szabadonbocsáttatását s a Czarostavnik szerint a hazakerült herczegre Dioklea kormányzatát bízta. Később a budiceli zsupánság egy részét is kapta, de elég óvatos volt, atyja élete folyamán vaknak tettetni magát.

Atyja halála után István a papságban szilárd támaszra talált; némikép kigyógyított szembajában a nép az isteni kegyelem jelét látta, felvette a kedvelt Uros[1]) nevet s Ipek püspöki székvárosban királynak koronáztatta magát.

Mint tudjuk, Ulászló s Konstantin trónkövetelőkkel is kellett megküzdenie, s csak az utóbbi halála után (1323) élvezhette nyugalomban trónja jogait.

Uralkodása ideje Szerbia történetének egyik fénykora. De jámborságra és a béke áldására hajló lelkülete országa nyugtalan nemességének nem volt kedvére. Midőn még ehhez az is járult, hogy Dusan herczeg, a ki atyja második házasságát zokon vette, e párt sugalmazására hallgatott, István egykori, atyja elleni fellázadása megbosszúlta magát rajta. Az aggastyán nerodimljei székhelyét fia csapatjai ostrom alá vették; az erre menekült, de elfogatott. A békülékeny Dusan a fellázadt boljárok unszolására atyját Jovecsán várába záratta, a hol éj idején orozva megfojtották. Halála küzdelmében megátkozta Dusant s utódjait (1331. szept.).

III. Uros István király háromszor nősült.

---

császár is megkedvelték, a papok által készített orvosszer használata folytán szembaja is javulni kezdett, de ezt Andronikos, midőn a herczeg 1312 körül némileg visszanyerte szemevilágát, ellenségei előtt eltitkolta.

[1]) Egy feliraton (Burchetatus Hist. Tarvisina p. 552) következő czímével találkozunk: „Urosius, Rex Rassiae et Diocleae, Albaniae, Bulgariae et totius Maritimae de Gulpho Adriae a mari usque ad flumen Danubii magni.“

A pápa 1323-ban kelt levelében következőleg szólítja: „Magnifico Urosio, Regi Serviae, illustri.“

Az általa emelt Decsán kolostor után „Decsanszki“-nak is nevezik.

a) Bolgár nővel.

Nogaj, tatár khán, 1292 körül Bolgárország trónjára egy Smiltzes nevű boljárt ültetett. Miután Nogajt 1293-ban[1]) Toktaj legyőzte, s az előbbi futása közben meghalt s fia Coki. Nogaj seregének maradványaival Bolgárországba ment, Smiltzes azáltal vélte az őt fenyegető veszélynek elejét vehetni, hogy Milutinhoz csatlakozott; ez okból leányát eljegyezte Milutin fiának, Istvánnak, ki csak röviddel ezelőtt kiszabadult a tatár fogságból. István ez első, névleg nem ismert neje már nem osztotta meg férjével annak konstantinápolyi száműzetését, minthogy ez időszakban István egy másik nejéről van szó. Valószinű, hogy a bolgár nő Szerbiában halt meg, de nem ismerjük sem halála évét, sem esetleges gyermekeit.

b) Erdélyi nővel.

István második neje. László erdélyi vajda névleg szintén nem ismert leánya.[2])

---

[1]) A kelet Muralt II. 462 szerint. Hammer, Gesch. d. goldenen Horde, Pest 1840, p. 273 szerint ez 1299-ben történt.

[2]) Eme, Magyarország történetében előkelő szerepet játszó vajdát napjainkig az Apor család tagjának tartották. Ujabban a Hermann családból származtatják, de e nézet csak akkor birna érvénynyel, ha kimutathatnók, hogy a Laczkfi család, mely kétségkívül a Hermann családhoz tartozik, László vajdától veszi eredetét.

Pór Antal (Turul 1888. p. 140) ezt valószinűtlennek tartja, s László vajda származását máshol keresi: A székely okmánytár 1. kötetében (p. 29) következő helyre bukkanunk: „Magister Petrus dictus Fogos, comes Siculorum, frater venerabilis patris P(etri). Dei gratia episcopi Transilvaniae,“ Wenzelben (XII. 557) ugyancsak e Péterről következőleg van szó: „Magister Petrus comes Siculorum, filius comitis Stephani, filii Ders, de genere Bew.“ — Hogy a szóban levő Péter a két okmányban, melyek egyike 1294-, másika 1299-ben kelt, egy és ugyanazon személy, azt kétségtelenné teszi ama körülmény, hogy mind a két helyen mint a székelyek főispánja és mint Péter erdélyi püspök fivére szerepel. Minthogy azonban Péter, erdélyi püspök, az említett László vajda fivére (Fejér VIII. I. 203), arra lehet következtetni, hogy László is a Bő család tagja.

Azon körülmény, hogy egy és ugyanazon családban két egyenlő keresztnevű fivér szerepel, a mi esetünkben bizonyítékul is szolgál, mivel László vajda két fia is a László nevet viselte (Fejér VIII. I. 497); figyelembe veendő azonban az is, hogy a „frater“ szó középkori okmányainkban nem mindig a fivér, hanem általában a rokon jelentményével bir. Ép az idézett okmányban (Wenzel XII. 557) bizonyos Magister Egydius, filius Magistri Georgii-ról van szó, kinek „frater“-e szintén Péter erdélyi püspök, de a kivel a Bö családból származó Péter (Fogas) székely főispán a „linea consanguinitatis proxima,“ „in secundo gradu collaterali“ viszonyában áll s a kit (t. i. Fogas Péter) úgy Egydius, mint Péter püspök „cognatus et frater“-nek nevez. A nevezettek tehát csak unokatestvérei, de nem biztos, vajjon atyai vagy anyai ágon.

Különben még egy másik kiindulópont van László származásának kiderítésére.

Ez összeköttetés chronologiája némikép okmányilag is nyer megerősítést, mivel az akatholikussal kötött egyessége folytán Lászlót a pápa egyházi átok alá vetette. Gentilis bíbornok ugyanis 1309. deczember 25-én Pozsonyban állította ki a kiközösítési okiratot,[1]) azt mondván benne:

„ . . . . . Ad notitiam siquidem nostram olim, *dum adhuc Zagrabie moraremur* (= ca. 1308 september 9—25), *ante nostrum adventum Budam,* veridica relatione perlato, *quod inter nobilem virum Ladislaum vayvodam Transilvanie et dominum Stephanum regem Servie tractatus habitus fuerat de filia ipsius Ladislai, catholica quidem, et ex catholicis orta parentibus, . . . filio regis eiusdem, a prefate fidei devianti rectitudine, matrimonialiter copulanda.* Nos attendentes, quod non erat decens, nec expediens, ut filii obedientie cum inobedientie filiis per alicuius conjunctionis commercium miscerentur, cum per hoc de facili posset ipsorum obedientium fidei sinceritas violari, nostraque interesset super hiis tam in dicte favorem fidei, quam ex officii prefati debito, de oportuno remedio providere, prefatum Ladislaum excitandum, amice fraterne rogandum ac exhortandum caritative duximus, semel et pluries; dantes ei nichilominus, prout requirebat eiusdem officii debitum, per nostras litteras in mandatis, *ut prefato matrimonii tractatui supersedens, dictam filiam suam eiusdem regis filio matrimonialiter nequaquam copulare presumeret,* quousque illo faciente, qui non vult mortem peccatorum, sed ut magis convertantur, et vivent, prefati rex et filius, suo regnique ipsorum salubri statui, divina eis assistente gratia, consulentes, redicent ad ipsius ecclesie unitatem, ac ipsos contingeret, quod nostro mediante studio, quod sperabamus in brevi, veram fidem, quam profitetur, docet et predicat mater ecclesia sinceris mentibus profiteri, et ex tunc memorato Ladislao, et catholico cuilibet, absque divine maiestatis offensa, sueque detrimente anime, licitum erat ac

---

Ugyanez okmányban Gergely fia, Egyed mester, az erdélyi püspök fivére, „de genere Thomae bani“ (Tomaj család) sarjadékának mondatik. Lehet tehát, hogy László vajda ugyane családból való, feltéve, hogy Gergely fia, Egyed, Péter püspök s László vajda testvérbátyák. Pór állítja, hogy a püspök és a vajda ugyancsak azok, de kéziratos feljegyzéseiben nem találja már az illető jegyzetet.

László vajda az én kutatásaim szerint a *Borsa* nemzetség tagja (l. az erre vonatkozó czikkemet a „Századok“ 1890. novemberi füzetében).

[1]) Monum. Vaticana Hist. Regni Hungar. Illust. Budapest 1884, Series I. Tom. II. pag. 369.

liberum, amicitie, societatis vel parentele fedus contrahere cum eisdem. Cumque postmodum ad predictum locum Bude, divina nobis assistente clementia, venissemus[1]) de supradicti concilii consilio et assensu statuendum duximus et etiam inhibendum, ut nullus dicte legationi subiectus presumeret de cetero alicui heretico . . . . . scismatico vel alii fidei christianae contrario, maxime Ruthenis, Bulgaris, Rasis et Littuanis . . . . filiam, neptem vel consanguineam suam connubio tradere, vel modo aliquo copulare. Qui vero dederit, vel danti consenserit, aut ex proposito et scienter huiusmodi scelestibus nuptiis astiterit, mulier etiam data vel tradita . . . . eo ipso excommunicationis mucrone percussum se noverit . . . . Et si inframensem post publicationem huiusmodi sententie . . . . non redierit ad ecclesie unitatem . . . . . tunc contra eum . . . . . procedatur iuxta sanctiones canonicas et civiles. Verum quia sepedictus Ladislaus huiusmodi constitutionibus, inhibitionibus, exhortationibus et preceptis, contumaciter obturans auditum, ac nobis contemptu superbe inobedientie tergum vertens . . . . *intra designatos in constitutione predicta terminos* restituere ac resignare, *nec a complemento dicti matrimonii, desistere ac supersedere curavit, quamvis super hiis pluries monitus, et post eosdem terminos diutius expectatus, patientia benignitatis nostre . . . . . abusus est* tenere, immo quodammodo in decisum . . . . . contra sepedictum Ladislaum, **propter dictum contractum matrimonium** . . . . procedendum . . . . ecclesiastico supponimus interdicto."

Ez okmányból tehát azt látjuk, hogy Gentilis bíbornok 1308. szeptember havában értesült a vajda ama szándékáról, miszerint leányát István herczegnek nőül adja. Erre tehát tilalmat bocsátott ki a katholikusok számára, mely ily házasságok kötését megtiltja, azután egy hónapnyi időtartamot adott az ily eljegyzések megsemmisítésére, sőt Lászlónál még egy hónapnál tovább is várt s 1309. deczember végén már a házasság létrejöttéről szól. Az egybekelés tehát 1309. nyarán ment végbe.

Hogy itt Milutinnal s nem Dragutinnal van dolgunk, kitünik azon körülményből, hogy Dragutin már sokkal előbb a katholikus egyház keblébe tért s hogy IV. Miklós

---

[2]) Ez már 1309-ben történt.

pápa 1291. márczius 15-iki levelében őt s országait szent Péter oltalmába vette.[1])

Hogy mikor halt meg István e neje, nem tudjuk.

c) Görög nővel.

Midőn István trónra lépett, két hatalmas katholikus szomszéddal állt szemben; az egyik I. Károly, magyar király, a másik annak védencze s rokona, Kotromán István boszniai bán. Hogy a magyar királylyal való viszonyát rendezze, utat s módot keresett, hogy úgy a nyugati egyházhoz közeledjék, valamint hogy a magyar király barátságát megnyerje. Mindkét czélját azáltal vélte elérhetni, hogy Fülöp tarenti fejedelem leányának, Blankának kezét megkérte.

Fülöp a magyar király nagybátyja (atyja testvére), Blanka tehát az utóbbi unokanővére volt; Blanka anyja, Thamar, I. Nikephór epirosi despota leánya; azonkívül Fülöp még albániai birtokainál fogva István határszomszédja is volt. István azt ígérte Fülöpnek, hogy második nejével, valoisi Katalinnal szerzett, a konstantinápolyi trónra vonatkozó igényei érvényesítésében segélyére lesz s hogy a katholikus egyháznak fogja magát alávetni, ha Fülöp XXII. János pápánál ennek útját fogja egyengetni. A pápa erre Avignonból 1323. június 12-én levelet[2]) intézett Istvánhoz, mely következő helyeket tartalmaz: „Joannes Magnifico Orosio, Regi Serviae illustri . . . Nuper dilectus nobilis vir Philippus Princeps Tarentimus, clarae memoriae Caroli Regis Siciliae filius, per gratos suarum literarum affatus et specialem Nuncium nostro Apostolatui reseravit, quod Deo patre luminum ad verae religionis zelum prius praeparante tuae mentis affectum, eidem Principi per literas et nuncios expressisti, quod dilectae in Christo filiae nobili mulieri . . . natae ipsius conjungi desideras foedere conjungali; et quod abjurata et dimissa erroris schismatici vetustate, cum Clero et Nobilibus totoque populo regni Serviae. . . . Ecclesiae catholicae corpori reintegrari . . . ab eodem Principe per litteras et Nuncios deposcendo, ut per suae intercessionis instantiam obtineret ad tuam praesen-

---

[1]) Theiner I. 375 „Carissimo in Christo filio Stephano Regi Servie Illustri."
[2]) Fejér, VIII. 7, 150.

tiam a nobis apocrisiarios destinari . . . Lubenter annuimus postulatis . . . Caeterum geremus plurimum et acceptum, et ex nunc ad id nostrum exhibemus assensum, quod postquam ejusdem professionem fidei recognitionem Primatus Romanae Ecclesiae iuxta formam contentam praesentibus, duxeris faciendas, inter te et praedictam natam ejusdem Principis legitimum matrimonium contrahatur ex quo profecto tibi et filys tuis, quos auctore Deo ex copula pie honorabilis thori suspicies, fortitudo, securitas, atque robur contra quoscunque impugnantes inimicos, pro praesentibus temporibus, et futuris provenient; multorumque Regum et Principum, propter huiusmodi parentelam in te tuisque posteris, famosa ac potendi vallaberis firmitate."

Azonkívül a pápa még egy másik okmányt[1]) bocsátott ki, melyben István törvénytelen születésének törvényes színezetet ad. — Hanem István szándékát nem vette komolyan, midőn a magyar király, más merre lévén dolga, Szerbiával szemben már nem foglalt fenyegető állást. István a katholicismust s a mennyasszonyt is félre tette. Blanka erre (1327) Berengár Rajmond aragoni herczeghez, Prades grófjához, II. Jakab király fiához ment nőül. Ő 1338-ban, férje 1349-ben halt meg.

István erre 1326-ban Mária görög herczegnővel kelt egybe.

Atyja János herczeg, II. Andronikos császár rokona, anyja Irén, Metochitas Tódor nagylogotheta leánya volt. János herczegre (egyúttal Panhypersebastos is volt) Thessalia parancsnoksága volt bízva.

E házassága Istvánt összeütközésbe hozta a császári udvarral. Anyósa ugyanis kedvet mutatott, szerb segítséggel a császári trónra emelkedni; s tényleg is szerb csapatok vonultak Strymon folyóig Serrhae ellen, míg Jánosnak Thessaliában kellett volna működnie. A csiny a maczedoniai városok elpártolásán hajótörést szenvedett s Jánosnak avval kellett beérnie, hogy a „caesar" czímet nyerte; röviddel ezután meghalt, István erre a görögökkel békét kötött. Mária halála éve ismeretlen.

István gyermekei közűl biztossággal csak a következő négyről van tudomásunk:

---

[1]) Engel, 258.

a) Dusan Uros István király (l. 31).

b) „*Dusitza.*“ Én ez elnevezést nem tartom a fiatalabb herczeg keresztnevének. Dusitza a kicsinyítő képzővel ellátott dusa (lélek) szó s annyit jelent mint „lelkecske.“ E névvel a szülők gyermekeik iránti szeretetüknek adtak kifejezést.[1]) Külömben a herczeg már gyermekkorában, atyja száműzetése idejében, tehát 1318 előtt halt meg Konstantinápolyban. István e két gyermeke erdélyi nejétől született.

c) *Leljka;* férje III. Subič Mladen, Klissa, Almissa és Scardona ura † 1348 (l. a függeléket).

d) Simon (l. 33. a.)

Ezeken kívül III. Uros Istvánnak valószinűleg még több gyermeke volt.

Mindenekelőtt tudjuk, hogy Istvánnak harmadik nejétől a görög Máriától több gyermeke született.

Azonkívül még Palaiologos János (a későbbi V. János császár, szül. 1332. június 18-án † 1391. február 16-án;) Dusántól egyik nővére kezét kérte meg. E herczegnő okvetlenül a görög nő leánya. Lehet hogy Eudokiával, Dejan sebastokrator, a kinek éjszaki Maczedoniában független uralma volt, azonos. Dejan neje alatt Jireček (333) Dusan nővérét akarja érteni.

Némelyek még Rusnát is István leányának tartják. Ez állítólag Kantakuzenos Máté, Kantakuzenos János görög császár fiának volt neje. Pejácsevics 273 ellenben azt mondja: Rusnam filiam, quam Duschano tribuunt nonnulli (Gebhardi is azon nézetben van) et Mathaeo Cantacuzeno nuptam volunt, vereor, ne confuderint cum filia Liberi seu Vukaschini, quamquam nec haec Mathaeo, sed fratri ejus juniori Manueli Cantacuzeno nupta fuit.[2])

Laonikos a tartományok helytartói közt Dusan halála előtti időből bizonyos Bogdánról is tesz említést; ennek bátyja, ki Bogdán előtt Pherae egy részének kormányzója volt, Nikephor és Kantakuzenosnál Liberios, pápai levelekben (1354) Oliverius, Despota Serviae nevet visel.

Midőn Kantakuzenos János 1342-ben Dusan udvarán tartózkodott, néhány szerb boljár csak azon feltétel alatt

---

[1]) Az orosz források e herczeget „Odusman“-nak nevezik.

[2]) Ducange 62 határozottan azt mondja: „Et revera Matthaeus Cantacuzenus, Joannis filius, Stephani sororem duxerat.“

akart neki Szerbiába való szabad menetet biztosítani, ha második fiát, Mánuelt, túszul hagyja Szerbiában s Liberios leányával kiházasítja. Vajjon Mánuel egybekelt-e eme szerb nővel s vajjon azonos-e ez Rusnával, kit a Nemanjida családból származottnak mondanak, nem deríthető fel. Kantakuzenos Máté (Mánuel bátyja) felesége gyanánt Palaiologa Irént, Demeter herczeg leányát, II. Andronikos császár unokáját, említik (1348 körül).

Ducange (61) azt mondja: „Scribunt alii imperatorium titulum, non alia de caussa usurpasse Stephanum: quam, quod tutor esset posthumi nasciturii ex filia Rusna, quam Mathaeo Cantacuzeno, qui a patre Joanne Cantacuzeno fuerat in imperatorem coronatus in uxorem dederat.“

Miután Máté csak 1383-ban halt meg, a Ducange által idézett egyének a haldokló Rusnára gondolnak; de ez 1346-ban nem lehetett még azon korban, hogy anya lehetne.

31. IV. Uros István (Dusan) király és császár.

Brankovics a Dusan nevet a király számos lelkiüdvére szánt cselekményétől (dušepolesnakodjela) származtatja: helyesebb Raics meghatározása, mely szerint az a szülői szeretet kifejezése (= lelkem).

Dusan szülői legidősb fia s 1312-ben született. Már 18 éves korában, az 1330. június 28-iki, a bolgárok ellen vitt csatában tűntette ki magát.

Miután már 6829 (1321[1]) január 6-án mint ifjabb királyt és atyja társuralkodóját megkoronázták, a III. Uros Istvánnal elégedetlen párt hozzá csatlakozott s avval egyetemben megfosztották trónjától az agg királyt. 1331. szeptember 8-án tényleges királynak koronázták.[2]) Uralkodása ideje Szerbia fénykora; alatta az állam hatalma s tekintélye oly magasra emelkedett, a milyenre sem előtte, sem mai napig sem. 10 év alatt a görögöktől Maczedoniát s Albániát foglalta el. — 1346-ban Skopjé-n ünnepélyesen a szerbek s görögök császárjának (czárjának) koronáztatta magát. Hatalma Artától Belgrádig, s a dalmát partvidékektől Mestáig terjedt.[3])

---

[1]) A keltet Jireček hozza fel, támaszkodva Miklosich 30-re.
[2]) Pénzein mint császár és király István nevet visel.
[3]) Jireček 305.

Midőn nagy serege élén Thrácziát, Romániát s Konstantinápolyt akarta elfoglalni, útközben Diávolin lázas betegségen meghalt 1355. deczember 20-án (Engel szerint 1356. deczember 18-án;[1]) tetemét az általa alapított Prizren melletti kolostorban helyezték örök nyugalomra.

Felesége *Ilona*. Stracimir bolgár despota s Kerata, II. Mihály czár nővérének leánya. Midőn fivérét János Sándort 1331 első felében Bolgárország czárjává tették, nővérét a röviddel előtte trónra jutott Dusannak adta nőül (1331). Ilona a politikában nagy szerepet játszott, Dusant legfontosabb cselekményeiben az ő befolyása vezette.

Férje halála után a nagyravágyó nő kiskorú fia nevében magához akarta ragadni az uralmat. Egy ideig Pherae-be helyezte székét s ott független uralmat törekedett elnyerni. Midőn fia megöletett s ő maga az általa nagyrabecsült Vukasin hamisságáról meggyőződött, apáczának avattatta fel magát, felvévén az Erzsébet nevet s mint ilyen 1370-ben meg is halt.[2])

Dusan egyetlen gyermeke

32. V. Uros István czár.

Született 1336-ban; 19 éves korában örökölte atyja trónját. Uralkodásával veszi kezdetét az utóbbi években oly hatalmas Nemanjida-uralom sülyedése. Az erélytelen ifjú teljesen Vukasin despota befolyásának vetette magát alá, s a mint mondják, Vukasin meg is ölte. De ez állítás bebizonyítva nincsen.

V. Uros István[3]) halála 1367. deczember 2-án állítólag a Kossovo mezőn, Nerodimlje melletti Nekodim helységben tartott vadászaton következett be. Földi maradványait a Petrics városa melletti Mária-kolostorban (Ducange szerint

---

[1]) Miklosich (155) 1356. deczember 20-ára teszi halálát („[Dekembri.] K. prijstavi se prvii carj srjbliem i grjkomj, Kyrj Stefanj"), de ezután a következő jegyzetet adja: „*1356. 23. januarii.* Quod scribatur Ser Jacobo Delphino, quod, *cum propter obitum domini imperatoris Raxie* mora sua non possit esse ibi ulterius utilis, donec aliud videatur, volumus et sic mandamus, quatenus Venetias revertatur" (E litteris ad legatum Venetorum). Ennélfogva szembeszökő dolog, hogy a czár 1355. deczember 20-án halt meg.

[2]) Miklosichnál (246) a következőkre akadunk: „Mjeseca novjebra *7* prjestani se prva carica srpszka, podružnie Stefana cara prvago, monachi Evgjeina" (= „November 7-én meghalt a szerbek első czárnéja, István az első czár neje, mint apácza Eugenia"); más helyen: „Prjestavi se carica prvjaa srpszka Elisaveti" („Meghalt Erzsébet, a szerbek első czárnéja").

[3]) Érmein „Urosius" mellett „Stefanus Urosius" neve is jön elő.

Swarenikban, a skopjéni kerületben) temették el. V. Uros Istvánban a Nemanjidáknak szerb királyi magva szakadt.

Már 1350-ben Dusan Uros herczegnek rangjához illő kiházasítására gondolt. A raguzaiak javaslatára Buchias Miklóst, protovestiariusát, János franczia királyhoz küldte, hogy kérje meg tőle egy franczia herczegné kezét a szerb trónörökös számára. János válasza azonban a pár vallás-külömbségének ürügye alatt tagadólag esett ki.

Engel 283 szerint a raguzaiak s velenczeiek 1351-ben arra törekedtek, hogy Kotromanics Istvánt, Bosznia bánját, ki feszült viszonyban állt Dusannal, azáltal békítik ki az utóbbival, hogy szép leányát, Erzsébetet, megkérik Uros számára. De miután István sem leányát, sem a kért hozományt (Dusan foglalásait s Chlmországot) adni nem akarta, a terv dugába dőlt. Midőn I. Lajos magyar király 1355-ben háborúra készült Szerbia ellen, Dusan házasság útján törekedett Magyarország ellen szövetségtársat szerezni. E végett megkérte Ilona[1]) Vlád (Vlajko) oláh vajda leányának kezét s a házasság 1355-ben létre is jött.

Orbini, Ducange, Luccari, Ritter szerint Uros (talán Vukasin unszolására) eltaszította magától Ilonát[2]) s nőül vette „Caesar Voisavus“ leányát. Engel Erzsébetnek, Wukaschin Kral leányának nevezi.

Kantakuzenos említ ugyan egy Erzsébetet, mint Uros özvegyét, de hogy Vukasin leánya volt, erre nézve nem találok bizonyítékot. Drama tartományban uralkodott egy Caesar Voichna, a kinek leánya Vukasin fivéréhez ment nőül; valószínü, hogy Erzsébet ezen Voichna leánya.

33. A Nemanjidák Thessáliában.

a) Simon.

III. Uros Istvánnak a görög nővel való házasságából több gyermeke született; ezek közt névleg *Sinischa (Simon)* fiát ismerjük. Midőn Dusan császár Aetoliát és Akarnaniát hatalmába ejtette, annak urává 1350 körül Simont tette. Dusan halála után Simon, miután nem sikerült neki Szerbia trónját birtokába kerítenie, a két ország önálló urának

---

[1]) Ducange 62 Slavának, Vulcaicus (Vlajko) oláh vajda leányának nevezi.

[2]) E feltételezés abban találja indokolását, hogy Euphemia, Erzsébet atyjának nővére, Vukasin fivérének, Ugljesának, volt a neje.

kiáltatta ki magát; mint görög területek ura s palaiolog nő fia Simon Palaiologos Uros névvel él.

Dusan halála folytán Simon a nyugtalan epirosi II. Nikephorossal, neje fivérével jött viszályba. Ez ugyanis a hatalmas szerb császár halálát arra akarta felhasználni, hogy családja régi görög pártja segélyével a Palaiologok által elvett uralmat újra visszahódítsa. 1356 tavaszán sikeresen be is vette Thessaliát; ezután Simont kiszorította Aetolia és Artából s a szerb udvarral szövetséget kötött Simon ellen. Az albániaiak azonban, a kik e politikát nem helyeselték, fellázadtak s a fiatal fejedelmet egy, 1358-ban történt ütközetben megölték.

Simon sógora halálát arra használta fel, hogy Thessaliát hatalma alá hajtsa s 1359-ben Trikkalán a szerbek s görögök császárává koronáztatta magát, a mire Aetoliát és Epirost még Joanniná-n túl is birtokába ejtette, de közvetlen uralma csakis Thessaliára terjedt ki, miután Joanninát 1367-ben átadta vejének. Aetoliában, Akarnaniában pedig különféle kisebb fejedelem fellépése nyirbálta meg uralma körét. Meghalt 1371-ben. Felesége *Thomais* II. János, kephalleniai gróf s epirosi despota és Palaiologa Anna leánya. A házasság valószinűleg még Dusan halála előtt jött létre.

Gyermekei közűl csak *Uros János* fiáról és *Mária Angelina* leányáról van tudomásunk.

b) Uros János Dukas Palaiologos.

Thessalia uralmában követte atyját 1371-ben. Minthogy ifjúkorát az athosi kolostorban töltötte, bizonyos kolostorias vonás jellemzi, mely korával és környezetével merő ellentétben áll s a melyből kifolyólag alig gyakorolt befolyást államügyek vezetésére, s csakis áhitatos gyakorlatainak élt. Ez okból Thessalia közvetetlen uralmát átadta Angelos Elek herczegnek, a kit „Caesar"-nak nevezett ki; Domokos és Pharsalos kormányzatát azonban Dukas Istvánra, Chlapen Radoslav, a makedoniai Berrhoea fejedelmének fiára bízta.

A szelid lelkületű Uros János uralmának I. Bajesid szultán 1393-ban adta meg a halálos döfést. Mialatt a jámbor király arra gondolt, hogy szerzetesnek áll be a Basilianus-rendbe, s szándéka véghezvitelében mint a

„Joasaph barát“ a Meteor-kolostor apátja lett, — azalatt Bajesid Thessaliát Görögország elleni vállalatainak alapjává tette. Dionysius, larissai metropolitával, ki őt apáttá szentelte, a detronizált király később phanarioni püspökké avattatta magát s ebbeli méltóságában fejezte be életét 1410. november 20-án. Ő az utolsó Nemanjida.

c) Mária Angelina.

Midőn Mária Angelina első ízben, t. i. Preljubovics Tamáshoz ment férjhez, Simon Joanninát adta birtokába. Első férje halála után a nép az özvegyet kiáltotta ki kormányzónak (1385). Mária Angelina fivéréhez, Uros Jánoshoz, fordult, hogy az ő útmutatása mellett újra szervezze megingatott uralmát. Miután azonban Ghin Bua Spatas, Acheloos despotája (1360—1400) az özvegy ellen fenyegető állást foglalt el, János azt tanácsolta neki, hogy keressen magának férjet, a mit Mária meg is tett. 1394. deczember 28-án halt meg, gyermeket nem hagyván maga után.

Férjei:

a) Preljubovics Tamás.

Dusan császár hívei egyikét, Preljub Györgyöt a „Caesar“ czímével tisztelte meg. Ez 1349 végén ura ügyében Thessaliába vonult, a mi az 1350-ben kötött kébével végződött. Erre Dusan Preljubot nevezte ki az elfoglalt terület helytartójává s székhelyéül Joanninát jelölte ki. Röviddel Dusan halála előtt 1355-ben Preljub György meghalt. Özvegye Chlapen Radoslavhoz, Berrhoeai fejedelemhez ment nőül. Midőn ez felesége s fia Preljubovics Tamás érdekeit Simonnal szemben határozottan védeni kezdte, az utóbbi tanácsosnak találta a fenyegető veszélynek békés úton azáltal elejét venni, hogy leányát, Mária Angelinát, Tamásnak adja nőül; 1367-ben átadta a párnak Joaninna uralmát.

Tamás, a ki igen rokonszenvetlen, birvágyó, kegyetlen s az albániaiak ellene volt, igen nyugtalan uralmat vitt. 1370-ben Ljoscha Péter, ártai s rogosi despota (1360—1374) támadta meg s ostromolta Joanninát. Az erre 1373-ban létrejött békekötés alkalmával Péter fia Ghin, Tamás leányát, Irént kapta nőül.[1]) Midőn Péter halála után († 1374)

[1]) Hertzberg, II. 342.

Ghin Bua Spatas, acheloosi despota elűzte Ghin Ljoschat Artából s annak uralmát hatalmába ejtette, Joanninát is ostrom alá vette, a míglen 1375-ben Tamás ajándékok s nővére, Ilona kezének árán szerzett békét. Az új sógor mindazonáltal 1380. május havában újra fegyvert fogott, hogy Tamásnak az albánokon elkövetett véres cselekményeit megbosszúlja, úgy hogy a megtámadott csakis ozmán segélylyel védhette magát. Elbizakodásában Tamás 1382-ben V. János görög császárral despotá-vá tétette magát. Végre közvetlen környezete is megúnta vad s zabolázhatatlan természetét, a minek következménye az volt, hogy Tamást 1385. deczember 23-iki éjjelén testőrtisztjei eltették láb alól.

β) Buondelmonti Esau.

Mária Angelina második választása Buondelmonti Esaura esett, miután az akkori frank Görögország két leghatalmasabb olasz családjával való rokonsága folytán legjobban felelt meg az özvegy érdekeinek. Esau atyja a flórenczi Manente de Buondelmonti, abrazzói bíró, anyja Acciajuoli Miklós híres udvarmester nővére, Monna Lapa Acciajuoli volt; nővére pedig, Magdolna, I. Lénárt Kephaloniai grófhoz (Toccó családból) ment nőűl s annak idején kiskorú fia Károly helyettes-kormányzója.

Esau nővére udvarán, Kephaloniában tartózkodott, midőn Uros János magához hivatta. 1386. január 31-én Joanninán mint az új uralkodót fogadták s nemsokára a menyegzőt is megülték. Rövid idő múlva Esau, a ki erélylyel ragadta meg a kormányrúdját, rendbe hozta Joannina zavaros ügyeit. Ghin Bua erre csendben maradt s a görög udvar is elismerte az új despotát. Midőn Ghin Bua újra kezdett nyugtalankodni, Esau 1387-ben I. Murad szultán oltalma alá adta magát, a minek folytán 1389-ig nyugalomban élhetett. Ez évben Ghin támadásai arra kényszerítették, hogy a törökök katonai közbenjárását vegye igénybe, a mire sógora Uros János kíséretében 14 hónapot töltött Bajesid szultán udvarán. 1390. deczember 4-én török oltalom alatt visszatért székhelyére. A görög klerushoz való csatlakozásával néhány évi békét szerzett magának. 1394 végén felesége halála után átvette az uralmat s a joanninai görög metropolita tanácsára Ghin Spata leányát, Irént vette nőűl (1396. január).

Az új házasság vesztére vált. Az albán Ghin Jenevisi, Argyrokastron ura, a kinek neje Irén nővére volt, a törököt Spata s Esau fejedelmek ellen uszította. Midőn Spata az ozmán sereget megverte, Esau 1399-ben meg akarta magát bosszúlni Jenivisin; de Esau, kit a hegyekben szörnyű zivatar ért, 1399. ápril 10-én ellene kezébe esett, a ki őt Argyrokastronban börtönbe vetette. A flórenczieк közbenjárására Esau 10.000 forint váltságdíj lefizetése mellett visszanyerte szabadságát s 1400. július 7-én visszatért Joanninába. Itt 1403 elején meghalt. Joannina halála után Spata birtokába ment át.

34. A Mrnjavceviciek.

Chlebnán, a dalmát-szerb Narentában élt egy szegény, Mrnjav nevű nemes, a ki Dusánt keresztülutazása alkalmával megvendégelte; a czár erre őt s nejét, továbbá három fiát s három leányát udvarába hozatta. Tény az, hogy a három fivér Dusán uralkodása alatt ment nagyra; nevük Vukašin, Uglješa János és Gojko.

Vukašin 1356-ban V. Uros udvarán mint „čelnik“ tartózkodott, később a „despota“ czímét kapta. Mint Pherae helytartója, uralma a Dunáig terjedt s azon volt, hogy V. Uros gyönge uralkodása alatt a hatalmat kezébe összpontosítsa. Vajjon része van-e Uros halálában, bebizonyítva nincsen. 1368-ban Szerbia trónjára lépett, de uralkodása egész tartama alatt a törökök ellen kellett magát védenie. 60.000 ember élén a király fivéreivel és országa nagyjaival 1371-ben indult a törökök ellen, hogy őket Európából kiűzze. A szerbek, bízva seregük nagyságában, gondtalanul táboroztak sötét éjszakán Črnomen mellett, midőn a törökök rájuk csaptak. Egész seregük tönkrement (1371. szeptember 26-án).

Vukašin egy kis lovascsapattal szerencsésen elmenekült; hogy kipihenjen, egy kis falúba lovagolt, a hol meleg forrás folyt; szolgája Arsojevics, ki az aranyláncz után, a melyet ura nyakán hordott, vágyódott, levágta fejét. Holttetemét a suschinai Demetrius-templomban temették el. Mások szerint Vukašin a harcztéren esett el.

Vukašin neje 1370. április 5-én[1]) mint „kralica kyr *Aljena*“ (Ilona) fordul elő.

---

[1]) Miklosisch 180.

Gyermekei közül Rusna és Milica leányairól, továbbá Marco, Ivánics, András és Dömötör (Dmitras) fiairól van tudomásunk.

Rusná-nak férje, *Máté*, Kantakuzenos János, görög császár és Aszanina Irén öregebb fia. Férjhezmenetelének idejét ép oly kevéssé ismerjük, mint elhalálozási évét. Máté 1354-től 1355-ig atyja társuralkodója, 1380-tól 1383-ig Mórea despotája, meghalt 1383. júniusban. Következő gyermekeit ismerjük:

1. Dömötör 1355. sebasztokrátor 1356, Mórea despotája 1383, meghalt, trónjától megfosztva, 1384-ben.
2. János 1355, despota 1356, szaporítja a családot.
3. Theodora 1355.
4. Mária 1355. Férje: 1365, Kalopheros Laskaris János † 1392.
5. Névtelen leány 1355.

Milica chronologiája ismeretlen. Férje *Stračimir*, Zeta fejedelme, I. Balsa fejedelem fia; előfordul 1360 óta, meghalt 1372-ben. Milica előtt más felesége is volt: Irén, Ducagin Progano leánya, kitől II. György nevű fia († 1404) született. Milicával kötött házasságából Goyko Golemhez férjhezment leánya, Alba, származott.[1])

Marko (kralj), kit a szerb népdalok égig magasztalnak, Prilep-ben székelt; tőle érmek is maradtak fenn a következő felirattal: „U Christa boga blagovérni kralj Marko" („Krisztus Istenben, Marko jámbor király"). Mint a törökök hűbérese állítólag részt is vett a keresztények elleni küzdelmekben, míg végre Bajazeth szultánnak Mirca oláh fejedelem elleni hadjáratában egy oláh katona nyila (Krajova közelében) megölte. Földi maradványait Skopje közelében, a bassianai kolostorban tették örök nyugalomra.

Marko állítólagos felesége, Ilona, Chlapen Radoslav, berrhoeai fejedelem leánya volt. Midőn Marko buja s hűtlen nejét elűzte magától, az Kastoriába ment s a várost 1380-ban II. Balsa, zetai fejedelemnek azon kikötéssel adta át, hogy az feleségét, a berati fejedelem leányát elhajtsa s az

---

[1]) Musachi János, „Historia della Casa Musachia." (Hopf, Chroniques Gréco-Romanes 305.) Milicát helytelenül Lázár szerb fejedelem leányának tekinti. Mostoha fiára, Györgyre vonatkozólag a következőket mondja: „Notrendo detta Miliza il prefato Giorgio come lo proprio figlio, donandole il proprio latte, amandolo come proprio figliolo, talchè la maggior parte credeva esser suo figlio, e cossi credeva lui proprio, inperochè altramente non conoscera."

áruló Ilonát vegye nőül. Balsa beleegyezett ugyan a föltételbe, de már néhány hónap múlva kénytelen volt az erkölcstelen nőt börtönbe vetni s azután elkergetni. Musaki János, albán despota jelentése szerint II. (Musaki) András, Berat fejedelme, II. Balsa és Ochridai Ropa vejeinek segélyével erőszakkal foglalta el Kastoriát Markótól.

Erről az okiratok következőleg szólnak:

a) 1370. április 5-én[1]) Vukasin feleségén kivűl még Marko és András nevű fiairól tesz említést.

b) 1370. októberben[2]) *Marko király Ropa zsupán vejeként („Kralja Marka zeti zupana Ropeˮ) említtetik.*

c) Egy 1371 és 1395 közötti felirat[3]) Marko királyt Vlkasin király fiának említi.

d) Chlapen Radoszlónak ismerjük ugyan névtelen leányát. De ennek nem Marko a férje, hanem Baldum fia, Pagasi Miklós (előfordul 1385).

e) II. Musachi Andrásnak, a ki Markót Kastóriától megfosztotta, van két leánya: 1) *Comita*, Canina és Valóna ura, meghalt 1396ban; férje 1372-ben II. Balsa. 2) *Anna*, férje: Groppa N., Ochrida és Dibra ura (előfordul 1398).

Markónak a fennebbi okirat alapján kimutatott nejét, a Groppa leányt, tüzetesen leszármaztatni nem lehet.

János (Ivanics), Marko fivére, Zetába vonult a hol rokonai kegyelméből egy kis területet kapott birtokul. 1385-ben Balsának, Balsič György zetai fejedelem fivérének a törökök elleni küzdelmében elesett.

András-ról a régibb irodalom azt állítja, hogy Momcsil Domonkost, ez pedig Muzaczki knézt és Ilonát, Kossakja herczegovinai herczeg nejét nemzette volna.

Ezen adatok manap teljesen hamisaknak bizonyulnak. Kossakia vagy Kosačza Sandalj herczegovinai főúrnak családi neve. Ennek unokaöcscsének, Vukčić Istvánnak van ugyan Ilona nevű felesége, csakhogy ez III. Balsa, Zeta fejedelmének († 1422)[4]) és Thopia Mária, Niketas „gróf“-nak leányának leánya.

---

[1]) Miklosich, 180.
[2]) i. h. 181.
[3]) i. h. 182.
[4]) Klaič, 263; l. külömben a függeléket.

Dömötör (Dmitras) török hűbéres volt s gyermektelenül halt meg.[1])

Okiratilag tudjuk, hogy Demeter, Wlkasin albániai király fia, 1404. és 1407. években Zarándmegyei főispán és világosvári kir. várnagy volt.[2])

Ugljesa János, Vukašin öcscse, Melnik és Seres körül mint despota uralkodott. Okiratilag következő helyeken fordul elő:

a) 1363. októberben[3]) a Simopetrai kolostor alapításakor.

b) 1368. májusban „*Ἰωάννης Οὐγκλεσης*“[4]) despota a katholikus egyháznak és ennek Konstantinápolyban levő oekuméni patriarkhájának az ezektől elrabolt összes templomokat stb. adja vissza.

c) 1369. februárban Ugljesa János despota Jakab püspök s a zographi kolostor között kitört viszályt simítja.[5])

d) 1369. áprilisban a kutlumusai kolostort Neachori nevű faluval ajándékozza meg.[6])

e) 1369. május 29-én kelt okiraton[7]) következőleg írja magát alá: „Despoti Joani Uglesa.“

Ugljesa fivérével együtt szintén a törökök elleni csatában esett el.

Neje, *Euphemia*, férje halála után apáczává lett s mint ilyen a chilandári kolostort 1399-ben[8]) fátyollal ajándékozta meg. Az erre vonatkozó okiratban a következő nevet viseli: „Euphemia apácza, *Voichna caesar úrnak leánya.*“

Ez ugyanazon Voichna nevű caesar, kinek unokája Erzsébet. V. Uros czár neje lett. Euphemia elhalálozásának évét nem ismerjük.[9])

---

[1]) Szerb feljegyzések szerint (Safarik Pam. 61) Vukašinnak csak három fia volt; Marko, Dömötör és András. Hogy Dömötör áttért az islámvallásra, Hopf 457 is állítja (Ersch és Gruber Encyclopediája 85. kt).

Az ütközet, melyben Balša s állítólag Ivániš is (Chaireddin beglerbeg ellen) elesett, a sadrai sósivatagban Dêvol folyó mellett vivatott.

[2]) A gr. Erdődy család galgóczi levéltárában.

[3]) Miklosich, 171.

[4]) i. h. 178.

[5]) i. h. 179.

[6]) i. h.

[7]) i. h.

[8]) i. h. 244.

[9]) Hopf azon adata, hogy Ugljesa neje mint Euphrosine apácza 1406. november 11-én meghalt, Lázár czár özvegyére vonatkozik.

Ugljesa gyermekei közül csak Lázár fejedelem nejét, *Milicát*, (l. ezt) és *István* nevű fiát ismerjük. Ez utóbbi egy Ljubostinján lévő feliraton következőleg fordul elő: „A se leži Stephani, kesara Ugleše sini.“ [1])

Hopf,[2]) ki ez Istvánt nem ismeri, Ugljesának még egy *Tverdislav* (Tvartko) nevű fiút is tulajdonít, ki véleménye szerint fiatal korban halt meg. Ezen állítás okiratilag nem igazolható. 1300 és 1350 között[3]) fordul ugyan elő egy Uglesics Tvrdislav, a ki a raguziaiakkal barátságot és szövetséget kötött, de hogy ez Vukasin unokaöcsse legyen, ezt az okiratból kibetűzni sehogy sem lehet.[4])

35. I. Lázár családja.

Vukasin halála után Lázár lépett a szerb trónra. Származását illetőleg igen eltérők az adatok.

A Czarstvennik erre vonatkozólag következőt mond: „Szülővárosa Prilêp. Jóllehet a történészek elhallgatják, mégis tény, hogy (természetes) fia Istvánnak (Dusannak): anyja knézné volt. Lázár a császár udvarában nevelkedett tudományban s erényben; így idővel nagyfejedelemmé lett.“

Raics mindez adatokat tagadja s Dusan becsületének megmentésére arra hivatkozik, hogy Lázár atyját névleg is ismerik. Ez Grebljánovics Pribácz, Vitanicza és Kossovicza alzsupánja (katunára). Mások szerint atyját szinte Lázárnak hitták.

Ruvárac,[5]) I. Lázár fejedelem legujabb biographusa következőleg adja elő a dolgot: Lázár atyja Chrebljánovics Pribácz volt, ki a fiút korán Dusán udvarába küldte.

---

[1]) i. h. 246. Ezen, Miklosich által a XIV-ik századba helyezett feliratnak nincs ugyan évszáma, de miután határozottan Ugljesa nevű *Caesar-ról* szól, kézzel fogható, hogy ez esetben Vukašin unokaöcsével van dolgunk.

[2]) 85/457.

[3]) Miklosich 149.

[4]) Engel gyanítja, hogy Ugljesa János nevű fiút hagyott maga után, a ki „Serviae et Romaniae Rex“ czímét viselte, de a ki a törökök s Lázár szerb uralkodó által történt elűzetése után Athos hegyén szerzetbe lépett. Engel erre nézve Komnen János orvos „Proscyneterium montis Athos“ czímű művének következő helyére hivatkozik: „Monasterium Simonis Petrae, quod in cacumine petrae cujusdam fundavit Simon Asceta in honorem Nativitatis Christi, post Simonem piissimus Serviae et Romaniae Rex Johannes Unclis, cum precibus memorati Simonis filia ejus ex gravi et incurabili morbo sanata esset. Sancto Viro dedit facultates multas et totam Monasterii fabricam absolvit, ac demum ipse Monachus effectus est, ibique obdormivit in Domino, depictusque est in triclinio, ad fornicem fenestrae, quae mare respicit.“ — Nekem azonban úgy látszik, hogy ez elbeszélés Uros Jánosra, a Meteor-kolostorok alapítójára vonatkozik.

[5]) V. ö. Hodinka jeles megismertetését a „Századok“ 1890. 66. lap.

Lázár ott meg is nősült. Neje Dusánnak rokona, Vlatkó kenéznek, Milicza nevű leánya volt. E házasságból 3 fiú és 5 leány született. A negyedik ez utóbbiak közül Gara Miklóshoz ment férjhez. Lázár ezután sztavileczi (főajtónálló) méltóságra emeltetett, a melyet Dusán haláláig viselt. Ruvárac szerint el kellene fogadnunk, hogy Lázár 1329-ben született, 1353-ban nősült, s hogy illetve 1355-ben már első gyermeke életben lehetett. Lázár nagynénje Ivanis despotának anyja volt, s innen magyarázható az „anepszisz“ elnevezés.

Midőn Vukasin fellázadt Uros ellen, akkor Lázár otthagyta az udvart és szülőföldjére, Novobrdóba, a Kossovo vidékére vonult vissza. Téves vélemény hogy Obilics (Kobilovics) Miklós, Lázárnak veje lett volna stb.

Grebljánovics Lázár knézzel már 1356-ban találkozunk V. Uros udvarában. Vukasin halála után Lázár, a kinek már eddig is a dunai és moravai vidékeken tekintélyes hatalma volt, jutott Szerbia trónjára, de nem mint császár vagy király, hanem csak mint knéz (fejedelem).

Valamint uralkodása idejét majdnem kizárólag önvédelmi törekvései a törökök mindinkább terjedő hatalma ellen töltik ki, úgy életét is a törökök elleni küzdelmében vesztette. Az emlékezetes rigómezei (kossovopoljei) ütközetben (1389. június 15-én, szerdán) a törökök kezébe esett s Milos, veje által, leszúrt I. Murad szultán holtteteme előtt lefejeztették[1]). Tetemét két évvel s nyolcz hónappal azután neje és fia az általa emelt radvaniczai kolostorba helyezték el; később Szerémországba vitték.

I. Lázár felesége.

A régibb szerb kútfők túlnyomó része szerint Lázár neje Milica, Vuk, egykori diokleai király ivadéka, s azért tartja számos újabb író Lázárt a Nemanjidák rokonának. Ducange Ugljesa leányának mondja, s Orbini-re s Luccari-ra hivatkozik; Phranzes szerint Kantakuzenos János leánya, némelyek még Dusan czár leányának tartják.

---

[1]) Minthogy a csata június 15-én kezdődött s két napig tartott — Rački, Rad. jugoslav. akadem. III. 92 — Lázár halálát 1389. június 17-ére tehetjük. Rački szerint a harcztéren esett el.

Miklosich 214 szerint június 15-én halt volna meg. („Mjseca iunia. ei. djni prjstavi se blagočistivji knezi Lazarj“)

Mind e combinatiók Hopf kutatásai által helyre lévén igazítva: Milicában Ugljesa János tábornagy leányát, tehát Vukasin király unokahúgát el kell ismernünk. Születési éve ismeretlen; vajjon már 1340 körül férjhez ment-e (így állítják a régiek), bizonytalan, de úgy látszik, hogy ez sokkal később történt.

Férje halála után Milica a győztes Bajazeth szultánt magának és családjának azáltal tudta megnyerni, hogy leányának, Milevának kiszolgáltatására, adófizetésre és szövetségre kötelezte magát.

Egy 1395. július 8-án[1]) kiállított oklevélben már mint Eugenia apácza fordul elő.

1398. augusztus 1-jén[2]) a Laura-kolostornak néhány falút adományoz.

1398 és 1405 között kolostori adományozásokat megerősítő okiratokon István és Vuk fiaival együtt részint mint Milica, részint mint Eugenia apácza említtetik.[3])

Meghalt 1405. november 11-én.[4])

---

[1]) Miklosich 227.

[2]) i. h. 230.

[3]) i. h. 262, 264, 567, 568.

[4]) Hopf halálát 1406. november 7-ére helyezi, csak hogy ez Dusan feleségére vonatkozik. Miklosich (266) Milica halálára vonatkozó két feliratot következőleg közöl: a) „1405. november 11-én meghalt Euphrosina apácza, Lázár szent knéznek felesége.“ Miután Milica özvegységében az Eugenia nevet felvette, világos, hogy e felirat neve variansáról ad tudomást. b) Ljubostinjai emléken keletnélküli felirat „Milica knézasszony“ halálát közli.

Schafarik (Gesch. d. südslavischen Litteratur, III. 171) következő pontra figyelmeztet: Szerémországi Vrdnik nevű kolostorban van egy aranyhímzésű selyemkendő, melylyel Milica Lázár férje hulláját betakarta. Az e kendőn előforduló feliratban Milica, ki magát itt határozottan Euphemiának nevez, magát és két fiát, István és Vlk knézeket, Lázár férjének mennyei közbenjárásába ajánlja. A felirat végszavai („Ephimia usridno prinositj sija tebje, svetyj“) ellentétben állnak ugyan a Milica és Eugenia hagyományos nevekkel, de éppen azért szükséges megfontolnunk, 1) hogy fejedelmi személyek Szerbiában régi időktől kezdve ferde divatnak engedvén, szerb családnevükön kívül még görög dísznévvel is éltek, és 2) hogy Milica apácza neve, Eugenia, bebizonyítva nincsen. A hullatakaró valódisága különben hozzáférhetetlen.

Schafarik állítását, hogy Milicának apáczanevét, Eugeniát, határozottan nem ismerjük, számos okirat czáfolja; 1) alatt említett magyarázata pedig teljes jogossultsággal bir és innen érthető, hogy Milica mint apácza Eugenia, Euphemia és Euphrosine név alatt fordul elő. Miklosich (243) azon állítását, hogy a kérdéses hullatakarón előforduló Euphemia apácza nem Lázár, hanem Ugljesa despotának özvegye, azzal czáfoljuk, hogy István és Vuk knézek nem Ugljesának, hanem Lázár fiai voltak.

Döntő hatással bir elvégre azon körülmény, hogy István despota, Lázár és Milica fia, a raguzaiaknak 1405. deczember 2-án kiállított okiratában (Miklosich 266) szüleit következőleg nevezi: „Roditelji gospodistva mi, svetago kneza Lazara, i sveto počivše gospogie i **manke mi, kyra Efrosinyi.**“

Lázár gyermekei.

1. **Istvánt,** legidősbb fiát, a rigómezei ütközet után Bajazet meghagyta ugyan trónján, de a törökkel hűbérviszonyba kellett lépnie. Ennélfogva gyakran találjuk őt a szultán oldala mellett a keresztények elleni hadjáratokban. Részt is vett Bajazetnek Timur khánnal Angora mellett vívott csatájában (1402. július 20-án); szerencsésen Konstantinápolyba menekült s itt II. Manuel császártól a despota czímét és rangját kapta. Musa szultánnal azonban folytonos feszült viszonyban állt, a ki őt 1413-ben Vrbnicza mellett meg is verte. De a midőn Musának fivére, I. Mohamed elleni küzdelmeiben az utóbbi pártját fogta, újra erősítette meg helyzetét.

Néhány évvel halála előtt lábfájdalom érte (Orbini szerint lebukott lováról). Halála előérzetében halálos ágyán Srebernikon Brankovics Györgyöt jelölte ki utódjának. A sokat siratott, nemes uralkodó Glavi faluban[1]) 1427. június 19-én meghalt. Földi maradványait Rassava kolostorában helyezték örök nyugalomra.

Neje, kit 1403-ban Konstantinápolyban valószinűleg II. Manuel császár közbenjárására kapott, egybehangzólag Kantakuzen-leánynak neveztetik, csak hogy a tudósítók keresztnevét illetőleg egyet nem értenek. Némelyek Kantakuzena Ilonának Galatá-ból, mások Palaiologa-Kantakuzena Eugeniának nevezik. Hopf minden határozottsággal Kantakuzena Máriának mondja, anélkül, hogy a Kantakuzénok 1873-ban általa közzétett nemzetségfáján említené. Halálát 1406. november 11-ére teszi.

2. **Vuk.** Ő is kénytelen volt egész erejét a törököknek szentelni. Az angorai ütközetből ő is szerencsésen megmenekült s előbb Konstantinápolyba, innét pedig hazájába jött. Később fellázadt István fivére ellen, s czéljai elérésére török segélyt vett igénybe. Midőn terve 1408-ban nem

---

[1]) Miklosich 335. — Ez oklevéltár István knézről, Eugenia fiáról valamely egyházi okiratban (228) 1395-ben tesz először említést. 1389 és 1405 között részint anyjával, részint öcscsével fordul elő (262); 1405. deczember 2-án a raguzaiak szabadalmait erősíti meg (266); 1407. január 5-én az Athosi Laura-kolostornak néhány falút adományoz (272). 1415-ben ugyan e kolostornak tesz adományozást (279); 1427. január 20-án a nevezett kolostort két ezüst gyertyatartóval és 20 font ezüsttel ajándékozza meg. A többi hasonló természetű ajándékozásai az 1405 és 1427 közötti évekre esnek (331, 333, 335, 567, 568, 569 [1411. július 8-án]).

sikerült, 1409-ben hadsereg élén vonult István ellen, de az ügy Zsigmond királynak Boszniába való vonulása folytán kiegyenlődött.

1410-ben Vukot Musának Soliman elleni küzdelmeibe bebonyolítva találjuk; midőn Musánál mint megbízhatatlan egyént feljelentették, le is fejezték volna, ha István nem érvényesíti befolyását; mindazonáltal következő éjjel átment Soliman táborába. Midőn azon hiedelmében, hogy Soliman most Szerbiát hatalmába kerítheti, haza sietett, Drinápolyban Musa seregének kezébe esett s 1410. július 16-án megöletett.

Neve a következő egyházi okiratokban fordul elő: Miklosich 262, 335, 567, 568.

Nőtlen volt s gyermektelenül is halt meg.

3. **Lázár**; a Czarstvennik Dobrivoj (= jó harczos) melléknévvel említi. Lázár felől csak azt tudjuk, hogy Vuk fivérével Solimanhoz pártolt át s hogy 1410. július 16-án Drinápolyban szintén életét vesztette. — Orbini szerint Musa 1410-ben megkegyelmezett neki, hogy őt Istvánnal szemben vetélytársnak állítsa fel; de 1411-ben Soliman legyőzetése után szintén megöletett.

4. **Mária.** Ezt 1363. körül Brankovics Vuk (l. ezt) vette nőül.

5. **Ilona** kétszer ment férjhez:

a) Első férje II. György, a zetai Balšič családból. Ez 1372 óta atyjának, Strašimirnak (anyja talán a szerb Milica, Strašimir második neje) halála után Zetában társuralkodó; 1379-ben nagybátyja II. Balša megfosztja őt trónjától; 1385-ben Zetában egyeduralkodó, átengedi 1396-ban a velenczeieknek Skodrát és Drivastót, † 1404.

E házasságból következő gyermekek ismeretesek:

1. (III.) *Balsa* Strašimir; átengedi tartományait 1409-ben és 1422-ben a velenczeieknek, † 1422. Neje Thopia Mária 1415.

2. *Goyko* (Goič), † fiatal korban.

3. *Ivanič,* Cettinje grófja 1416, † fiatal korban.

4. Névtelen leány; férje Sankovič Radič 1391—1399.

Ilonát 1404-től 1427-ig Zeta uraként említik[1]).

---

[1]) Engel szerint Ilona 1359 és 1368 között először Garai Miklóshoz, macsói bán, későbbi magyar nádorhoz ment volna férjhez.

Első férje halála után Ilona Hranič Sandalj, boszniai nagyvajdához ment nőül. Ez Vukovič Hranja vajda fia[1]) s a híres Hranič Vlatko unokaöcsese volt. Eleinte földbirtokos volt Felső-Boszniában, később Chlm-t kapta, a melyet azután a Drináig kiterjesztett. Még két fivére volt: Vukač és Vuk. 1400 körül Katalint, Vukčič Vuk bán és Anna bánné leányát vette nőül, ami által Vukčič Hrvoje vajdával lépett sógorsági viszonyba.

Sandalj Chlmet mint önálló fejedelem kormányozta; patarenus volt. 1412 végén Katalin, Hrvoja unokahúga, meghalt; erre Ilonát, Strašimirovics György zetai fejedelem özvegyét vette nőül (1413). E házassága folytán befolyása Szerbiára és Zetára is kiterjeszkedett; közvetlen hatalma északon Horvátország határáig, délen, messze Zetába, keleten Podrinjeig terjedt Sőt 1433-ban azon tervvel is foglalkozott, hogy Boszniát keríti hatalmába, s sikerült is neki II. Tvrtko István boszniai királyt Magyarországba való menekülésre kényszeríteni. Sandalj a többi boszniai országnagygyal az uralomért vívott küzdelmek között 1435-ben meghalt, a nélkül hogy férfiörököst hagyott volna maga után. Nagy hatalmát unokaöcsese Vukčič István (1435—1466) örökölte, a ki a boszniai birodalom tönkrejutását még túlélte.

Ilona neve a következő okiratokban fordul elő:

a) 1429. július 15-én tanúsítják a raguzaiak, hogy Ilonától, Sandalj vajda nejétől, Lázár knéz leányától, Pohvalics Pribisav nevű meghatalmazottja által letétet átvettek.

b) 1436. november 12-én tanúsítja Ilona, Sandalj vajda neje, hogy a Raguzában deponált 1000 darab aranyt átvette.

c) 1436. november 13-án elismerik a raguzaiak, hogy

Garai a macsói bánságot 1359-ben I. Lajos királytól megnyervén, a király halála után Mária királyné ügyeit nádori méltóságában vezette. 1386. július 25-én Tótországban gyilkolták meg. Fejér X. I, 563 do 1389 a következőt mondja: „Crescentibus itaque ipsius Nicolai Palatini (akkor bán) virtutibus, Lazarum dominum Rasciae, socerum suum, ab obedientia regia declinantem idem Nicolaus Palatinus suae circumspectionis industria, solitae obedientiae reduxit in gremium, debite coronae regiae obsequia redditurum.“ Azon okiratilag bebizonyított ténynyel szemben, hogy Ilona György és Sandalj neje volt, el nem fogadható, hogy Garai Miklós, a ki már 1385-ben két felnőtt fiú s férjhez képes (vagy már férjhezment) leány hátrahagyásával halt meg, Ilonának első férje lett volna. De ha egy Garai mégis Lázár veje volt, akkor ez csak ifjabb Garai Miklós lehetett. Ifj. Garai Miklós nejeként külömben Cilley Anna grófnőt említik.

[1]) Sandalj családját Kosačanak hítták: „Omnes de progenie ipsius domini Sandali, appellata Cosaze,“ Glasnik III. 159. lap. „Radoslav Dragušič Kosača:“ Miklosich 391.

Ilonától, Lázár knéz leányától, Sandalj nagyvajda özvegyétől, letétet átvettek.

d) 1442. november 25-én tesz Ilona, Lázár knéz leánya és Sandalj vajda özvegye, Gorčaneh-ban végrendeletet.[1])

6. **Despina,** III. Sisman János, bolgár czár (l. ezt) neje. Orbini Despoenának nevezi, mely elnevezést Ducange és Engel is elfogadnak. Ducange szerint mások még Máriának is nevezik. Ducange és Engel tévesen György zetai fejedelem nejének is tartják, Ilonával tévesztvén őt össze.

Ilona, Sandalj vajda özvegye, Gorčaneh-n 1442. november 25-én tett végrendeletében[2]) nővéréről, Despina asszonyról is gondoskodik („kako sam zapisala s vlasteli takoi i da vude sestri mi gospoge Despine"). Ezen kívül még Miklosich következő jegyzetére is akadunk: „. . . sub die VIII. aprilis 1443 apparent restituti ducati aurei mille alias depositati per dictam dominam Jelam in commune Ragusii et etiam una inchoreta auro ornata cum perlis et margaritis alias depositata in commune Ragusii et missa per dictam dominam Jelam dominae Despine suae sorori in suo testamento." — Ilonának ezen okiratilag Despinának nevezett nővérében tehát III. Sisman bolgár czár nejét kell felismernünk.

7. **Vukossava,**[3]) Obilics Miklós neje. Ez, mint egy szerb nemes fia, született Tientiškóban, Novibazar közelében, s szintén ünnepelt alakja a nemzeti hagyománynak.

A rigómezei ütközet előtt — feleségének nővérével, Máriával való czivódása folytán — azon gyanúba esett, hogy Szerbiát el akarja árulni a szultánnak. Hogy ezt megczáfolja, csata közben a török táborba ment s leszúrta I. Muradot, de elfogták s a haldokló szultán szemeláttára lekaszabolták.

8. **Olivera** (Miljeva néven is fordul elő.[4]) — Oliverát fivére István atyja halála után Bajazethnek akarta nőül adni, azon feltétel alatt, hogy a szultán elismeri fejedelmi

---

[1]) Miklosich, 358, 386, 415.

[2]) i. h 415.

[3]) Musachi 306: Ilona.

[4]) Safarik, III. 25. szerint Lázár legöregebb leánya lett volna. De miután nehezen hihető, hogy a háremben nevelkedett Bajazeth szultán az 1389-ben már igen érettkorú herczegnőt (ha Lázár legöregebb leányának tartjuk) még kívánatosnak találta volna s miután majdnem összes nővérei akkor már házas életet éltek, határozottan helyesebb, ha Miljevát Lázár ifjabb (vagy, ami valószinűbb, legifjabb) leányának tekintjük.

méltóságát. A Czarstvennik szerint maga Bajazeth kérte volna nőül, mire anyja és az országtanács a nemzet áldozatként átadták őt a szultánnak. Olivera tehát 1389 körül jutott a szultán háremébe. Az Angora melletti ütközetben (1402) Timur khán megverte Bajazethet; Oliveria, ki férjét mindegyik hadjáratában kénytelen volt kísérni, Timur kezeibe esett s a vasketreczbe zárt Bajazeth jelenlétében kellett a győztesnek asztalára a bort hoznia. Később, midőn fivére István Timurral egyességre lépett, kiszabadult. Dukas, Orbini és Ducange szerint harmadnapra férje halála után fogságban halt meg (1402).[1])

Záradékul Lázár fejedelem még egy ismeretlen genealogiai összeköttetését kell említenünk.

A decsáni templomban t. i. következő felirat fordul elő:[2]) „Sin grobi Vaniševi Altomanovyka a vnuku despota Vanysa, a nepsei knezy Lazary. vječna my pameti.“ („Itt van Altomanovics Vanys, Vanys despota unokájának és Lázár knéz unokaöcscsének sírja. . . .“)

Vajjon itt Lázárnak fivéri vagy nővéri, vagy pedig csak nejének unokaöcscse (Miklosich csak „nepos“-ról szól) szerepel-e, nem tudjuk. Vanys mindenesetre „Ivanis“-sal azonos, pedig az sincs kizárva, hogy az itt említett Lázár fejedelem a Brankovics-család tagja lehet.

---

36. A BRANKOVICSOK.

Tudjuk, hogy Mária, I. Lázár fejedelem leánya, Branko fiához, Vukhoz, ment nőül. Vuk nagyatyja Raics történetíró szerint Plakid (némelyek e nevet Mladen névvel azonosítják); Plakid, Laonikos byzanczi író szerint, Dusan császár halálakor Ochrida és Prilisbae kormányzója volt.

A mai okirati kutatás a Brankovics-család kezdetéről a következőket tudja:

Első őse, *Rassisaglics Mladen* vajda, 1354 előtt halt meg. Három fiúgyermek maradt utána: *Brajko* 1354, *Radoszáv* 1351—1354 és *Jekpal Branko,* kik közül az

---

[1]) A Czarstvennik s Brankovics Oliveriának és Salomenek is, Ducange Máriának, Orbini és Luccari Milevának nevezik.

[2]) Miklosich 250, a 14/15. századba helyezi.

utolsóról a család későbbi neve származik. Jekpal Branko 1365 óta Ochrida és Prilep szebastokratora.

Neje *Dragina,* más néven *Vitoslava,* Nenadakja Ugljesának s *Olivér szerb despota nővérének*[1]) leánya; † 1374. január 31-én.

Fiúk: *István Vuk.*[2])

Vuk ipja trónralépése után megkapta Ochridát és Prilisbaeát illető nagyatyai részét, később Trikka és Kastoria kormányzója is lett. 1371. augusztus 15-én[3]) a chilandári kolostornak két falút adományoz. 1387. január 20-án a raguzaiaknak adott szabadalmakat erősíti meg.[4]) Orbini raguzai történetíró szerint a rigómezei ütközet alatt (1389) a törökkel egyezkedni akart. 1390. május 3-án[5]) tanúsítják a raguzaiak, hogy az ő, nejének és fiainak letéteit átvették és hogy az egész családot a városukba felveszik. 1392. november 21-én megígéri Vuk, hogy a chilandári kolostor saját (t. i. Vuk) területén fekvő birtokai után a töröknek fog adót fizetni.[6]) Ugyanazon napon kiállított okiratban következőleg írja magát alá: „Brankovics Vlk, a szerbek és a Dunavidék (po dunájo) ura.“ 1394. évi április 9-én megkapja a „magnificus ac potens dominus Volchus de Brancho, Dominus Rassie, Slavonie . . . carissimus et intimus amicus nostri Dominii . . . . . cum suis filiis“ a velenczei polgárjogot.[7])

A rigómezei csata után rövid ideig birtokain tartózkodott; midőn azonban Lázár özvegye, Milicza, felderítette, hogy Lázár családja ellen fondorkodik, Bajazeth szultán 1398. október 6-án megmérgeztette. Orbini szerint Balsa, zetai fejedelem, kihez Philippopolisból menekült, mint árulót lefejeztette.

Az egyedüli, haláláról szóló okiratos tudósítás[8]) egészen szárazan közli, hogy Brankovics Vuk 1398. október 6-án halt meg. Miután 1392 óta okiratilag mint szerb hospodár

---

[1]) Miklosich 184: „Dragina zovomi Vitoslava disi Uglese Nenadakij, i *sestricna Olivere despota,* a zena Vranka Jekpala.“

[2]) i. h. 223. „Vlki sini sevastokratora Vanka, *unuki Mladena vojvode.*„

[3]) i. h. 181.

[4]) i. h. 207.

[5]) i. h. 215.

[6]) i. h. 222.

[7]) Wenzel, diplom. emlékek az Anjoukorból, III. 749.

[8]) Miklosich 231.

és bán fordul elő, mindenesetre sokkal hosszabb ideig volt kormányzó, mint a régi krónikások hiszik.

Neje *Mária* (Mara), I. Lázár fejedelem és Milicza leánya. Régibb adatok szerint már 1363-ban ment volna férjhez, mi, ha György nevű fiának 1367-ben történt születését tekintetbe veszszük, nem éppen valószinűtlen. 1390. május 9-én[1]) férjével és fiaival együtt fordul elő. 1405. deczember 29-én fiaival együtt a raguzaiak szabadalmait erősíti meg. Azonkívül okiratok még 1413. évi október 3-án is említik.[2]) Halála éve 1425. István Vuknak Máriával kötött házasságából csak három fiát ismerjük: Gergely Istvánt, Györgyöt és Lázárt.

Gergely István először az 1390. május 9-én kiállított, előttünk már ismeretes raguzai okiratban fordul elő.

1405. deczember 29-én anyjával és Lázár öcscsével a raguzaiak szabadalmait erősíti meg. 1413. október 3-án György és Lázár testvéreivel és anyjával együtt az áthosi Pál-zárdának egynéhány falút adományozván, egyuttal ígéri, hogy a nevezett zárdának évenként húsz font ezüstöt fog adományozni.

1413 után már nem akadunk nyomára. — Neje ismeretlen. Gyermekei közűl csak *György*-öt és *Jánost* ismerjük; az utóbbi 1419-ben *mint despota fordul elő.*[3])

Lázár-ról ugyanazon adatok szólnak; őt is csak az 1390-től 1413-ig terjedő okiratok ismerik; felesége és netáni utódai teljesen ismeretlenek.[4])

Brankovics György.

Gergely és György fivéreknek Vuk halála után a török hadseregbe kellett lépniök. Az angorai csatában György Konstantinápolyba menekült, Gergely azonban Timur khán katonáinak kezébe esett, a kitől később kiváltották. Lazarevics István szerb fejedelem gyanúsítása alapján II. Mánuel

---

[1]) i. h. 215.

[2]) i. h. 269, 277, 279.

[3]) Hopf, Geschichte Griechenlands im Mittelalter (az Ersch és Gruber-féle Encyklopaedia 85. és 86. kötetében) 85/458.

[4]) Arra, hogy e két testvér még 1413 után is szerepelt, következő (Engel, 348) évnélküli chilandári okirat nyujt némi támpontot: „Volkovics Gergely, fi véreim, György és Lázárs anyánk Mara a chilandári kolostornak, melyet a törökök minden szomszédbirtoktól megfosztottak, Orachovicza falvat a hozzátartozókkal együtt adományozzuk.“ Aláírás: „Krisztus Istenben hivő Gergely úr (gospodin) és György s Lázár úr, valamint anyjuk, Mara úrnő.“

császár Györgyöt Konstantinápolyban börtönbe vetette. György megvesztegette a börtönőrt és Soliman szultánhoz menekült. Midőn a szerbek a szultánt megtámadták, ez Györgyre egy csapat vezérletét bízta; György azonban Vuk herczegtől megverette magát s újra István fejedelemhez ment (1403. november 21-én), a kivel ezután valószinűleg ki is békült. 1410-ben György újra átpártolt Solimanhoz, de Musa kezébe esett, a ki életben hagyta, hogy ellent állítson fel benne Istvánnal szemben. 1412-ben kibékült Istvánnal, úgy hogy az utóbb trónörökösének kinevezte.[1])

Midőn György trónra lépett (1427), hatvan éves volt; ennélfogva 1367-ben született. Az okiratok értelmében szüleinek második fia volt.

1430-ban II. Muraddal békét kötvén, ennek országa egy részét engedte át s adófizetésre kötelezte magát. Daczára annak, hogy nemsokára Magyarország barátságát megnyerte, mégis Mária nevű leányát és Gergely és István nevű fiait a szultánnak ki kellett szolgáltatnia.

1435-ben elnyerte a velenczei patriciátust. Midőn a szultán 1437-ben fegyveres kézzel megtámadta, Györgynek szöknie kellett, s ámbár magyar segítség által tartományait 1444-ben visszakapta, mégis mindig a török felé hajlott.

Midőn őt Szilágyi Mihály, Mátyás király nagybátyja, lesben megtámadta s jobbkezét megsértette, György 1456. deczember 24-én e sérülés következtében meg is halt.

Neje *Irén*[2]), Kantakuzenos Emanuel, Mórea protostrátorának (1420—1429) és Kantakuzenos János császár egyik sarjának leánya.[3])

Hopf[4]) azt állítja, hogy Irén 1435-ben férjhez ment. Ezen évszám, ha sajtóhibát kizárunk és Györgynek Irénen kívül más feleséget nem tulajdonítunk — éppenséggel **lehetetlen,** mert Irénnek — egészen eltekintve attól, hogy György 1435-ben már 68 éves volt, tizenöt évvel férjhezmenetele után már is tízéves unokájának kellett volna lennie, a mint ezt okiratilag tudjuk. Ha pedig 1435 a helyes évszám, akkor Irén Györgynek második neje és György

---

[1]) Zsigmond király s István közt e trónörökösedési ügyben létrejött okiratot, Tata 1426. kelettel, l. Engel 370 s köv.

[2]) Okiratban — de csak tollhiba következtében — mint *Ferina* is fordul elő.

[3]) Musachi, Hist. della casa Musachia (ap. Hopf, Chroniques gréco-romanes, pag. 332) szerint „Catarina Catacusina alias Erina“ lett volna a neve.

[4]) Chron. gr. rom. 536.

fiai s Katalin nevű leánya minden bizonynyal csak György első nejétől származhatnának. Ismerünk különben egy Zicsán 1429. szeptember 11-én[1]) kiállított okiratot, mely György feleségének, Irénnek festett arczképét tartalmazza.

Halálos ágyán elrendelte György, hogy özvegye Irén, a három herczeg segélyével a kormány gyeplőjét átvegye. Midőn Irén ebbeli szándékában Gergelynek, a legöregebb (megvakított) herczeg társuralkodását pártolta, 1457. évi május 2-án Lázár, legifjabb fia, Rudnikban megmérgezte.

György gyermekei.

Ezek közűl öt leányt és három fiút ismerünk.

a) Mária.

Valószinűleg György fejedelem legöregebb leánya. Neve legelőször az 1429. szeptember 11-én kiállított, előttünk már ismeretes okiraton fordul elő. Midőn II. Murad szultán 1436-ban Szerbiába betört és több várost elpusztított, György csak azáltal tudott segíteni a bajon, hogy fejedelmi pompával felékesített leányát, Máriát, a szultánnak kiszolgáltatta[2]).

Férjének 1451-ben bekövetkezett halála után hazájába tért vissza, innen pedig — Lázár öcscsének ármányaitól félvén — 1457-ben Gergely bátyjával együtt II. Mohamed szultánhoz ment, ki a vendégeket barátságosan fogadván, néhány földbirtokkal ajándékozta meg.

1470. november 4-én[3]) tanúsítja „carica Mara," hogy a raguzaiaktól 500 hyperperát vett fel.

1473. deczember 8-án[4]) (Konstantinápolyban) a raguzaiaknak barátságot ígér.

1479. ápril 15-én[5]) elrendeli, hogy a raguzaiak az áthosi Chilandár- és Pál-kolostornak évenként 1000 hyperperát fizessenek.

---

[1]) Miklosich 359.

[2]) Musachi (306) e herczegnőt Ilonának nevezi; szerinte Mohamed szultán anyja; 329-iki lapon pedig azt mondja: „Amurad császár nőűl vette György szerb despota leányát, Máriát"; 337-iki lapon megint másképp nevezi: „Maumed, Herinának, György szerb despota leányának fia."

[3]) Miklosich 514.

[4]) i. h. 516.

[5]) i. h. 520.

Márczius 12-én (év nélkül[1]) a raguzaiak jelentésére, hogy követeiket bizonyos okból hozzá nem küldhették, válaszol.

Ápril 8-án és más helyen (minden kelet nélkül[2]) „carica Mara asszony“ két hitelesítő levele fordul elő.

Máriáról szóló tudósítások 1487. szeptember 17-éig terjednek.

b) Kantakuzena.

Az 1429. szeptember 11-én kiállított okiraton György, Irén, a három herczeg és Mária herczegnő mellett még György második leányának „gospoga Katakuziná“-nak arczképe is előfordul.

Vajjon e megjelölés alatt a herczegnő keresztneve, vagy ezalatt Györgynek más néven ismert valamely más leánya értendő-e és hogy mi volt e herczegnő sorsa: nem tudjuk.

c) Katalin.

Születési évét nem ismerjük. 1451. augusztus 7-én már mint hosszabb idő óta férjes nő fordul elő és minthogy akkor már tízéves leánya is volt, férjhezmenetele mindenesetre az 1440 előtti időre esik.

Férje, *III. Ulrik, Cilly* grófja, az 1454-ben meghalt II. Frigyes fia.[3])

Ulrik, nőrokonának, Borbálának, Zsigmond királylyal való egybekelése és korábbi családi összeköttetések követ-

---

[1]) i. h. 535.

[2]) i. h. 536.

[3]) Musachi 332: „l'altra (t. i. György szerb despotának másik leánya) fú maritata al' Imperador Federico de casa d'Austria conte de Cilo.“ Elbeszélésének folytatásában azt mondja: „de Catarina seconda (György első leánya Mária volt) remase una figliola *che fú la prima moglie ch' havesse Mattias Ré d' Ungaria.*“

1451. augusztus 7-én Szendrőn kiállított békeszerződés György despota és Hunyady János, Magyarország kormányzója között (Teleki, Hunyadyak kora X. 305): „Quod *illustris princeps dominus Georgius dei gracia regni Rascie dezpotus Albanie dominus* personaliter pro se ac pro inclitis et generosis *dominabus Katherina consorte illustris principis domini Vlrici Cilie*, Ortenburge et Zagorie comitis *ac* **Margaretha** *vocatis* **filiabus suis**, nec non *puellis Elisabeth, filia eiusdem comitis Vlrici et* **Margaretha** *appellata* **filia** *illustris* **Lazari filii sui** *neptibus scilicet suis* .... presentibus etiam et audientibus generosa domina *Ferina vocata consorte* nec non illustribus dominis *Gregorio, Stephano et prefato Lazaro filiis* eiusdem domini Georgii despoti .... illustram et generosam puellam Elisabeth neptem suam, nunc in decimo anno constitutam, filiam videlicet .... Vlrici .... Cilie .... *ex predicta Katherina filia ipsius scilicet domini despoti progenitam*, que scilicet puella ex annuencia et concessioni eorumdem parentum ipsius puelle sub conservacione procuracione disposicione et potestate

keztében azt hitte, hogy Magyarország vezetésére neki kizárólagos joga van. Cselszövő létére a Várna utáni korszak (1444) és V. László kiskorúsága elég alkalmat nyujtottak arra, hogy az általa gyülölt Hunyadyak családját kiirtsa. Daczára annak, hogy (a mint ezt az előbbi okiratból tudjuk), Erzsébet leányát a fiatal Hunyady Mátyással eljegyezték, Ulrik a Hunyadyak ellen még tovább is ármánykodott, minek az lett a vége, hogy Hunyady László emberei Nándorfehérvártt 1456. november 8-án Ulrikot felkonczolták.

Özvegye „Katharina von Gottes Gnaden weiland des Hochgebornen Fürsten Graf Ulrichs, Grafen zu Cilicze Ortenburg und in dem Seger sel. Wittib“ czímét viseli. 1457. január 1-jén a regensburgi városi tanácsot arra kéri, hogy a török háborúban részt vett katonáit és kapitányait férjének Nándor-Fehérvárott történt meggyilkoltatása ügyében kihallgatván, ezeknek vallomásait, bizonyítékok czéljából, vele közölje.[1]) A tanács erre válaszolja, hogy felvilágosítással nem szolgálhat.[2])

Ulrik fiai még atyjuk előtt haltak el; György † 1434, Hermann † 1452.

d) Margit.

A szendrői oklevél róla mint György leányáról tesz említést. Ellentétben a férjes nőnek nevezett Katalinnal, Margit az okiratban hajadonként fordul elő. Valószinűleg még fiatal korában mint hajadon halt meg.

e) Erzsébet.

E herczegnőnek eredetileg Milicza neve lehetett,[3]) melyet valószinűleg csak férjhezmenetele után változtattak át Erzsébetre.

Férje (Magnifico) *Elek,* a Spán-ok házából származó Mihály, Drivasto nagyhűbéresének († 1442) fia. Elek tarto-

---

ipsius utputa domini despoti existeret, egregio Mathie filio .... Johannis gubernatoris .... sacri matrimonii federe, dare assumpsisset .... in consortem ..... Ipso ..... domino despoto interim e seculo migrante prefata Domina Ferina consors, nec non Gregorius, Stephanus et Lazarus filii sui seu alter eorum qui ex eis superstes remanebit, puellam ipsam dicto Mathie .... reddent.“

[1]) i. h. 535.

[2]) A magyar országos levéltárban Katalinról a következő okiratok szólnak: 1458: 34810. sz. és 1460: 35627. sz.

[3]) Musachi 306. „dal quale (t. i. György herczegtől) fú generato . . . Lisabet altramente Miliza, la quale hebbe per moglio il Signor Alesio Span. . .“

mányait 1442 óta kormányozta és meghalt 1495-ben: Erzsébettel kötött házasságából következő gyermekek származnak.

1. Márk, 1495; neje: Briani Nikolaea.
2. Biagio; neje: Contarini Katalin.
3. Sándor; neje: Moloria Erzsébet Páduából.
4. Lucia 1470—1478; férje: Angelo Péter, Drivastóból.
5. Demetria; férje: *magyar úr.*
6. Angelina; férje: Ducagin István, Polog ura.
7. Adrianna; férje: Michieli János.

E család férfiága Sándor unokája, Elek, személyében halt ki.

f) Gergely.

György legöregebb fia.

Midőn Murad szultán 1437-ben Szerbiába betört és Nándor-Fehérvár erélyesen ellentállt, a szultán azáltal vélte haragját csillapítani, hogy az egy évvel azelőtt túszokul neki átadott Gergely és István nevű herczegeket megvakította és Ázsiába internáltatta.[1])

Szerbiában 1445. szeptember 17-én[2]) akkor találkozunk vele okiratban, midőn atyja vele, István és Lázár öcscsével a raguzaiak szabadalmait helybenhagyja.

Ugyanazok helyreállítják fennebbi napon (do Smederevo[3]) a raguzaiaknak Srbrniczáról szóló szabadalmát.

1457. augusztus 12-én[4]) elismerik Lázár és István fivérek, hogy György atyjuk által Raguzában letett pénzösszegnek őket illető részét felvették, úgy hogy csak Gergely része maradt ott.

1457. deczember 14-én[5]) Smederevóban elismeri István herczeg, hogy atyja által Raguzában elhelyezett összegnek Gergelyt illető része is fel van véve, úgy hogy ez összegből Raguzában már semmisem található.

---

[1]) Musachi 329: „L'Imperadore Amurat . . . privo della luce dell' occhi li due suoi (t. i. Máriának) cognati, *l'uno de quindici e l'altro de s dici anni* erano andati a visitar la sorella in Andronopoli e trovandosi alla carria questi predetti fanciulli con Amurat, cacciato un cervo, ambidue ad un tempore fecire il cervo; visto questo Amurat al'hora del mangiare li fe abacinare l'occhi e rimandolli ambi al padre, e poi mosse guerre al socero suo Despoto Jurgo e cacciolo dal stato e figlie tutta Rassia e Servia.“ — Musachi szerint *Gergely tehát 1421-ben, István 1422-ben született volna.*

[2]) Miklosich, 433.

[3]) i. h. 437.

[4]) i. h. 476.

[5]) i. h. 478.

Ugyanez évben[1]) említi egy okirat Gergely követeit; Ephrosim Hegumen-t és Zachiics Istvánt.

György despota végrendeletének értelmében Irénnek kellett volna három fiával együtt a kormányt átvennie. De midőn Lázár az anyát azért, mert Gergely főhatalmát pártolta, megmérgezte, tanácsosnak találta Gergely, hogy életének biztosítása czéljából István öcscsével, Mária volt szultánnéval és anyjuk fivérével, Kantakuzenos Tamással (1431—1458) együtt Konstantinápolyba meneküljön.

Gergely utóbb Germanus szerzetes neve alatt Chilandárba húzódván, itt 1460-ban meg is halt.

Neje gyanánt a régibb irodalom *Theodorát* (Theklát), Kantakuzenos Máté, Kantakuzenos János unokahúgát említi; *ez oly állítás, mely a Kantakuzénok okiratok nyomán összeállított nemzetségfája alapján be nem bizonyítható.*[2])

---

[1]) i. h. 479.

[1]) Bizonyitékul álljon itt Kantakuzenos János császár utódainak nemzedékrendje:

Kantakuzenos János
1337 nagydomestikus, 1341—1355 császár, 1355 szerzetes (Joasaph néven)
† Misithrán 1383. június 15-én.
— Irén, Asan Andronik leánya, 1355 apácza (Eugénia néven)

- Mátyás, 1354—1355 társ-császár, 1380—1383 Mórea despotája † 1383. jun.
  - Theodora, 1355
- Mánuel, móreai despota Misithrán 1348—1380 † 1380. már. 25.
  - Demeter, 1355 sebastokrator 1356 Mórea despotája 1383 † 1384
  - János, 1355 despota 1356
    - Tivadar, 1397—1402
      - Demeter (Stavromatas) 1421 † 1453
        - Leány — Notaras Lukács herczeg † 1453
        - Leány — Palaiologos Nikefór † 1453
      - Mánuel, móreai protostrator 1420—1429
        - Tamás, 1431—1458
        - Ilona — II. Dávid trapezunti császár † 1462
        - Irén † 1457. máj. 2. — Brankovics György, szerb fejedelem † 1456
        - György (Saketai, ὁ χωλός) 1448
          - Mánuel, Maina ura, az albániaiak despotája Móreában (Ghin néven) 1453—1454 † 1460 után Magyarországban; — Mária (Cuchia)
          - Demeter, 1466—1473 — N. 1473
          - Eudokia, 1475—1487 — Spandugino Mátyás
      - János, Korinth kormányzója 1446—1453
  - Mária, 1355 — 1365 Calopheros Laskaris János † 1392
    - Ilona, 1382—1396 — Aragoniai Lajos Frigyes, Salona ura † 1382
- Andronik, 1347 † 1349
- Ilona, — 1347 V. János görög császár † 1391
- Mária, † mint apácza — II. Nikefor, epirosi despota † 1358
- Theodora, mint apácza: Theodosia 1400 — 1346 Orchán szultán † 1359
- Leány, 1355

Gergely gyermekei közűl csak két fiát ismerjük.

1. Az egyik házasságon kívül született. Nevére nem akadtam. Tudjuk, hogy nagybátyjának, Lázárnak, 1458. január 20-án bekövetkezett halála után szerb trónkövetelőűl lépett fel és 1458. február vége s április 21-ike között Smederevót hatalmába ejtette.[1]) További története ismeretlen.

2. *Vuk „Zmaj.“* A fejedelmi Brankovicsok e sarjáról különböző genealogiai adataink vannak. A régibb irodalom túlnyomó része szerint azon Gergely fia volna, ki mint Germanus szerzetes a chilandári zárdában 1460-ban halt meg. Ducange szerint Gergely Erzsébetet, Beatrix magyar királyné nővérét birta volna feleségül, kitől gyermekei nem születtek, természetes fia pedig, János. Magyarországban halt volna meg. A későbbi írók nagy része Gergelynek Vuk nevű fiút tulajdonít, ki bátorsága és merészsége következtében. a „zmáj“ (= sárkány) nevet kapta.[2])

E Vuk történeti személy. Törökországból 1465 táján Magyarországba kerülvén, 1471-ben a Szerémségben letelepedett szerbek által despotának proclamáltatott, mire a királytól Szerémségben székhelyet is kapott. Mint a naszádosok parancsnoka 1485-ben bekövetkezett haláláig Mátyás királynak s az országnak lényeges szolgálatokat tett a törökök ellen.

Minthogy Orbini, Ducange és napjainkban *még Hopf is* e Vukot István herczeg fiának, tehát Gergely unokaöcscsének tartják, szükséges, hogy Vuk genealogiájára nézve a következőket állapítsuk meg:

a) Gergely házassága Erzsébettel okiratilag ki nem mutatható. Beatrix királynénak Gergelyhez nőűl ment nővéréről még a kevésbbé megbízható genealogusok sem tudnak semmit.

b) Hogy Gergelynek természetes fia volt, azt fennt láttuk; vajjon Jánosnak hítták-e és vajjon Magyarországban végezte-e be életét, ki nem puhatoljuk.

c) A mint még meggyőződünk, István herczegnek Vuk nevű fiáról sem Musachi, sem a rendelkezésünkre álló okirati anyag nem tud semmit. István életében csakis György és János nevű két fiáról tesz említést; úgy család-

---

[1]) Klaić 404.

[2]) Musachi (332) szerint Gergely Lázár elől Magyarországba menekült, hol törvényes fiak hátrahagyása nélkül meg is halt volna.

járól halála után tanúskodó okiratok szintén csak két fiát ismerik. Hozzá még az is járul, hogy Vuk oly korszakban vonult Magyarországba s oly időben lett despota, midőn, még ha István első gyermeke lett volna is, legjobb esetben csak ifjú korban lehetett.

Ha tehát az eddig mondottokat összegezzük, következő eredményre jutunk:

Hogy Vuk Istvánnak törvényes fia nem lehetett, ezt az okiratok és az időszámítás minden kétséget kizáró módon bizonyítják. De mivel őt a Brankovicsok nemzetségfáján sem okiratilag, sem másként nem tudjuk kellőleg elhelyezni, az okirati bizonyítékok minden hiánya daczára *azon írók állításait kell elfogadnunk, kik őt Gergely fiának és György unokájának tartják.* Gergelynek a krónikások által általánosságban elfogadott házassága s az időszámítási viszonyok (Gergely már 1440-ben nős lehetett) e genealogiai feltételezést nagyon is támogatják.

Vuk Zmáj a jajczai Brankovicsok állítólagos ősatyja; néhány meg nem bízható genealogus szerint t. i. Daniczát, István boszniai király nővérét, birta volna feleségül. *Mind e két adat helytelen.* Hogy Vuknak más neje volt s hogy sem testvéreket, sem gyermekeket nem hagyott maga után, kitűnik azon körülményből, hogy Mátyás király Vuk halála után, annak valkómegyei birtokát, Berekszó várát, Brankovics Gergely öcscse, István, fiainak („illustri Georgio principi et magnifico Johanni despotae") adományozta. Az okirat[1]) különben határozottan mondja: „Quod alias fidelis noster illustris *quondam Wok* consimiliter despotus ex nostra donatione et inscriptione tenuit et possedit, *sed per mortem et defectum seminis eiusdem* ad Maiestatem nostram extitit devolutum."

Vuk nejéről a következőket tudjuk:

1489. november 10-én[2]) Frangepán Zsigmond özvegye, Ilona, *Borbála leányának,* „quondam illustris domini Wolk despothi" özvegyének Fenyérkő nevű birtokán végrendelkezvén, Lupsicz, Triblyana, Zryana és Kosicze nevű birtokait Borbála és Dorottya (Blagaj István neje) nevű leányainak egyenlő részekben hagyományozza. Dorottyának vannak gyermekei; Borbálának nincsenek.

---

[1]) Teleki, Hunyadiak kora, XII. 303. do 1486. deczember 12-én.
[2]) i. n. 472.

1495-ben Vuk szerbországi fejedelem özvegye, Borbála, második férjével, Beriszló Jánossal, a törökhöz pártolt át és a szultán pártfogása alá vonult el. Ezért megfosztatott azon szlavoniai uradalmaktól, melyeket Mátyás király Vuknak és halála után neki engedett át. Azokat, úgymint: Fejérkő várát Kőrösmegyében, Komogovina kastélyt Zágrábmegyében, Dolaczki kastélyt Orbázmegyében, az azokhoz tartozó uradalmakkal II. Ulászló Bakocs Tamásnak adományozta.[1])

g) István.

György despotának ez ifjabb fiáról a Gergely alatti idézetteken kívül még a következő okiratok is tesznek említést:

a) 1445: Novo Brdo keltűben „István knéz.“[2])

b) 1457. november 29-én[3]) elismeri Zunjevics Dámián, hogy Lázár despota és „István úr“ számára Brankovics György despota letétének egy részét a raguzaiaktól felvette.

c) 1476. október 1-jén[4]) nejét és *két fiát, György*-öt és *Jánost,* a raguzaiak kegyébe ajánlván, arra kéri a köztársaságot, hogy családját halála után el ne hagyja.

István t. i. Lázár előtt Magyarországba menekült, hol kísérete által Szerbia despotájának kiáltatott ki. De miután a Szerbiában nyerendő valódi hatalom elérésére czélzó kísérletei meghiúsultak, vándorbothoz nyúlt újra, Albániába jutott, hol megnősült s Olaszországban halt meg.

Halála évét az összes tudósítók igen tág értelemben az „1481 körüli“ időre teszik.

Pedig az 1476. október 1-jén kiállított okirat (melyben családját a raguzaiak oltalmába ajánlja) hátlapján következő szövegre akadunk: „1477. die 2. aprilis. *De olim Stefano despota.*“ Ha már most szemügyre veszszük, hogy a régibb irodalom értelmében élete 56-ik évében halt meg s hogy Musachi szerint megvakíttatásakor 15 éves volt, akkor azon bizonyára nem mindennapi jelenségre akadunk, hogy a krónikás, a hagyomány és az okirat ez esetben

---

[1]) Az 1496. január 23-án kelt adománylevél az Erdődy család galgóczi levéltárában van. A beiktatást a csaszmai káptalan csak 1508-ban hajtotta végre; v. ö. Századok 1888, pag. 100 (Fraknói czikke).

[2]) Miklosich 438.

[3]) i. h. 478.

[4]) i. h. 518.

feltűnő egyetértéssel egészítik ki egymást; Musachi szerint István 1422-ben született; a többiek szerint 56-ik évében halt meg; az okirat szerint 1476. október 1-jén még életben van, de 1477. április 2-án már mint „olim“ fordul elő. Ha tehát 1422-ben született, 56-ik évében meghalt: **akkor István halálának az 1477-ik évben kellett bekövetkeznie.**

István családja.

István Albániában — az évszámot nem lehet megállapítani, de minden esetre az 1466 előtti időre esik — **Angelinát** vette nőül.

Atyja „nagy“ Comneno Golem Thopia Arianiti *György;* 1443-ban Cermintza, Catafigo, Mochino és Spatennia ura, 1448-ban velenczei kapitány Albániában † 1461; anyja: ennek első neje Musachi Mária.[1])

Midőn a család a törökök betörései következtében Albániában már nem érezte magát biztosnak, István Olaszországba vonult, hol az 1476-ban kiállított, előttünk már ismeretes okiratban Angelina feleségét a raguzaiak oltalmába ajánlja.

1495. november 3-án[2]) „V grade Kupinnom“ kelettel megígéri a „gospoga despoticza Aggelina“ György és János fiaival egyetemben, hogy az áthosi Pál-zárdának évenként 500 db. aranyat fog adományozni. Pecsétjén olvasható: „gospo despoča Agglina.“ A következő felirat ismeretlen évből származik: „Sveti Jodne Milostivi, pomilui rabu si despinu Aggelinu i ne dare. . . .“[3])

A kortársaitól áhitatosnak és erényesnek neveztetett Angelina 1516-ban halt meg.[4])

Istvánnal kötött házasságából *Mária* leányát s *György* és *János* nevű fiait ismerjük.

---

[1]) Musachi, 285. 307, 332.

[2]) Miklosich 539.

[3]) i. h. 572.

[4]) Hopf, Chron. 535, e keletet minden határozottsággal idézi. Angelina, ki férje halála után előbb Erdélybe, aztán (1485) Szerémségbe tért vissza, áhitatossága s jótettei által annyira kitűntette magát, hogy a szerbek „Angelina anya“ állandó dísznévvel tisztelték meg. Egy kézirat értelmében az 1516 kezdetén elhalt Maxim nevű fiát csak pár nappal élte volna túl. Teste, férje és fiai testével együtt 1716-ig a krusedoli zárdában nyugodott mindaddig, míg a törökök e zárdát ki nem rabolták s a szentek hulláit meg nem semmisítették. Angelina nemcsak áhitatos, de egyuttal írástudó és tanult nő is volt. Több a szerémségi zárdákban előforduló kézirat az ő gyüjteményéből származik; nagy részük sajátkezű jegyzeteivel van ellátva. (V. ö. Safarik, Geschichte der südslavischen Literatur, III. 122.)

a) *Mária* 1466-ban született; férje 1485-ben *III. Bonifácz*, Montferrat őrgrófja.[1]; ki 1494. január 31-én halt meg. Mária 1495. augusztus 27-én követte férjét.

b) *György* (mint szerzetes *Maxim*), István és Angelina öregebb fia.[2]) Előfordul az 1476. október 1-jén kiállított, már ismeretes okiratban.

Egy időig János öcscsével együttesen viselte a despota czímet, melyről, hogy szerzetesként élhessen, lemondott. *Hogy ezt már 1486-ban megtette volna, annak az 1495. november 3-án kiállított oklevél ellenmond*, mert pecsétjén itt határozottan a „gospo despoti Georgie" nevet viseli.[3])

Miután Levita, sophiai metropolita, Györgyöt püspöknek felszentelé, ez János öcscse halála után († 1503) a törökök elől való félelmében szerémi székhelyét, Kuppinikot, elhagyván, 1503-ban Oláhországba vonult, hol Radul fejedelem kegyesen fogadta s a jövevényt az oláh metropolita halála után érsekké kikiáltották. Radul utódja, Michna, alatt érseki méltóságáról lemondván, a szerémségi, Krusedol nevű zárdába vonult vissza. — Nagul fejedelem innen ismételve Oláhországba hívta, hol Maxim (hisz ez volt szerzetesi neve) utóbb két zárdát alapított. Szerémségben maradt honfitársai után vágyakozván, Oláhországban mást szentelt fel metropolitának, visszatért Szerémségbe s az ottani Krusedol nevű zárdában meg is halt.

Az anyja Angelina által kiállított okiraton kívül még a következők szólnak róla:

a) 1496. május 4-én[4]) (Berkasovo) János despota bátyját, Maxim metropolitát „fenségesnek" említi.

b) 1514-ben mint „Vladike Maxime..... despota"[5]) fordul elő.

Halála 1516. január 18-án következett be. Az erre vonatkozó felirat róla mint „Maxim despota úr"-ról tesz említést.[6])

c) *János* despota István és Angelina ifjabb fia.[7])

Angelina, mint tudjuk, férje halála után, fiaival előbb

---

[1]) Musachi 285, 306, 333. Miklosich 518.
[2]) Musachi 333.
[3]) Miklosich, 539.
[4]) i. h. 541.
[5]) i. h. 549.
[6]) i. h. 549.
[7]) Musachi, 306, 307, 333.

Erdélybe, aztán Szerémségbe vonult, hol az ifjabb fia, János, az akkor már nagyra nőtt szerb gyarmat által despotának kiáltatott ki. Ez utolsó címzetes despota élete többnyire csak ájtatosság és jótettek lánczolata lévén, a politikai történelemnek róla nem sok a közölni valója.

1476. október 1-jén és 1495. november 3-án kívül még a következő okiratokban fordul elő:

a) 1496. május 4-én[1]) a krusedoli zárdának egynéhány telket adományoz.

b) 1499. július 23-án[2]) (Kuppinik) megígéri, hogy — miután Szerbia despotájának proclamálták — az Esphigmeni zárdának ugyanazt fogja ajándékozni, amit nagyatyja, György despota, nevezett zárdának adományozott.

Ez okirat szerint *János tehát 1499-ben despotának kiáltatott ki.* Az okmányt Angelina is aláírta.

János despota 1503. deczember 10-én[3]) halt meg.

Neje, *Jaksics Ilona*, egészen 1521-ig a despota czímmel élt. Következő okiratokban fordul elő:

a) 1502. június 11-én[4]) (Budim) kötelezi magát, hogy a chilandári zárdának évenként 100 darab aranyat adományoz. Aláírása következőleg hangzik: „Bi Christa boga blagoverna gospogja Elena, milostio bozieio Srblemi."

b) (1502 után) június 11-én ugyanazon aláírással.

János despotának Jaksich Ilonával kötött házasságából csak egy névtelen leányát, Frangepán Ferdinánd gróf feleségét ismerjük.[5])

II. Lázár fejedelem.

György fejedelem és Irén legifjabb fia, trónralépte előtt következő okiratokban fordul elő:

a) (kétszer) 1445. szeptember 17-én (Smederevo) atyjával és bátyjaival együtt.

b) 1456. deczember 7-én (Smederevo[6]).

Midőn atyja halála után Lázár sehogy sem akarta anyjával és bátyjaival a kormányt megosztani, anyját megmérgezé és testvéreit elűzte. Az erőszakosan nyert ura-

---

[1]) Miklosich, 541.
[2]) i. h. 543.
[3]) i. h. 543.
[4]) i. h. 546.
[5]) Musachi, 306.
[6]) Miklosich, 433, 437, 476.

lomnak nem sokáig örvendhetett, mert már 1458-ban január 20-án meghalt.[1])

1446. októberben Lázár görög császári herczegnőt vett nőül; e házasságban az ez évben szerbek és görögök között a törökök ellen kötött szövetség kifolyását látjuk.

E herczegnő neve *Ilona*. Atyja Tamás, II. Mánuel császár és Dragasa Ilonának fia, 1428—1432-ig Morea despotája Kalavrytán, 1432—1460-ig Achája fejedelme Clarentzán; 1460-ban a törökök által elűzetett, † 1465. május 12-én. — Anyja Zaccaria Katalin, Achája örököse, 1430-ban ment férjhez és 1462-ben augusztus 12-én halt meg. Ilona szüleinek első gyermeke; 1430 végén vagy 1431 kezdetén születhetett.

Férje halála után az özvegy Ilona Smederevóban tartózkodván, a boszniai dynastiával kötendő házasság által az uralmat családjának fenntartani iparkodott. Szerbiának a törökök által okozott bukása után két leányával Magyarországba, később Mária nevű öregebb leányához Boszniába, 1461-ben Anconába s ezután Olaszországban tartózkodó atyjához, Tamáshoz, menekült. 1462. augusztusban Tamás despota a velenczei köztársaságtól többi között azt is kéri, hogy Korfuban lévő szolgáit és legöregebb leányát, Ilonát, rangjához képest tisztelje. 1469-ben Ilonának a Korfuban tőle elrabolt kincsek tárgyában Velenczében pöre volt, erre *Hyppomene* név alatt apácza lett s mint ilyen 1477. november 7-én egy leukádiai zárdában halt meg.[2])

Lázár házasságából következő négy leány ismeretes:

1. *Ilona* (Jelača); férje 1459-ben április 1-jén *István* boszniai királyfi; Ilona 1461. novemberben *Mária* nevet vesz fel; meghalt Magyarországban 1466 után.[3])

2. (Palaiologa) *Irén*, férje *János* a „Kastrioták" családjából származott Skanderberg György († 1468. január 14-én) és Komnena Arianita Andronika fia. János már

---

[1]) Atyja halála után 1457. augusztus 12-én, november 23-án és deczember 14-én fordul elő Miklosichnál 476, 478.

[2]) Ilona Musachi 303 szerint 1474-ben „Patientia" név alatt Santa-Maurában lett volna apácza. Lázárral kötött házasságát 1447-re, teszi, mely alkalommal Lázár Palaiologos János által „szerb despota" czímmel ruháztatott fel (i. h. 303, 532).

[3]) L. Bosznia alatt. — Musachi 303, Lázár leányai közűl Miliczát, orosz király nejét említi; ő ezt valószinűleg Máriával cseréli fel: mert 333-ik lapján Máriát határozottan Lázár leányának s boszniai István hitvestársának nevezi.

1463-ban fordul elő; 1468-ban Croja ura, 1474-ben átengedi ezt a velenczeieknek, mire Nápolyba megy, 1485-ben St. Pietro (Galatinában) herczege és Soleto marquisja.

E házasságból csak két fiút ismerünk határozottan: Konstantint, Isernia püspökét (1498—1500) és Ferdinándot, St. Pietro herczegét, kinek hat fia fiatal korban halt meg. János és Irén harmadik fia, György († 1540), határozottsággal ki nem mutatható.

3. *Milicza* (némelyeknél Mária[1]). Férje 1463-ban *III. Lénárt* a *Tocco*-családból való zantei gróf, II. Károly († 1448, október) és Ventimiglia Giracii János gróf leányának fia. Lénárt 1448-tól 1479-ig despota; 1479-től csak Kephalonia, Zante, Leukádia, Angelokastron, Vonizza és Varnazza úra; 1460-ban elveszti Angelokastront és Varnazzát; 1479-ben megfosztják őt a törökök Vonizzától s a többi szigetektől, mire Nápolyba menekül; itt megkapja Calimera és Briatico nevű hűbéreket és VIII. Károly franczia királytól Monopoli hűbérségét; 1494-ben végrendelkezik s meghal 1499-ben.

Milicza 1464-ben fiának, III. Károly születése után halt meg, mire férje Marzano Franczisskával (Arragoniából) 1477-ben második házasságra lépett. Miután Milicza és Lénárt utódai még ma is léteznek, ennélfogva a fejedelmi Brankovicsok e mai utódainak egyenes leszármazását nő csak egyetlen egyszer szakítja meg.

4. *Margit.* Ezt nővérei sorrendjében voltaképen legöregebb gyanánt kellett volna felvennünk. A szendrői okiratban Margit határozottan Lázár leányának és György despota unokájának neveztetik. Akkor valószinűleg Lázár legöregebb gyermeke lehetett és minthogy róla több tudomásunk nincsen, kétséget nem szenved, hogy mint hajadon, fiatal korában halt meg.

* * *

A Brankovics fejedelmek Maxim személyében haltak ki.

Brankovics György fejedelemnek más, közelebb meg nem határozható rokonairól, egy okirat[2]) szól, mely 1412 és 1422-ben György fratresei, proximusai és consanguinusai

---

[1]) Musachi 303 Máriának, 335, Miliczának nevezi; Nicolo Serra („Storia di Zante" ap. Hopf. Chron. 343) Miliczának mondja.

[2]) Fejér X. 6. 502 és X. 5. 363.

közül az „egregium *Paulum Birini de Verona, filium quondam Michaelis ducis de eadem*, marchionem Bosnensem, de cognatione Stephani, regnorum videlicet Rasciae, Bulgariae, Bosnae atque Albaniae quondam Imperatoris“ is nevezi. György e rokonának egynéhány magyarországi birtokot adományoz.

Még meg kell említenem, hogy a 17-ik század folyamán két különböző, utóbb grófi rangra is emelt hasonló nevű család kötötte össze koholt leszármaztatás alapján családfáját a fejedelmi Brankovicsokkal.

A nevezett század végén t. i. újra feltűnik egy Brankovics György, ki a régi kihalt családban apáról-fiúra szálló despota czímet felveszi s magát egyenesen a fejedelmi Brankovicsoktól származtatja.[1]) E leszármaztatásnak az akkor igen hiszékeny udvari kanczellária hitelt is adott, annyival inkább, mert a kihalt Brankovics-despoták emlékének fölelevenítése, a hanyatló török birodalom elleni politikát támogatá. Fennebbi Brankovics György papi családból Borosjenőn 1645-ben született; testvére Száva néven 1656-tól az erdélyi görögök, szerbek (ráczok) és oláhok egyházi főnöke. György 1663-ban az erdélyi portai követek mellé adott török deák. Drinápolyban az ipeki szerb patriarchával megismerkedvén, ezt meggyőzte, hogy ő csakugyan a fejedelmi Brankovicsok sarja s ezért az ottani templomban tartott gyülekezeten a Szerbek despotájának proclamáltatott; 1675-ben ő lett erdélyi portai ügyvivő, 1680-ban megszakította Erdélylyel az összeköttetést s sikerrel működött azon, hogy az oláh és szerb lakosság előkelői az ő leszármaztatását és despotaságát elismerjék. A törökök bécsi veresége után, szolgálatait Lipót császárnak ajánlá föl, ki készségesen fogadta; a kanczellária által leszármazási bizonyítékai hiteleseknek ismertetvén el, 1683. június 7-én magyar bárói, 1688. szeptember 20-án pedig „podgoriczai“

---

[1]) S pedig a következő családfa szerint:

György fejedelem
Gergely

Vuk Zmáj	Lázár	Gergely
Demeter	György	Roxanda — Sándor, moldovai vajda
Száva erdélyi orthodox püspök	Gróf Brankovics György (1645—1711) az áldespota.	

előnévvel magyar grófi méltóságra emeltetett s egyszersmind ősi örökségében megerősíttetett. Mikor épen ez örökséget akarná elfoglalni, a császári fővezér tudta nélkül szólította a szerbeket fegyverbe s úgy látszik, egész önálló politikát kezdett űzni a maga érdekében. Ez gyanúsnak tűnvén föl a császáriak előtt, ezért hosszú ideig, előbb Bécsben, utóbb a csehországi Egerben tisztességes fogságban őrizték. Itt halt meg 1711. szeptember 19-én. Utódai háborítlanul viselték a grófi czímet; az utolsó podgoriczai gr. Brankovics 1856-ban halt meg Újvidéken.

E Brankovics Györgygyel egyidőben merülnek föl a boszniai eredetű katholikus Brankovicsok, kik a podgoriczaival semmi vérségi összeköttetésben nincsenek, kik közűl három testvér: Pál, Antal és Jakab érdemeikre, Boszniában a török uralom alatt elvesztett birtokaikra és szintén a fejedelmi Brankovicsoktól kimutatott leszármazásukra[1]) való tekintettel Lipót császártól javaik és nemességök megerősítését kérték, mit 1690. május 2-án kelt oklevél szerint „jajczai“ grófi czímmel meg is nyertek. E család még a múlt században kihalt és czíme, előneve és czímere De Amicis Hugo és Ferencz testvérekre, gr. Brankovics Mária fiaira ruháztatott.[2])

---

[1]) S pedig a következő stemma alapján:

György fejedelem
István
Vuk Zmaj
— Danicza, István, bosznia király nővére
János
— Blagaj Klára
Pál — Pokraichich Jozefa | Ágoston — Marnavich Mária
Pál 1640 — prozori Brajanovich Johanna | Antal 1643 | Jakab 1649
János Pál 1668—1729 stb. | Ágoston 1671 | Ferencz 1673 | Mária 1678

[2]) V. ö. Thallóczy czikkét („Az ál-Brankovicsok“) a „Századok“-ban 1888, pag. 689. s köv.

II. BULGÁRIA.

1. Az ősidőktől a Mortagonidákig.

A bolgárok őstörténetére vonatkozólag két feljegyzésünk van: egy görög és egy nem régen felfedezett belföldi. Az utóbbi a bolgár fejedelmeknek lajstromát adja az ősidőktől 765-ig Kr. u.

Az uralkodók sorrendje az alábbi:

1. *Avitochol,* Dulo dynastiájából, uralkodott 300 évig.
2. *Irnik,* Dulo nemzetségéből, 150 évig.
3. *Gostun,* bitorló, Jermi törzséből, még két évig sem.
4. *Kurt,* Duloida, a görögök előtt Kuvrat (Krovat) néven ismeretes, 60 évig.
5. *Bezmêr,* Duloida, 3 évig uralkodott.

Ezen 5 fejedelemnek uralkodása állítólag 515 évig (164—679) tartott.

Kuvrat, Gregoras Nikephór krónikás szerint, 5 fiút hagyott hátra, akik az atyai birodalmat maguk közt felosztották és öt különböző csapat vezetői lettek. — A fiúk nevei: Batai, Kotragos, Asparuh és két ismeretlen. — Nikephór tudósításában anachronismus fordul elő, mert a bolgárok elszakadása már jóval előbb bekövetkezett.[1])

6. *Isperich* (Asparuch) a Duna-bolgárok fejedelme, a 7-ik században történetileg létezett. Körülbelül 640—700 közt uralkodott.

Követte őt

7. *Tervel (Terbeles)* fejedelem, 700—720, akinek II. Justinián a neki nyujtott segélyért 705-ben caesari czímet adott.
8. Egy ismeretlen nevű *Duloida,* 720—748.
9. *Sevar,* 748—753. (A két utóbbi a belföldi tudósítás szerint.)

---

[1]) Jireček, Gesch. der Bulgaren, 1876., 128. lap.

10. *Kormisos (Kormesios)* 753—760 bitorolta a trónt. Ukil családjából származott. — Uralkodása alatt nyugtalanság tört ki, mely a Duloidák lemészárlásával végződött. Utána

11. *Teleč (Teletzes)*, Ugain családjából származó ifjú 760—768 uralkodott. Alattvalói a Görögország ellenében elvesztett csatája folytán megölték.

12. *Sabin*, Kormisos veje, a görögökkel békét kötött, miért is a bolgárok detronizálták s ő nejével és gyermekeivel a császárhoz menekült (763—764).

13. *Bajan* mégis kieszközölte a békét. — Umar (Ukil családjából) mint trónkövetelő feltámadt ellene, ezt azonban 40 nap múlva száműzték. — Ezzel az ellenkirálylyal a fejedelmek belföldi sorozata befejezve van.

14. *Toktu* 765-ben egy, a görögök ellen indított ütközetben lelte halálát.

15. *Cerig (Telerig)* szerencsés hadjáratokat vezetett a görögök ellen; 777-ben ismeretlen okból Konstantinápolyba menekült és ott patriciusi czímmel együtt megnyerte egy császári herczegnő kezét. — Ennek neve ismeretlen; csak azt tudjuk, hogy Irén császárnénak rokona volt; ez utóbbi athéni származású.

16. *Kardam* a görögök ellen szerencsés hadjáratokat viselt.

17. *Krum* (Krumas, Krumnus) a bolgár fejedelmek leghatalmasbja; a görögök ellen szerencsével harczolt és gutaütés következtében 815. ápril 13-án meghalt. — Ismeretes egy anonym *bátyja* is, aki Drinápolyt bevette.

18. Utána az egyik versio szerint *Cok* (Tsokos), a másik szerint *Dukum* következett, ezután pedig

19. *Diceng*, akit, miután megvakult, övéi megöltek.

20. *Omortag*-gal (Mortagon) az első genealogiailag egymásra következő dynastia kezdődik. — A dynastia megállapítója a byzanczi írók szerint Crytagon, Mutragon, Ombriag, Eginhard és Hermannus Contractus szerint Omortag volna.

2. A Mortagonidák.

Mortagon 820 előtt lépett fel, Byzanczczal barátságos viszonyt kötött és Pannoniában rövid időre a szlávok feje-

delmévé emelkedett. — Van róla egy csak 1858-ban felfedezett emlékünk, a hol neve mint a Giom-Omortag és Omortag kán (görög nyelven) fordul elő.

Konstantinus Porphyrogenetos szerint *Prezjam* lett volna Omortag utódja. — Theophylaktos, ochridai érsek szerint három fiút: *Nravotat* (Eurabotas-t) vagy *Voint* (Boinos), *Zvinicát* (Zbenitse) és *Malomirt* hagyta hátra. — Az utóbbi a trónt elnyerte s Nravotát, mert a keresztény hitre tért, tönkretette.

Boris fejedelem.

852-ben lépett a trónra. Konstantin Prezjam fiának, Theophylaktos Zvinica[1]) fiának, Mortagon unokájának tartja. Mindjárt uralkodása kezdetén hadat indított a görögök, szerbek, horvátok és frankok ellen. A szerb Vlastimiridák megverték őt. III. Mihály császár közbenjárására 864/5-ben a keresztény hitre tért és császári keresztatyjának nevéről Mihálynak nevezték. 36 évig tartó uralkodása után 888 körül az uralkodásról lemondott és valamely zárdába ment. 892-ben azonban a zárdát elhagyni, és a trónörökösödést megváltoztatni kényszerült. 907. május hó 2-án meghalt.

Vladimir.

Mindenesetre Borisnak idősebb fia; az atyja által megkezdett, Vlastimiridák elleni harcz alatt szerb fogságba jutott; atyja átadta neki a trónt, azonban 892-ben a kicsapongót letenni és a trónt ifjabb fiának Simonnak átadni kénytelen volt.

Simon czár.

Borisnak ifjabb fia. Atyjának kereszténnyítése után nevelés végett Konstantinápolyba küldték; 893-ban uralomra jutott s a bolgár fejedelmek sorában kétségkívül a legjelentékenyebb.

A bolgároknak a magyarokkal való érintkezései alatta vették kezdetüket. Leo császár ugyanis az utóbbiakat az előbbiek ellen segélyül hívta. Mialatt Simon ellenfelei országát pusztítgatták, neki három ízben kellett megütköznie (893); midőn azonban a magyarok haza vonultak,

[1]) Zvinicának még volt egy ismeretlen leánya, a ki bátyját keresztény hitre térítette.

a bolgárok utánuk sietve pusztáikon megverték őket. S hogy még ártalmatlanabbá tegye őket, mialatt a férfiak Pannoniában küzdöttek, a távollevőknek kis őrizettel visszamaradt családjait támadta meg, akiket részint mégölt, részint pedig fogságba ejtett.

A görögökön aratott fényes győzelme után „bolgárok czárja és a görögök egyeduralkodója“ czímet vett fel; Rómából pedig császári koronát kapott.

Simon a szerbek és horvátok ellen vívott különböző csaták közepette 927. május 27-én meghalt.

Első neje ismeretlen; második neje Sursubal György boljárnak nővére volt; három fiút szült. *Pétert, Jánost* és *Benjamint (Boján)*.

Legidősb fia *Mihály* valószinűleg mostoha anyjának, avagy a Simon előtt nagy tekintélyű Sursubal felbújtatására a trónöröklésből kizárva és kolostorba dúgva lett. 927-ben elhagyta a kolostort, midőn az urak Péter uralkodásával nem voltak megelégedve; azonban nemsokára meghalt.

Liutprand[1]) krónikás azt meséli *Boján*-ról, hogy nagy bűvész hírében állott; kivehető a szövegből az is, hogy 950-ben (midőn e krónika írva lett) már nem volt életben.

Ennekutána *János*, nem lévén megelégedve Péter bátyjának görög politikájával, fellázadt ellene; övéi kiszolgáltatták őt Roman császárnak, aki jövedelmül néhány birtokot adományozott neki és összeházasította egy nemes örmény nővel; hogy azonban a császár Péter elleni sakkhúzásainál hasznát vehesse, udvarán marasztalta.

I. Péter czár.

Kezdetben nagybátyjának, Sursubalnak gyámnoksága alatt állott; tehát még nagyon fiatalnak kellett lennie. Péter uralkodása alatt kezd hanyatlani a bolgár hatalom. A nagyszámú belső nyugtalankodáson kívül, Görögországgal is voltak hadjáratai, melyek nem az ő javára ütöttek ki.

969. január 30-án meghalt.

Felesége egy görög császári herczegné volt. I. Romanos (Lekapenos) császárnak egy fia volt: Kristóf, aki 921. május 20-án társcsászárul megkoronázva lett és 931.

---

[1]) Antapodosis, III. 29.

augusztus havában meghalt. Sophia (Niketas Magistos leánya) feleségével kötött házasságából volt egy leánya: *Mária.*

A görögöknek ellenséges fellépése — Simon czár halála után — arra kényszeríté Sursubal regenst, hogy az évszázadok óta görögellenes politikával felhagyva, Byzanczhoz közeledjék, a mely az ő gyenge országlásának hatalmas támasza leend. S mert Roman császár legújabban háborúra készült Bolgárország ellen: annál szükségesebbnek tartotta ezeket.

A regens a fiatal czárnak beleegyezésével, valami Kalokir nevű szerzetest, született örményt, titokban Konstantinápolyba küldte és a császárt békére, barátságra kérte, úgy komoly házassági ajánlatra is. A császár két meghatalmazottját egy gyors járműn azonnal elküldte Mesembria bolgár kikötőbe, a kiket fényes bolgár küldöttség követett Görögországba. A Sursubal regens által vezetett küldöttség tagjai közt volt Simon is, valamely egykori bolgár fejedelemné öcsese.

Midőn pedig a küldöttség a császár unokáját igézően szépnek találta, Pétert felhívták, hogy személyesen jőjjön, és pedig haladéktalanul, Konstantinápolyba.

Bíborban született Konstantin, Romanos fiatal társcsászára és atyja VI. Leo után az egyeduralomnak tulajdonképeni örököse, ebben a házasságban a Romanos-ház erősbödését látta s azért párthíveivel együtt, hivatkozva I. Konstantinnak tilalmára, ellenezte egy görög császári vérből származó nőnek házasságát egy barbárral; a clerust is megnyerték maguknak. Roman azonban túltette magát az ellenvetéseken, mivel a bolgárok, keresztények lévén, nem voltak barbárok, mivel ezen házasság által sok fogoly szabadságát elnyerné és mert Mária herczegnő egy rangjában alacsonyabban álló társcsászárnak leánya.

Roman a szertartási és udvari szabályokon is annyira túltette magát, hogy a megérkező Péternek elébe ment s átkarolta. — Ezzel pecsételték mindketten a béke- és házassági szerződést.

927. október 8-án az ara, István patriarcha, Theophanes protovestiar, vőfély és az összes miniszterek kíséretében a Konstantinápolyon kívül fekvő Mária-templomba („a forrásoknál") ment; a mátkapárt itt a patriarcha megál-

dotta és fejükre tette a házassági koronákat, melyeknek egyikét Sursubal tartotta a vőlegény fölé, másikát a protovestiarius a mennyaszony fölé. Erre nagyszerű nászünnepély és díszlakoma következett; ezen alkalommal megnyilatkoztak benne a házasság politikai következményei is, amennyiben a bolgár vendégek, daczára annak, hogy a császár formaliter ellenezte, előbb ittak Kristófnak egészségére, mint a rangjára nézve nagyobb Konstantinéra.

Egy idő mulva a fiatal pár Bulgáriába utazott; Mária fájlalta, hogy búcsút kell vennie hazájától és szüleitől, de fellelkesíté egyszersmind annak tudata, hogy Bulgária uralkodónéja lesz. Természetes, hogy valóban császári kelengyet vitt magával.

Négy évre rá, hogy atyja meghalt, ismét haza utazott — ezuttal 3 gyermeke kíséretében — s ezt gyakrabban megtette házassága után, hogy a két udvar közti viszonyokat közvetlenül, személyes beavatkozásával megerősítse, mely alkalommal nagyatyja újból gazdagon megajándékozta.

Mária halálának ideje ismeretlen; 969 előtt halt meg.[1])

Ez a házasság azt eredményezte, hogy Bulgária és Byzancz közt mintegy 40 éven át barátságos viszony létezett, elannyira, hogy a görögök részéről elismerték — még pedig hivatalosan és kötelezőleg — a bolgár császári czímet és Byzancz évi adót fizetett Bulgáriának.

3. Péter czár gyermekei.

a) II. Boris czár.

Mária czárné 3 gyermekét 931-ben magával vitte Konstantinápolyba; tehát Boris lehetett a legidősebb s e szerint 928-ban született. 946 óta Konstantinos Porphyrogennetos kívánalmára két testvéröcscsével egyetemben a konstantinápolyi udvarban nyerte neveltetését. 967-ben Boris, Roman nevű testvérével, újból Görögországba ment — ezuttal mint kezes. — Péternek halála után Borist (e néven II.) Bulgáriába küldték, hogy az uralmat időközben erőszakkal magukévá tett Sismanidáknak ellenálljon; és csakugyan sikerült is Borisnak a hatalmat megtartani.

---

[1]) Skylitzes szerint Péter Nikephoros Phokassal (967 nyarán) békét kötött s akkor már felesége Mária (kit Liutprand Irenének hív) már meghalt volt. — Hilferding (I. 113.) azt mondja, hogy Mária 35 éven keresztül ápolta barátságos viszonyát Byzanczczal; e szerint tehát 962-ben halt volna meg.

Midőn azonban Szvjaetoslav, orosz fejedelem, Prêslavec bolgár fővárost 969. nyarán elfoglalta, Boris foglyul esett és a győztes nevelője, Svênald, vette őrizete alá. — 971. tavaszán Tzimisches János görög császár fogságából kiszabadította, miután Szvjaetoslav ellenében fényes győzelmet aratott. Azonban uralkodásának már vége volt. Igaz ugyan, hogy a görög császár mindenféle kitüntetésben részesíté őt és családját, azért mégis Konstantinápolyba vitte és ott letétette vele a császári méltóságot. Kárpótlásul országmesteri (főhadtestparancsnoki) méltóságot nyert.

Midőn Tzimisches János halála után (976) Bulgáriában jelentékeny mozgalom keletkezett a görög uralom lerázása végett, ekkor a Konstantinápolyban tartott Boris megmenekült. Mivel azonban görög öltözékét bolgár ruhával felváltani megfeledkezett, útközben egy bolgár, őt görögnek hivén, egy erdőben megölte.

Boris családi viszonyai ismeretlenek. Azt tudjuk, hogy azon alkalommal, midőn Nikephór császár Péter czárral 967. nyarán békét kötött, kilátásba helyezték két bolgár herczegnőnek két byzanczi herczeggel leendő házasságát; nincs azonban tudomásunk arról, vajjon Borisnak neje csakugyan görög volt-e.

b) Román herczeg

Péternek ifjabb fia; valószinűleg 930 körül született és I. Román, görög császár után elnevezve lett. — 946 óta Konstantin császár kívánságára Konstantinápolyban nyerte neveltetését. 967-ben bátyjával ismét Konstantinápolyba küldetett. Itt bátyja sorsában osztozott, míg végre János császár halála után Görögországból mindketten megszöktek. Román, akit János parancsára még Konstantinápolyban kiheréltek (971. tavaszán) — aminek oka Bringas József titkos kamarás volt, — elérkezett ugyan a bolgár táborig, azonban trónigényeiről lemondania kellett, beérni azzal, hogy a Sismanidák alattvalója és örülnie, hogy Samu(el) czár skopjei hadtestparancsnokká kinevezte. — E tisztet 1002-ig viselte. Midőn ekkor II. Vazul Samu(el) czár ellen fegyvert fogott és az utóbbi meghátrált, a nagy Simon czár unokája (ki ezt a nevet a magáéhoz szokta fűzni) azt a fontos helyet (Skopjet) hazája örökös ellenségének kezéhez szolgáltatta. Az utolsó Mortagonida ezért az áru-

lásáért patriciusi méltóságot nyert és Avidos város (Kis-Ázsiában) hadtestparancsnokává lett kinevezve.

Román ezutáni sorsáról nincs tudomásunk.

c) Névtelen gyermekek.

Abból a körülményből, hogy Mária czárné már 931-ben Konstantinápolyban megjelent három fiával, továbbá a 967. évi béketárgyalásokból egész bizonyossággal arra a következtetésre jutunk, hogy Péter czárnak Borison és Románon kívül még több gyermeke is volt. Engel[1]) *három* herczegről tesz említést, akiket 946-ban neveltetés végett Görögországba küldtek.

Az a két bolgár herczegnő, kiket János császár két byzanczi herczeg számára megkért, minden kétségen felül Péternek leányai. Habár neveik ismeretlenek, mégis tudjuk, hogy Borissal és Románnal együtt jöttek le Konstantinápolyba.

A két szóbavett görög herczeg pedig a későbbi II. Vazul és IX. Konstantin valának. Mivel azon időtájt mindkét herczeg kiskorú volt még (Vazul 957-ben, Konstantin 961-ben született; atyjuk, II. Román császár, 963. márczius 15-én meghalt) és mert Péter fiai jobbára csak neveltetésük végett küldettek a görög udvarba, önként értetődik, hogy a herczegnők is gyermekéveikben voltak s eszerint Péter leányai lehettek.

Házasságukból nem lett semmi. II. Vazul császár nőtlen maradt, Konstantinnak neje pedig Ilona, Alypios leánya volt.

A Mortagonidák leszármazási táblázata az eddigiek szerint tehát a következő volna:

Mortagon (Omortag) fejedelem, 820 előtt.

Nravota (Vojin) keresztény; Malomir által megölve.	Zvinica	Malomir (Presjam) fejed.
	I. Boris (Mihály) 852 körül, 888-ig uralk., akkor zárdába ment s ott 907. május 2. †.	
Wladimir fejedelem 888—892.	Simon czár 893; † 927. május 27. Első felesége ismeretlen. 2) Sursubal György nővére.	
1) Mihály † 929 kör.; — megy zárdába.	2) I. Péter czár 927, † 969. jún. 30.; 927. októb. 8. egybekelt Máriával, Kristóf görög császár leányával; † 962 körül.	2) János Görögországban él; neje örm. nő. / 2) Boján † 950 körül.
II. Boris czár † 976 kör.; neje ismeretlen.	Román kb. 976—1002 azután Avidos parancsnoka.	Fiú (?) / 2 leány.

[1]) Geschichte der Bulgaren in Mösien. Halle, 1797, 363. lap.

4. Az öregebb Sismanidák.

Tudjuk már, hogy a Péter czárnak házassága által inaugurált békés görög politika a bolgár népben forrongást idézett elő.

Miután a czárnak testvéröcscsei által indított mozgalom leveretett, 963-ban Sisman nevű bolgár négy fiával az ellenzék élére állt. Sikerült is Sismannak Bulgária nyugati tartományait a keletiektől elszakítani, úgy hogy Macedoniában és Albániában „I. Sisman czársága“ alatt egy új birodalom keletkezett; azóta létezik keleti és nyugati Bulgária.[1])

I. Sisman[2]) Tirnovában született és az I. Péter elleni mozgalom után Nyugat-Bulgária czárjává proclamáltatott. Élettörténete alig ismeretes előttünk; a byzantinusok egyáltalában nem is említik őt; a 994. évi okmány szerint Samu(el) nevű fia szeme világától megfosztotta; az ádáz még ennél is tovább ment s midőn a megvakított atyjai tekintélyét érvényesíteni akarta, megfojtatta őt.

Sisman szüleiről, neje, úgy halála éveiről mit sem tudunk; a többször felhozott bizonyíték fivéréről tesz említést; ennek utódjairól azonban majd e fejezet végén fogunk megemlékezni.

Sismannak négy fia volt:

a) Dávid czár.

Sisman legidősebb fia (és alkalmasint utódja), egyesíteni akarta I. Péter halála után (969) a két Bulgáriát, de át kellett a területet Borisnak engednie. Dávid élete előttünk ismeretlen.

Mindjárt családjának felléptekor agyonütötték Kastoria és Prespa közt a „szép tölgyfánál“ a nomád életet élő oláhok. Népe ezután szentként tisztelte. A Ryl nevű zárdában[3]) van egy kép, mely őt ábrázolja.

b) Mózes herczeg.

Midőn a Sismanidáknak felkelése a görögök ellen a drinápolyi területre is kiterjedt, a bolgárok Seres városát

---

[1]) E tényt Drinov után Jireček (173) alaposan megvilágosítja.

[2]) A byzantinusok e nevet nem ismerik; Komnén Anna (VII. 3) szerint Samu(el) czár atyja: Mokros; előttünk azonban ismeretesek e nevek. Egy, 994. évben kelt okmányban (ap. Farlati, Illyr. sacr. III. 111.) Samu(el) atyja: „probum dominum christicolum justum Sismanum imperatorem.“

[3]) Jireček, 189.

ostrom alá vették. Mózes, Sisman czár másik fia, vezette az ostromlást, s ezen alkalommal az ostromolt városnak egyik embere követ hajított reá, minek következtében meghalt.

c) Áron herczeg.

Állítólag az volt a szándéka, hogy a görögökkel barátságos lábon álljon, azonban valószinűbb, hogy az uralmat kezeiben összpontosítani akarta; szóval, akár ez, akár amaz volt szándékában, legifjabb testvére Samu(el) július 14-én Rametaniczában[1]) megölette. Igaz ugyan, hogy a krónika csak *egy* életben lévő fiáról szól, mindazonáltal — mint később látni fogjuk — halála után két fia fungál: Ulászló Gábor János és Alusian.

d) István Samu czár.

Chronológiailag és másképen is igazolt, hogy e czár mindkét nevét használta. A bolgárok akkoron (pl. Áron fia) 3 nevet is viseltek.

Samu Sismannak legifjabb fia volt. Miután atyját és bátyját megölte, 976—1014-ig egyedül uralkodott Bulgáriában. Róma az ő számára is megküldte a czári koronát. Uralkodása a II. Vazul görög császár elleni hadjáratoknak szakadatlan lánczolata. 981-ben vette kezdetét az első hadjárat és Samu(el) részére szerencsésen ütött ki. A második hadjárat 996-ban kezdődött és 1002-ben Samu(el) birodalmának jelentékeny kissebbedésével végződött. A harmadik és utolsó hadjárat 1014-ben tört ki, mely július 29-én érte végét 15.000 bolgárnak fogságbavettetésével, kiket Vazul megvakíttatott. Minden száznak egy félszeműt adott kísérőűl, úgy küldte őket vissza hazájukba. Midőn Samu ezeket megpillantotta (1014. szeptember 13-án), ájultan összerogyott; eszméletre térve, ivóvizet kért, mire szívgörcsöt kapott és 2 napra rá, szeptember 15-én, meghalt. Halálának híre október 24-én jutott Vazul füleihez. Sámuel halála oly fontos eseményszámba ment annak idején, hogy az olasz krónikás, Lupus Protospatha, (Muratori III. 41.) is feljegyezte azt.

Rövid idővel trónralépte után (mindenesetre 981) Sámuel Larissát meghódította és egy elévezetett ottani szép

---

[1]) Nem ismeretes sem halála éve, sem e hely fekvése.

görög fogolynőt — kinek neve ismeretlen — feleségül vett; úgy látszik, mindannyi gyermeke (négy leány és két fiú) ettől származik.

5. Samu(el) gyermekei.

a) Kosara herczegnő.

Ezen herczegnőnek regényes történetét az úgynevezett diokleai papnak nagyon is kétséges krónikájából ismerjük. Az elbeszélésnek az a magva, hogy Wladimir Jánost, a szerb Dioklea királyát, Sámuel 996 körül elfogatta és Kosara nevű leányával összeházasította. Halljuk csak a krónikást, mit mond: „Ezalatt Wladimir király Sámuel fővárosában, Prespában, fogva tartatott. Éjjel-nappal bőjtölt és imádkozott s megjelent előtte az úr angyala, aki erősíté őt és megjövendölé, hogy vele lesz és az Isten végre ki fogja fogságából szabadítani. . . . Az angyal megjelenése megerősítve őt, még többet bőjtölt és imádkozott. Ekkor történt meg, hogy Sámuel császár leánya, Kosara, megtörve szívében és meghatva a szentlélektől, atyjához ment és kérni kezdé, engedje meg, hogy egy szolgájával a fogolyhoz menjen s annak fejét és lábát megmoshassa. Miután az engedélyt megkapta, jótéteményét végrehajtandó a fogházba ment. Látta Wladimirt, szépségét, nyugodtságát és egyszerűségét, azt is, hogy józan értelemmel és isteni bölcseséggel van megáldva és elhatározta, hogy beszélni fog vele. Úgy tetszett, hogy beszéde édesebb a méznél és ambróziánál. Így tehát nem a rossz kíváncsiság, hanem ifjúságáért és szépségeért megszánta, továbbá mert királyi vérből származott és király volt, szerelemre gerjesztette s miután meghajlott előtte, eltávozott. De elhatározta, hogy bilincseitől megszabadítja; a király elé ment s térdén kérve, így szólt: „Uram! Atyám! Tudom, hogy egy illő férjet akarsz nekem adni; ha tehát tetszik felségednek, add férjemül foglyodat, Wladimirt; de tudd meg, hogy inkább meghalok, semhogy más férjem legyen!“ Sámuel császár, aki leányát forrón szerette, azután tudta is, hogy Wladimir királyi vérből származik, nagyon megörült e beszédnek s megigérte, hogy kérését teljesíteni fogja. Azonnal elküldött Wladimirért és miután megfürösztötték s királyi ruhába öltöztették, maga elé vezettette, és kedvesen rátekintve, az ország nagyjai jelenlétében megcsókolta s leányát neki adta. Miután házas-

ságukat császári szokás szerint megünnepelte, Wladimirt királyi méltóságra emelte, országát és atyai birodalmát visszaadá és hozzá még megajándékozá Durazzo területével. Azután Wladimir nagybátyjához küldött, Dragomirhoz, és megüzente, hogy a hegyeket elhagyva, vonuljon vissza országába, gyüjtse össze népét és népesítse be ezzel országát, ami meg is történt."

Kevésbé regényes egy másik hazai forrás elbeszélése, mely anachronismusai daczára is történeti alapul szolgál némelyeknél.[1])

Ezen forrás szerint Wladimir szülei által felneveltetése után állítólag Sámuel leányával lett összeházasítva. Atyját Dalmátia és Albánia trónján ő követte.

Görög tudósítások értelmében Sámuel egyik leányát Wladimirral, egy podgorjei uralkodóval összeházasította és Wladimir birodalma egész Durazzóig terjedt volna. Wladimir Jánost 1015. május 22-én Ulászló János bolgár czár meggyilkoltatta. Kosara sorsa ismeretlen.

Egyébiránt a diokleai szerzetes Kosara közelebbi történetét így adja elő:

„A hogy Ulászló János a bolgár trónra lépett, Wladimir királyt magához hivatta. — Kosara óva intette férjét és Ulászlónak a bátyján elkövetett gyalázatára emlékeztette. „Hadd menjek hozzá — úgymond — látni és hallani akarom az új (bolgár) császárt, hogy minő. Ha pedig tetszik, ölessen meg, csakhogy te életben maradj." Így tehát férjének beleegyezésével a királyné unokatestvéréhez utazott, aki tisztelettel és barátságosan ugyan, de csalfa szívvel fogadta. — Erre újolag küldöttséget menesztett Wladimirért és eskűje jeleként egy arany keresztet átadatott és azt üzentette: „Minő kételyeid vannak, nem akarsz már eljönni? Feleséged nálam van, semmi baja sem volt velünk, sőt ellenkezőleg, udvarommal együtt tisztelettel fogadtuk. Vedd e kereszttel eskűmet, jer hozzám, hogy egyszer már láthassalak, azután majd feleségeddel együtt tisztelettel s ajándékokkal visszatérhetsz országodba." Ez a körülmény, úgy e mostani, főpapokból álló deputátió Wladimirt utazásra birta. Ulászló ezenközben különböző

---

[1]) „Lebensbeschreibung Wladimir's," ap. Hilferding (német kiadás) II. 43.

helyeken lest állíttatott fel, azonban Wladimir mindennek daczára sértetlenül jött a bolgár czár udvarába. Ez (László) megharagudván, hogy gonosz tervével felsült, vendégét bérelt gyilkosok által Prespa egyik templomában megölette. „A boldogult Wladimir özvegye pedig sokáig és sokat könnyezve siratta őt, úgy, amint leírni nem is lehet. A császár .... engedélyt adott unokatestvérének, hogy férje tetemét vevén, eláshassa, ahová akarja. Kosara a megboldogult Wladimir tetemével Krajna városba ment..... És Kosara... apácza lett s azon templomnál (hol Wladimir holtteste nyugodott) élte fogytáig jámbor és szent életet élt és ugyanott, férje lábainál, temettetett el.“

b) Ašot feleségе.

Midőn Sámuel a 996-ik évben közte és a görögök közt kitört második hadjárat alkalmából Taronita Gergely görög főhadtestparancsnokot — aki örmény születésű volt — legyőzte, ugyanekkor Gergely fia, Ašot — ki atyja parancsára csapatával kémkedni volt — a bolgárok fogságába esett.

A görög írók Kosara regényes élettörténetét módosítva, így adják elő: Sámuelnak második, nevezetlen, leánya belészeretett a fogoly Ašotba és kinyilatkoztatta, hogy meghal, ha atyja szerelmétől elválasztani akarja. Samuel e házasságba kénytelen-kelletlen beleegyezését adta s bízva a most inaugurált rokonsági viszonyban, újdonsült vejét az oly fontos partvár, Durazzo, hadtestparancsnokává emelte. Pedig bizalmával nemcsak Ašot, de tulajdon leánya is gyalázatos módon visszaélt. Ašotnak sikerült rábirni nejét, hogy Görögországba szökjék. Egy bizonyos Chrisilios nevű durazzói főúr ebben az árulásban czinkosként szerepelt. Ugyanis az ő segédkezésével sikerült az ifjú párnak titokban egy, a durazzói kikötőben vesztegő görög hajóra szállni. Mindketten szerencsésen megérkeztek Konstantinápolyba és elvitték Chrisiliosnak a császárhoz intézett levelét, melyben Durazzo átadását megígéri, az esetre, ha ő és fiai megkapják a patricziusi czímet. Vazul császár beleegyezett az olcsó árba s így Durazzo árulás folytán a görög hatalom alá jutott. Az árulónak egyik fia, a „bolgár Miklós,“ később görög tábornok lett Azsiában és 1033-ban Babylonnál a perzsák ellen küzdött.

Nagyon természetes, hogy Ašot, úgy szinte a bolgár herczegnő, nem üres kézzel mentek el. Ašot egy görög „magister“ czímét és méltóságát kapta; a czárnak leánya pedig Ilona császárné (Vazul sógornője) főudvarmesternője lett.

c) Két névtelen leány.

Nevük, és élettörténetükről nincs tudomásunk; mindössze csak azt tudjuk, hogy II. Vazulnak 1019-iki Konstantinápolybai diadalbevonulásakor elődíszítményekül szolgáltak.

d) Troján herczeg.

Egy byzanczi író (Bryennios, lib. I. cap. 2. lib. 3. cap. 6.) tudósításaiból ismerjük, mint aki egy Dukas-vérből származó fejedelemnek ipja volt, ez pedig Andronikos volt, aki a Dukas-családdal ily ágban rokon:

Dukas N.

- XI. Konstantin császár szül. 1007; uralk. 1059 óta; † 1067. májusban. — Dalassena Eudokia.
  - VII. Mihály császár 1071; 1078. okt. 25. szerzetes. — Mária, iberiai herczegnő.
  - Konstantin ellencsászar 1078/9. † 1082. okt. 18.
  - Konstantin (Porphyrogennetos) szül. 1074; 1081. társcsászár; ifjan †. Eljegy. 1) 1076. Helenát, Guiscard Róbert leányát. 2) 1083. Annát, I. Elek császár leányát.
    - János tábornok 1090 (?)
    - Mihály Protostrator
      - ?Nikephoros
    - Irén szül. 1065. — 1077. I. Elek császár a Komnén-házból; szül. 1048; 1081-ben császár; † 1118. aug. 15.
    - Anna — György, a palaiol. házból.
    - Theodora apácza.
- János 1072-ben Ázsiában főparancsnok, ugyanezen időtől kezdve kolostorban. — Mária Protobesiaria.
  - Andronikos † 1078. — Mária, Troján bolg. herczeg leánya.

Mária bolgár herczegnő tehát a Komnén-ház egyik törzsanyja volt.

e) Egy természetes névtelen.

Ugy Sámuel ezen természetes fiának neve, mint élettörténete ismeretlen. Midőn 1018-ban Mária czárné magát a győzedelmes II. Vazul császárnak Ochrida melletti táborában az összes Sismanida-család tagjainak kíséretében be-

mutatta, ezek közt volt Sámuelnak természetes fia is. Tökéletesen jogosult Hilferding azon vélelme, hogy akkoron még kiskorú lehetett.

f) Román Radomir Gábor czár.

Sámuelnek a larissai feleségétől származó legidősebb fia. A 996-iki bolgár-görög hadjáratban részt vett, a hol élete veszélyben forgott. Nikephóros Vestes görög parancsnok éjnek idején meglepte a magát biztonságban ringató bolgár hadat és irtózatos mészárlást vitt véghez (Spercheiosnak Othrys és Oeta közti partjain). Sámuel és Gábor holttestek alá bújtak s csak a nyugati homály leple alatt menekültek.

Gábor atyját a Bêlasica mellett 1014. július 29-én vívott csatában megmentette, a mennyiben erős kézzel utat törvén magának, egy lóra emelte és szerencsésen Prilepre vitte.

Sámuel halála után ő lépett a trónra (1014-ben); ezen rövid ideig tartó uralkodása alatt nem tudott egyebet felmutatni, mint Vazul ellen viselt, szerencsétlen ütközeteket.

Minden valószinűség szerint görög kéz játszott közre, amidőn rokona, Ulászló János, a néhány évvel azelőtt megölt Áronnak fia, 1015 kezdetén egy vadászat alkalmából (Petrskónál, Ostrovohoz közel) megölte.

Gábornak nevezetlen nejét férje után hasonlókép megölték.

Házasságuk 5 fiúval és két leánynyal lett megáldva:

a) Egyik *fiúk* szüleinek megöletésével egyidejűleg megvakíttatott. Mindenesetre a legöregebb fiú volt s azért lett szeme fényétől megfosztva, hogy ártalmatlan legyen. Közelebbi élettörténetét nem ismerjük.

b) Gábornak másik fia:

Delján Péter[1]). Midőn 1040-ben egy a szerbek által eszközölt görög vereség következtében Bulgária észrevehetőleg görögellenes mozgalmat indított, sikerült a fejedelemnek megszabadulni a görög kezektől. Midőn 1040. nyarán Nišen megjelent, a nép örömmel üdvözölte őt czárjaként.

---

[1]) Kedrenos szerint Deljan tévesen tekintetik Gábor fiának; valósággal pedig egy konstantinápolyi bolgár hadi fogoly. Rački kanonok (Jireček 203) ennek ellenében igen helyesen jegyzi meg, hogy az lehetetlen, miként a bolgárok 20 év mulva a Sismanidákról megfeledkeztek és oly sokáig tévedésben engedték magukat ringatni. A név ó-szerbül: Dêjan, új bolgár nyelven Delja.

Delján a felkesült népet győzelemről-győzelemre vezette, a mellette felléptetett Tichomir nevű czártól nemes úton megszabadult; rokonát, Alusián herczeget társuralkodóul magához vette; ez volt balsorsa.

A bolgároknak thessalonichi-i veresége után a Deljan és Alusián közti viszony feszültté lőn; Alusian az előbbit magához hivatta, megrészegítette és a tehetetlent szeme fényétől megfosztotta. A megvakított hős görög fogságba esett s a császárnak 1041-ben diadalmenetét ékesítette. Családi viszonyait nem ismerjük.

c) Gábornak többi *3 fia* ismeretlen. Csak a Sismanidák családjának kimutatásából tudjuk számukat, akik II. Vazul császár előtt Ochrida mellett meghódoltak.

d) Egyik *leánya* Vojslav Istvánnal, a szerb Dioklea királyával (uralk. 1034—1050) kelt egybe. Az ő neve, hasonlókép nővéreé, ismeretlen.

6. Áron útódjai.

a) Ulászló János czár.

Áronnak ez a fia családjának Sámuel által véghezvitt lemészárlása alkalmából, Gábornak (a későbbi czárnak) kérésére megkímélve lett. Ulászló hálátlanul viselte magát; görög-barát volt és valószinűleg II. Vazul császár felbátorítására ölte meg egykori életmentőjét s 1015-ben lépett trónjára. De ennek nem sokáig örülhetett. Vazul császár ugyanis neki is hadat üzent és Ulászló János, az idősb Sismanida-házbeli utolsó czár, Durazzónál elesett. (A diokleai szerzetes szerint az asztalnál halt meg, midőn az általa megölt szerb fejedelem képe megjelent előtte.)

Nejének, *Máriának* leszármazása ismeretlen. Férjének halála után ő is a görög-barát párthoz csatlakozott és az Ochridában együttvolt összes Sismanida család-tagok élén megvitte a hódolatot a győztes görög császárnak. 1019 elején, midőn a győztes Konstantinápolyba diadalbevonulását tartotta, előtte lépdelt. Itt nyerte el a czárné, „Zosta“ méltóságot (császári ruhafelügyelőnő) . . . . . III. Román császár alatt, mert azzal gyanúsították, hogy állítólag rebellis fiával egyetért, Konstantinápolyból száműzték Thrákiába.

Ulászló Jánosnak hat fia s ugyanannyi leánya volt.

a) Ulászló János halála után egy olyan párt keletkezett, mely a görögök ellen kétségbeesett védelemre szánta el

magát. Ily pártvezér volt *Fružin* herczeg (görög Prusianos), Ulászló fia.

Két — nevezetlen — bátyjával a Berat melletti meredek hegyre, Tomorra szökött; vállalata azonban sikertelen maradt, leszállt a hegytetőről, két testvérével együtt feltétlen meghódolt a császárnak. Erre Vazul császár Fružint magisterré, másik két testvérét pedig patriciussá tette meg.

Fružin, aki III. Román alatt Dalmátia kormányzója volt, 1029-ben részt vett a byzanczi udvari ármányban[1]), miért is Román zárdába dugta, ahol is megvakíttatott.

b) Ulászló János többi öt fia közűl névszerint csak egyet ismerünk — *Áront*. — Semmi kétséget sem hagy hátra, hogy mindannyian katonai vagy polgári méltóságokat viseltek és néhány görögösített család törzsatyjaiként szerepelhettek.

Áron 1044-ben Monomachos Konstantin császár alatt Média egyik tartományának helytartója volt; 1057-ben, mint „Dukas“ Áron, Stratiotikus Mihály császár szolgálatában állott, ennek vetélytársa Komnén Izsák ellenében, aki Áronnak egyik nővérét bírta feleségül. Áron Mihály oldalán harczolt, s Nikaea mellett a császári hadnak balszárnyát vezényelte s habár el is fogta Izsáknak egyik tábornokát, Skleros Románt, Izsák kezeiből a győzelmet még sem ragadhatta ki (1057 nyarán). Áron egy nevét viselő előkelő byzanczi családnak törzsatyjává lett.

c) Ulászló leányai közűl névleg csak egyet ismerünk: *Katalint*.[2]) Ezt 1057-ben egy görög előkelő úr, Komnén Izsák vette nőűl, akit még abban az évben Kastamonban ellen-császárnak meghívtak, és szeptember 1-jén császárnak megkoronáztak. 1059 végén heves betegségbe esett és miután nem tartotta helyesnek azt a módot, melylyel uralomra jutott, lemondott (1059. deczemberben) és Studiumban beállott szerzetesnek, ahol is mint ajtónálló befejezte életét.

Katalin s leánya Mária már azelőtt felkeresték a zárda csendjét; közelebbi élettörténetük ismeretlen. Leányán kívül Katalinnak volt még egy fia is: Manuel (Komnén Izsák = Izsáknak fia), ez azonban nem lett uralkodó.

---

[1]) Ő ugyanis Theodora herczegnő részén volt, annak sógora III. Roman császár ellenében.

[2]) Némelyek szerint Sámuelnak leánya volt.

b) Alusián herczeg.

Áronnak ez az ifjabb fia 1040. szeptember havában Delján Péternek Ostrovo melletti táborában megjelent. — Bulgária legyőzetése után Vazul császár Alusiánnak patriciusi méltóságot adott és sikerült neki szerencsésen Görögországba menekülni, hogy hazájának szolgálatait felajánlva, ugyanott megnyerje a — koronát.

Delján nagybátyját tárt karokkal fogadta és mert Theodosiopolisban (Örményországban) mint görög stratég és bátor katona szerepelt, társuralkodójának declarálta s 40.000 ember élén Thessalonich ellen küldte. Midőn a vállalat balul ütött ki s 15.000 bolgár oda veszett, Alusián Deljánnak és a bolgárok részéről várható kedvetlenségét azzal előzte meg, hogy Deljánt néhány czinkostársa segítségével megvakította és volt gondja annak idején, hogy Görögország jóindulatát, melyet eljátszott, ismét megnyerje.

Theodosiopolisi katonáskodása alatt sokat kelle IV. Mihály császár testvérétől, Jánostól szenvednie; pénzt zsarolt ki tőle s megrabolta feleségétől, egy szép örmény nőtől, amiért is Alusian örmény inasnak öltözve, Görögország tartományain keresztül Bulgáriába[1]) menekült. Gaztette után barátjai tisztázták őt Mihály császár előtt, aki neki magisteri méltóságot adott s Konstantinápolyba küldte.

1068 körül Alusián Örményországban parancsnok.

Később említés lesz téve valami Vestarcha Alusián Samuról, aki Dalassena Eudokiának — Dukas Konstantin császár feleségének nővérét birta nőül; ez alkalmasint a mi bolgár Alusianunk fia volt.

7. A Pincijidák.

Farlati (Wenzel VI. 29/12) latin nyelven írt művében (III. kötet 111) 994. február 9-éről a következő tudósítást nyujta: „. . . midőn a szentségtörő és törvénytelen István (= Sámuel) császár uralta Bulgáriát és a többi tartományokat. . . . Feljegyeztem én Pinčij és utódaink számára leírtam, hogy mi, István császár rokonai, több ízben gáncsoltuk gazságáért, mert atyját, nagybátyánkat (patruum), a jóindulatú, istenfélő és igazságos Šišman császárt meg-

[1]) Ő a Sismanidák törvényes leszármazója; mert jobb könyökén egy feketeszőrű anyajele volt, amit a bolgároknak meg is mutatott.

vakította. Ezért is minket, kik testvérei srokonai voltunk, hazánkból, tudniillik Bulgáriából és Tarnov városából kiűzött s hazug és zenebonás embereket magas állásokra emelt. Megvakított atyja szemére hányta elűzetésünket; ezt megfojtotta, de atyai átkát nem kerülte ki. Mi pedig Nischbe mentünk s a jóindulatú, fenséges Dszilav királyhoz értünk Horvátországon át, aki barátságosan fogadott minket, szívesen és jóakarólag támogatott és Klisch (= Klissa) elővárosában lakást adott nekünk. Itt is maradtunk s a római egyház tana szerint felvettük a keresztény hitet.

Én magam is (Pinčij) Armonius, Pollemius, János, Coelestin fivéreimmel, Murca nővéremmel, Tetralus, Márton, Sándor, János, Pál, György és Pongrácz nevű unokaöcscseimmel és Ples nevű fiammal együtt közbenjártam, s magunk között pénzt gyüjtöttünk, azután Plesnek átadtuk, hogy egy istennek tetsző munkát hajtson végre: építtesse azon templomot Mihály arkangyal, Péter apostol és néhai Márton püspök tiszteletére; elhatároztuk továbbá, hogy minden törzsbeli utódunk e templomot valami állandóval (szántóföldd el, házzal) gazdagítani kötelezve legyen; s ezt azért tettük, hogy e templom családunk és házunk emléke legyen, hogy az Isten minket és utódainkat megsegítsen, hogy ezen templomnak és birtokainak birtokosai és gondviselői (kezelői) csak férfi vagy nőágon leszármazó utódjaink lehetnek. Ha azonban valamelyik családtagunk pap, presbyter, avagy szerzetes akarna lenni, egyik a másik után birtokolja e templomot; ha azonban nem találkoznék családtagjaink közűl olyan, aki pap vagy szerzetes akarna lenni, a mi törzsünk válaszszon a papok közűl káplánt."

Wenzel i. h. 13 do 1000. augusztus 1-jén:

„In Regno Croatiae gubernante Domino Dircislavo inclyte Rege" ez az alapítványt részletesebben írja le.

Ebben a tudósításban érintett genealogiai adatok nem szorulnak magyarázatra; e helyütt csak azt akarom még megjegyezni, hogy a Bolgárországból száműzött Sismanidaág évszázadokon keresztül védnöke volt e templomnak. Azt már, hogy Pinčijnek avagy testvéreinek utódjai a genealogiai lánczba felvehetők-e, nem tudnám meghatározni.

Az eddigiek szerint az öregebb Sismanidák leszármazási tábláját így lehet összeállítani:

N. N.

I. Sisman czár 963 körül; † 994 előtt.

Dávid czár. Mózes. Áron † Sámuel által. István Samu czár; — egy larissai görög nő.

Ulászló János czár 1015; † 1018 tavaszán. — Mária † 1029 után. Gyermekek Alusián 1018—1068, neje: egy örmény nő.

Fiú

Pinčij, testvéreivel 994 kör. Horvátországba megy. Armonius, Pollemius, János, Coelestin, Murca

Ples. Tetral, Paulin. Márton, György. Sándor, János, Pongrácz.

Fružin 1018 görög magister, azután dalmát kormányzó, 1029-ben szerzetes; megvakíttatik. Fiú, Fiú II. Vazul császár 1018-ban patriciusokká teszi.

(Dukas) Áron 1044 körül Média egyik tartományában helytartó. 1057 Stratiotikos Mihály császár tábornoka. Az „Áron-család“ törzsatyja. Fiú, Fiú Katalin zárdába megy; — 1057 előtt Komnén I. Izsák, utóbb császár, † 1060 1. 5 leány.

Radomir Román Gábor czár 1014-ben. † 1015. aug. Neje † 1015. Troján Mária — Dukas Andronikos † 1082. tm. Fiú Kosara — Wladimir János, Dioklea fejedelme. † 1015. máj. 22-én. Leány Ilona császárné főudvarmesternője. — Asot, durazzói paranesnok, magister. 2 leány.

Fiú megvakíttatik 1015; † 1018. Delján Péter, Alusian 1040-ben Bulgáriában megvakítja; 1041-ben görög fogságba jut. 3 Fiú Leány — Vojslav István, Dioklea királya; † 1050 körül. Leány.

8. AZ ASÊNIDÁK.

1. Címzés.

A bolgár uralkodók az ország fénykorában a „czár“ czímet használták, mely a latin „caesar“-ból származva, megfelel az „imperator“ fogalmának.

A bolgár uralkodók császári czímét nemcsak a szerbek és oroszok, de a görögök és olaszok is elismerték. A görögök „basileus“-nak nevezék, velenczei, nápolyi és genuai okiratokban pedig határozottan „imperator“-nak nevezve találjuk a bolgár uralkodókat.[1])

Magyarország és a pápai udvar azonban csak a legritkább esetben illették Bulgária uralkodóit e czímmel. Pápai okiratokban a bolgár czár az 1204. évig csak „nobilis vir“-nak, 1204 után „rex“-nek, 1237-ben ismét „nobilis vir“-nak, „dominus Bulgarorum“-nak, de 1291-ben mégis „imperator Bulgarorum illustris“-nak neveztetik; 1337-ben ismét „rex“.[2])

II. Endre, magyar király, vejét, II. Asên Jánost, „imperator“-nak nevezé.[3])

Már az első Asênida, II. Péter, 1186-ban a bolgárok és görögök czárjává koronáztatta magát.[4])

Asên Mihály, velenczeiek mintájára készített, érmein e latin felírás található: „Michael Asenus imperator.“

2. Származás.

Engel idejében még nem volt ismeretes vajjon az Asênidák királyi vérből avagy boljártörzsből származtak-e. János czár a pápa előtt családját nemes román házból származottnak mondja, valószinű azonban, hogy ez alkalommal csupán nemzetének római eredetére volt szándéka figyelmeztetni. Hogy János magát nem tartotta az előbbi

---

[1]) *Bongars*, Gesta Dei per Francos, II. 72. II. Asênnek itt következő czíme van: Imperator Exagorarum (Zagoria = Bolgárország).

Sándor János czárnak a velenczeiekkel 1352-ben kötött szerződésében olvasható: „Per la dio gratia imperator del Zagora, de Bolgari e de Giresi“ (*Ljubić*, Mon. Slav. Merid. III. 246).

[2]) *Theiner*, Mon. Hung. I. 375.

IX. Gergely pápa 1237. május 21-én: „Dilecto filio nobili viro Assano Domino Blachorum et Bulgarorum salutem“ ap. *Wenzel*, árpádkori újabb okmánytár II. 61/30, 65/33 (1237. június 1-én). — IV. Incze pápa 1245. márcz. 21-én Kálmánnak: „Illustri Colomanno in Bulgaria imperanti“ i. h. II. 175/109.

[3]) A király levele ap. *Theiner* I. 21.

[4]) *Ansbert* krónikája (fontes rer. Austriac. V. 54.): „Kalopetrus .... itemque a suis dictus imperator Graeciae.“

czárok vérbeli egyenes utódjának, Engel idejében azzal vélték bizonyíthatni, miszerint ő Péter és Simon bolgár királyokat csupán az uralkodásban elődjeinek s nem őseinek nevezte.

Niketas, görög író, az Asênidákat királyi vérből származottaknak nevezi. Ma azonban kétségtelen s hiteles okiratokkal bizonyítható, hogy az Asênidák egyenes utódai a régi bolgár czároknak s Tirnovában, a régibb Sismanidák bölcsőjében születtek.[1])

3. Az első Asenidák.

Az első három Asênidának atyja és anyja, valamint ez utóbbiaknak testvérei ismeretlenek.

a) I. Asên János czár.

Bolgárország — mint tudjuk — 1018 óta byzantinus uralom alatt állott. II. Izsák (Angelos családból származó) császár 1185-ben, a mikor Margit magyar királyi herczegnővel egybekelését ünnepelni volt szándéka, a felmerülő költségek fedezése czéljából adót vetett ki. Miután ezen adó legsúlyosabban a bolgár lakosságot terhelte, a byzanczi járom alatt türelmetlenül nyögő s elégedetlen bolgárok között, a már említett Asên és Péter testvérek vezérlete alatt lázadás törött ki. Asên a felkelés katonai szervezését s vezetését vállalta el, a míg Péter az ország belügyi administratióját vette kezébe. 1186-ban a két testvér a bolgárok czárjának jelenté ki magát.

Miután második utódja „János“, s Asên fia: „Asen János“ név alatt ismeretes, végül Asên maga is néhol Asên János czárnak neveztetik: *őt a bolgár czárok sorában I. Asên János néven kell vezetni.*

---

[1]) III. Incze levele János czárhoz (do. 1202. Nov. 27. ap. Wenzel VI. 229/146) „nobili viro Caloiohanni Domino Bulgarorum et Blachorum“... „jam pridem nobilitatem tuam per nuncium et litteras nostras duximus visitandum, ut... majores ad te nuncios postmodum mitteremus, qui tam te, *qui ex nobili Romanorum prosapia diceris descendisse*...“ „Expedit enim tibi... *ut sicut genere, sic sis etiam imitatione Romanus, et populus terrae tuae, qui de sanguine Romanorum se asserit descendisse.*“

A pápának 1204-ben a magyar királyhoz intézett levele ap. *Theiner*, Monum. Slav. merid. I. 57. sz. a.: „Praevalentibus Grecis Bulgari perdiderunt regiam dignitatem, quinimo compulsi sunt gravi sub jugo Constantinopolitano servire, *donec novissime duo fratres, Petrus videlicet et Johannitius de priorum regum prosapia descendentes, terram patrum suorum non tam occupare, quam recuperare coeperunt.*“

Születési helye Tirnova; születésének éve ismeretlen. Miután azonban kiskorú gyermekeket hagyott hátra s János nevű második testvére 1188-ban még nagyon fiatal korában jutott a görög udvarhoz, joggal következtethetjük, hogy I. Asên János czár 1186-ban élete virágában lépett a bolgár czári trónra.

Kilencz évi uralkodás után[1]) orgyilkos kéz által halt meg tirnovai palotájában (l. Ivanko alatt).

Neje *Ilona* volt. Családi viszonyairól misem ismeretes; mivel azonban apáczává léte alkalmával az „Eugenia" nevet vette fel,[2]) kétségkívül túlélte férjét.

1186-ban férjének III. Elek császár ellen viselt hadjárata alkalmával byzanczi fogságba került, de az akkor kötött fegyverszünet után mindenesetre szabad lábra helyeztetett.

Nővéréről olv. Ivanko alatt.

b) II. Péter czár.

I. Asên János testvére; 1186-ban részt vett hazája megszabadítása munkájában; a bolgárok és görögök czárjává koronáztatott. Az ország ügyeiben bekövetkezett megállapodás után egy herczegség (Preslav és Oveč körül) élére állott[3]) és Asên János halálának hírére innen vonult Tirnova felé. — Most Péter lett az egyeduralkodó és ifjabb testvérét uralkodó társává fogadá; de már 1197-ben egy bolgár által megöletett.[4])

Miután Bolgárországban a 927. évtől 969. évi január hó 30-ig Péter, Simon czár fia ült a trónon, ezen Asênida Péter e néven másodiknak jelzendő.[5])

Péter házasságáról és esetleg létezett gyermekeiről tudomásunk nincs.

---

[1]) *Akropolita* György, görög író, cap. 12, pag. 23; ed. Bonn.

Radulph de *Diceto* in imag. hist. n. 1189-ben azt beszéli, hogy Ašen János megmérgezett ruhadaraboknak felvétele következtében halt meg; legalább így híreszteltek a nyilvánosság előtt.

[2]) Ld. a tirnovai patriarchátus alapító okiratát s az ebben tartalmazott „Pomenik"-ot ap. Wenzel VIII. pag. 341. seqq.

[3]) Ansbertus 24: „Preterea Bulgarie in maxima parte ac versus Danubium, quousque mare influit, quidam Kalopetrus Flachus (= Valachus) et frater eius Crassianus (= Assanus) cum subditis Flachis tyrannizabat."

[4]) Akropolita c. 12.

[5]) 1073-ban Mihály diokleai király fia, Bodin Konstantin herczeg, a byzanczi uralom alatt álló bolgárok által bolgár czárrá kiáltatott ki, a mely alkalommal a Péter nevet vette fel; miután azonban még ugyanezen év deczember havában a byzanczi hatalom ellen megindított felkelő hadjáratban elfogatott s a

c) János czár.

Bolgár források és a pápához intézett levelekben „Kalojan“ (= Kalo-Joannes[1]), máshelyütt Joannitius, János, Joannitzes-nek (Villehardouin-nál) neveztetik.

Az Asênida testvérek legifjabbika volt. 1188-ban, a mikor Ilona sógornője a görögök fogságába került, fiatal korában mint túz jutott a byzanczi udvarhoz. II. Izsák császár főlovászmesterré nevezte ki, de Bulgária vad fia szemében a kellemes udvari szokások sem tehették kedvessé a görög dölyföt és gőgöt. — Haza szökött s Asên János meggyilkoltatása után Péter testvérbátyja által társuralkodóvá fogadtatott. Egy esztendővel később, 1197-ben, Bulgária egyeduralkodója lőn.

A végből, hogy a vele ellenséges lábon álló Imre magyar király irányában nagyobb súlylyal s a törvényesség nagyobb látszatával léphessen fel, III. Incze pápához fordult a császári koronát kérve.[2]) Az 1204. év november 8-án Brancaleone Leo biboros (kineveztetett 1200-ban, † 1230-ban) pápai követ által nagy pompával királylyá koronáztatott; mindennek daczára azonban mégis „Imperator“-nak nevezte magát.

---

felkelés elnyomatott, ő nem nevezhető II. Péter czár név alatt. Ha azonban czárrá történt kikiáltását törvényesnek s rövid ténykedését uralkodásnak akarjuk tekinteni, az előbb említett asênida Péter bizonyára e néven III-diknak tekintendő s sorolandó.

[1]) Kalo Joannes megfelel a „szép János“-nak. Engel azonban azt hiszi, hogy ez a „Skylojohannes“ elnevezésnek maga János által elkövetett elferdítéséből származott. Ezen utóbbi nevet („János a kutya“) ugyanis a görögök adták Jánosnak, hogy ezzel mintegy jelezzék azon kegyetlenségeket, melyeket a görögök ellenében tanúsított. Byzancz legyőzése után önmagát is szívesen nevezi „Romanoktonos“-nak (= Rómaiak és görögök megölőjének), a mivel talán a „Bulgaroktonos“ Vazul császárra akart czélozni.

[2]) A közte s a pápa közt folyt számos levelekből csak a következőket akarjuk kiemelni:

Wenzel VI. 201/128, 1199. II. Kal. Jan. „nobili viro Johannicio“ (felkéri, hogy követét tiszteletteljesen fogadja).

i. h. 227/145 1202; a czár válasza: „Ego Caloiohannes Imperator Bulgarorum et Blachorum“ (kéri a császári koronát).

i. h. 229/146. III. Incze erre válaszol (do 1202. nov. 27-én) „nobili viro Caloiohanni Domino Bulgarorum et Blachorum“.

i. h. 256/162 1203; János aláveti magát a pápának („Calojoannes, Imperator Bulgarorum“).

i. h. 260/165 1203, a pápa válaszol erre.

i. h. 265/168, 1204. febr. 24-én; III. Incze koronázási bullája Calojoannes számára.

i. h. 277/171 1204, János hódol a római curiának.

i. h. 281/174 1204; hasonló tartalmú.

i. h. 284/175 1204; a pápa erre válaszol.

i. h. 316/196 1207. május 25-én, III. Incze Jánost felszólítja, hogy a konstantinápolyi császárral békét kössön.

Haláláról különféle közlésekkel birunk, de ezek legtöbbje csak legenda becsével bir s nem más mint a meggyilkoltatásában részesek önmentségére felhozott kísérletek.

Thessalonichi ostroma alkalmával (1207) a kún származású Manastras vezér éjjel János sátorába hatolt s az alvó czárt egy az oldalába sülyesztett lándzsadöféssel halálosan megsebezte, azután megszökött. A halálosan megsebesült segélykiáltásait meghallva, Manastras visszatért közel fekvő sátorából s a czár előtt a rémületesen meglepetettet simulálta s midőn a czár egyenesen gyilkossággal vádolta őt, hallucinácziónak mondá ez állítást. Másnap (valószinűleg október 8-án) estve János nagy fájdalmak között meghalt.

Most a legnagyobb sietséggel s mondható, találékonysággal azt a hírt bocsájtották közre, miszerint Thessalonichi védszentje, sz. Dömötör ölte meg a város kegyetlen ellenségét. Azon körülmény azonban, hogy a gyilkos kún származású volt s hogy a czárnak szintén kún eredetű neje közvetlen férje halála után ennek unokaöcscsével egybekelt, nagyon valószinűvé teszi, miszerint Manastras tettét a czárné s a czár unokaöcscse tudtával s beleegyezésével követte el.

János kún eredetű nejéről tudjuk, hogy nagyon buja természetű volt s a czár halála után ennek unokaöcscséhez, Borilhoz, ment nőül.

János esetleg létezett gyermekeiről nincs tudomásunk.

d) Boril czár.

Borilas, Burile, Burus (a frankoknál), Boris, Phrobilas, Prorilas, és Voryslas (Akropolitánál) néven találjuk.[1])

Az első Asênidák egy ismeretlen nővérének szintén ismeretlen férjtől származott gyermeke.

Családi élete köréből tudjuk, hogy János halála után ennek kún özvegyét vette nőül s hogy egy leánya volt. Miután a konstantinápolyi Henrik császár, összes szövetségesei által elhagyva s Boril segélyére utalva, 1213-ban ezen, szépségéről híres — Mária, másképp Irén herczeg-

---

[1]) 1210. (6718) február 2-án kelt okiratában Borilnak nevezi magát. Ez okiratban (ap. Wenzel VIII. 438) megállapítja a „Synodik"-ot s elátkozza a Bogomileket.

nővel házasságra lépett, nem tekinthetjük a kún nő leányának, mert ez esetben férjhez menetele idejében a legjobb esetben is csak hat éves lehetett volna. Kétségtelen tehát, hogy Borilnak egy előbbi házasságából származott, mely összeköttetésnek azonban részletei teljesen ismeretlenek.

Henrik császár a flandriai és hennegaui grófok házából származik s 1216. évi június hó 11-én halt meg.

Első neje a montferrátói Bonifácz őrgrófnak Ágnes nevű leánya volt, a ki 1207-ben halt meg.

Mária sorsát nem ismerjük.[1]) Némelyek azt állítják, hogy férjét megmérgezte; eszerint tehát túlélte volna.

Uralkodásának vége felé Boril I. Asên János fiával volt kénytelen harczolni. Tirnovába zárkózott, s sikertelen ellenállás után menekült, de elfogatott s 1218-ban szeme világától fosztatott meg. Halála idejéről biztos adataink nincsenek.

e) Slav despota.

Oslaw, Sthlabos, Esclav név alatt fordul elő. Hopf Károly[2]) Svaetoslav (ó-bolgár kiejtés szerint: Svetslavnak), a tirnovai patriarchátus már idézett alapító okirata („Pomenik," a melyben az orthodox egyház némely érdemes személyeknek örök áldást s nekrologot biztosít) azonban határozottan „Slav"-nak („Slavu despotju večnaja pamet") nevezi. Egy 1228-ban[3]) kelt okirat is azt mondja: „totam terram de Sclave." — Slav Borilnak unokatestvére; hogy azonban Boril atyja testvérei valamelyikének fia-e, avagy ezzel csupán anyai ágon rokon-e, biztosan meg nem állapítható. Ez utóbbi feltevés valószinűbb.

Borilnak trónralépte után Slav Melnik hegyvárból alakított egy önálló fejedelemséget Rhodopeben, melyet a körülményeknek észszerű felhasználásával és a mindenkor uralkodó tényezőkhez ügyes ragaszkodásával megtartani neki sikerült is.

Midőn a Berrhoea mellett (1208. július 31-én) vívott csata után a Boril ellenében győzelmet aratott frank hadsereg a Slav-terület határaihoz közeledett, Slav a győztes

---

[1]) Engel (Geschichte der Bulgaren, Halle 1797, pag. 407) Henrik nejét Kalojan czár leányának s már 1209-ben férjhezmentnek mondja.

[2]) Geschichte Griechenlands im Mittelalter (Ersch és Gruber Encyklopaediájának 85. és 86. kötete).

[3]) Ljubić, monumenta spectantia hist. Slavon. mer. III. 402.

Henrik császár karjaiba vetette magát, aki 1208 végén „despota“ czímet adományozott neki és természetes leányát — akinek neve ismeretlen — vele összeházasította. Engel (i. h. 409) hozzáteszi, miként Slavnak első neje, *aki Asan*-nal (II. Asên Jánossal) *rokonságban volt*, 1222 körül meghalt. Hiába kutattam az Asênidáknak most említett rokona után; de, ha egyáltalában létezett, kell, hogy Slavnak rokonsága Borillal, Slavnak első feleségének az Asênidákkal volt rokonságára visszavezethető legyen; annyival is inkább, mert Henrik császárnak leánya és II. Asên János közt semmiféle rokoni viszony nem állott fenn.[1])

Midőn Angelos Tódor 1222-ben Thessalonichit és Drinápolyt hatalmába ejtette, hatalma oly nagy volt, hogy a császári czímet felvette és szomszédainak félelmetes ellenfele lett. — Slav hozzácsatlakozni volt kénytelen s ezt az egyességet azzal pecsételte le, hogy vele sógorságot kötött. Ha osztjuk Engel nézetét: Slav akkor házas volt. Új felesége — akit Tódor révén kapott — Tódor neje öcscsének leánya volt, s a Petraliphas-féle házból származott.[2])

---

[1]) Henrik leányának házasságára vonatkozólag l. *Hopf* 220, *Akropolita* cap. 24. *Henri de Valenciennes* cap. 2. 9. 11. (Villehardouins emlékirata ed. Wailly, Paris, 1872. 309, 311.) id. ap. Jireček 244.

[2]) Ennek a hatalmas, „Petraliphas“ dynasta-családnak — mely a görög császári házzal többszöri sógorságban állott — Provençali Pierre d'Aulps (d'Alpibus) a törzsatyja, ugyanaz, aki a Bohemundi sereg első vezéreként egy Maczedoniában fekvő várost, Prologot meghódította és a byzanczi birodalomban később állandóan letelepedett és Thrácziában Didymotichon mellett nagy birtokot szerzett. — V. ö. Christomanos A. Konstantin jeles, értekezésével „Abendländische Geschlechter im Orient,“ a bécsi herald. társaság 1888. évkönyvében 77. oldal.

Ismerünk Tódor feleségén kívül még egy Petralipha Theodórát, aki az 1271-ben elhúnyt II. Mihály epirosi despota neje volt.

A jelen művemben előforduló Petraliphas-családbeli ágnak következő stemmája van:

Petraliphas N.

János Thessália kormányzója.			Leány — Angelos Tódor császár.
Leány — Szláv.	Theodora — II. Mihály epiroszi despota.	Tivadar † 1259 Kastória parancsnoka — Komnén Tornikes Demetrios leánya.	Mária — 1) Palaiologos Sphrantzes, † 1257 előtt. 2) Chinardo Fülöp, Manfréd sziciliai király tengernagyja, Durazzo, Vallona és Bellegrada kormányzója, megkapja Kaninát és Korfút (házasság útján), † 1269.

Tódornak 1230. április havában bekövetkezett bukásával és II. Asên János hatalmának nagyobbodásával Slav a nézőtérről eltűnik.[1])

f) Ivanko.

I. Asên János értesülvén arról, hogy valami Ivanko (János) nevű rokona, Ilona czárné nővérét (tehát Asên János sógornőjét — akinek neve ismeretlen) elcsábította, megbosszankodott házának megbecstelenítésén (Engel szerint a vérfertőzésen) s a csábítót éjnek idején ad audiendum verbum magához rendelte. — A hirtelen haragvó czárnak gonosz szándékáról értesült Ivanko, a karddal vele szembeszálló czárt megelőzte, amennyiben a hazulról magával hozott kardját altestébe döfte.

Némelyek e tényben politikai hátteret látnak. Ugyanis egyrészről az 1196 óta bolgár fogságban levő Komnén Izsák, azon ígérete által, hogy Theodora nevű leányát Ivankóval összeházasítja, ez utóbbit a király meggyilkolására ösztönözte; másrészről pedig Asên János halála után a gyilkosnak trónra törekvése nem volt eredménytelen, mert Ivankónak párthívei még azon éjjel elfoglalták Tirnovát. Az elősiető II. Péter a fővárost az ostrom alul felszabadította, mert Ivankónak segélyül kért görög hada már a Balkánszorosba bevonultakor elszéledt, mire Ivanko titokban elmenekült s a byzanczi udvar oltalmába adta magát.

Tárt karokkal fogadták itt; „Elek“ nevet adtak neki és eljegyezték Komnén Theodora herczegnővel. — III. Elek császárnak volt ugyanis egy Anna nevű leánya, akinek első férje Komnén Iszák sebastokrátor volt, ugyanaz, aki — mint már előbb említém — 1196-ban bolgár fogságba esett s valószinűleg még abban az évben ugyanott meg is halt. Ebből a házasságból Theodora herczegnő származott.

Ivanko a neki szánt házassággal nem volt megelégedve. Theodora még éretlen leány volt, anyja, a fiatal özvegy (Anna) neki jobban tetszett. A görög udvarnak e viszony nem volt inyére, s az elégedetlen elől kitérni akart, amennyiben egy hadtesttel Pilippopolisbe küldte, ahol bolgár

---

[1]) Jireček abban a hiszemben van, hogy valószinűleg Asên legelőkelőbb udvaronczaként halt meg. — A Pomenikben a czárok és udvaronczok örök emlékükben tartják.

honfitársait visszavernie sikerült is. Ivankót hadi sikerei felbátorították s minthogy várakozásában az udvar nem támogatta, a császár ellen fellázadt és Kaloján czárral egyesült. Az ellene küldött Kamytzes Manuel nevű görög tábornokot — ki a császár unokaöcscse volt — fogságba ejtette és Kaloján császárnak kiszolgáltatta. Midőn pedig elért hadi sikerei miatt a görögök szemében nagyon veszélyesnek látszott, az udvar ismét csak az árulás és az álnok csel régi eszközeit vette igénybe. Elek császár a veszélyes embert békével kecsegtetvén, magához csalta, elfogatta és megvakíttatta (1200). Sorsáról közelebbit nem tudunk; megvakíttatása után mindenesetre eltették láb alul. Neje, Theodora — látni fogjuk majd — újból férjhez ment.

Ivankónak az Asênidákkal fennlétező rokonságára illetőleg Akropolita oda nyilatkozik, hogy Ivanko Asên Jánosnak unokaöcscse volt.[1]) Engel osztja e véleményt, és azt hiszi, hogy valószinűleg Asên nővérének fia lehetett. Az Asênidák leszármazási táblázatán nincs pontosan felvéve. Raics szerb történetíró azt mondja, hogy volt neki valami *Dömötör nevű bátyja*, aki sok bajt okozott János czárnak.

g) Strež Dobromir.

Niketas (Sathas Bibl. graeca I. 90) Chryses Dobromerosnak, — Henrik császár Stratiusnak nevezi. Az Asênidákkal rokonságban állott. Erre vonatkozólag vannak adataink is. Nemanjics István szerb király önéletrajzában (17. fej.) rokonának (propinquus) nevezi őt. Theodosij szerb krónikás szerint: „Užika (consanguineus) Kalojana cara.“ Henrik császár „nepos Joannicii“-nek nevezi; tehát Kaloján unokaöcscsének tekinthetjük. Azt még nem tudjuk, vajjon testvérének avagy nővérének fia volt-e; az utóbbi azonban valószinűbb.

Az Asênidák által előidézett forradalom alkalmából a byzantinusokhoz hű maradt, sőt mi több, támogatta is őket hadászatilag, I. Asên János ellenében. Midőn a meredek szirtek által körülvett Strumica hegyvárnak parancsnoka volt, elpártolt a görögöktől és a még kevésbé hozzáférhető

---

[1]) Ducange, Illyricum vetus et novum, Pozsony 1746. 106. lap.

Prošekből önálló uralmat alakított. Midőn III. Elek császárnak ellenfele természetes besánczolására irányzott kényszerkisérletei eredménytelenek maradtak tanácsosabbnak találta a császár, hogy Felső-Macedoniát a lázadónak átengedje és hogy némiképen a császári család érdekeihez kösse, unokaöcscsének, Kamytzes Manuelnek leányával összeházasítá. Az udvari politika nem gördített akadályokat Strež elé, akinek már volt felesége; azonban nejét hihetőleg erőszakkal elválasztották tőle, hogy Kamytzes protostrátor veje legyen. (1199.)

Midőn Kamytzes 1200-ban Ivanko, majd azután Kaloján fogságába esett, veje Strež fogságából kiváltotta; de mivel a császár e váltságdíjat Strežnek megfizetni vonakodott, Kamytzes és Strež számkivetve magukat, Thessalia ellen ellenséges betörést intéztek. Midőn most Strež 1201-ben a császárral békét kötött, Komnén Theodorával, aki Ivanko felesége volt, kelt egybe; ez volt harmadik házassága Ebből tehát következtetni lehet, hogy 1. Ivanko 1201-ben már nem volt életben és 2. Kamytzes leánya akkor már valószinűleg meghalt, mert egy császári házból származó nővel szemben oly erőszakkal, mint Strež első feleségével, elbánni nem lehetett megengedve.

Kalojan 1205-ben Strežt Prošekből elűzte s ugyanoda Sismant nevezte ki bolgár helytartóul. Strež Nemanjič István szerb nagyfejedelemnél keresett menedéket. István a menekültet pártfogásába vette; Kalojan megöletése után Strež Sismant elűzte s uralkodását megújította. Midőn a frankok 1211 tavaszán Strežt legyőzték, a háladatlan, seregének romjaival, jóltevőjén, a szerb Istvánon, keresett kárpótlást. Minthogy Sabbas hieronomachnak, a nagyfejedelem bátyjának nem sikerült a támadót békés úton megnyugtatni, Strež hirtelen gyilkos kezek áldozata lett. Természetesen, itt is emberfeletti kéz játszott közbe.

Strež tartományát sokáig egésznek tekintették; 1228 után okmányilag „terra, quae fuit de Straces“ [1]) nevezik. A Pomenik azt mondja, hogy Strežnek örök emléke van. Strež netáni utódai, valamint feleségei sorsáról nincs tudomásunk.

---

[1]) Ljubič: Monumenta III. 402; e tartomány a Vardar közepe körül feküdt.

4. II. Asen János czár.

Szülei: I. Asên János czár[1]) és neje Ilona (aki mint apácza Eugenia nevet vett fel).

I. Asên Jánosnak 1196-ban bekövetkezett halálakor fiai: *Asên János* és *Sándor* még kiskorúak voltak, s azért Kalojan lett uralkodó. Ennek megöletése után, természetesen, Asên János volt a legközelebbi trónörökös. De mert Boril — amint már tudjuk is — János özvegyével egybe kelt s ezáltal nyilván kijelentette trónigényét, a herczegek nevelői és gyámjai velük külföldre menekülni, tanácsosnak tartották. Arról, hogy Oroszországba mentek volna, az orosz krónikások mit sem tudnak. Asên János külföldi tartózkodása alatt sem volt tétlen s 1210-ben külföldön szerzett segédcsapatainak élén hazájába visszatért és Boril ellenében aratott első diadala után az egész országot hatalmába vette; ezalatt Boril Tirnovában besánczolta magát. Hét évig tartó hadjárat után Borilnak ez utóbbi állomása is elveszett s II. Asên János 1218-ban Bulgária egyeduralkodójává lett. Ő volt a legdicsőbb bolgár czár; a politikai és hadászati eredmények egyaránt, úgy nemes szíve is kitüntetik II. Asên Jánost; e kiváló tulajdonságok méltó helyet biztosítanak számára a történet lapjain.

1241. június havában meghalt[2]).

Nejei:

a) A tirnovai patriarchátus alapítási oklevelében Ilona czárnén (II. Asên János anyján) kívül, még „Anna czárnéről, kit Anisiának hívnak“ és „Anna czárnéről, Asên czár nejéről“ is van említés téve.

Ezt a két „Anna“ nevű nőt nem egykönnyen lehet az Asênidák leszármazási táblázatába felvenni. Lehetséges, hogy kettőjük egyike (t. i. akinek neve később Anisia) II. Péter czárnak († 1197), avagy unokaöcscsének, Boril czárnak neje volt, mert a kún nő, aki 1207. október után kelt egybe Borillal, valószinűleg második neje volt, amennyiben Boril leánya, Mária (Irén) 1213-ban már megházasodott és pedig Henrik konstantinápolyi császárral;

---

[1]) Felirat Tirnova székesegyházán: „Én, Asên János 6738-ban (1230 Kr. u.) ..... Bulgária egyeduralkodója .... az öreg Asênnek fia („Syn starago Asênê carê“) uralkodásom 12. évében.“ A Pomenik Ilona anyaságáról tesz tanúságot. Némelyek II. Asên Jánost tévesen Kalojan fiának tartják.

[2]) Albericus, 578: „circa festum S. Joannis Assanus rex mortuus est.“

azt pedig még csak feltételeznünk se lehet, hogy a 6 évvel annakelőtte egybekelt kún nőtől származott volna. E szerint nem marad egyéb hátra, mint, hogy „a másik Anna czárnét, Asên czár nejét,“ II. Asên Jánosnak első feleségének tekintsük, ha csak Ilona előtt (aki csak férje halála után mehetett kolostorba) atyjának, idősb Asênnek egy másik felesége nem volt. Jireček (i. h. 268) azt az Annát, kit Anisiának is hívtak, II. Asên János első feleségének határozza. Ezt a kérdést a legkönnyebben úgy oldhatnók meg, ha felvesszük, miszerint Anna 1218-ban már meghalt, avagy hogy II. Asên János egy második házasságra lépjen, elvált tőle s hogy Anna talán a kolostorban nyerte az „Anisia“ nevet[1]).

b) Egész bizonyossággal tudjuk, hogy Mária, II. Endre magyar király idősebb leánya, 1219-ben II. Asên Jánosnak nőül ígérve lett s 1220/1-ben tényleg egybekeltek is.

c) II. Asên János, Mária halála után az Angélos házból származó Tódor epirosi exdespotának, aki foglya volt, gyönyörű leányát, *Irént* vette nőül. Anyja Petralipha-leány.

Némelyek ezt a házasságot az 1240. évre teszik; ez a kelet nagyon valószinűtlen. Irénével kötött házasságából 3 gyermekét[2]) ismerjük. Asên János 1241. június havában már nem volt az élők sorában. Ha tehát Irénnel 1240-ben kelt egybe, nehezen adhatott egy év alatt három gyermeknek életet. Határozottan helyesebb, ha e házasságot 1237/8-ra tesszük.

Irén túlélte férjét s mint apácza Xénia nevet vett fel. 1241 óta sorsáról keveset tudunk. Arról mégis van tudomásunk, hogy kiskorú fia, Mihály, helyett ő uralkodott. Midőn Vatatzes császár a bolgárokkal kötött béke után 1246-ban Thessalonichi ellen vonult, Angelos Dömötör despotát foglyul ejtette s szeme fényétől megfosztani akarta, de Irén kérésére e szándéktól elállott s Irén sértetlenül tért vissza Bulgáriába.[3])

---

[1]) Jireček II. Asên János feleségeire vonatkozólag még a következő forrásokat is felhasználja: Albericus 578, Synodik (ó-bolg.) 52; Euthymij és Akropolita.

[2]) Akropolita c. 38. 39.

[3]) Engel 417.

5. Mária czárné, II. Asen János neje.

Alberich és Euthymij Annának, Akropolita Máriának nevezi.[1])

Voltaképen pedig II. Endre magyar királynak és merani Gertrudnak leánya.

Schier: „Magyarország királynői“ cz. művében ezen herczegnőnek születését 1205 végére teszi; azt mondja, hogy szülei 1205 elején keltek egybe. Azonban a házasság éve helytelen, nem lehet tehát Mária születési évének sem elfogadni.

III. Incze pápa 1203. évi november 5-én kelt s II. Endréhez intézett levelében ígéretet tesz az iránt, hogy, ha (II. Endrének) fia születnék, nagybátyjának, Imrének netáni áskálódásai ellenében örökjószága (nyilván a trónt érti ez alatt) tekintetében megvédi őt. De mert az akkoron remélt fiú nem jött a világra (IV. Béla csak 1206-ban született) és II. Endrének másik leánya, Erzsébet is csak 1207-ben született, bátran felvehetjük, hogy az 1203. évi november hó 5-én kelt oklevélben említett gyermek okvetlenül Mária herczegnő volt; születését 1203 végére vagy 1204 elejére kell tennünk.

1219-ben atyja II. Asên Jánosnak odaígérte. Midőn ugyanis ebben az évben II. András Palaestinából hazájába akart visszatérni, II. Asên János feltartóztatta őt és erőnek-erejével arra kényszerítette, hogy idősebb leányát, Máriát, vele összeházasítsa.[2])

Asênt erre a kívánságra mindenféle politikai tekintet kényszerítette, úgy hogy első nejét magától elűzni sem átallotta.

Ameddig ugyanis a bolgár czárok a római egyház hívei voltak, a pápa kegyében részesültek. Mihelyt azonban a görög egyházat jó szemmel nézték és a pápák várakozásaikban megcsalva látták magukat, Bulgária ellen nyiltan

---

[1]) Pistorius, „A magyar királyok genealogiájá“-ban Annának, IV. Béla leányának hívja.

[2]) L. Tamás, spalátóifőesperes „Historia Salonitana“ 26. fejezet; „Miután (András) Görögországot elhagyva Bulgáriába ért, itt Occan bolgár király feltartóztatta és mindaddig el nem eresztette, míg arra nézve, hogy leányát neki nőül adja, biztos garanczíát nem nyujtott.“ L. Theiner: Mon. Hung. I. 21. ad 1219: „Cum Azeno Bulgariae imperatore mediante nostra filia matrimonium celebravimus.“

keresztes hadjáratokat hirdettek, és a magyar uralkodókat egyenesen felhívták, hogy Bolgárországot hatalmukba vegyék.

E tekintetben nagyon félhetett II. Asên János s ez volt egyik oka, hogy a magyar király rokonságát kereste.

Másik okát pedig II. Endrének akkor már létezett s a bolgár czár által is jól ismert rokonságában kell keresnünk.

Mielőtt még Bulgáriába jött volna, trónutódját I. Laskaris Tódor nikäai császár leányával már eljegyezte volt. II. Endre maga, neje, Jolán révén sógorságban állott a byzanczi trónörökössel, Courtenay Róberttel és I. Tivadar nikäai császár 1219-ben Jolán nőtestvérével, a magyar király sógornőjével egybekelt. A bolgár czár kedvezőbb politikát nem is képzelt, mint, ha azzal a férfival lép rokonságba, aki a görög uralkodócsaláddal oly sokszoros rokoni viszonyban állott.

Máriának házassága ugyanakkor bekövetkezett, midőn Courtenay Róbert, az új konstantinápolyi császár, Magyarországi útja közben a magyar király palotájában kipihente magát. Miután Róbert 1221 őszén ért Konstantinápolyba (koronázása idejét némelyek 1221. márczius 25-re, mások május 25-re teszik), Máriának egybekelését nagyobb valószinűséggel tehetjük 1221. január-február havára, mint 1221 végére. A fiatal czárné megmaradt katholikus vallása mellett; de az orthodox egyház mi akadályt sem gördített az elé, hogy örök emléket nyerjen.

Mária 1237 kezdetén férjét Drinápolyba elkísérte, aki azzal a tervvel ment oda, hogy eddigi szövetségtársától, Vatatzes János nikaeai császártól megszabaduljon; de már Tzurullon városának ostromlása alkalmakor (ez a város János tulajdona volt és Thrácziában feküdt) Asên János arról értesült, hogy neje, fia és a tirnovai patriarcha járványban meghaltak.[1])

IV. Béla 1238. június 7-ről keltezett és IX. Gergely pápához intézett levelében „felicis recordationis"-nak nevezi Máriát.[2])

---

[1]) Logothetta György: „Midőn Tzurullum vára ostromolva lett, Asênnak hírül adták, hogy magyar születésű neje meghalt."

Különben Tamás, spalátói főesperes is bizonyítja (Hist. Salonit. 26. fej.), hogy Mária ez időtájt meghalt.

[2]) Rajnald ad 1238, n. XII. — Jireček 261 Tzurullon ostrom alá vételét és Mária halálát 1239-re teszi. IV. Bélának okirata ennek határozottan ellenmond.

6. II. Asen János gyermekei.

a) A magyar Máriával kötött házasságából:

Minden kétséget kizárólag csak a következőkről van tudomásunk:

A[1]) *Ilona.*

1225-ik évben született; idejekorán politikai combinátiók keretébe vonták.

Midőn Róbert császárnak Konstantinápolyból menekvése után a korona 1217/8-ban született gyermekes bátyjára, (II.) Balduinra átszállott és a kormányzás egy erélyes férfiút igényelt és pedig sürgősen, néhány országnagy azt tanácsolta, hogy Balduin sógorát, Asên Jánost, kell az ország helytartójául kinevezni és ezt a viszonyt czélszerűsíteni azáltal, hogy a fiatal császárt Asên János leányával, Ilonával, összeházasítják.[1])

Ebből azonban nem lett semmi, hanem a franczia Brienne Jánost választották meg. Asên János, mellőztetéseért megharagudva, Vatatzes János nikaeai császárral szövetségre lépett a latin császárság ellenében. Ezt a szövetséget külsőleg is megerősíték Ilonának, a nikaeai trónörökössel való eljegyzése által. Midőn ugyanis Vatatzes a bolgár császárral kötött szövetsége értelmében 1235-ben Gallipolit meghódította, mindkét uralkodó, felesége kiséretében, az elfoglalt városban összejött. Ilona herczegnőnek már az előző évben tervezett eljegyzését az 1223. évben született Tódor nikaeai herczeggel megünnepelték.

1237-ben a szövetségesek közt némi feszültség állott be; Asên János (Mária)'nejével drinápolyi utazásra készült és Vatatzes ellenében amaz óhajának adott kifejezést, hogy leánykáját oldala mellett szeretné látni, majd vissza küldi megint a nikaeai udvarba. Vatatzes császár Asên Jánosnak czéljain túlláthatott, mert az eskü szentségére és a legfőbb bíróra figyelmeztette. Mihelyt a fiatal herczegnő Drinápolyba ért, Asên őt nikaeai kiséretétől elválasztá, s daczára annak, hogy erőszakos fenyegetései ellenében sírva védelmezte magát, lovára ültetvén Tirnovára lovagolt; midőn azonban Asên

---

[1]) Sanudo ap. Bongars, Gesta Dei per Francos. II. 73.

Jánosnak neje és fia hirtelen meghalt, a bolgár czár ebben Isten újját látta, mire Ilonát jegyesének visszaküldte és Vatatzessel kibékült.

Ilona férje II. Tódor név alatt lépett a nikaeai trónra, de már 1258. augusztusban meghalt. Ilona sorsa, úgy halálának ideje ismeretlen. Gyermekei hasonlókép politikai bábok. (L. a.)

A[2]) *I. Kálmán czár.*

1232-ben[1]) született; atyját 1241-ben követte a trónon. Gyámjai Vatatzessel békét kötöttek. Ezen czárnak különben rövid ideig tartó uralkodása alatt valami nevezetes esemény nincs feljegyezve. Még kevésbé tudjuk azt, vajjon eljegyezve volt-e. 1246. szeptemberben meghalt; némelyek azt hiszik, hogy mérgezés következtében.

A[3]) *Névtelen fiú.*

1237-ben II. Asên Jánosnak egyik fia Mária czárnéval és a tirnovai patriarchával egyidejüleg járvány áldozata lett.

E fiúnak neve s életkora ismeretlen.

A[4]) *Thamar.*

Akropolita e herczegnőt határozottan Kálmán nővérének és a magyar Mária leányának nevezi.

Engel (417) a következőket írja: Mindazonáltal (II. Asên János) özvegyének Irénének a fiatal Asên Mihálylyal (fiával) szemben az a hő óhaja volt, hogy érte és Dömötör bátyjáért a görög császárokon megbosszúlja magát. Ez a bosszúvágy ismeretes volt, s ezt azzal akarták megelőzni, hogy még Vatatzes életében Komnén Mihály, thessalonichi helytartó fiát, Andronicust, Kálmán nővérével, Thamarral, összeházasítják. Jireček (268) ennek ellenében az Asênidák leszármazási táblázatába Komnén Mihályt Thamar férjeül veszi fel s hivatkozik e tekintetben Akropolitára (738).

Az Engel által imént említett házasság — melyet Jireček feltétlenül megenged — felderítésére okvetlenül szükséges Komnén Mihály személyét közelebbről megvilágítani.

[1]) Némelyek szerint atyjának halálakor már 14 éves volt; a byzanczi adatok, melyek értelmében akkoron 9 éves volt, nagyobb hitelt érdemelnek. Kálmán nevét mindenesetre magyar születésű anyjának, akinek volt ily nevű bátyja (halicsi király † 1241), ajánlatára kapta. Előjön még Kalimán néven is.

Apja Palaiolog Komnén Andronikos, kit Vatatzes császár Thessalonichi helytartójául kinevezett; — egyesült haderő élén, hadihajón Rhodosba küldték, hogy Gabalás „Caesar“ lázadót meghódítsa.[1])

Anyja Palaiolog Elek és Komnén Angela Irén, III. Elek császár leányának leánya. (Akropolita 46—50.) Mihály (többnyire Komnén Mihálynak, ritkábban Palaiologgnak van nevezve) 1224-ben született. Mangalites Miklós, aki másoktól hallhatta, politikai fondorlatok miatt Vatatzes János császárnál bevádolta és azzal gyanúsította: hogy Tornikos Dömötör halála után Thessalonichiben független uralmat létesíteni akar; hogy pedig lehetővé tegye, II. Asên János leányával, Thamarral egybekelni szándékozott, ez úton akarván létesíteni szövetséget a bolgárok és saját uralma közt. A császár részéről indított nyomozás azt igazolta, hogy az az illető, kitől Mangalites a dolgot állítólag hallotta, Mihályt ártatlannak nyilvánította s hogy az egész panasz a vádlónak találmánya csupán. Miután még a frankok is Mihály malmára hajtották a vizet, Vatatzes császár tanácsosnak tartotta Mihályt a próba alól (hogy izzó vasgolyót tartson kezében, anélkül, hogy megégesse magát) felmenteni és őt teljesen szabadnak nyilvánítani.

Vatatzes János császár útódja és fia: II. Tivadar Mihályt főconnetable-nak tette meg; II. Tivadar fiának és trónutódjának, ifjabb Laskaris János uralkodása alatt, akinek gyámja is lett, nagymesteri és despotai méltóságot nyert, végül 1260-ban nikaeai, 1261. július 25-én konstantinápolyi császár lett.

Tehát Komnén Mihály nem más, mint VIII. Mihály byzanczi császár, az első Palaiolog uralkodó; meghalt 1282-ben.

Vatatzes János uralkodása alatt történt szabadonbocsáttatása után, ezen császárnak unokáját, Tivadar trónörökösnek leányát, Irént, kellett volna nőül vennie; de, hogy e házasság nem létesült, annak oka alkalmasint a közeli rokonság volt. Ugyanis a következő rokonság állott fenn közöttük:

---

[1]) Akropolita 46. fej. (a párisi kiadásban 46. old.)

III. Elek császár (Komnén Angelos);
— Dukaena Euphrosyne (a Kamateros házból).

Komnén Irén;
— 1) Kontostephanos Endre.
2) Palaiologos Elek.

2) Leány;
— Palaiologos Andronikos
fődomestikus.

Palaiologos Komnén Mihály
(VIII. Mihály császár).

Komnén Anna;
— 1) Komnén Izsák, sebastokrátor
† 1196.
2) I. Laskaris Tivadar, nikaeai
császár.

2) Irén;
— 1) Palaiologos Andronikos
despota.
2) Vatatzes János császár.

2) II. Tivadar császár;
— Ilona, II. Asên János czár
leánya.

Irén.

Irén tehát Mihály unokahúga volt. Miután ebből a tervezett házasságból nem lett semmi, Mihály Vatatzes János császár testvérének egyik unokáját vette nőül és pedig Theodorát, akinek atyja Dukas Izsák sebastokrátor, anyja pedig Dukas János sebastokrátor leánya.

Láthatjuk az eddigiekből, hogy Thamar herczegnő és egy Komnén Mihály nem voltak sohase házasok; ez utóbbi még csak nem is gondolt annak előkészítésére. — Ezen Asênida leány sorsáról nincs is biztos adatunk.

Egyébiránt úgy ezen herczegnőnek egykori házasságára, mint az Asênidák genealogiájára vonatkozólag is sejthetünk egy — véleményem szerint — homályos pontot. Ennek útja pedig a következő:

1253. június 15-én a raguzaiak Asên Mihály bolgár czárral I. Uros István szerb király ellenében véd- és dacszövetségre léptek;[1]) ezen egyességnek megállapítása nem egyedül Mihályra bir érvénynyel, hanem kiterjed *Péter* sebastokrátor személyére és területére is.

Az okirat Pétert: „zemle zete svetoho ti caristvo Petra sebastokratora," „tvoho svetoho ti caristva . . . Petra visokoho sebastokratora" nevezi. Sajnos, hogy nem vagyok abban a helyzetben, hogy Péter sebastokrátornak Asên Mihály czárral fennvolt, ez okiratban hangsúlyozott rokoni viszonyára vonatkozólag személyesen tudomást szerezhettem volna; tehát másoknak adataira kell szorulnom. Wenzel az okiratnak ide vonatkozó részét így fordítja magyarra: „Szent Czárságodnak és Szent Czárságod vejének, Péter sebastokrá-

[1]) Miklosich 35., Wenzel II. 358. s köv. lap.

tornak (trónörökösnek) emberei és kereskedői . . . védve legyenek Raguzában". „Úgyszinte Raguza . . . emberei és kereskedői, kik kereskedés végett Szent Czárságodnak, vagy Szent Czárságod vejének, Péter sebastokrátor földére jönnének, szabadon kereskedhessenek és adhassanak el minden árúkat."

Jireček (268, stb.) Péter sebastokrátort hasonlókép a fenti okmányra való hivatkozással Mihály vejeként említi fel; egy más helyütt[1]) azonban azt az adatot visszavonja, amennyiben ezeket mondja: „Az Asênidák genealogiájáról írt bolgár történetemben (268. old.) a többek közt egy nagy hiba is előfordul: „*Peter Sebastokrator* war nicht *Schwiegersohn,* sondern *Schwager* des Caren Michael Asên."

Minthogy egyszersmindenkorra lehetetlen, hogy Pétert Mihály vejének tekintsük — mert Mihály czár akkor legfeljebb 15 éves ifjú volt — Jireček hitelességére támaszkodva, Pétert Mihály sógorának tekintem. II. Asên Jánosnak ifjabb fia, Mihály czár, a legjobb esetet véve, 1238-ban született s 1253-ben még nőtlen volt, eszerint tehát Péternek sógorságát csak úgy képzelhetjük, hogy Péter Mihály nővérének férje volt. Ha már most azt kérdjük, Mihálynak melyik nővére volt Péterrel tényleg házasságban, arra az a válasz, hogy egyik fiatalabb nővére sem, mert csak 1253-ban még nagyon is kora ifjúságban voltak és hogy Péter nejéül határozottan Thamar herczegnőt kell tekintenünk, mert 1253-ban legkifejlettebb nőkorában lehetett, és mert más hitvestársat ez utóbbi részéről nem ismerünk.[2])

Ezzel még korántsem akarom teljes bizonyossággal azt állítani, hogy Péter Thamar férje volt, hanem csak lehetőséget adni arranézve, hogy Asên Mihály czárnak az okiratban is biztosított sógora az Asênidák leszármazási táblázatába felvehető; ezt pedig azáltal, hogy Thamar kérdéses férjének felvettem, hihetőleg a legczélszerűbben eszközöltem.

II. Asên Jánosnak Angela Irénnel kötött házasságából származnak:

---

[1]) Jireček Konstantin tanárnak hozzám intézett, Prága, 1887. deczember 27-én kelt levelében.

[2]) Egybekelésének évére vonatkozó adatok nem állanak rendelkezésemre. Engel (411) Nikephór jegyzetére azt jegyzi meg, hogy Thamar még 1245. után is hajadon volt.

A[5]) *I. (Asên) Mihály czár.*

Mert II. Asên János Irénnel, ha legkorábban, úgy 1237-ben kelhetett egybe: kell, hogy Mihály, ha ezen házasságból származó első gyermek volt, legkorábban 1238-ban született legyen. Midőn 1246-ban bátyját Kálmánt a trónon követte, mindenesetre kiskorú volt s helyette anyja vezette az uralmat.[1])

Mihálynak uralkodása meddő kísérletek szakadatlan láncolata, melyek Bulgária nagyságát oly mérvben akarták fenntartani, mint a melyben atyja halálának idejekor volt. Eredménytelen hadjáratai következtében, melyekbe országát döntötte volt, trónvágyó rokonának, Kálmán herczegnek szövetségében egy nagyobb párt az elégületlenség kitörését eredményezte melynek Mihály 1257-ben áldozatul esett. Lakán kívűl volt, midőn Kálmán tirnovai csapata kíséretében agyonverte.

Mihály névleg ismeretlen neje „Rossos Uros“ leánya; — Rossos Uros pedig nem más, mint az orosz Rúrik-házból származó *Rosztiszló*, IV. Béla magyar király veje, halicsi fejedelem és macsói bán.

Akropolita,[2]) byzantinus író, mondja, hogy I. Mihály, bolgár czár, „Rossos Uros,“ *a magyar király vejének*, leányával kelt egybe. E Rossos Uros e házasság által azon helyzetbe jutott vala, hogy Bulgária belügyeibe beleavatkozhatott. 1257 tavaszán pl. veje és II. Tódor nikaeai császár közt békeszerződést hozott létre.

Midőn Mihály meggyilkoltatása után a trónbitorló II. Kálmán, Rossos Uros leányát, a fiatal özvegy czárnét, hatalmába ejtette, s Rossos Uros, ki ez összeköttetést nem pártolta, 1258-ban Bulgáriába vonulván, hadserege élén Tirnova felé nyomult, jónak találta a trónbitorló menekülni; útközben megölték.

Habár a görög kútfők Rossos Urosnak bolgár hadjáratának csak ez az egy eredményét ismerik, hogy t. i. leányát a bitorló kezéből megmentette s hazájába visszahozta, nyugati forrásokból mégis tudjuk, hogy Rossos Uros e győzelme által a bolgár helyzet urává emelkedett, hogy a kormány gyeplőit rövid időre kezében összpontosította s

---

[1]) Ljubič: Opis jugoslavenkih novara, Zágráb 1875. II. tábl 17. sz. régi pénzen a következő felírás olvasható: c(ar) Michail c(arica) Erina.

[2]) Bonni kiadás 1836, 134. lap.

hogy Mytzest, saját fennhatalmának elismerése mellett, bolgár czári méltóságába visszahelyezte.[1])

Tekintélyes számú írók azt állítják, hogy e Rossos Uros alatt nem Rosztiszló, hanem más valaki értendő. Nevezetesen tette ezt Palacky, ki azt akarta bebizonyítani,[2]) hogy Akropolita tudósítása nem Rosztiszlóra, hanem I. Uros István szerb királyra vonatkozik.

A Palacky-féle feltételezésnek legirányadóbb képviselői az orosz Golubinski és a bolgárok legújabb történetírója: Jireček.[3]) Ez utóbbi állítja, hogy az Akropolita-féle „Οὔρος" a szerb „Uros"-sal azonos, daczára annak, hogy más byzantinusok Uros helyett Οὔρεσις-t használtak.

Azon nézetnek pedig, hogy Rossos Uros alatt csakis Rosztiszló értendő, már régóta adtak Gebhardi, Engel, Fessler, Palanzow[4]) s mások kifejezést. Hozzájuk csatlakozik még Wenzel is.[5])

Az általa felhozott érvek szófejtési, politikai s genealogiai természetűek.

1. Wenzel azon nézetből indul ki, hogy a „dominus de Machou" megjelölés a magyar „úr"-ral azonos, s hogy az „úr" megjelölés keleti s nyugati íróknál „vezér"-nek felelne meg.[6]) Ezzel összefüggőleg azt kell hinnünk, hogy Akropolita Rossos Uros alatt orosz származású „ur"-at ért, ami az 1254-ben okiratilag előforduló „Dominus de Machou"-nak a „vezér" vagy „herczeg" értelmében teljesen megfelel.

2. Arra, hogy oly fontos történeti ténykedést, mint Rosztiszlav bolgár interventióját, tagadjunk, nem tartja Wenzel valamely személynév határozatlan írásmódját elegendőnek; ahhoz mindenesetre kútfők által hitelesített

---

[1]) Annak bebizonyítására, hogy Rossos Uros, ki alatt Rosztiszló, haliczi herczeg értendő, a nevezett idő körül bolgár czári czímmel élt, szolgáljon a Zichy-okmánytár I. kötetének (5. lap) egyik okirata, mely következőleg kezdődik: „Nos Razlaus Dux Galaciae ac Imperator Bulgarorum."

[2]) „Rostislav orosz herczegről" cz. értekezésében, Radhost II. 72.

[3]) Már idézett műve 266. 270. lap.

[4]) „Rosztizlav Macsevski" czímű értekezésében (az orosz közoktatásügyi miniszterium journálja 71. kötetében).

[5]) Rosztizlaw, galicziai herczeg, Budapest 1887.

[6]) Kinnamos és Choniata Niketas például állítják, hogy Mánuel császár II. Lászlót a magyar trónra emelvén, mellette István nevű öcsesét azon méltósággal felruházta volna, melyet a magyarok „úr"-nak neveztek. (τὴν Οὐρούμ ἀπεκλήρωσαν) Kinnamos, bonni kiadás 1836, 203. lap, Niketas do. 1835, 165. lap.

A nyugatiak (t. i. a német krónikások) pedig a 10. századbeli magyar történet megbeszélése alkalmával „Assur," „Sur" és „Sura" nevű magyar vezérekről szólnak; ezek pedig nem tulajdonnevek, hanem az „úr" szónak elferdítései.

adatok szükségesek, mert Rosztiszlav bolgár interventiója már magukban véve bebizonyított más történeti tényekkel egyetért; a személynevek határozatlansága nincs is különben teljesen kifejtve. Uros Istvánt nem lehet orosz-magyar úrnak nevezni; a byzanczi írók nem is ilyennek, hanem mindíg „Uresis"-nek említik.

3. Akropolita azon határozott adata, hogy Rossos Uros a magyar király veje, Uros István szerb királyra sehogy sem alkalmazható; — ennek neje Ilona, nyugati származású ugyan, de magyar királynak leánya sohasem volt.

4. Rosztiszlav-ot nemcsak Cornides, hanem még számos más régibb író is, pl. Neplach, Pulkava s mások[1]) bolgár eredetűnek tartják; mert ahányszor Rosztiszlav leányáról, Kunigundról szólnak, ezt mindíg Rostyslaus vagy Hostislaus bolgár fejedelem leányának nevezik. Griffinát, fekete Lesczek, krakói fejedelem nejét, még Dlugoss is bolgár eredetűnek mondja.[2])

5. Rosztiszlav maga magát „Imperator Bulgarorum"-nak nevezi.[3])

Wenzel e magyarázatához, melyet különben elég magvasnak találunk, következő megjegyezni valóm van:

a) A dolog etymologiai oldalát illetőleg megengedem, hogy „Uros" a magyar „úr" graecizált alakja lehet; ellenben a „Rossos"-nak „orosz"-szal való nyelvtani magyarázata nem látszik előttem sikerültnek. Előttem úgy látszik, *hogy „Rossos" a „Ros," t. i. a Rosztiszlav név kezdőszótagjának graecizált alakja.*

b) Politikai oldalról tekintve, szemügyre kell vennünk, hogy I. Mihály, bolgár czár, Rossos Uros leányát azért vette nőűl, mert a görög udvar aspirátiói ellen éppen e házasság útján alkalmas ellensúlyt megszerezni iparkodott; már pedig kézzel fogható, hogy ez ellensúlyt a magyar király vejével kötendő házassági összeköttetés által sokkal biztosabban érhette el, mintsem az akkori időben még jelentéktelen s politikailag még nem igen szerepelt szerb Uros Istvánnal kötött házassági kapocs útján; s hozzá még

---

[1]) „Filiam Rostyslai Ducis Bulgarorum" ap. Petz II. 1033; Dobner, Monument. VII. 113. „Cunegundem filiam Hostislai Ducis Bulgarorum, neptem Belae Regis Ungarorum" ap. Dobner III. 231.

[2]) „Matrona Bulgariae orta" ed. Lips. 1711. VII. 858.

[3]) Zichy-okmánytár I. 5.

az is járul, hogy I. Uros Istvánnak ily módon férjhezment leányáról mitsem tudunk.

c) Egészen eltekintve attól, hogy Akropolita Rossos Uros-t határozottan a magyar király vejének nevezi, nem szabad elfelednünk, hogy Mihálynak az Árpádokkal rokon herczegnőveli egybekelése *már atyjának házasságában hatalmas praecedensre akadt* s hogy e házassági összeköttetése magyar és bolgár részről úgy politikailag mint genealogiailag teljesen indokolva volt:

II. András, magyar király † 1235.

IV. Béla † 1270.	Mária † 1237.	— 1220/1.	II. Asên János, † 1241. 3-ik neje: Laskara Irén.
Anna — Haliesi Rosztiszló.			
Leány.			3) (Asên) I. Mihály.

1255 körül.

Én tehát teljesen osztozom azon véleményben, **hogy Rossos Uros alatt kizárólag csak halicsi és macsói Rosztiszlav értendő.**

Rosztiszló és neje, Anna, IV. Béla leányának e névleg ismeretlen leánya, 1255 körül mehetett férjhez. Miután nővérei sorában legelőször férjes nőnek ismerjük, jogosan szülei legöregebb gyermekének tarthatjuk. Születési éve 1244-re eshetne. Vajjon Mihály halála után, ennek utódja. II. Kálmánnak, törvényes neje lett-e, vagy vajjon csak a meggyilkolt Mihály hagyatékához tartozó örökség gyanánt átment-e Kálmán birtokába, nem tudjuk. Életének további sorsa ismeretlen.

A[6]) *Mária.*

E herczagnőt illetőleg l. 8) alatt.

A[7]) *Theodora.*

Akropolita ezt is Irén leányának tekinti, s mégis azt a következetlenséget követi el, hogy Annának is nevezi. Élettörténete teljesen ismeretlen.

II. Asên Jánosnak még a következő leányait ismerjük:

A[8]) *Beloslava (Vladislava).*

Viszonyai Ulászló István szerb fejedelem életirásában vannak tárgyalva. (V. ö. 49. lap.)

A[9]) *Mária.*

II. Asên Jánosnak (anyja ismeretlen) természetes leánya.

Midőn Angelos Tivadar, epiroszi despota, birodalma határait mindinkább kiterjesztette, közte és II. Asên János közt egyezségnek kellett létrejönnie. Kezdetben a bolgár czár tanácsosnak tartotta, hogy Tivadarral barátságos lábon álljon s e szövetség kifolyásának tekintendő Máriának, a czár természetes leányának, Tivadar bátyjával, Angelos Mánuel herczeggel kötött házassága.

A házasság évét kétségbevonhatlanul nem lehet meghatározni, de mégsem tévedünk, ha azt kb. 1225-re teszszük. Miután II. Asên Jánosnak ez a leánya Mária, nővérei közűl legelsőbben ment férjhez, valószinűleg atyjának első gyermeke is volt; kell tehát, hogy ő nyissa meg II. Asên János gyermekeinek sorát.

Midőn Tivadar — azután, hogy baráti esküjét megszegte — a Klokotnica mellett 1230. ápril havában vívott csatában vereséget szenvedett, Asên János vejét meghagyta Thessalonichi és Epiros némely részeinek birtokában, mire Mánuel császári czímet vett fel.

Midőn pedig Asên János 1237/8-ban Mánuel unokahúgával, Angela Irénnel kelt egybe, vallásos érzülete nem igen engedte, hogy vejével sógorságba lépjen. Azért ipját, a Klokotnica mellett legyőzött, foglyul ejtett és megvakított Tivadart szabadon bocsátá és elegendő segélyt adott neki arra, hogy Thessalonichit a maga számára visszahódítsa. Tivadar Mánuel császárt foglyul ejtette, a pamphilii Axaciába elkülönítette és Mária császárnét szüleihez visszaküldte Bulgáriába.[1])

7. II. Kálmán czár.

Mint tudjuk, I. Asên János czár két kiskorú gyermeket hagyott maga után; a fiatalabbikat *Sándor*-nak hívták. Ez Asên János bátyjának sorsában trónraléptéig osztozott. Ennek trónraléptekor mindjárt elnyerte a sebastokrátori méltóságot; biztosra vehetjük, hogy II. Asên Jánost nem élte túl, mert különben megfoghatatlan lenne, miként két kiskorú unokaöcscsének (Kálmán és Mihály) uralkodása alkalmából politikai igényeire ne támaszkodott volna.

---

[1]) Engel (414) abban a hiszemben van, hogy Asên János Mánuel bukását csak azért mozdította elő, hogy Mánuel házasságának elválasztása által a kölcsonös rokonság hatályát megszűntesse.

Életéből csak vajmi keveset tudunk.[1])

IV. Béla magyar király 1235-iki oklevelében, melyben lovászmesterének Dénesnek, a Nyitra vármegyei Tapolcsányt és más három falút adományozott, a következőt olvassuk:[2]) „Dum in obsidione Castri Budung (= a bolgár Widdin vára) essemus constituti, egredientibus e Castro militibus ex adverso, iam dictus Dionysius primus inter alios conflictum iniens cum eisdem, ipsos in Castrum redire compulit, absque vlla nostrorum lesione. Insuper dum adhuc in eadem expedicione persisteremus, eundem cum quibusdam Baronibus nostris *contra exercitum Alexandri, fratris ipsius Imperatoris Bulgarorum*, qui per multas acies et latentes insidias nostros homines ad depopulandam et spoliandam terram dispersos frequenter invadere consueverat, qui eciam Bogemerium, filium Zubuslaij Comitem et ductorem Siculorum captivarat, duximus transmittendum. . . ."

Mindazonáltal napjainkban Kálmán nevű fiút, aki I. Mihály czárt 1257-ben meggyilkolta, tulajdonítanak neki.

Niketas szerint Mihálynak rokona volt. Magyar neve eredetét, illetőleg fel kell vennünk, hogy valószinűleg egyidejüleg, avagy rövid időre rá II. Asên János Kálmán nevű fia után született, vagy hogy talán anyja magyar nő volt.

II. Kálmán gyilkosság által megszerzett trónját azáltal igyekezett megerősíteni, hogy a fiatal özvegy czárnét lehetőleg gyorsan nőűl vette.

Rosztiszlav a bolgár ügyek fordulatáról értesülvén, haddal Tirnova ellen indult; de mielőtt odaért volna, a bitorló már nem volt az élők sorában.

Kálmán (Rosztiszlav közledtének hírére, avagy hazai ellenséges pártnak kitéve) elmenekült, miközben erőszakos halállal kimúlt.

Vele együtt kihalt az Asênidák fi-ága is; a többi bolgár uralkodó — az ifjabb Sismanidák idejéig— vagy anyai részről származott le az Asênidáktól, avagy pedig csak az Asênidákkal sógorsági viszonyban állott.

---

[1]) A Pomenik róla mint Sándor sebastokrátor, a nagy Asên czár bátyjáról tesz említést.

[2]) Fejér, IV. I. 21—27. lap.

8. Mytzes „czár."

Egybefoglalva Pachymeres György és Gregoras Nikephór byzanczi íróknak tudósításait, a II. Kálmánnak halálára vonatkozó közvetlen események a következő eredményt nyujtják:

Miután Rosztiszlav, Mihály és II. Kálmán meggyilkoltatása után a rendet Bulgáriában helyreállította, II. Asên János és Angela Irén leányának, Máriának, férjét, Mytzest, tette uralkodóvá. Az erélytelen és tehetetlen Mytzes, nem mutatta ki magát arra termettnek, hogy a neki juttatott feladatot megoldja, s így sikerült a nemzeti párt által felléptetett Konstantinnak (l. Konstantin cz. a.) Mytzes ellenében a harczot győztesen befejezni. Először is Tirnovát bevette, Mytzes innen menekült s Konstantin czárrá koronáztatta magát. Igaz ugyan, hogy nemsokára Mytzessel szemben kudarczot vallott, minek következtében Stenimachos várába visszavonulnia kellett; mégis megmentette a Mytzes csapataival egyesült II. Tódor nikaeai császár által ostrommal megtámadottakat. II. Tódornak 1258. augusztus havában bekövetkezett halála Mytzesnek roppant hátrányára vált, és nem is tévedünk, ha azt állítjuk, hogy ezentúl már csak magyar segélylyel tarthatta fenn magát Tirnova hegyvidékei körül. Midőn Mytzes (1264-ben) magára volt utalva, Konstantin menekvésre kényszeríté. Mesembriába menekült és nemsokára (konstantinápolyi) Palaiolog Mihály karjaiba vetette magát, akinek Mesembriát és Anchialust, néhány Kolchisban (Skamander mellett) fekvő jövedelmező jószágért átadta. Hogy ezután mi történt Mytzessel, nem tudjuk; úgy látszik, hogy 1278-ban (midőn fia Bulgária czárja lett) már nem volt életben; Mária nevű feleségének története iránt sem vagyunk tisztában; valószinű, hogy — férjével együtt — Skamander melletti birtokain halt meg.

Jireček (270) tagadásba veszi, hogy Mytzes uralkodott volna; II. Kálmánnak meggyilkoltatása után nyomban Konstantint lépteti fel czárnak; továbbá abban a hiszemben van, hogy ez a Mytzes valószinűleg nem más, mint a monda által eltorzított Asên Mihály (Miča: diminutiv szerint Mihály) czár. S ő mindezt azzal igyekszik igazolni, hogy az egykorú Akropolita, aki 1260-ban Konstantinnal megismerkedett, Mytzes czárságáról említést nem tesz s hogy mi az utóbbira

vonatkozó tudósítást csak későbbi kortársainak (Pachymeres és a későbbi Nikephornak) köszönhetjük.

Ennek ellenében a következő mondani valónk van:

a) Rosztiszlav — úgy látszik — Mytzest nem az egész Bulgária urává tette.

b) Az ő személyével s a magyar főuraságggal elégedetlen nemzeti párt mindjárt uralkodása kezdetén választotta Konstantint czárrá.

c) Eszerint Mytzes csak egy felbújtatott és üldözött trónigénylő szerepét játszotta, míg ellenben Konstantint úgy alattvalói, mint a konstantinápolyi császári udvar is Bulgária törvényes uralkodójának tényleg elismerték.

Eszerint tehát mindenképen jogosan járunk el, midőn Mytzest, aki önálló és korlátlan uralkodó sohasem volt, nem vettük fel a bolgár czárok sorába (ahol II. Mihály nevén szerepelhetne); mindazonáltal abból, hogy a konstantinápolyi udvarnál 1260. év karácsonyán fényesen fogadott Akropolita csak Konstantint egyedül és kizárólagos tekinti Bulgária czárjának és trónraléptét a császári küldöttek szemében Mytzesnek törvénytelen trónigényére való tekintet nélkül biztos tényként említi meg, mely 1258-ban mindjárt II. Kálmánnak meggyilkoltatása után ment végbe: még sem szabad azt állítanunk, hogy Pachymeres, aki pl. 1265-ben, midőn Mytzes Görögországban magánemberként visszavonult, már 23 éves férfi volt, ezt a Mytzest a monda által elferdített Asên Mihály czárral összetévesztette.

Mytzes gyermekei közül az alábbiakat egész bizonyossággal tudjuk:

1. Egy, névleg ismeretlen leányát I. Terterij György (l. a.) 1279-ben nőül vette.

2. *III. Asên János czár.* Midőn Ivajlo bitorló sikereinek magaslatán állott, a görög udvar tanácsosnak tartotta, hogy vele szemben egy Asênida személyében ellenest állítson fel. Mytzes akkoron vagy nem volt már életben, avagy pedig rövid ideig tartó bolgár uralkodása nagyon is erre alkalmatlannak bizonyította őt, szóval, az államtanács János nevű fiát szemelte ki, hogy a hatalmas kalandorral szembeszálljon. Hogy pedig az új trónkereső Asênida származását, actualiter jeles személyes tulajdonaival is nagyobb nimbussal vegyék körül, a designált bolgár czárt Irén herczegnővel, VIII. Mihály császár leányával jegyezték el. Azután Asên nevet adtak

neki, mely kellemesebben hangzott a bolgár fülekre: az esetre pedig, hogy a bolgár trónra törekvése rossz kimenetelű lenne, egy byzanczi despota czímét biztosították számára. Egybekelését 1278 elején nagy pompával ünnepelték meg.

Amint 1279 elején Ivajlo halálhíree lterjedt, az ostromolt Tirnova feltárta kapúit és III. Asên János czárként vonult be a nép örömújjongásai közepette; nemsokára követte őt ezenközben Görögországban időző felesége is.

III. Asên Jánosnak uralkodása nem tartott sokáig. Hadászati teendőkben nem birt jártassággal s egyáltalában tétlenségét atyjától örökölte. Midőn a visszatért Ivajlo az Asên Jánosnak segélyére jött görög hadat 1280. augusztus 15-én legyőzte és Terterij György, Asên János sógora, a köznép s a nemességben nagy pártra szert tett, a czár palotájának összes kincseit összegyüjtötte és egészségügyi szempont ürügye alatt egy kis utazásra készült, voltakép azonban Mesembrián át Konstantinápolyba menekült. Mihály császár megfeddte a gyávát, azt azonban mégsem akadályozhatta meg, hogy a bolgárok maguk közűl czárt választszanak.

III. Asên Jánosnak, úgy nejének sorsa is 1280 után ismeretlen; utódjairól azonban többet tudunk.

Négy fia s három leánya volt. Egyik leánya (Mária) 1305/6-ban de Flor Rogerrel, a kataloniai zsoldosok vezérével egybekelt.

III. Asên Jánosnak fiai közűl Asên Andronikos, görög főúr, nagy szerepet játszott; Asanina Irén nevű leánya a későbbi Kantakuzenos János császárnak neje volt.

Egyik unokája, János (1344), Kantakuzén Jánosnak parancsnoka Morrhában.

III. Asên János kisunokájával, Andronikossal (Ducangenál 114) be van fejezve az „Asanina familia“ sorrendje; III. Asên Jánosnak görögösített utódjait, mint ilyeneket, azzal lehet felismernünk, hogy keresztneveikhez fűzik az „Asan“ nevet.

Említésreméltók közűlök:

1. Asên *Elek* s testvére *János* 1356. márczius 9-én megkapják V. János császár által a Chrysopolis, Anaktoropolis és Thasos nevű hűbéreket. 1373-ban csak Elekre akadunk; testvérei már nem élnek. Elek egyuttal főprimicerius. Leánya 1383 előtt a Raoul-család egyik tagjához

ment férjhez. Chrysopolist és Thasos-t öröklik a Raoul-ok és Branas-ok.

2. Asên *Izsákról* (1420 körül) Phranzes byzanczi író tesz említést.

Leányával együtt 1467-ben meghalt.

3. Asên Pál, 1437. görög követ II. Murad szultánnál, konstantinápolyi praefectus, † 1442.

Máté † 1467. márcz. 29. — Eudaemonogiannis János leánya (Monembáziából).	Demeter Mouchlion ura 1457 kör. — Jagros leánya.	Zoë † 1470 után: — 1441 Palaiologos Demeter, Misithra ura, † 1470.

Leány
— 1) Acciajuoli II. Ferencz, Athén fejedelme † 1460.
2) Jagros György, trapezunti protovestiárius.

4. Asan *Theodora*, † 1398, férje III. Bertalan, a Ghisi családból, Negroponte és Tinos ura, † 1385 körül.

5. Asan Zaccaria Centuriót, Achaja herczegét, Phranzes azért, mert egy Asaninát nőül vett, ehhez a családhoz tartozónak veszi.

6. Asan *Sándor*, a konstantinápolyi császár rokona, 1470-ben († 1500. október 27-én).

7. Asan *Dömötör* és *Mihály*; Konstantinápolynak a törökök által történt elfoglalása után Itáliába vonultak, ahol még éltek 1455-ben. Philelphus († 1481) XII. könyv. 263 old. tesz róluk említést.

8. Asan *Endre*, Euthymius patriarcha alatt élt.[1])

9. Asanina N. férje: Eudaemonogiannis Leon, 1459.

9. Konstantin czár.

A mint már tudjuk (l. Mytzes „czár“ a.), a nemzeti párt a II. Kálmánnak halála által megürült trónra egy bizonyos Konstantint választott meg czárnak (1258). Ducange (109) őt csak Techus Constantinnak, illetve „Techi filius“-nak nevezi, családjáról azonban egy szóval sem tesz említést.

Engel (421) Tochus Konstantinnak nevezi és „részleg (mert nincs tudva, vajjon atyjai avagy anyai ágról) — úgymond — Serviából származtatja le nemzetségét; alkalmasint földiéi támogatták őt.

Jireček szerint szerb volt; Hertzberg azt állítja, hogy fél-szerb.

---

[1]) V. ö. Labbé, Nova Biblioth. 100. lap.

Ezen, nem egybehangzó adatok ellenében a következő támpontok állnak rendelkezésünkre:

1. Konstantin családjának birtoka a Vitoš hegy tövén, Sophia mellett volt.[1])

2. Egyik okiratában Nemanja István szerb fejedelem unokájának nevezi magát; megerősíti ezt egy másik emlékjel is, melyben Kalojan Sebastocrator, Konstantin unokatestvére is Nemanja szerb fejedelem unokájaként szerepel.[2])

Abbeli nézetemnek adok kifejezést, hogy Konstantinnak atyja, *Nemanja István szerb nagyherczegnek fia, Tich* (l. 36-ik lap).

Mindjárt trónralépte után hozzávette Konstantin az „Asên" nevet.[3])

Uralkodása jobban Mytzes kül- és belföldi párthíveinek, nevezetesen a magyarok harczoskodásaival, később pedig a görög udvar ellenségeskedésével van tele, melyeket — mint látni fogjuk — jobbára neje fondorlatának köszönhetett.

Uralkodása végén csonttörést szenvedett, melynek rossz kezelése következtében kezdetben nem mozoghatott szabadon, később pedig egy gyógyíthatlan sínlés áldozata lett.

Midőn a kalandor Ivajlo ellen egy kis csapatot küldött, nemsokára követte ezt. — Betegsége miatt kocsin vitette magát; Ivajlo rátámadt a király csapatára, egész Konstantin kocsijáig előre nyomult s a czárt sajátkezűleg megölte (1277).

Konstantin utódjai közűl egyedül csak Máriától származott fiát, *Mihályt,* ismerjük.

Mária már Konstantin betegsége alatt Mihály nevében magához ragadta a kormány gyeplőit; miután Ivajlo Bulgáriát meghódította, a fiatal herczeggel Görögországba ment, ahol is — bármilyen legyen is a jövő — tartalékba tartották. — Svetslav trónralépte után, a vele elégületlen párt felkérte II. Andronikos császárt, hogy a Görögországban

---

[1]) Jireček 269.

[2]) Safarik P. J., Památky drevnino piscemnictoi jehoslavanuv, Prága, 1851, 23: „A boldogult Nemanja Symon, nagyatyám (ded)."

A Vitoš alatt fekvő Bojanában a következő felirat van (l. Jireček i. h.): „Kalojan Sebastocrator, a czár unokatestvére (bratučed), a bold. István szerb király unokája."

[3]) Mert így van a két előbb idézett emlékjelen nevezve.

időző Mihály herczeget Svetslav ellenseként haladéktalanul Bulgáriába küldje.

Mihály megjelent ugyan, de semmire sem mehetett (1298). Radoslav sebastokrátor, akit a császár segítségül küldött, sem segíthetett a dolgon.

Mihálynak további sorsáról mitsem tudunk.

Konstantin háromszor kelt egybe. Nejei a következők:

a) Anonyma.

Konstantin már nős volt, midőn a bolgárok czárjává választatott; mégsem ismerjük nejének genealogiáját. Valószinű, hogy királyi állásával nem volt egyenrangú: és hogy az Asênidákkal rokonságban lévő vetélytársának, Mytzesnek, Mária nevű nejének sakkot adjon, elhatározta tehát az új czár, hogy feleségét eltaszítja magától, és egy uralkodóháznak leányával kötendő házasságával fogja új dicsőségét felavatni. Miután szándékának megvalósítása végett II. Tódor császárral alkudozásokba bocsátkozott, elvált feleségét annak udvarába küldte, hogy komoly szándékáért kezeskedjék. További sorsáról mitsem tudunk.

b) „Laskara“ Irén.

II. Dukas Vatatzes Tivadarnak, kit anyai ágbeli nagyatya I. Tivadar után Laskarisnak neveztek, Ilonával (a bolgár czár leányával) kötött házasságából származott Irén (a fiatalabb leány[1]). Az időtájt a herczegnők közt nem volt második, aki Konstantinnak dynastiai előnyeinek jobban megfelelt volna, mint Irén, a nikaeai herczegnő. Anyja révén a nagy és a legjobb emlékben álló II. Asên János bolgár czárnak unokája volt; továbbá II. Endre magyar királynak kisunokája és az 1256. évi szeptember havában férjhez ment idősebb nővére, Mária által (I.) Nikephór epiroszi koronaörökös sógornője!

De Konstantinnak 1258-ban Irénnel kötött házassága korántsem hozta meg a várt előnyt! Mytzes ellenében egy kis segédcsapat, ennyi volt az egész! — Ipjának, nikaeai Tivadarnak 1258. augusztus havában bekövetkezett halála szüntelen kellemetlenségek forrása lett. Irén nejének szakadatlan fáradozása — miután Palaiolog Mihály konstantinápolyi

[1]) Nikephór Theodorának nevezi.

császárban családjának halálos ellenségét látta — azt eredményezte, hogy Konstantin 1265-ben szerencsétlenül vívott csatái után egynehány jelentékeny várost ellenfelének átengedni volt kénytelen.

Irén 1270-ben meghalt.

c) Kantakuzena Mária.

Irén halála után mi sem volt természetesebb, mint hogy Konstantin, úgy Mihály császár is oda törekedtek, hogy házasság útján bensőbb viszonyba lépjenek; nevezetesen a görög udvar szükségesnek tartotta, amennyiben a Bulgária ellen vezetett eredménytelen hadjáratok sok pénzt és vért felemésztettek.

Mihály császárnak volt egy Eulogia nevű nővére, aki egy Kantakuzenossal egybekelt; ebből a házasságból származott — többek közt — Mária. Ez utóbbi Philas Elek nagydomestikus neje, özvegygyé lett. Mihály császár azért siettette, hogy a szintén megözvegyült Konstantinnak ajánlja, aki ezt az ajánlatot el is fogadta.

De a házasság egyik félnek sem hozta meg a várt előnyt. Konstantin jegyesének hozományképp az egykorú Bulgáriához tartozott Mesembria és Anchialus városokat kikötötte és ezek átadására írásbelileg is kötelezték magukat. A császár azonban, ki jegyesét személyesen egész Selymbriáig elkísérte, ahelyett, hogy nyomban átadta volna, oda törekedett, hogy a bolgár czárt keresett figyelemmel és valóban keleti pompa kifejtése által eláltassa. Mert azonban ez mit sem használt és Konstantin az ígéret beváltását sürgette, Mihály a nevezett városok lakósainak a bolgár uralom ellen táplált idegenkedésére hivatkozott és a czárt egy netalán születendő herczeggel kecsegtette, aki — mert görög nőtől született — az említett városoknak kívánatos ura lesz; valószinűleg nem számított e házasságból eredhető örökösökre. Irén Mihálynak ellenvetéseit támogatta, így tehát a két udvar — egyelőre — jó egyetértésben élt. Midőn azonban 1271-ben Mária Mihály herczeget szülte, jóllehet jobbára csak ígéretének beváltására kényszerítette és császári nagybátyját jogainak erőszakos igénybevételével fenyegette. Erre Mihály természetes leányát Euphrosynét gyorsan Nogaj khán, az arany sereg parancsnokának tábornokához adta nőűl, hogy benne támaszra tegyen szert

Bulgária ellen. — Konstantin és Mária már meg nem akadályozhatták.

1274-ben Mária újolag beavatkozott a politikába. — Mihály császár most a pápai curiára kacsintgatott, hogy a vele ellenséges lábon álló nápolyi Anjou-ház tervei ellen megótalmazva legyen. A görög papság a császárnak cselszövő nővére, Eulogia mögé bújt; ez pedig felbújtatta Mária leányát, hogy a császárnak kellemetlenségét előkészítse: — ekkor Konstantin hirtelen megbetegedett.

Ennek fokozódó betegsége alkalmat adott az uralkodni vágyó Máriának, hogy a kormány gyeplőit magához ragadja. Az ifjú Mihályt megkoronáztatta és nevében uralkodott. Ami útjában állott, az összes rendelkezésére álló eszközökkel, útjából eltávolította. — Mint látni fogjuk, a hatalmas Svetslav Jakab despotát is eltette láb alól.

10. Ivajlo czár.

Az uralkodni vágyó czárné alatt előfordult zavarok közepette egy Ivajlo nevű kalandor lépett fel.[1]) Oláh születésü volt s kezdetben disznópásztor; földijei Kordokubasnak hívták, a görögök e nevet „Lachanos"-ra fordították. (Különben Kordokubas — helyesebben Bordokubas — görögösítve Brdokva.) Kezdetben egész jelentéktelen módon ez az ember a könnyenhívő parasztság előtt oly nagy tekintélyre tett szert, mint a kinek magasabb missió betöltésére van hivatása és a mint később csakugyan sikerült is, a napról-napra mind nagyobb számban hozzácsatlakozó embertömeg segélyével néhány tatár guerilla csapatot szerencsésen legyőzni, az egyszerű disznopásztor rövid idő alatt emberré lett, akivel két udvar, a bolgár s a görög, kezdett leszámolni. Az ellene vonuló Konstantin czárt mint már tudjuk — 1277. végén — a kalandor keze küldte az árnyékvilágba. Ez a nem sejtett sikeres eredmény annyira elbizottá tette a szerencsefit, hogy a korona után sovárgott; csapatai pedig mindinkább közeledtek a fővároshoz. Mária czárné a görögök részéről is fenyegetve

---

[1]) Jireček (276) az első, aki úgy nevezi őt. E tekintetben ő egy (6787-ben) evangelium jegyzeteire támaszkodik: (1278. szept. 1.—1279. szept. 1.) „v dni care Ivajla i pri jepiskupe Niševčem v lèto 6787 indikta 7. jegi stojachu Grci pod gradom Trnovom" (Glasnik 20, 245.) Mert itt Tirnovának a görögök által III. Asen János javára történt ostromlásáról van szó, Ivajlo czár nem lehetett más, mint az említett kalandor.

lévén, mert itt — mint már tudjuk — Asên Jánost jelölték ki Bulgária czárjának és Bulgáriától Mária kiadását követelték, Ivajlonál keresett menedéket: kezét és trónját felajánlotta; megélte azt a szégyent, hogy az egykori disznópásztor csak kegyelemből nőűl vette őt (1278. őszén.)

Ivajlo megkoronáztatása után nemsokára elhagyta nejét, hogy trónját a fenyegető görögök és tatárok ellenében megmentse. Midőn 1279. elején az a hír terjedt el, hogy Ivajlo a tatárok ellen vívott csatában elesett Tirnova kinyitotta kapuit III. Asên János czár előtt. Az Ivajlo által teherbe esett Mária Drinápolyba ment, Bulgáriát többé nem látta már.

Ekkor az eltüntnek hitt Ivajlo 1280-ban ismét megjelent hadával Tirnova előtt és az a görög ellenséget két ízben legyőzte; midőn azonban Terterij György, III. Asên János sógora 1280. végén viadalt aratott felette, Nogaj khánhoz menekült, hogy uralmának támogatására birja. Itt az ittas khánnak parancsára a kalandornak nyakát szepték.

1294-ben egy Pseudo-Ivajlo lépett fel, ezt azonban Mária leálczázta.

Mária halála ismeretlen.

11. Svetslav Jakab despota.

Wenzel XII. 8. lap 3. sz. a következő, 1270. szeptember 10-ről kelt okiratra akadunk, melyben V. István magyar király Ponych bánt a hűtelen Miklós (Arnold főispán fia) javaival megajándékozza. Ponych érdemei közt az okiratban a következő van feljegyezve: „Porro *cum* **Zuetislaus Bulgarorum Imperator, carissimus gener noster,** *tum nostre Majestati oppositus,* terram nostram de Zeurina miserabiliter deuastasset, nos injuriam nostram hujus modi propulsantes, *cum ad Bulgariam congregato exercitu venissemus* dictus Ponych Banus, ibidem incepte fidelitatis ardore flagrans castrum **Pleun** Bulgarorum obtinuit expugnando.“

Hogy ezt a felette nevezetes passust megvilágítsuk és V. Istvánnak „gener“-jét (Zvetislaus, bolgár uralkodót) kritikailag s genealogiailag méltányoljuk, meszszebb a múltba kell visszanyúlnunk. A magyar udvarnak Bulgáriához való viszonya Mária magyar herczegnőnek 1237-ben bekövetkezett halála által korántsem szünt meg; az a

körülmény, hogy II. Asên János bolgár czár nejének, Mária fiai gyermektelenül haltak meg, sem változtatott a dolgon: sőt találjuk, hogy egyrészről ezen házasság, más részről pedig a pápai szék biztatása által, a magyar királyok némelykor erélyesebben, máskor még enyhén nyilvánuló módon avatkoznak Bulgária ügyeibe, hogy ott túlsúlyra tegyenek szert.

A magyar udvarnak az a beavatkozása, melyet néhány hatalmas boljár s az uralkodó körök nem jó szemmel néztek, mindenesetre oka volt a IV. Béla utolsó éveiben oly gyakori guerilla harczoknak a magyar s a bolgár nép között, melyeket különben úgy politikailag mint hadászatilag nem igen ismerünk, s melyekről csak az okiratok adnak némi hirt.

Az erre vonatkozólag már idézett okiratokon kívül még a következőkről van tudomásom:

1. IV. Béla Dénes (Tomaj nemzetségből) főlovászmesterének 1235-ben kiállított adományozási-oklevelében[1]) egy még 1235. előtti bolgár hadjáratáról tesz említést. Dénes a magyarok által ostrom alá vett Widdin (= Budung) nevű bolgár tábornak őrizete alkalmából, a kitörőkkel kéztusát fejtett ki s visszaszorította őket a táborba anélkül, hogy megsebesült volna. Ugyanezen hadjárat alatt küldték *Dénest Sándor herczeg, a bolgár czár öcscse,* csapatai ellen, aki guerilla csapataival a szétszórt magyar vidékeket gyakran pusztává alakítá és Zoboszló főispánt fogságába vetette.

2. V. István 1260-ban Cheusy zalamegyei jószágot, Györ fiának, Tordának adományozza:[2]) „quod idem Torda, de nostro mandato in acie domini sui in Bulgariam proficiscens, ibidem exhibuit laudis merita recolende obponens se pro alys exercitu Bulgarorum pro honore regis fortune casibus se committere non formidans.“

3. 1262-ben[3]) IV. Béla Mersét és bátyját Miklóst, Benedek fiait, megjutalmazza, mert Merse „fidelis juvenis noster“ úgy Bulgáriában mint más expeditiók alkalmából a királynak nagy szolgálatokat tett; különösen pedig Miklós, *aki a bolgár hadjárat ideje alatt* „circa coronam nostrae regiae majestatis fideliter dimicando“ elesett és Merse életveszélyes sebeinek daczára is bátran tovább harczolt.

---

[1]) Fejér, IV. I. 21—27.
[2]) Hazai okmánytár, VI. 105/68.
[3]) Fejér, IV. 3, 60.

4. V. István 1263-ban[1]) Panki Jakab grófnak néhány Ung várához tartozó birtokot adományozott érdemei elismeréseül „*specialiter quando habuimus pugnam in regno Bulgariae subtus civitatem Budum nuncupatam.*“

5. IV. Béla 1264. április 13-án[2]) Lőrincz mesternek, udvarbiró és Mosonymegye főispánjának néhány Baranyamegyei birtokot adott; adományozását többek közt azzal indokolja: „midőn a bolgároknak dölyfe a köztünk és a cseh király között kitört, továbbá az osztrák és stiriai herczegek ellen vezetett hadjáratok ideje alatt a szörényi bánságot ellenségesen elpusztította és legtöbb báró nem akarta ennek a bánságnak védelmezését magára vállalni, daczára annak, hogy erre őket gyakrabban felhívtuk: a már többször említett Lőrincz, akinek a bánságot átadtuk, a bolgár hadat legyőzte, prédájától és zsákmányától megfosztotta és néhány bolgárt a Duna partja mentén felakasztatott és gonosz tervüket ily módon megakadályozván, az említett bánságot az előbbi jó állapotába visszahelyezte s koronának számára újból megszerezte.“

6. 1269-ben[3]) a Gosztony-testvérek lettek megjutalmazva. Az okirat tartalma ez: „Tekintettel Gosztun Miklós fiainak, Miklósnak és Mihálynak sokérdemü szolgálataira, akik felségünk szemei előtt zászlóink alatt a Bulgáriában vívott szerencsés kimenetelü ütközetben dicséretesen küzdöttek, amennyiben Egyed, tárnokmester zászlója alatt számtalanszor életveszély közt a szakadár bolgár ellenséget parancsunkra egészen Turnov (= Trnova) váráig üldözni, kizsákmányolni és elfogni nem késedelmeztek, hanem az ordító oroszlánok módjára az ellenséges nyomon követve, birodalmunk és koronánk szerencséjére az ellenséges területet feldúlták s a bilincsbe vert foglyokat elénk vezették.“

7. V. István 1270-ben[4]) Rajnald főispánt adományozta meg, (a Rozgonyiak ősét.) „Midőn — így szól az okirat — még édes atyánk (IV. Béla) életében Stiria herczegség birtokunkban volt, Raynald mester az ő derék felfegyverzett családjával hadseregünkben, mely Görögország ellen más bárók vezetése alatt is küldve lett, a görög birodalom

---

[1]) Hazai okmánytár, VI. 116/78.
[2]) Fejér, IV. 3. 196.
[3]) Fejér, IV. 3. 525.
[4]) Wenzel, XII. 12.

megtámadása és elpusztítása alkalmából mindnyájunk szeme láttára bátor katonának tüntette ki magát. Miután ebből a hadjáratból szerencsésen visszaértünk az imént nevezett Rajnald mester utólag öt izben, *kétszer saját személyes vezetésünk, három izben pedig más zászlós urak vezénylete alatt* a Bulgária ellen vezetett hadjáratokban részt vett és amennyiben a kétes hadisorssal szembeszállani nem átalott, dícséretreméltó eredményre tett szert.“. . . . .

8. IV. László 1273-ban[1]) Buda fiát Miklóst a Zalamegyei Magyar-Rokolan birtokával megajándékozza és a megjutalmazottnak édemeibe az alábbi is felvéve van: „Ez a Miklós a magyar korona védelmezésére, mikor atyánk Bulgáriának hadat üzent, Caslou bátyjával, a halálveszélylyel daczolva, Budun (= Viddin) vára előtt az ellenséges bolgárokra tört; — némelyeket kardjával megölt, másokat győzedelmesen megfutamított avagy fogságba ejtett. . . . . .“

9. IV. László 1274-ben[2]) Csák Pétert, mert „cum idem carissimus Pater noster in Bulgariam propulsandis injuriis confinii regni sui insultum faceret, idem Magister Petrus ut leo fortissimus, cuius et indicia gessit in vexillo, postposito timore mortis imminentis in adversa Bulgarorum acie militans, victoriam magnificam reportavit . . . .“ megajándékozza.

10. IV. László 1278. szeptember 1-jén[3]) Péter grófot, Dorog fiát (a Gutkeled nemzetségből) Székelyhíd birtokáva megajándékozza és a megjutalmazottnak szolgálatai közt felhozza: „Qui (= Péter) in quadam expeditione praedicti gloriosi Regis Stephani patris nostri sub Budum, relationibus veridicis, fertur letale vulnus dimicando cum hostibus excepisse. . . .“

11. IV. László 1279. június 21-én[4]) Ságh Kilián fiairól, Amanus és Uzról ezeket mondja: „Quia tempore Domini Stephani Illustris Regis gloriosae recordationis, parentis nostri clarissimi, tunc cum suam ad jurisdictionem, potestatem seu regimen Regnum Bulgariae subjugavit. . .“

II. Asên János fiának, I. Asên Mihály bolgár czárnak, IV. Béla vejének, Rosztiszláv macsói bán leányával (1255 kör.)

---

[1]) Hazai oklevéltár 67/59.
[2]) Fejér, V. 2. 174/5.
[3]) Wenzel, IX. 196.
[4]) Fejér VII. 2. 73.

történt házassága által a magyar udvarnak viszonya Bulgáriához erősebb formát vett. Rosztiszlav 1257 őszén kieszközölte a békét, veje és II. Tivadar nikaeai császár között; midőn pedig Rosztiszlav Mihálynak meggyilkoltatása után leányának egybekelésében II. Kálmánnal beleegyezni vonakodott, haddal vonult Tirnova ellen, Kálmánnak menekülnie kellett, miközben megöletett.

Mint már láttuk is, semmi kétség azon, hogy Rosztiszláv ezen diadala által Bulgáriában a helyzet ura lett; okiratilag igazolva van, hogy Bulgária imperatorának nevezte magát és hogy még a bolgár hadak is — a magyarok részén — harczoltak a cseh Ottokár ellen. Főuralmának hatalmas kifejezését adta az által, hogy Mytzest, a meggyilkolt Mihály czár sógorát Bulgária királyává tette és pedig, mert ő maga is magyar hűbéres volt, a magyar fennhatóság alatt. Természetes, hogy Rosztiszlav a magyar csapatok közreműködésének köszönhette a Bulgáriában elért eredményt.

Miután Konstantin Mytzest 1258/9-ben kiszorította, az utóbbinak a magyarok hathatós támogatása lett szükséges; — eltávozásuk után pedig a magyaroknak, — beavatkozású miatt a magyar határt pusztító bolgárokkal kellett küzdeniök; ezek alatt nem kizárólag Konstantin czár csapatait kell értenünk, hanem néhány bolgár dynasta alattvalóit és zsoldosait is, akik a zavarosban halásztak.

Ez azon időpont, melyben az ifjabb magyar király, István, a bolgár hadjáratokban több ízben (a 7. sz. okirat szerint két ízben személyes, háromszor pedig tábornokainak vezetése alatt) kitüntette magát. Első ízben (a 4. sz. okirat szerint) Widdin előtt a tábort ostrommal körűlkerítette. Másodszor pedig abban a hadjáratlan vett részt, melyben (a 6. sz. okirat tanúsága szerint) a Gosztony-testvérek kitüntették magukat és egész Tirnováig nyomult előre.

Hogy Mytzesnek Bulgária hegyes vidékein hosszabb ideig tartó maradása volt, azt nyilván István támogatásának köszönhette és mert ez utóbbi maga vette be Viddint, amint okmányilag is igazolva van[1]), könnyen érthető, hogy tekintélye Bulgariában semmiben sem állhatott egy főúré

[1]) Viddin bevételéről a krónikások a következőket jegyezték fel:
Kézai IV. 13: „Ez (V. István) Budun városát is uralma alá hajtotta és a meddig csak élt, a bolgár urakat engedékenységre késztette.“ Turóczi II. 77.: „qui praeterea Budam civitatem Bulgarorum expugnavit et Bulgaros superavit, Regem sorum sibi compulit deservire. . . . .“

mögött, amit különben IV. László is 11. sz. a. okiratában eléggé megerősít.

Az István és atyja közt legutóbb kitört ellenségeskedés azt eredményezte, hogy Konstantin Mytzest — mert István már nem támogatta többé — 1265-ben elkergette és menekvésre kényszerítette; mint már tudjuk is, Mytzes legutóbb a görög udvarnál volt.

Az 1270. évi deczember 10-ről kelt okirat igazolja, hogy a magyar-bolgár ellenségeskedés Mytzes szökése után sem szűnt meg; szól pedig ez Istvánnak, illetve Ponych bánnak egyik hadjáratáról, a bolgárok által pusztított szörényi bánság védelmezéséről; ez a hadjárat különben az 1267—1269. évekre esik. Azt is kimutatja az okmány, hogy nem Konstantin czár, hanem „Zuetislaus, Imperator Bulgarorum" volt a magyarok ellensége, aki 1270. évi deczember 10-ike előtt, igaz ugyan, hogy István királylyal szembe szállt, de 1270. deczember 10-én már mint Magyarország leghűbb védencze Istvánnak „gener"-eként szerepel.

Ugyan ki volt ez a „Zuetislaus, Imperator Bulgarorum," micsoda összeköttetésben állott V. István családjával?

Neve — Svetslav Jakab — először az 1262. évben jön elő. Ekkor küldte meg III. Kyrill kijewi érseknek a kánoni törvények másolatát; ez alkalommal kísérőlevelében leszármazásáról is tesz említést: „Vseja ruskyja zemli, blagoderžavnago rodia mojego, ich že otrasl i korěn az bych svjatych ot'c mojich."[1]) Ő tehát orosz herczegek utódjának vallja magát és mert a Svjaetoslav név a Rúrikidáknál igen gyakran előfordul, ő is (talán anyai részről) ezen családból származhatott.

Konstantin uralkodása alatt a Balkán vidékein találjuk mint független despotát. (Jireček azt hiszi, hogy „nyugaton." 1270. deczember 10-ről kelt okiratunk *Plevna* említése által közelebbi felvilágosítást nyujt) és a byzancziak előtt „Sphentostlabos" név alatt ismeretes.

Ez a hatalmas boljár az 1260—1270. éveket úgy látszik arra használta fel, hogy Mytzes és Konstantin hátrányára egy területet szerzett, mely felett mint önálló uralkodó a Bulgáriában uralkodó czárnak mintegy ellen-

---

[1]) Vostokov: A rumjancovi könyvtár codexeinek leírása. (Orosz.) Szent-Pétervár, 1842. 290. lap.

czárjaként akart uralkodni. Svjactoslav II. Tivadar nikaeai császárnak (névleg ismeretlen) leányával történt házassága által nagyon előkelő rokonságba jutott.[1]) Nejének idősebb nővére 1256 óta az epirosi koronaherczeggel, a másik 1258 óta Bulgária uralkodó czárjával, Konstantinnal, kelt egybe és — ami a fő volt — mint (a bolgár) Ilona leánya, neje a magyar királyleánynak, Máriának, unokája volt.[2])

Az elért eredmény elbizakodottá tette s büszke volt az előkelő rokonságra; mindazonáltal a nálánál még büszkébb Istvánnak fellépése nem felelt meg annyira, mint várta volna. — Istvánnak 1270. deczember 10-ről kelt okirata igazolja, hogy 1267 és 1269 közt Svetslav rablóhadával a szörényi bánságot fenyegette. A magyarok által legyőzetve,

---

[1]) II. Tivadar 1258-ban meghalt és a Konstantinnal egybekelt Irén és a szintén férjezett Márián kívül, még három leánya volt. — Palaiologos Mihály sietett is, hogy ezeket nem valami nagyon előkelő és hatalmas emberekkel házasítsa össze, hogy ezáltal atyjuk örökségére igényt támasztani se kedvük, se móduk ne legyen.

Tivadar leányai így voltak kiházasítva:

a) *Mária* † 1265 előtt, férje 1256. szept. I. Nikephor, a későbbi epirosi despota (uralk. 1271 óta † 1296).

b) *Irén* † 1270, férje (1258) Konstantin bolgár czár.

c) Névtelen, férje Svetslav Jakab despota.

d) *Eudókia*, férje II. Valaincourti Mátyás † 1264 előtt.

e) *Theodóra*, férje (Balbo) Péter Vilmos, Ventimiglia grófja. Ebből a házasságból származtak a Laskarisok Nizza grófságban. A Ventimiglia családot Konrádtól, Berengar ivreai őrgróftól (és császártól) és toscanai Bosó leányától, Gizellától, származtatják le. Ez a ház több ágra szakadt. Péter Vilmosnak anyja állítólag Balbo leány volt. Előjön (1278 és 1285) egy, testvéröcsesének, Péternek, I. Anjou Károlylyal kötött szerződésében. II. Balduinnak Konstantinápolyból történt kiüzetése után nemsokára ebben a városban található és azért Palaiologos Mihálylyal ismerettségbe lépett, ki Laskara Theodorát vele összeházasította.

Hopf (85/329) Laskaris János nővéréről, *Irén*-ről azt mondja, hogy 1278-ban Aragoniába ment, hol 1292-ben a montblanki ferenczieknek templomát építtette s 1306-ban meg is halt. „Donna *Vatatza*" nevű leányt hagyott volna maga után, ki 1310. június 1-én Villalar nevű várost hűbérül kapta; e Vatatza talán azonos azon Violanta „de Grecia"-val, ki ayerve-i II. Péter, I. Jakab aragóniai király unokájához férjhez ment (L. de Salazar y Castro, Historia genealogica de la casa da Lara, Tom. III. Madrid, 1697, fol. p. 177).

A Salazar-féle munka 179-ik lapján pedig áll: „pero mayor seguridad hio el miedo de Donna Bataza Sennora de Villalar Aya del Rey, y Camarera mayor de la Reyna Donna Constanca, hija de Guillielmo Conde de Vintimilla, *y de la Infanta Donna Lascara, que fue hija de Teodoro Lascaris Emperador del Oriente.*" Ebből tehát nem következtethető, hogy Laskaris Tódornak e leánya Irén nevet viselt volna Valószinűleg mind a három nővére egyidejűleg és kevéssel Mihálynak trónralépte után férjhez ment. Kéri (Byz. Tert. 101) Anonymának „Sventistlavussal, egy hegyes bolgár vidék urával" történt házasságát 1262-re teszi.

A Moréri- és Zedler-féle Lexiconok adatai (az utóbbinak Akropolitára, Spondanusra, Ducangera való hivatkozással etc.), hogy ennek a nevezetlen herczegnőnek férje egy bolgár *Venczel* nevű uralkodó volna, oda magyarázandók, hogy a görög „Sphenthosthlabos"-t ezek az írók egy görögösített Venczelnek tartották.

[2]) V. ö. az Asènidák leszárm. táblázatával.

és mert Konstantin czár s valószinűleg a görög udvar sem rokonszenvezett vele, birtokának és uralmának biztosítása végett V. István magyar királyhoz csatlakozott, mindenben és egészen alávetvén magát a magyar fennhatóságnak.

Valószinűleg innen ered a „gener“ és „imperator Bulgarorum“ elnevezés.

Az akkori korszellem szerint véd- és daczszövetségről házasság nélkül szó se lehetett; e czélból jegyezte el V. István egyik leányát Svetslav Jakabbal; és innen magyarázható, hogy vejét Bulgária uralkodójává előléptette; a „Bulgarorum Imperator“ még sokáig sem volt „Imperator Germaniae“ s azután is csak Konstantin bolgár czár elleni sakkhúzás volt az egész.

A házasságot István és Svetslav közt kötött katonai conventió előzte meg. Ugyanis 1270-ben István Sámson fiait, Péter és Jakab, Gerend falúbeli testvéreket[1]) jutalmazza meg katonai szolgálataikért, a melyeket többek közt azon expeditió alatt szereztek, melyet István, Miklós és László vajdák vezetése alatt *Zvetislav segélyezése czéljából a görögök ellen küldött.*

Ezen házasság megkötése évére vonatkozólag a következőket kell megjegyeznünk. Az okirat tartalmából egyáltalában ki nem vehető, vajjon Svetslav a Ponych ellen vezetett hadjárata előtt vagy utána lett Istvánnak „gener“-e: nekem az a véleményem, hogy az utóbbi majdnem megczáfolhatlan, mert a „tunc nostrae Majestati oppositus“ magyarázza, hogy István ezzel azt akarja mondani, hogy Svetslav a hadjárat előtt még nem volt „genere“: ezzel a passussal némiképen magyarázatát adja, mint lehet az, hogy egykori ellenségét most már „carissimus gener noster“-nek nevezi.

Svetslavnak első neje, a nikaeai császár leánya ezen eljegyzés idejekor már nem lehetett életben; különben még abban az esetben is, hogy életben lett volna, sem képezett volna akadályt az új házasság ellen, hiszen majdnem mindegyik szerb és bolgár uralkodó, ha előkelőbb avagy előnyösebb feleségre lehetett kilátása, első nejétől elvált; e tekintetben Konstantin czár járt elől példájával, midőn

---

[1]) Hazai okmánytár VI. 166.

ugyanis első nejétől trónraléptekor elvált, hogy II. Tivadar leányát vehesse nőül.

Arra vonatkozólag, hogy „gener“ alatt egyedül és kizárólag V. Istvánnak vejét kell értenünk, manapság csak határozott igennel felelhetünk. Igaz ugyan, hogy az Árpádok sokszor beszélnek oly generről is, aki nem annak leányát birta nőül, akiről az okiratban említés téve van, és hogy a „gener“ neje alatt általában oly nőt kell érteni, aki csak általában Árpádházi herczegnő; mindazonáltal míg nincs kimutatva, hogy Svetslav mást, és nem István leányát birta nőül: addig e „gener“ alatt István leányának jegyesét vagy férjét kell értenünk. Különben Svetslavnak ez a viszonya, az akkori időben ismert magyar herczegnők más valamelyikére nem is vonatkoztatható.

Bizonyossággal nem mondható meg, hogy 1270. végén Istvánnak melyik leánya volt Svetslav jegyese, avagy neje. Katalin akkor már Dragutin István szerb fejedelem, Mária pedig nápolyi Károly neje volt. Talán a későbbi apácza, Erzsébet volt az? Nem hiszem, mert 1. okmányilag igazolva van, hogy 1270-ben már kolostorban volt és 2. mert az V. István és cseh Ottokár között létrejött 1271. július 3-án kelt békeszerződésben[1]) Svetslav „Imperator Bulgarorum“-nak van czímezve „gener“ hozzáadása nélkül, ellenben Dragutin István, Palaiologos Andronikos és mások V. Istvánnak vejei és rokonaiként szerepelnek. Miután István és Svetslav közt — a béke okiratból láthatólag — a barátságos viszony nem szűnt meg, a „gener“ szónak kimaradása minden bizonnyal azt jelenti, hogy Svetslavnak jegyese (avagy neje) 1270. deczember 10-ike és 1271. július 3-ika közt meghalt[2]) *s ennek következtében Istvánnak Mária és Erzsébet nevű leányai közé még egy leány beigtatandó.*

Schauenburgi Bruno, olmüczi püspöknek X. Gergely pápához intézett, 1272-ben kelt egyik okiratában[3]) a következő helyet találjuk: „Due filie Regis Ungariae Ruthenis, qui sunt scismatici, desponsatae fuerunt. Soror juvenis hujus Regis Vathatio est tradita, Ecclesie inimico.“ —

---

[1]) Fejér, V. J. 124—126.

[2]) Mert különben 1271. július 3-ika előtt az eljegyzés még a barátságos viszonynak kölcsönös fentartásával és sérelem nélkül megszünt volna.

[3]) Wenzel, IV. 10/6.

IV. Bélának az oroszokkal eljegyzett leányai alatt pedig csak Anna és Konstanczia értendők.

Nehezebb feladat az egyházellenes „Vathatius“-sal házasságra lépett herczegnőről helyes felvilágosítást adni. Annyi bizonyos, hogy az ifjabb király nővéreinek egyike s V. István leánya. A „Vatatzes“ nevet pedig tudtommal csak az 1254. október 30-án elhalt (III.) Dukas János nikaeai császár viselte; ellenben fia II. Tivadar és unokája IV. János „Laskaris“ előnevet használtak; az utóbbi 1261. deczember 25-én már megvakítva és Dakibyzában bebörtönözve volt, úgy látszik, egyátalában nem is nősült meg.

Azt hiszem, hogy Brunónak adata egyedül és kizárólag az ifjabb IV. László király nővérére (V. István leányára): Annára vonatkozik, aki is Palaiolog Mihály császár fiának, Andronikos görög trónörökös feleségeként 1272-ben Konstantinápolyban időzött. Tehát Mihály vagy fia, kell hogy viselték legyen a „Vatatzes“ nevet, avagy pedig csak a püspök önként hozzá tette a Palaiologhoz, hogy ezzel a nyugoti egyházzal ellenséges fejedelmet — amilyen volt is III. János — tűntesse fel. Ha ez a feltevésem nem volna beigazolható, akkor V. Istvánnak az Árpádok leszármazási táblázatába eddig még fel nem vett leányával volna dolgunk, akit Svetslav despotával is lehetőleg összeköttetésbe hoznunk kellene.[1])

Pachymeres szerint despotánk tragikus halállal mult ki. Konstantin neje, Kantakuzena Mária, aki férjének betegségekor a kormány gyeplőit magához ragadta és kiskorú Mihály fiának jövőjét minden eshetőség ellen biztosítani akarta, félt, hogy a hatalmas Svetslav a herczegnek egykor útjába állhatna. Hogy a despotát eláltassa, megígérte néki a trónutódai jogot az esetre, hogy adoptáltatja magát második, ifjabb fiaként. Az öreg ember oly nevetség tárgyává tette magát, hogy Tirnovában, számos gyertya világítása mellett az oltár előtt körülvetvén a fiatal czárnő köpenyét, a hat éves Mihály öcsese lett. Alig hogy a „Bolgár királynőnek a fiatal Mihály után második fia“ czí-

---

[1]) Engelnek az a vélelme, hogy Svetslav a magyar udvarra támaszkodott, mert Istvánnak leánya Anna 1271-ben a görög trónutóddal egybekelt, bizonyitékainkkal meg van czáfolva, mert Svetslav már 1270-ben Istvánnak „gener“-e volt. Ezt hamarább segítette volna előre Konstantinnak közeledése Mihály császárhoz (1270 a császár unokájával egybekelése).

mével elláltatva lett, a cselszövő czárné őt és hozzátartózóit megvakíttatván, eltette láb alól.

Svetslavnak esetleges utódjairól nincs tudomásunk.

12. A Terterijdák.

Alig lépett III. Asên János a trónra, Mihály császár már észrevette, hogy pártfogoltja nem tarthatja meg állandóan a koronát; volt tehát gondja, hogy Bulgária leghatalmasabb és leggazdagabb pártjának vezérét a gyenge czárnak megnyerje. S ez a hatalmas pártvezér Terterij volt.[1])

Leszármazása ismeretlen; csak annyit tudunk, hogy atyja kún volt, anyja pedig a legelőkelőbb bolgár családokkal rokonságban állott.

Az udvarnak csábítgatása, a görög udvar részéről felajánlott házassági összeköttetés egy herczegnővel, azt eredményezték, hogy a hatalmas urat udvarukhoz fűzték; azonkivül még despota czímet is nyert.

És mindez sem segített a görög politikán. A holtnak vélt Ivajlo hirtelen megjelent Tirnova kapui előtt s az ellene küldött görög csapatokat két ízben megverte; a hírszomjas Terterijnek alkalma volt — több, mint valaha — hogy befolyását a korona elnyerése tárgyában, érvényesítse s midőn Asên János gyalázatosan a szökésre adta magát, I. György 1280 végén czárrá koronáztatott.

Természetesen görögellenes politikát űzött az új czár. A nápolyi Anjou Károlylyal és János neopatraei herczeggel — a görög udvar ellenségeivel — szövetséget kötött. — II. Andronikos császárral mindamellett 1284-ben békét kötött. 1285-ben a tatárok betörtek Bulgáriába és Terterij csak úgy menthette meg trónját, hogy egyik leányát feláldozta; nem volt azonban sokáig biztonságban. A tatárok khánjának ismételt fenyegetései annyira megfélemlítették, hogy a császárhoz menekült, segélyére hivandó; Drinápoly közelében tartózkodott mindaddig, míg nem a görögök fogságába jutott. Szökésének hírére a khán (1292 körül) Smiltzest tette meg czárrá. Midőn azonban idővel Györgynek fia: Svetslav jött a trónra és 1298 körül Görögországgal békét

---

[1]) A Pomenik szavai után Jireček ezt a nevet így írja: „Terterija starago.“ Mind a két byzanczi író: *Τερτερῆς*-nek, a pápa pedig „György király“-nak nevezi.

kötött, a kölcsönösen felcserélt foglyok közt volt I. György is. Ez tehát szabaddá lett, de a trónt nem nyerte meg; fia tisztességes évi járadékot utalványozott számára, úgy, hogy életének még hátralévő napjait megelégedetten és gondtalanul élhette át.

Mikor és hol halt meg? Nem tudjuk.

Györgynek első felesége valami *Mária* nevű bolgár nő volt.[1]) Engel adata, amennyiben azt állítja, hogy Eltemires boljár nővére volt, hamis, mert manapság Eltimirt ismerjük György bátyjául.

Midőn pedig György 1280-ban a görög udvarhoz csatolta magát, Máriát idősebb fiával együtt magától eltaszítatta és átszolgáltatta a császárnak, aki Nikaeában őriztette őt.

Midőn a bolgár papság Györgynek megkoronáztatása után az eltaszítottnak visszahivatását sürgette, György a II. Andronikossal kötött békét arra használta fel, hogy eltaszított nejét tőle visszakövetelje, ami sikerült is; Mária czárné sorsáról — ez időtől kezdve — mit sem tudunk.

Györgynek második nejét, III. Asên János czár nővérét, ugyancsak *Máriá*-nak hívták. 1280. évben bekövetkezett házassága Asên Jánosnak és a császári udvarnak érdekében állott. Mégis 1284-ben, hogy papságát kiengesztelje, kénytelen volt Mária herczegnőt Konstantinápolyba visszaküldeni.[2]) További élettörténetét nem ismerjük.

György gyermekei közül

1. *Svetslav Tódor czárt,*
2. *Vojslavot,*
3. és 4. *két névleg ismeretlen leányát* ismerjük.

Vojslav II. György unokaöcscsének halála után a felső Tundža-völgyben független fejedelemséget alapított; királyi lakhelye Kopsis várában volt.[3]) Területét négy városka határolta, hadserege 3000 emberből állott.[4]) Ifjabb Andronikos szövetségében 4 hónapig ostromolta Philippopolist minden eredmény nélkül. Midőn II. Mihályt Bulgária czárjává választották, ez utóbbi Vojslav herczeget hatalma alá

---

[1]) A Synodik (Pomenik) szerint: „Mária, az idősb Terter czár neje."
[2]) Pachymeres ed. Bonn II. 57.
[3]) Kantakuzenos, I. 172. ed. Bonn.
[4]) A görög udvar iránti hódolatánál fogva engedélyt nyert hogy „Mysia despotája" ezímét viselhesse.

vetni akarta. Egész évig ellenállott a támadásnak; amikor is alattvalóinak elégületlensége és a gabonahiány 1324. őszén menekülésre (Konstantinápolyba) kényszerítette. — Családi viszonyairól mit sem tudunk.

Györgynek (bolgár eredetü nejétől származott) *idősebb leánya* politikai áldozat lett. Midőn ugyanis 1285-ben a tatárok Bulgáriába törtek, György csak úgy tarthatta magát, hogy leányát Nogaj fiával, *Cokival* összeházasította.

De amint már tudjuk, ez sem mentette meg őt romlásától. Čoki (Czakas[1]) atyjának 1293-ban bekövetkezett halála után ismét Bulgáriába rontott, hogy itt mint Györgynek veje czárjává nyilváníttassék. Hogy uralkodása népszerű legyen, nejének bátyját, Svetslavot, uralkodótársként maga mellé vette. Azonban Svetslav alig hogy gazdag házassága által tekintélyre szert tett, Čokit alattomban elfogatta és fogságában megfojtatta (1295). A meggyilkoltnak fejét, ennek ellenségeinek Krimba küldte.

Čokinek a Terterijdák leányával kötött házasságából eredt gyermekeiről nincs tudomásunk.

Hogy Čokinak özvegyével mi történt, nem tudjuk; de több, mint bizonyos, hogy férjének megöletése után bátyjához ment, mert bátyjának egyik (1308. évi) actiójában róla említés téve van.

Ugyanis az 1302. évben görög szolgálatba lépett cataloniak, midőn a görögök zsoldjaikat kifizetni nem akarták, ezektől elszakadva és saját szakállukra önálló testületet létesítettek, és pénzért bárki által és bárki ellen meg nyerhetők voltak. Svetslav tehát a cataloniak egyik főnökével, valami Roccaforteval (Engel szerint Romofortussal) alkudozásba bocsátkozott, hogy e csapatokat a Byzancz ellen indítandó expeditiójának megnyerje. S hogy Roccafortét beleegyezésre birja, nővérének, Čoki özvegyének vele leendő összeházasítását igérte meg; a tárgyalások azonban nem vezettek a kivánt eredményre.[2])

Györgynek *ifjabb leánya* — Engel *Kotaniczának* nevezi — (az Asenida herczegnőtől származott körülbelül 1281-ben) kétszer ment férjhez:

a) 1296-ban II. Uros István szerb királyhoz. Uros

---

[1]) Hammernél Čoke, Čuke.

[2]) Pachymeres II. 600—603, 606. — Engel szerint (438.) Svetslav özvegyült nővérét Romofortussal összeházasította. (Roccaforte † 1309.).

István azonban kevéssel házassága után a görög udvarhoz közeledni, czélszerűbbnek tartotta. II. Andronikos császár, aki szerette volna, hogy a szerb királynak, gyakori betörései Görögországba immár végére járjanak, ennek egy Palaiologa leányt igért és abban a véleményben volt, hogy a bolgár nővel történt házassága nem is törvényes, mert annak megkötésekor Uros Istvánnak első (eltaszított) felesége még életben volt. És csak most lett özvegygyé a szerb király, hogy az meghalt és csak most kelhet egybe másodszor. Uros István, aki az örökös nőcserét nem vette szigorúan, a bolgár nejétől 1298-ban elvált s őt a császárnak kiszolgáltatta.

b) II. Andronikos császár attól tartott, hogy Svetslav czár a nővérén ejtett gyalázatért bosszút állhat, azért is a dolgot valamiképen kiegyenlíteni iparkodott. Erre a legjobb módot abban vélte feltalálhatni, hogy az eltaszított nőt rangjához méltóan kiházasítja.

II. Mihály epirosi despota és Petralipha Theodora fia, Angelos Dömötörnek (Kutrules Dukás Mihálynak is hívják) első neje VIII. Mihály császár (Milutin egykori jegyese) leánya: Anna volt.

Megözvegyülvén, Terterijnek Görögországban internált leányára vetette szemeit. A dolog II. Andronikosnak épen ínyére volt s 1301-ben a párnak egybekelését lehető gyorsasággal előmozdította. — Ezuttal az a körülmény, hogy az eltaszított nőnek férje még életben volt, nem képezett házassági akadályt! Mihály patrasi despotai czímet vett fel, melyet Annával történt házasságakor nyert; most Svetslav nővére kapta e czímet.

Ez utóbbi férjének már több (névleg ismeretlen) gyermeket adott, midőn a császár 1305-ben azt vette észre, hogy Mihály a despotai méltósággal nincs megelégedve. Ugyanazon évi márczius hó 13-án Mihályt nejével és gyermekeivel minden szó nélkül elfogatta s azóta Svetslav sógoráról hallgat a krónika.

Nővérének visszahelyezése azonban Bulgária és Byzancz között háborút szült.

13. Svetslav Tivadar czár.

I. Györgynek, bolgár Máriával kötött házasságából származott idősebb fia.

Midőn nejét 1280-ban magától eltaszította és Görögországba küldötte, Svetslav fia is vele ment. 1284-ben férjéhez visszatért, Svetslav azonban még továbbra is Görögországban maradt, míg végre Joachim bolgár patriarcha rábeszélésére a császár elhatározta, hogy a herczeget szabadon bocsátja.

Midőn a tatár Čoki, Smiltzes czár letétele után, Bulgária uralkodója lett, Svetslav sógorának társuralkodóvá történt felemelése által azt hitte, hogy benne uralmának népszerűsítésére eszközt talált fel. Azonban tévedett, mert Svetsláv sogórát eltette láb alul s mint „Bulgária megszabadítója“ 1295-ben trónra lépett.

Uralkodásának első fele tele van veszekedésekkel (Byzancz ellen), másik fele békében folyt le. — 1322-ben meghalt.

Két ízben nősült meg.

Midőn még Nikaeában időzött mint kezes, atyja, VIII. Mihály császárnak 1282-ben bekövetkezett halálát és II. Andronikos trónraléptét arra használta fel, hogy szövetkezve (Angelos Komnén Dukas) János neopatraei herczeggel Svetslavot felszabadítsa: — a herczegnek János leányával leendő egybekelése koszorúzta volna meg e szövetséget. Midőn most II. Andronikos, kit az a házasság elijesztett, Terterij György barátságos viszonyát megújítani akarta, ez utóbbi is felhagyott Angelos János barátságával; nem szólt ellene a véd- és daczszövetségnek, sőt, mi több, János leányát is, ki Svetslav mátkája volt, kiszolgáltatta a császárnak.

Neopatraei Jánosnak a következő leányait ismerjük:

a) egyik leánya, Janka, neje volt 1276 körül II. Uros István, szerb fejedelemnek; ez eltaszította magától.

b) Ilona, első férje I. Vilmos (De la Roche) athéni herczeg;

második férje Brienne-i Hugó; uralkodott 1291—96;

c) leány, férje Tarchonites Andronikos, VIII. Mihály császár unokaöcsese, † 1283 (?);

d) leány (?).

Az a kérdés, vajjon Svetslavnak jegyese ezeknek egyike, avagy (mint a többek közt pl. Moréri felveszi) János ötödik leánya volt-e, nincs megállapítva.

Svetslav az atyja menekülését követő zavarok által földönfutóvá lett; gazdag feleséget keresett és talált is. Valami Mankusnak volt egy leánya, akinek Nogaj khán felesége Euphrosyne (VIII. Mihálynak természetes leánya) volt a keresztanyja. Pachymeres Enkonének, a Pomenik, *Euphrosyne* czárnénak, Svjatislav czár nejének nevezi; ezt a nevet keresztanyja után kapta. Euphrosyne gyámja a gazdag Pantaleon nevű kereskedő volt; ez a leányt örökösövé tette s nem ellenezte, hogy Svetslav a leány kezét megkérje. Erről a czárnőről egyebet nem tudunk; valószinűleg 1320 előtt halt meg.

1320-ban Svetslav másodszor nősült. — Ezuttal egy byzanczi herczegnőre vetette szemeit, hogy a görög udvarral közelebbi connexusba lépjen s így Palaiologos *Theodorával,* kelt egybe. Ez az 1320. évi október 12-én elhalt Mihály koronaörökösnek leánya és II. Andronikos császár unokája volt s megözvegyülvén, 1323 körül, II. Mihály bolgár czárral (l. alább) kelt egybe.

Svetslavnak első házasságából egyetlen fia volt, aki *II. Terterij György* név alatt követte őt.[1])

Már 1323-ban meghalt egy Byzancz ellen indított hadjáratban. Ő volt az utolsó Terterijda uralkodó.

A Terderijdákhoz vehető még

14. Eltimir despota.

I. György czárnak öcsese volt, s felemelkedvén, Krún (Karnobad körül) despotája lett. Midőn 1298-ban a görögök Konstantin czár fiát, Mihályt, görög haddal Bulgária ellen küldték, hogy Svetszlávot megtámadja, Eltimir unokaöcsesének érdekét oly jól védte, hogy Radoslav sebastokrátort megverte és szeme fényétől megfosztotta. 1306 körül Eltimir unoköcsesét újra pártfogásába vette és Drinápoly, Anchialus, Mesembria és Sozopolis városokat sikerült is meghódítaniak; 1309 körül görög ármány következtében a nagybátyja unokaöcsesétől elidegenedett. Ez alkalommal a görögök Eltimirt birtokából elkergették. Hogy országát visszaszerezhesse, Svetslavval újból kibékült és ezáltal a császárt megijesztette. Midőn azonban a Svetslavtól az ő

---

[1]) A Chilandárkolostorban található 1322-ben számára írt evangeliumból: „Velikij car Georgije, syn velikago carja Theodora Svetslava“ (= a nagy György czár, a hatalmas Svetslav Tivadar czár fia.)

segélyezéséért kapott városokat a császárnak visszaadta, 1309 körül Svetslav újból ellensége lett.

Eltimir további élettörténetét nem ismerjük.

Neje Smilec czár leánya volt. Származtak-e gyermekek ebből a házasságból, vagy nem, azt nem tudjuk.

15. Smilec (Smiltzos) czár.

I. György szökése után 1292. körül Nogaj khán Smilec nevű boljárt ültette a bolgár trónra. Smilec szüleit nem ismerjük. Birtoka a Topolnica mentén feküdt; Akydzi falu mellett még manapság is látható (Tatar-Pazardžik és Ichtiman között) nyoma a „Smilcev-monastir"-nak; ez a kolostor „Knez-Smilec"-nek 1286-án kelt és ott található felirata szerint I. György czár napjaiban épült.[1])

Smilec uralma nagyon rövid keletű volt. Nogaj halála után († 1293) fia Čoki Bulgária ellen indult és Smilecet letette. Azóta nincs róla említés téve. Úgy látszik, (körülbelül 1295-ben) Čokival együtt lett láb alul eltéve.

Neje a byzanczi udvarnak s Bulgáriának diplomatiai ügyeiben nagy szerepet játszott. Atyja Konstantin herczeg, VIII. Mihály császár fia, meghalt 1306. május 5-én. Neje Raoulis Jánosnak leánya volt. *Néhány írónak azon adata, mely szerint Smilec neje II. Andronikosnak (Konstantin fia után) unokája volna, azért nem beigazolt, mert e herczegnőnek mint Konstantin leányának és II. Andronikos unokájának a XIII. század 90-es éveiben még nem lehetett férjes leánya. Mihály pedig, II. Andronikosnak idősebb fia csak 1277-ben született és Smilec neje a fent említett időtájt már anyós volt.*[2])

---

[1]) Jireček, 283.

[2]) Azon élenk érintkezésnél fogva, melyben számos dynastia a szerb, bolgár és boszniai uralkodó családokhoz állt, szükségesnek találtam, néhány dynastia nemzedékrendi tábláit is bevenni, melyekről a szöveg közelebb történetet nem szolgáltat; így kerültek ide pl. az Angeli, Palaiologi, Balšič-ok stb.

A Balšič-okra vonatkozólag említésreméltó, hogy Mijatovic szerb történész (volt külügyminiszter) a szerb tudományos akadémia kiadványaiban (Glasnik 49. köt. 1881 és 66-ik köt. 1886) bebizonyitani akarta, hogy a Balšič-ok a Nemanjidákkal rokonok s a gót korszakból erednek. Állításai folytatásában azt mondja, hogy a család eredeti neve Balta, aztán latin-provençál nyelven Bautis, tiszta-provençál nyelven pedig Baux; a középkori franczia kiejtés szerint Baulx, a jelenlegi franczia szerint Seigneur de Baux, nápolyul Balza, velenczei kiejtés szerint Balsa, szerbül pedig Balsa és Baosa. A Balšičok egyes ágai már korán kivándoroltak volna Franczia országból Olaszországba s Szerbiába, hol nagy tekintélyre vergődtek. A szerb Balšičokról mondja, hogy a 14-ik században a nemzeti eszme képviselői v ltak, hogy Márton pápa (1369) egyik levelében királyi vérből

II. Andronikos 1305-ben a szóba vett Palaiologát arra használta fel, hogy vejét Eltimirt, Svetslavtól elidegenítse és Görögországnak megnyerje.

Missiója rövid időre sikerült, mígnem Eltimir 1307-ben anyósát Konstantinápolyba visszaküldte.

Smilecnek két leánya ismeretes:

1. Az egyik (Decsánski Uros) István szerb fejedelemmel kelt egybe (1293-ban),

2. a másikot pedig I. Terterij György czár öcsese, Eltimir, vette nőül.

Smilec családjához tartozik még két öcsese is.

---

való leszármazásukat elismerte, s hogy della Guardia herczegen kívűl még számos más nyugati író is e nézetet elfogadta volna. A franczia s szerb Balšičok kétségkívüli genealogiai összefüggését Mijatovic még azáltal is erősíti, hogy az utóbbiak ugyanazon szent Lőrincz képét használták érmeiken, a kit az Arles melletti Baux nevű kastély régi urai védurnak tekintettek. A szerb Balšičok részéről használt czimer szintén arany csillag vörös mezőben. Midőn a győztes török az ó-szerb dynastiákat elűzte, akkor szerzőnk szerint a Balšičok Oláhországba vándoroltak, a mint ezt egy 1813-ban egybehívott moldvai boljár enquête tanusítja, mely szerint a rumén Balšičok a Zetából jöttek.

Szerzőnk ezt „czáfolhatatlannak" tartván, „kétségkívüli"-nek tartja, hogy Natália szerb királyné, mint Kesko orosz ezredes és Sturdza herczegnő leánya, továbbá mint Natália, Balšič Djurag Konstantin boljár leányának (férjé: Kesko Péter, komornik) unokája épen úgy mint Milán szerb király (ez utóbbi mint Obrenovics Milos és Katargi Mária, kinek anyja Esmeranda, Balšič Djurag Konstantin boljár fiatalabb leánya fia) nagyanyjai részéről az ó-szerb Balšičok egyik ivadéka. —

Ennyit Mijatovic állításairól. Hogy a Balšičok a franczia (már kihalt) hires Baux-családnak egyik ágát képezték, nincsen bebizonyítva; az *Obrenovics* család nemzedékrendi táblája különben következőlsg alakul:

Tešo
lakik Dobringe-ban.
— Višnija, Obren boljár (Brusnicán) özvegye.

1) Milos, sz. 1780, † 1860. szept. 26.; uralk. 1827 óta, lemond 1839. jun. 13.; újra uralk. 1858. decz. 23. óta. — 1805. Vukoman Liuticza Gospa sz. 1788.	Jovan sz. 1787; † 1850. jan.	Jefrem sz. 1790: † 1856. szept.	
		Anna, Jefrem,	Milos sz. 1830; † 1861. nov. 20-án. — Katargi Mária, † 1870. julius 16.
Petria, Safka, Eliza sz. 1814; † 1848. szept. 23-án. — 1831. okt. 4. Nikolics János sz. 1810. jul. 14. † 1880. máj. 10.	2) Milan sz. 1819. okt. 12. uralk. 1839. jun. 13. óta. † 1839. jul. 8.	3) Mihály sz. 1823. szept. 16. uralk. 1860. óta. † 1868. jun. 10. — 1853. aug. 1. Hunyady Julia grófnő, sz. 1831. aug. 28; elvált.	

4) Milán király
sz. 1852, 1878. március 3. óta önálló fejedelem, 1882. márcz. 6. óta Szerbia királya, lemond 1889. márcz. 6-án.
— 1875. okt. 17. Kesko Natália, szül. 1859. máj. 14. (2.), elv. 1888. okt.

5) Sándor király, sz. 1876. aug. 14-én.

a) Radoslav.

Ez II. Andronikos alatt Thessalonichiben sebastokrátor volt; 1298-ban görög haddal Svetslav ellen Bulgáriába küldték. — Eltimir elleni ütközetben legyőzetett és szeme fényétől megfosztatott.

b) Vojslav (Bossilas).

Smilecnek e fiatalabb testvére szintén a görögök katonai szolgálatában állott és 1306-ban Svetslav ellen harczolt. — Bolgár származásáról azonban nem feledkezett meg s az összes bolgár hadifoglyok legénységét elbocsátotta, minek következtében a bolgároknak a görögöket megverni sikerült is.

Sem Radoslav, sem pedig Vojslav családi viszonyait nem ismerjük. Engel Radoslavot illetőleg zavarban van és anélkül, hogy csak valószinűségét is adná, Eltimir nővérével házasítja össze.

16. AZ IFJABB SISMANIDÁK.

I. Terterij György czár idejében Vidint és egész Nyugat-Bulgáriát valami *Sisman* nevű független fejedelem uralta, aki épúgy mint a Terterijdák, a Bulgáriában letelepedett kún nemességgel rokonságban volt.[1]) Már tudjuk róla, hogy 1292 táján betört Szerbiába, és zsákmányolva egészen Ipekig előrenyomult. Midőn Milutin király Vidint hatalmába ejtette, Sisman a Dunán át Magyarországba, a szerémi Bánságba menekült, mindazáltal országát békében visszanyerte.

Hogy 1292-ben már volt fia, arról tesz bizonyságot, hogy akkor már megözvegyült, avagy pedig nejétől elvált, mert ugyancsak ez évben kötött béke idejekor Dragos szerb hűbéres leányát vette nőül.

Egyik nejének sem ismerjük nevét és chronologiáját. Engel szerint II. Mihálynak anyja kún nő volt.

Gyermekei közül két fiát (Mihály és Belaur) és Kerata nevű leányát ismerjük.

a) II. Mihály czár.

Sismannak első házasságából származó fia; atyját követte a trónon mint Bulgária despotája és Vidin ura. Mint ilyen Velenczével barátságos viszonyt kötött.

---

[1]) Jireček 282.

II. Terterij György halála után a boljárok Bulgária czárjává választották (1323.)

Uralkodása Görögország és Szerbia ellen vezetett hadjáratokkal múlt el. II. Andronikos császárnak hasonnevű unokájával történt czivakodása közben Mihály eleinte az unoka oldalán volt, később a császárhoz pártolt.

A Bulgária és Szerbia közt lévő feszült viszony döntő ütközetre vezetett, melyben Mihály 1330. június 28-án (egy szombati napon) vereséget szenvedettt. — Lova megbotlott, ő maga pedig földre rogyott, súlyosan megsebesült s néhány nyomában levő szerb megölte; tetemét lóra emelték s a győztes szerb király, III. Uros István elé vitték.[1])

A bolgárok nagyjainak kérelmére a tetemet a nagoricini kolostorban temették el.

Mihálynak két neje volt:

1. Az 1292-iki békekötéskor a fiatal Mihály atyjával egyidejüleg, szerb nőt kapott feleségül. *Annának* (Neda) hívták; Milutin királynak természetes leánya volt. Midőn azonban Mihály a byzanczi udvarral kibékült, Annát — annak gyermekeivel együtt — magától eltaszítá. (L. f.) Ez az elválás volt indító oka a szerb udvar és ő közötte létrejött feszült viszonynak, mely trónjába és életébe került (1330).

2. Éppen a Mihály elleni hadüzenet felett tanácskozott a görög udvar (1324), hogy az általa elkövetett felsőthráciai pusztításokért boszut álljon, midőn két bolgár, Grud és Panče hírül hozta a görög udvarnak, hogy Mihály a szerb nőt gyermekeivel együtt eltaszította magától és *Theodorával*, Svetslav özvegyével kelt egybe.

Ez a házasság eredményezte, hogy Mihály egyideig sógorának, ifjabb Andronikosnak partjára állott, ennek nagyatyja ellen.

Mihálynak halála után Theodora kénytelen volt gyorsan Görögországba menekülni. Gyermekeit, kiket szökésekor magával vitt Görögországba, nem ismerjük. — Mihálynak első házasságából csak Sismant és Jánost ismerjük.

Sismant[2]) (Istvánnak is hívják) 1330-ban III. Uros

---

[1]) A dolog miben létét így adja elő kortársa, Dániel szerb érsek († 1338.); Kantakuzenos és Nikephoros byzanczi írók ennek ellenében azt állítják, hogy Mihály csak néhány napra rá halt meg a fogságban sebei következtében.

[2]) Danielnél: István; Kantakuzenosnál: Šišman. István anyai, Šišman atyai nagyatyjának neve.

István, a győzedelmes nagybátyja, tette czárrá. De uralma nem volt tartós. Andronikos császár, boszut akarván állani Theodora elüzetéseért, néhány bolgár várost meghódított, miért is Sisman és anyja ellen lázadás tört ki. — Anna Szerbiába, Sisman a tatárokhoz szökött (1331 tavaszán); ezenközben más valaki ült a trónra. A volt czár Konstantinápolyba ment s miután itt mi kilátása sem volt, elment Itáliába, és Lajos név alatt Nápolyba ment az Anjou-udvarba. II. Róbert nápolyi királynak egyik levelét 1338. január 12-éről ismerjük[1]. mely a következő helyet tartalmazza: „quatenus Spectabili Lodoyco filio incliti Imperatoris Bulgariae nepoti nostro carissimo ad nos pridem venienti, quem in comitiva nostra providimus moraturum, uncias auri X. ponderis generalis mense quolibet in principio mensis, quas ei pro expensis suis et familie sue mense quolibet usque ad beneplacitum providimus exhiberi de quacumque pecunia . . . . solvere et exhibere curetis . . ."

Sándor czár 1341 nyarán Kantakuzenos János birodalmi helytartót felszólította, hogy Sismant szolgáltassa ki, vonakodás esetén pedig háborúval fenyegette. Kantakuzenos azt felelte rá, hogy Sismant néhány hadihajóval a Dunán Vidin felé fogja küldeni, (ahol még hatalmas pártot remél,) azonkívül még bérelt török hadat is indít Bulgária ellen. Sándor e feleletre békés útra lépett.

Sisman 1363-ban a Sienában vivott ütküzet alkalmából egy bolgár püspökkel együtt fogságba esett és 1373-ban Nápolyban meghalt.[2])

Neje I. Fülöp tarenti herczegnek (az Anjou házból) természetes leánya volt.[3])

János 1331-ben anyjával együtt Szerbiába menekült. Nyoma veszett. Engel azt hiszi, hogy Ragúzában halt meg.

b) Belaur.

Mihálynak távolléte alatt (az 1330-iki szerb hadjárat idejében) más boljárokkal együtt uralkodott. Bátyjának halálhírére a győzedelmes Uros Istvánhoz Izvorig küldött-

---

[1]) Diplom. eml. az Anjoukorból I. 360.

[2]) Muralt II. 699.

[3]) Luccari azt hiszi, hogy Fülöpnek ez a veje egy ragúzai szatócznak fia, valami Sapina Miklós nevü csaló volt. Állítólag III. Sisman János czár tanácsosa (Sapinának) avagy ágyasa — Dunava — által megmérgeztette (1372).

séget menesztett és ennek alávetette magát. Belaur egy ideig még hadakozott unokaöcscsével, Sándor czárral; azután hallgat róla a krónika. Családi viszonyait nem ismerjük.

c) Asên Sándor János czár.[1])

A bolgárok II. Sisman elüzetése után Sándor Jánost választották czárrá; trónralépte után az Ašen nevet is hozzácsatolta.

Tudjuk, hogy II. Mihály czárnak volt egy Kerata nevű nővére; ez valami Stracimir nevü bolgár despotával kelt egybe s mint apácza Theophania[2]) nevet vett fel.

Ebből az következik, hogy Stracimir férjénél későbben halt meg. De ennél többet se tudunk e pár élettörténetéről.

E házasságból két fiú és két leány született: Sándor czár, Asên János, továbbá Ilona és Anonyma.

Sándornak trónraléptét Bulgária, Szerbia és Oláhországnak egy Magyarország és Byzancz ellen megalakult coalitiója inaugurálta. 1333-ban legyőzte a görögöket; 1341-ben pedig Kantakuzen Jánosnak tróntörekvésébe beleavatkozott. — A törökök seregeiket már alatta kezdték Bulgáriába is kiterjeszteni. Halála alkalmasint 1365. őszére esik;[3]) holtteste a stenimachosi Máriakolostorban lett eltemetve.

Két ízben nősült:

a) Bassaraba Ivanko rumun fejedelem leányával, *Theodorával.* Jireček azt mondja, hogy trónraléptekor (1331) már férje volt. Eltaszítása után zárdába ment, ahol Theophánia név alatt apáczaként töltötte napjait.

b) Egy ízben egy szép zsidónő volt Sándornál kihallgatáson. A czár belészeretett; a nő áttért a keresztény hitre s mint „újrafelvilágosodott czárné“ vele egybekelt. A házasság idejét nem ismerjük, nem ismerjük szüleit, sem pedig a czárné vezetéknevét. A keresztségnél Theodora nevet nyert. A Pomenik így említi fel: „Theodora czárné, Sándor János czár neje, héber családból származván, a keresztséget felvette, az igazhitü vallás híve volt, sok templomot alapított és számos kolostort felépített. . .“

Élettörténete egyébként ismeretlen.

---

[1]) Okmányilag igazolt, hogy e nevet használta.

[2]) A Pomenik szerint: „Kerata despotané, Sándor János czár anyja, mint apácza Theophana.

[3]) Így Jireček szerint. Luccari szerint 1350. Orbini szerint 1353. egy rumun krónika szerint 1371. mások szerint 1356. Engel az 1353. évet acceptálja.

d) Sándor testvérei.

1. *Asên „Komnenos“ János*, Sándornak öcscse, mint Dusan szerb király sógora, Vallona és Kanina helytartója volt. 1356-ban halt meg.

Neje *Anna*, az utolsó epirosi uralkodó, a ki első férjét megmérgezte.[1])

2. *Ilona*. 1330/1-ben Dusán István szerb királylyal egybekelt; mint apácza (Erzsébet) halt meg (1370-ben).

3. *Anonymáról* Nikephór (III. 148) és Kantakuzén tesznek említést. 1356/7-ben II. Jánosnak és Annának fia, II. Nikephór, epirosi despota, kérte meg Sándor nővérét. Nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy Nikephór ez Anonyma kérője volt. Különben 1340. óta Nikephór neje Mária. Kantakuzénos János császár leánya volt. Nikephór 1358-ban halt meg.

e) Sándor gyermekei.

Első házasságából:

1. *Asên Mihály*. Atyjának elsőszülött fia, 1337. óta társuralkodója; — Korán elhalt s állítólag mostoha anyja megmérgezte (olyan adat, mely nincs beigazolva).

Az atyja és III. Andronikos császár között 1337-ben létrejött béke megkötése alkalmából, Sándornak még annak-előtte kifejezett szándékához képest, a császár leányával, Máriával lett összeházasítva.

E herczegnő Andronikosnak második nejével, szavoyai Annával (Johanna) kötött házasságától származott. A házasságot Drinápolyban 8 napon keresztül ünnepelték.

2. *(IV.) Asên János*. Körülbelül 1355-ben atyja oldala mellett a tirnovai tanácsban szerepet játszik. Van egy 1347-ről kelt okirata; egy mesembriai felirat is tesz róla említést. Ő is atyja előtt halt meg.

3. *Stracimir János*. Sándor czár Vidin területével megajándékozta, hogy ott önálló és független czárként uralkodjék. (l. 203. lap).

---

[1]) Jireček 300. Az én nézetem szerint ez az Anna nem lehetett más, mint az Orsini házból származó II. János epirosi despotának (uralk. 1323—1335) neje. Anna Kutrules Mihály (Dömötör) fiának, Angelos Andronikosnak, leánya volt. Andronikos protovestiárius volt s meghalt 1326-ban.

Második házasságából:

1. *III. Sisman* (János) *czár* (l. 204. lap).

2. *Mária.* A Pomenik „Sándor János czár leányának, „Bazilissá"-nak nevezi, Nikephór (III. 557) Máriának; Rakovski (Asên 101. Jirečeknél 321.) Kyratzának.

1346-ban született és Andronikos herczeggel, Palaiologos János császár fiával kelt egybe.[1])

Ez utóbbi, támaszkodva bolgár rokonságára, atyját ismételten megtámadni akarta. Egy ideig IV. Andronikosként uralkodott; 1385. június 28-án meghalt.

Sándornak még a következő leányait, anélkül, hogy tudnók, melyik feleségétől származtak, ismerjük:

1. *Thamar*, a Pomenik szerint (ap. Wenzel) Kerata Mária; Rakovskinál (Asên 52) Kyra Thamar.

Midőn I. Murad szultán Sisman János czárt nagyon szorongatta, (idejét nem tudjuk) ez nővérét Thamárt a szultánnak feleségeül adta. Minthogy ez az esemény Sisman uralkodásának idejére esik — tehát Sándor halála után történt — és mert a szultán nem kívánt volna meg egy idősebb leányt: *Thamárt bizvást Sándor második nejétől származó leányának kell tekintenünk.*

A Pomenik (ap. Rakovski) úgy emlékezik meg róla: „Legyen Kyra Thamárnak, a nagy Sándor János czár leányának, a dicső nőnek, kit a bolgár népért Amir Amuratnak adtak, és ki mint neje is megőrizte keresztény vallását, jól és békében élt és csendben meghalt — örök emléke!" Emléke még maig is él a bolgár népdalban:

„Car Murat Mari dumaše:
Maraljo, bêla Bulgarko!"

Mara, „a fehér bolgárnő" — így van előadva — Muradtól a Sophiatemplomot és Galatát (Konstantinápolyban), az Uzun-caršiâ-t Drinápolyban, a tengeri fehér városokat s a Dunamenti várokat kérte volna. Murad pedig a Sophiatemplom helyett egy ezüst lámpákkal teli mecsetet ajánlott s ő az ajánlatot e szavakkal utasította vissza: „Drága

---

[1]) 1355. augusztus 17-iki szerződés. Miklosich és Müller, Acta patr. I. Rakovski, Asên 101.

az én hitem, fehér Kadina (= török nő) nem akarok lenni.“ [1])

2. *Descislava.* Ennek a herczegnőnek csak a nevét tudjuk.

f) Stracimir János.

Érmein „Ivan Stracimir blagovêrnyj czar Blgarom“ felirat olvasható. Mint független czár Viddinben uralkodott. 1365. nyarán I. Lajos magyar király Vidint elfoglalta, Stracimirt nejével együtt foglyul ejtette és négy éven át foglyul tartotta őket Gumnik varában (Horvátországban). 1369-ben Stracimir bátyja és sógora segélyével ismét Vidin birtokába jutott. 1388-ban ő is meghódolt a török uralomnak. 1396-ban megadta magát Zsigmond magyar királynak, midőn ez nagy serege élén Nagy-Nikopolis ellen indult. Zsigmondnak vereségével Stracimir eljátszotta játékait. Erre vonatkozólag a szerb évkönyvekben csak egy rövidke feljegyzést találunk: [2]) „6906-ban (1398) Bajazit czár Stracimir czárt Bdyn-ből kivezette.“

Stracimir neje Sándor oláh vajda és Klára nevü feleségének leánya volt. [3])

E házasság két gyermekkel lett megáldva:

a) *Konstantin*, atyjának társuralkodója [4]); a törökök betörésekor előbb Magyarországba menekült, utóbb pedig Szerbiába; itt halt meg (Belgrádban) 1422. szeptember 16-án.

---

[1]) Jireček 326.

[2]) Safarik, Pamatkij 74. ap. Jireček 356.

[3]) Egy Klára nevű vajdané-hoz intézett 1370. évi január 19-ről kelt pápai irat (ap. Theiner: Mon. Hung. II. 95. 98.) továbbá Mirca vajdának Chrysobullonja szerint Sándornak legszármazási táblázata így volna összeállítható:

Sándor vajda.
Neje 1) N. N. 2) Klára, kath.

1) Ulászló (Vlajko) keleti	Radul János		2) Leány 1370 kath. — Stracimir (vidini).	2) Ancha[1]) 1370 keleti „regina Serviae“.
? Ilona — V. Uros szerb czár † 1367.	Dan János,	Mirca János		

[1]) Vlkašin 1370-ben szerbia királya volt. Egy 1370. évről kelt okirat szerint (Miklosich 180) neje „Kralica kyr Alêna.“ Ljubic azt tartja, hogy Ancha Uros czárnak neje volt.

[4]) Joasaph, vidini metropolita (ap. Golubinszky 224) „mladyj car“-nak nevezi (= ifjabb czár).

b) *Dorottya* (Doroslava); 1376/8 körül I. Tvrtko István, Bosznia királya vette nőül.[1]) 1382 előtt halt meg.

g) III. Sisman (János) czár.

Sándornak második házasságából származott fia. Jóllehet sokkal fiatalabb volt, mint Stracimir, mégis őt jelölte ki Sándor trónutódjául. Atyja halála után követte őt a trónon mint a középső Bulgária ura. Uralkodását azzal kezdte, hogy Palaiolog János császárt fogságába vetette; azonban VI. (Savoyai) Amadének fegyveres közbenjárására nemsokára szabadon bocsátotta. Mindjárt utána kezdetüket vették a magyar-török surlódások. A törökök 1388-ban Drinápolyból kiindulva észak ellen vonultak. Tirnova rövididejü ellentállás után megadta magát, Sisman Nagy-Nikopolisba zárkozott, de a személyesen kivonuló Murad szultánnal békét kellett kötnie. Midőn azonban Murad eltávoztával ismételten kétségbeesett ellenállást akart kifejteni, Ali Pascha nagyvezér Nikopolisban ostrommal körülzárta.

A szerencsétlen czár — állítólag — nejével és gyermekeivel együtt a nagyvezér lábai elé borulva, a szultánnak kegyelméért esdekelt. Szabadságát visszakapta s egyideig (1388) még megmaradt a trónon. De a törökök Tirnovát — 1393. július 17-én — mégis bevették. Sisman sorsa, ki ekkor Tirnovától távol volt, homályba van burkolva.

A török tudósítások szerint halotti üngben kegyelemért könyörgött, Philippopolisban bebörtönözték; egyik versio kivégeztetéséről tesz említést, a másik azt mondja, hogy életben maradt. Egyik kortársa — Schiltberger — azt mondja, hogy fiával együtt Bajazid fogságába esett s ott meg is halt. Az orosz források megerősítik, hogy fogságba esett; egy rumun krónika szerint Bajazid Sismant, Bulgária uralkodóját, 6903-ban fogságába vetette és megölette. A bolgár monda pedig azt tartja, hogy a csatatéren esett el.[2])

Sisman feleségei:

1. *Mária*, Descislava leánya. A Pomenik-féle adat, mely Mária czárnőről említést tesz, nem mondja világosan, vajjon Mária, avagy pedig anyja (az „angyalalakú") viselte a „Debóra" nevet.

---

[1]) Ducange Stracimirnak két leányát hozza szóba, de csak egyet — Dorottyát — nevez meg.

[2]) V. ö. Jireček 350. 351. 352.

2. *Despina*, I. Lázár szerb fejedelem leánya (l. 106. lap). Sisman gyermekei közűl ismeretesek.

1. *Sándor*. Hogy életét megmentse, az izlamhitet vette fel; Kis-Ázsia helytartója volt. I. Mohamed szultán a Džneid herczeg fölött aratott győzedelmének elismeréseül Smyrna kormányzatával megajándékozta. 1418-ban a fanatikus reformator, Mohamed Bedreddin párthívei ellen küldetett, hogy elnyomja őket, ámde seregével együtt a sziklás völgytorkokban lelte halálát a fanatikus lázadók fegyverei alatt.

2. *Fružin*. Zsigmond magyar királyhoz futott segély és támogatásért. Engel (465) Zsigmondnak egyik okiratát közli, melyben a következő hely fordul elő: „Attentis et in animo nostrae considerationis sedula meditatione pensitatis fidelitatibus et fidelium servitiorum digne attollendorum meritis et sinceris complacentiis fidelis nostri delicti, Magnifici Fruschin, filii quondam Susman Imperatoris Bulgarorum, quibus idem in nonnullis nostris et regnorum nostrorum arduis expeditionibus, sicuti prosperis, ita etiam adversis, contra Turkas aliosque Crucis Christi et nostros inimicos laboribus sudorosis, plerumque pro nostri regii honoris exaltatione et incremento viriliter infudantem seque et bona sua diversis fortunae casibus, summo alacrique fidelitatis fervore studuit, et ipsum in antea non haesitamus velle complacere. Cupientes itaque praemissorum meritorum suorum contemplatione sibi nostrae majestatis benevolentiam ostendere favorosam, quandam possessionem nostram N. vocatam in Comitatu Themessiensi sitam cum Castello in eadem habito, cunctisque villis, seu possessionibus ad eandem pertinentibus, ipsiusque et earundem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, quovis nominis vocabulo vocitatur, ad ipsum et easdem de jure spectantibus eidem Frusyn pro descensu duximus dandum et concedendum, imo damus donamus et conferimus presentium per tenorem possidere, tenere pariter et habere. Salvo jure alieno. Harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in Feldwar partium nostrarum Transiluanarum.“

Kár, hogy Engel ez okiratnak keltét nem közli.

Lazarevics István herczegnek ó-szerb életrajzában, melynek szerzője szemtanú volt[1]), el van mondva, hogy a bolgár

---

[1]) A „bölcs“ Konstantin, kostaneci bolgár.

czárok fiainak felbújtatására — körülbelül 1405-ben — a bolgár városok a törökök ellen fellázadtak, és hogy Szoliman szultán mégis sikeresen leverte őket. Az eddigiek szerint a bolgár czárok fiaiban Konstantint és Fruzint kell értenünk.

3. *Kerata.*

4. *Mária* úrnő, „igazhitü czárné," „Sisman János nagy czár leánya („Kyrmária[1])").

---

[1]) Mielőtt Boszniára áttérnénk, *Csudomil* szerb nagyzsupánra vonatkozólag a következő helyreigazítást kell adnom:

Csudomilnak azonossága a görögök „Bakhinos" (= Blachin) nevű archizsupánjával, ma már nem áll. — Vaszilyevszki orosz történetirónak az érdeme, hogy e Bakhinosban a *Bagin* (mostani kiejtésünk szerint *Bágyon*) nevű, magyar ispánt felismerte, ki II. Géza uralkodása alatt 1150-ben Bosznián keresztül a görögök ellen a szerbek segítségére jött s kivel Mánuel császárnak a fennt leírt (18. és 19. lapon) összeütközése volt (V. ö. Pauler Gy.) „II. Géza orosz-görög háborúi" cz. értekezésével (16. lap.)

Belus bán és nádorra vonatkozólag legyen még említve, hogy II. András király idejében, Mochou fia, Márton, „*de genere Beli Bani*" a Reg. Váradban (231. sz. a.) fordul elő.

III. BOSZNIA.

A) BOSZNIA URALKODÓI.

1. Borič bán.

Diokleas kronikás és hivő utódjai által adott, Bosznia uralkodóira vonatkozó sorrend homályában Bórič bán mint ezen országnak történetileg ismert első uralkodója hozatik fel. Amit oly számosan régiek és újabbak ezen bánnak Kálmán magyar király Boris nevü fiával azonosságára mondottak, tartozik egyszersmindenkorra a mese világába, mert Boris, Kálmán fia, meghalt 1155. évben, holott Borič bán okiratos bizonyítékok szerint még néhány évvel később-ben él.[1])

Midőn II. Géza király 1154-ben a byzanczi területet megtámadta, Borič bán akkor csatlakozott a Braničevo várát ostromló magyar fősereghez, de Manuel császár közeledtével Boszniába visszavonult, anélkül, hogy az utána küldött Vazul görög tábornok által utóléretett volna.

Géza halála után Magyarországban kiütött trónviszályok alkalmával csatlakozott II. László és IV. István ellenkirályokhoz s kivált ez utóbbi oldalán találjuk őt Esztergomban.[2])

Az ellenkirályok elhalálozása után III. István megboszulta magát Boričon azáltal, hogy egy hadsereg élén bizonyos Gottfried nevü bevándorolt németet ellene küldött.[3])

---

[1]) V. ö. „Boris und Rostislav" cz. tanulmányomat. Berlin 1889

[2]) Okmányilag legelőször előfordul 1158. Augusztus 7-én ap. Wenzel VI. 95/51. A Meleda szigeten levő szt. Pankráczhoz czímzett egyház birtokában megerősíti a lacromai benczés kolostort „Coram me Bano Boritio" „Unde ego Banus Boritius cum filiis meis atque propinquis," „Ego et filii mei." Ezen okmány azonban nagyon gyanus. Az 1164. évben kiállított okmányban Belus bán mellett mint tanú Borič bán („Boričio Bano") is neveztetik. (Tkalčič, Monum. histor. episcopatus Zagrabiensis I. pag. 3).

[3]) Kézai krónikája. Gottfried itt jövevénynek mondatik Meissen tájáról. V. ö. Soproni oklevéltár I. 1. és 3. lap.

Hogy mi történt azután a leggyőzött bánnal, azt nem tudjuk s nyoma is ezen idő óta elvész.

Neje ismeretlen; utódjaira vonatkozólag pedig a következő okirati jegyzeteim vannak:

a) II. András király megerősíti 1209-ben a templomosokat Slavoniában levő birtokukban s mondja: „Villam quoque que Esdel vocatur, quam banus Boricius de Bozna pro remedio anime sue prefate domui milicie templi ex concessione regis Stephani quam etiam pater noster Bela rex sigilli sui munimine roboravit et in perpetuum contulit, et etiam terram, quam eiusdem Boricii nepotes iam dicte domui dederunt, cum suis metis et terminis perpetus confirmamus.“ ap. Tkalčič I. 23.

b) II. András király arról tesz említést 1210. évben (Wenzel XI. 107.), *hogy Borič bán unokája Odola* Esdel nevü saját örökbirtokát a templomosoknak ajándékozta.

c) IV. Béla király jóváhagyja 1248-ban (Wenzel VII. 260.), hogy *Bouch fiai „de genere Bouch Bani“ Odola, Chelk és Bouch* a Pozsega vármegyében fekvő Golgoa és Pethna nevü birtokaikat Loránt nádornak eladják. Ehhez hozzájárulnak *a Bouch bán nemzetségéből származó Borh Benedek, továbbá az ő fiai Marcell és Mihály valamint ifjabb figyermekei is.*

Hogy itt nem egy Bouch bán nemzetségéről, hanem Borič bánunkról van szó, az kézzel fogható dolog (lásd a Turul 1890-ik évfolyamának 47. lapján az erre vonatkozó jegyzetemet).

d) 1250. in vigilia festi deidationis beati Johannis Baptiste (ap. Fejér IV. 2. 68.) említtetik (Borich bán) egy *István* nevű fia, a ki Margitot, bizonyos Alexius nevű nemes feleségét, megsebesítvén és 6 szolgáját meggyilkolván, azért a Pozsega vármegyében fekvő Zalachmuchn birtokának engesztelésképeni átengedésére kényszeríttetik. *Mint rokonai szerepelnek horsonai Lambert és Berizlaus de Bukowyk.*

e) Wenzel XI. 453/314. szerint a székesfehérvári káptalan határoz 1258. év június 2-án egy *Borich bán* nemzetségéből származó *özvegy gróf Ditmárné* végrendelkezési ügyében: „quod constituta coram nobis personaliter domina Rosa relicta Comitis Detmari *de genere Borich Bani* proposuit viva voce, quod dimidiam partem predij sui Zopola, quod ab Odola, Chalk et Borich filiis Borich, cognatis mariti sui

Comitis Dethmari antedicti in concambium cujusdam predij sui Golgoha sibi dicebat pervenisse, maiori filie sue nomine Mariane uxori Thome filij Chepani contulisset perpetuo possidendam; aliam dimidiam partem minori filie sue nomine Martine uxori Alexandri filij Petrus donasset tali modo, quod si dicta filia sua heredes habuerit, similiter perpetuo debeat possidere; si vero sine heredibus decesserit, extunc pro anima ipsius domine Rose et filie sue Martine antedicte Ecclesie, in cuius cymiterio sepulte fuerint, conferatur. Maior nichilominus filia sua supradicta liberam, si voluerit, ab ipsa Ecclesia habebit redimendi facultatem."

f) I. h. 456/317. 1259-ben előfordul IV. Bélának szt. Márton községet érdeklő ítélete, vonatkozólag Fülöp zágrábi püspökre és *Borich bán Pál nevü fiára:* „. . . ad universorum noticiam . . . volumus pervenire, quod cum . . . Philippus Episcopus Zagrabiensis . . . super terra Sancti Martini condam Borych Bani *a Paulo filio condam Borych Bani* coram nobis tractus fuisset in caussam, idem Paulus predictus terram utpote hereditariam sibi cum instantia restitui postulavit . . . et Episcopus predictam terram titulo emptionis dixit se habere et etiam possidere; et venditorem. . . Remboldum Domorum Hospitalis Jerosolimitani per Hungariam et Sclavoniam tum Maiorem Perceptorem nominavit." Miután Borich bán Pál nevü fia, továbbá Fülöp püspök és Arnold, Rembold utódja, a tárgyalásnál Béla előtt megjelentek és a püspök a Rembold által hiteles alakban kiállított adásvételi szerződést előterjesztette, megállapíttatott, hogy Pál egy királyi okmányt hamisított s azért a vitás terület a püspöknek odaítéltetett.

g) 1264-ben (Wenzel VIII. 113.) *Mátyás, a Borich bán nemzetségéből származó Zawidnak fitestvére* eladja az ő Pozsega-vármegyebeli birtokát.

h) I. h. XII. 61/64. A pozsegai káptalannak 1272-ben kelt bizonyítványa, mely szerint a Borichok egy vitás ügyben kiegyeztek: „quod constituti coram nobis nobiles viri *de genere Borych Bani,* videlicet Marcel, Michael, Wysen et Widus filii Benedicti ab una parte, et Beryzlaus filius Beryzlaui ex altera, viva voce et amicabili personaliter affirmarunt: quod . . . tandem probis viris et idoneis inter ipsos pacem et compositionem de voluntate parcium jam dictarum facientibus . . . in hunc modum convenissent. . ."

Ezen utolsó okmányon alapszik valószinűleg azon állítás is, melynél fogva Borič bán légyen törzsapja a későbben híres *Berislavič* családnak.

i) Erzsébet özvegy királynénak Aladár gróf részére 1273-ban (Wenzel IX. 38/21) kiállított adománylevelében mondatik: „sub iis libertatibus, quibus videlicet terrae aliorum nobilium de Posaga, *generacionis condam Borych Bani* possidentur.“

k) György rodinai apát cserébe adja 1279-ben (Wenzel IX. 261) egy jószágát Zawid fiának Gergelynek, *mihez Bouch, Chelk és Odola fiai mint Gergely rokonai* hozzájárulnak.

l) A pozsegai káptalan előtt 1293-ban (Wenzel XII. 407) egyezséget kötnek *Zoydának fia Gergely és Mátyás fiai: Zoyda és Mátyás — Odola fiaival: Benedek, Jakab és Mihálylyal.*

Kísérletként összeállítom a következő nemzedékrendi táblákat:

I.

I. Borič, bán 1158.

II. Borič. | István 1250. | Pál 1259.

Odola 1210 előtt — 1258 előtt ? | Chelk 1248—1279. | III. Borič 1248—1279.

? „Borh“ Benedek 1248—1283. | Jakab 1283. | I. Mihály 1283.

Marcell 1248—1272. | II. Mihály 1248—1272. | Wyšen 1248—1272. | Vid 1248—1272.

II.

N.

I. Mátyás 1264. | I. Zavyd.

II. Zavyd 1283. | II. Mátyás 1283. | Gergely 1279—1283.

III.

Ditmár, † 1258 előtt. — Róza 1258.

Marianna 1258. — Tamás, Csepán fia 1258. | Martina 1258. — Péter, Sándor fia 1258.

2. Kulin bán.

Borič után Kulin az első névszerint ismeretes bánja Boszniának. Származása teljesen ismeretlen. Theobald pápai követnek 1180-ik évben kelt s hozzája intézett leveléből[1])

[1]) Kukuljevič, Codex dipl. Croatiae II. 114—115. Itt mondatik: „Nobili et potenti viro Culin bano Bosine.“ „Culin magno bano Bosine“ „magnitudinem liberalitatis et glorie vestre rogantes.“

ismerjük őt először. Ebből következtetjük azt is, hogy Kulin akkori időben a római egyház híve vala. Egy kereskedelmi szerződésről van tudomásunk, mely 1189. év Augusztus 29-én közte és Gervasius raguzai gróf között köttetett.[1])

Az 1190—1199-iki időszakban felvevén a patarenismust, az által éppúgy Rómával mint Magyarországgal ellenséges viszonyba jutott.[2]) Hogy pedig az őt mindkét részről fenyegető veszélyt kikerülje, ismét a római egyházhoz tért át.[3])

E vallási mozgalmain kívül, kormányzási idejéből semmi pragmatikus tényt nem ismerünk s a reá vonatkozó hírek 1204-ben teljesen eltűnvén: elhalálozási éve is ismeretlen.

Vukan, Dioklea királyának 1199-ben[4]) a pápához intézett levelében Kulin felesége buzgó patarénának mondatik; de mindamellett sem chronologiáját sem származását nem ismerjük.

Imre magyar király említést tesz egy a pápához 1203-ban intézett levelében *Kulin egy fiáról*,[5]) a ki a római egyház kebelébe való visszatérése érdekében nála időzött, de névleg nem nevezi meg őt.

E fia minden valószinűséggel azon *István* nevű bán volt, a ki 1204 után és 1233 előtt Boszniában uralkodott és a kit a patarénusok állásából elmozdítottak. A 1236-ban már nem létezik.

Mint István feleségét ismerjük *Annát* és fiaként azon *Sebislavot* a ki 1236-ban mint usorai herczeg előfordul.[6])

Kulinnak még egy *névtelen nővérét* is ismerjük, a ki a már említett Vukan, Dioklea királyának bizonyítványa szerint Nemanja István szerb nagyherczeg fivérének, Miroslav chlmi herczegnek felesége volt. Férjhezmenetelének úgy mint özvegységének éve ismeretlen; férjének elhalálazása

---

[1]) Wenzel, I. 349.

[2]) 1200. október 11-én kelt okmány ap. Theiner I. 12—13.

[3]) 1202. november 21. 1203. április 8-án kelt okmány ap. Theiner I. 20. i. h. 1203. június 10. 19.

[4]) Theiner, I. „cum uxore sua."

[5]) Wenzel i. h. 411.: „eadem capitula sub sigillo nostra contenta domino illius terrae, *filio scilicet memorati Culin*, qui tunc apud nos erat, dedimus."

[6]) 1236. évben kelt levelében IX. Gergely ajánlja az esztergomi érseknek: „Zibisclaum Kenesium de Woscora natum quondam Stephani de Bosna." (Theiner. Monum. Hung. hist. I. 147). 1230. évben egy más „Zibiscelaus" filius Coian, cum fratre suo Maren fordul elő, a ki a topuskoi apátságnak Slat'enicz uradalmat adja. 1252-ben egy Vlk filius Zybislai neveztetik. Tkalčič I. 66. 96—97.

után visszatért az ő fitestvéréhez, a hol a patarenismus buzgó képviselőjévé vált.

Vukan tesz még több rokonáról is említést. Némelyek szerint a mai Boszniának Kulenovič (Kulinovič) nevű gazdag bégjei mind Kulin bán utódai[1])

3. Ninoslav Máté bán.

István elmozdítása után a patarénusok *Ninoslav Máté* elvtársukat emelték a báni székre (1232-ben).

Származása ismeretlen.

Saját okmányaiban nevezi magát: „Én Máté, Isten rabszolgája, elnevezésem szerint Ninoslav, Bosznia nagybánja.“ — „Én Ninoslav Máté, Isten kegyelméből Bosznia nagybánja.“[2]) Magyar okmányokban „Ninosclaus banus.“ „Nyurzlaus banus“-nak[3]), Tamás érsek szerint Ninosclavus „Ninosclavus banus“-nak; a pápai levelekben pedig „Ninosclavus dux de Bosna“-nak vagy elferdítve „Nicosclavus“-nak[4]) mondatik.“

Jóllehet Róma és Magyarország sanyargatásai folytán mindjárt uralkodása kezdetén 1233-ban családjával a római egyházhoz átlépett, daczára annak mégis a keresztesháború a patarenusok ellen 1234-ben megkezdetvén, 1239-ig folytattatott. 1237-ben legyőzetett ugyan a bán Kálmán magyar herczeg által, de ennek elvonulása után (1239. végével és 1240. elején) báni méltóságát ismét visszanyerte. 1244 körül a spalatóiak által herczeggé megválasztatván, azok érdekében IV. Béla és a magyarérzelmü Trau ellen háborút viselt. A pápához való újolagos csatlakozása következtében utolsó kormányévei békésen multak. Miután 1249-ben Raguzával még egy szerződést kötött, 1250-ben híre eltünik.

Házassági viszonyairól nincs tudomásunk, de ennek ellenében származására, rokonaira és fiaira nézve vannak a következő adataink:

a) IX. Gergely pápa írja 1233. október 10-én a bánnak[5]) többi között: „ . . . ne quis te in fide catholica per-

---

[1]) Klaič, 88.
[2]) Wenzel II. 341. 343 (1240 márczius 22 kelt) 346 (1240 kelt.)
[3]) Theiner. Mon. slav. mer. I. 298; ez utóbbi alak nevének elferdítése.
[4]) Theiner. Mon. Hung. I. 120.
[5]) Theiner. Mon. Hung. I. 120.

manentem super eadem terra, quam sicut asseris, *progenitores tui* qui fuerunt vitio heretice gravitatis infesti, *ab antiquo* pacifice possederunt, presumat índebite molestare."

b) Midőn Ninoslav 1233-ban a római egyház irányában hódolatát megtette, akkor az ő példáját követők közűl főkép *Prijesda Orbán nevű rokona* tünt ki, a ki saját fiát a domonkosoknak kezesül átadta. Minthogy azonban a bán Prijesdáért kezességet magára vállalt, a pápa a fiúnak kiadatását elrendelte.[1])

c) Egy a raguzaiak részére 1240. márczius 22-én kiállított okmányban[2]) mondja: „és az én országomban úgy a saját mint *fiaim* uralma alatt szabadoknak és korlátlanoknak kell lennetek."

d) 1243—1244-ben Ninoslav kinevezte *saját rokonát, a calabriai Rizardót,* spalatói helytartóvá és a város katonai védelmét *saját fiai egyikére,* egy válogatott lovasosztály parancsnokára, bízta.[3])

Rizardo nemzetiségére való tekintetből nem fiágú vérrokona Ninoslávnak, hanem vagy Ninoslav családjából eredő anyától származik vagy pedig, a mi valószinűbb, felesége a bán házából ered.

e) IV. Béla királynak 1244. év július 20-án kiállított okmányában[4]) mondatik: „ceterum idem Naurzlaus banus *cum fratribus suis* et baronibus confessi sunt et recognoverunt possessiones infrascriptas. . ."

f) Ninoslav és a raguzaiak közt 1249. év márczius havában kiállított okmányban[5]) mondatik:

„Én István Máté (sic!) Isten kegyelméből Bosznia nagybánja *az itt alólírt testvéreimmel* esküszöm neked Delfin Jakab raguzai knéz-nek." Minthogy *Ugrin* és *Radonja* knézek azok között neveztetnek, a kik az esküt legelől tették le, azon oknál fogva kell mindakettőt, úgy az okmány beveze-

---

[1]) Theiner i. h. „Nobilis vir Urbanus dictus Prijesda consanguineus eius" (ugyanis a bán-é). Egy 1240-ben kelt (ap. Miklosich Monum. Serb. 28) okmányban mondatik. „Prijes'da S'finar."

[2]) Miklosich, 28—29.

[3]) Thom. Archid. Hist. Salon. cap. 47: „Inde vere recedens abiit in terram suam tradita sui regiminis vire cuidam *cognato suo nomine Rizardo, qui erat Calaber natione*, reliquit etiam pro civitatis tutela *unum de filiis suis* cum optima equitum turma."

[4]) Theiner, M. S. m. I. 297.

[5]) Wenzel II. 352.

tése értelmében, valamint azért is, mert csakis ezek mint knézek említtetnek, Ninoslav fivéreinek tartanunk.

Úgy látszik, hogy Ninoslav után Prijesda egyideig elfoglalta volna a báni széket.[1]) — Ninoslav többi rokonairól nem szól a krónika.

4. A Kotromanidák.

a) Kotroman István bán.

Kotroman István 1272-ben[2]) említtetik először mint felső Bosznia bánja. A régibb irodalom azt fogadta el, hogy ő egy német lovag lett légyen, a kit IV. Béla király Boszniába hozott. midőn Ninoslav halála után ezen országot elfoglalta.

A kútforrásokból pedig tudjuk, hogy ő a karintiai ortenburgi grófok rokona volt, mert István fia I. Meinhard ortenburgi gróf leányával „quarto gradu consanguinitatis“ rokonságban vala.[3])

István nem volt önálló ura Boszniának; 1272-től egészen 1282/83-ig az Árpádok, 1283-tól kezdve pedig Dragutin István, volt szerb király, fenhatósága alatt állott, a ki hasonlóan mint ő a római egyházhoz vallotta magát. Minthogy 1298 körül már Subič Pál mutatkozik Bosznia urának. el kell fogadnunk, hogy a fenti időben emez által elüzetett. 1312-ben ismét felmerül, mely időben Pál fiával, Mladennal. kibékült. Mikor halt meg, azt nem tudjuk; 1319-ben írja a pápa már az ő fiának; „Nato quondam Stephani bani Bossnensis“[4]). Gjon Rastičnak (Junius Resti † 1736.) Raguza történetére vonatkozó kézirati munkája szerint István 1313. évben meghalt.

Erzsébet, felesége, leánya volt Dragutin Istvánnak, szerb királynak és Arpád-házi Katalinnak; családja ezen házasság által rokonsági viszonyba jött a Nemanjidák és Árpádokkal. Egybekelésének ideje ismeretlen, de minden bizonynyal az

---

[1]) 1255. márczius 30-án IV. Béla király mondja: „Et licet totum supanatum de Nouak (Novaki) fideli nostro Prezde bano contulerimus“ ap. Tkalčič I. 1. 103—104. 1290-ben IV. Miklós pápa egy „Brisde banus Bosne“-t említ. ap. Theiner M. H. I. 364.

[2]) 1272. év deczember elején „Stephano bano de Bozna“ ap. Fejér V. 2. 57.

[3]) Klaič 119. figyelmeztet, hogy a horvát és szerb forrásokban Kotroman név már sokkal előbb előfordul. III. István magyar királynak egy okmányán 1163-ban (ap. Kukuljević II. 66.) tanúk között előfordul egy Kotroman; Lázár szerb fejedelemnek egy okmányában 1381-ben (ap. Miklosich 198.) említtetik egy „Kotroman köve“ mint Dubica község határjelzője.

[4]) Theiner, M. S. I. 135.

1283. év utáni időre esik, mert Dragutin csak akkor nyerte el Boszniát.

Istvánnak rokonsága az Ortenburgiakkal mai napig nyilt kérdést képez, melynek megoldása a genealógiai vizsgálódás legnehezebb feladatai közé tartozik.

Azon pápai levél értelmében, melyben egy negyedfokú rokonságról van szó, a karintiai Ortenburgok mai napig ismert családfája alapján nem is fejthető meg, a mint azt a következő családfa bizonyítja:

Leobeni gróf Éberhard 1023, Sponheimi gróf 1044.
Neje ismeretlen.

I. Frigyes, ortenburgi gróf, 1058.
— Krisztina 1058.

I. Adalbert 1092—1102. | Ernő 1070.

I. Otto 1118—1145.
— Auersbergi Ágnes (?)

I. Ulrik, aquilejai főesperes és prépost 1122—1176.

I. Henrik † 1192/7. Fiai † 1244 előtt.	II. Ottó, † 1197. — Brigitta, Heunburgi grófnő † 1197 után.	I. Hermann karintiai főesperes † 1200 után.	Gertrud szt. Györgyi apátnő a Längtavon † 1199. után.
II. Henrik † nemsokára 1197 után.	II. Hermann † 1256. — 1) N. N. 2) Euphemia † 1275 után.	II. Ulrik gurki püspök 1221—1253.	III. Otto † 1243/4. gyermekek nélkül.

III. Henrik † nemsokára 1270 után gyermekek nélkül.	II. Frigyes † 1301. — 1262. körül Etelka, görczi és tiroli leánya † 1283/4.	III. (I.) Meinhard gróf	IV. Otto bamberg prépost, 1256. évi junius 18. még él.	III. Ulrik salzburgi kanonok 1268. évi julius 15. még él.	Leány Auerspergi Konrád † 1248 előtt.	Leány Taufersi III. Ulrik.	Erzsébet Stubenberg Wülfing.	Euphemia — Playen és Hardecki Konrád gróf † 1260.

I. Meinhard † 1332. — Erzsébet, 1314. febr. 6. még él.	V. Otto † 1343. gy. n. — Zsófia (Hardecki grófnő ?) † 1349 után.	II. Albrecht † 1335. — Ilona † febr. 7...	Euphemia — Gróf Werdenberg Hugó, 1281. junius 3-án még él.

Anna — Gróf Krupp-Frangepán Dénes. | Katalin. | Ágnes.

III. Hermann † 1338. gyerm. nélkül. — 1301. Ágnes, Schaumberg Henrik leánya.	II. Meinhard † 1337. gyerm. nélkül. — 1320. Belingeria de la Turre, Zumfredinus leánya.	Anna — 1330 körül Auffenstein Frigyes.

I. Meinhard gróf Erzsébet feleségének, a ki okiratilag 1314. év február 6-án említtetik, származása ismeretlen.

Leányai közűl Anna az egyedüli, a kit egy 1340. évi deczember 23-án kelt okmányból ismerünk. Némelyek hozzáteszik még Klarát is, a ki neuhausi Henrikhez Csehországban férjhez ment.

Ily viszonyok között kénytelenek vagyunk ezen párnak rokonsági kapcsát máshol keresni és találom azt a következő családfán:

III. Bertold, meráni gróf, † 1188. decz. 14
— 1) Hedvig 1161 előtt, † 1176. jul. 16.

IV. Bertold, † 1204. aug. 12. — Ágnes, rochlitzi Dedi leánya, † 1195. márcz. 25.	Matild — 2) II. Engelbert, görczi gróf, † 1187 kör.
Gertrúd, † 1214 elején. — II. András magyar király.	III. Engelbert, † 1224.
IV. Béla, † 1270 elején. — Laskara Mária, † 1270.	III. Meinhard, † 1258. — Adél. Albrecht tiroli gróf leánya, † 1275.
V. István, † 1272. aug. 1. — kún Erzsébet, † 1290 után.	Adél, † 1283/4. — 1262 kör. II. Frigyes, ortenburgi gróf, † 1304.
Katalin, † 1514 után. — szerb Dragutin István, † 1314.	I. Meinhard, † 1332. — Erzsébet.
Erzsébet, † 1322 után. — Kotroman István bán, † 1314 kör.	Leány.
Kotromanics István bán.	

1319-ben akarják magukat eljegyezni.

Néhány éven át férje halála után ő vitte a gyámságot István fia fölött.[1])

Férjének három figyermeket: *Istvánt, Inosavot* és *Ulászlót* valamint *Katalin* nevű leányt szült.

Ez utóbbi férjez ment *Miklós, chlmi urhoz*, mely házasságból Ulászló és Nicolič Bogiša származtak.[2])

b) Kotromanics István bán

apjának elhalálozása után fivéreivel együtt I. Subič Mladen bán gyámsága alatt állott. Ettől átvette 1314-ben Bosznia kormányzását, melynek önálló vezetése 1322-ben reá átszállott. Végleges kormányzatának első éveiben Erzsébet anyja igazgatta őt.

Uralkodása telve volt Horvátország (1324—1329), (1345—1346) Raguza és Szerbia elleni (1349—1351)

---

[1]) 1322. november 23-án a raguzai tanács parancsolja (Mon. Ragusina p. 72. ap. Klaić 129.) boszniai követének: „quod debeant procurari et facere toto posse eorum tam cum domino bano Bossine, quam *cum matre eorum*, et cum baronibus Bossine, quod dominus banus Bossine ratisfaciat.“

[2]) i. h. 259: „per Vladislavum et Boghissam Nicolich, *nepotibus domini bani.*“

harczokkal. Meghalt 1353. év szeptember 28-án és eltemettetett az általa alapított milesevoi Ferencziek-zárdájában.

Mikor István még Mladen gyámsága alatt állott — nősülni akarván — szemeit I. Meinhard, karintiai gróf Ortenburg leányára irányzá. — Minthogy azonban ezen leánynyal negyedfokú rokonságban állott (ezen rokonságnak közelebbi bizonyítékát fentebb kíséreltem meg kimutatni) szüksége volt pápai engedélyre. — Mladen meggyőződte XXII. János pápát ezen házassági összeköttetésnek a római egyházra való hasznáról, mert a hatalmas Meinhard támogatásával István a patarenusokat nagyobb nyomatékkal megtámadhaná. János ezen házassághoz egy 1319. év július 18-án kelt levelével beleegyezését adta, melynek a következő részét emeljük ki: „Peticio siquidem dilecti filii Mladini bani nobis exhibita continebat, quod tu fervore fidei et devotionis accensus ad exterminium pravitatis heretice, que in Bosniensi patria a multo iam tempore dampnabiliter pululavit, aspicas et . . . desideras dilecte in Christo filie Nobili mulieri . . . nate Nobilis Menhardi Comitis de Orthenborch, cuius potenciam et suorum utpote magnatum partium predictarum ad hoc tibi asseris plurimum oportunam, matrimonialiter copulari. Verum quia dicta *Nobilis est tibi quarto gradu consanguinitatis conjuncta.*“ [1])

Hogy daczára annak ezen összeköttetés mégis miért nem valósult meg, az ismeretlen.

Most már a fiatal Istvánt Róbert Károly magyar király házasította össze 1323-ban egy *Piasta nővel*, Erzsébet, feleségének, rokonával, miáltal a fiatal szintén Erzsébet nevű herczegnő férjét többrendű rokonságba hozta a magyar királyi házzal.

Legjobban értelmezi azt egy genealogiai áttekintés.

Kázmér, kujaviai herczeg, † 1267.
— 1) Boroszlói Konstanczia. 2) Euphrosyna.

1) Ziemomysl, kujavia-leslaui herczeg, † 1287. okt. 1-én.		2) Ulászló (Lokietek), lengyel király, † 1333. május 2-án. — Hedvig, kalisi Boleszló herczeg leánya.
Kázmér	Fennena — 1290 III. András magyar király.	
Erzsébet — 1323 Kotromanics István bán.		Erzsébet, † 1381. — Róbert Károly, magy. király.
Erzsébet.		I. Lajos király.

1353. julius 20-án.

[1]) Theiner M. S I. 135.

István tekintélyének emelését ezen házasság nagyban előmozdította.

Ezen házasságból származott egyesegyedűl a szép *Erzsébet*. Engel szerint[1]) a velenczeiek és raguzaiak szándékoztak 1351 körül a szép Erzsébetet Dusán császár Uros nevű trónörökséhez férjhez adni, hogy az által a Bosznia és Szerbia közti viszályoknak egyszersmindenkorra véget vessenek; de hogy István ezen tervtől idegenkedett volna. 1353. július 20. egy sokkal fényesebb férj vette nőűl a szépet: Lajos, Magyarország fiatal és erőteljes királya, jegyesének többszörös rokona.[2])

Apja személyesen járt Budán, hogy leánya szerencséjének tanuja lehessen.

Lajosnak 1382-ben bekövetkezett halála után Erzsébet ragadta meg a kormányzás gyeplőjét Mária leánya érdekében, a mikor is többnyire Garai Miklós nádortól hagyta magát igazgatni. Erzsébet volt az, a ki a nyugtalan Horvátország kiengesztelése után, a leánya ellenei által királylyá megkoronázott nápolyi Károlyt meggyilkoltatta (1386. febr. 7.). Ennek folytán leányával együtt a felboszantott horvátok fogságába jutott, a hol 1387. január elején meggyilkoltatott.

c) *I. Tvrtko István király.*

Ulászló, Kotromanics István bán fivére összeeskettette magát 1338 körül, a traui püspök által Klissában Subič György Ilona nevű leányával, mely alkalommal a trauiak zokon vették püspöküknek, hogy ezen párt daczára annak, hogy harmad- és negyedfokú rokonságban volt (ch'era

---

[1]) Geschichte Serbiens, 283.

[2]) Ezen két Erzsébet (napa és meny) közt fennállott rokonságon kívül még a következő kimutatandó:

V. István, magyar király, † 1272.

Katalin — szerb Dragutin István, † 1314.	Mária — nápolyi II. Károly.
Erzsébet — Kotroman István bán † 1314 kör.	Martell Károly, † 1295. — habsburgi Klementin.
Kotromanics István bán, † 1353. — kujáviai Erzsébet.	Róbert Károly király, † 1342. — lengyel Erzsébet.
Erzsébet.	I. Lajos király.

congiunta in terzo e quarto grado) pápai engedély nélkül egyesítette.[1]) Ezen összevetett rokonság részletei ismeretlenek.

Ezen házasságból származott I. Tvrtko István, a ki Kotromanics István után, miután ez fiörökösök hátrahagyása nélkül elhalt, a báni széket elfoglalta.[2])

Az új herczeg a kormányzás önálló vezetésére még fiatal lévén, azt helyette Ilona anyja tette. Ilonára, a bán anyjára, először akadunk 1354-ben, a mikor fiaival együtt Magyarországból Boszniába jött.[3])

1355-ben találjuk öt fiaival együtt egy hadi expeditió alkalmával Horvátországban és Dalmácziában. Tvrtko engedélyez 1355. évben kíváltságokat a raguzaiaknak, mely alkalommal anyját is említi.[4]) Hasonlólag találjuk Ilonát az ő fiaival 1356. márczius 14-én Neretvában Lajos király udvarában.[5]) Tvrtko kénytelen volt magát ez évben a magyar királynak alávetni. Egy 1357. évben kelt s a hozzá hű maradt Vlkoslavics Vlatko knéz részére kiállított okmányában anyját említi: „tiszteletreméltó Ilona asszonyt.“

A velenczei köztársaság 1364. szeptember 7-én kinevezte Tvrtkót, az ő fivérét és Ilonát velenczei polgárokká.[6])

Tvrtko s anyja elűzettek saját főrendjeik által Boszniából 1365-ben, minthogy bennük csak a magyar udvar uszályhordóit ismerték fel; de 1365-ik évben mégis sikerült neki Lajos segélyével hatalmának egy részét visszanyerni s ugyanazon év márczius végén nevezi magát: „Isten és Lajos király kegyelméből Bosznia bán“-jának.

Tvrtko 1370—1371-ben Altomanovics Miklós herczeg és Balšič György ellen harczolván, Travunját és Podrinjét elfoglalta. Miklós volt az 1363. évben elhalt Voislav knéznek unokaöcsese (az ő birtoka kiterjedt a szerb Moravától

---

[1]) Lučič, Memor. di Trau p. 234.

[2]) 1367. június 1. egy okmányban mondja „naši stricj gospodini bani Stjepani.“ (Miklosich 176.) I. Tvrtko Istvánnak egy 1387. april 9. kelt okmányában (Mikl. 209.) mondatik: „a na vlašno dobroga uspomentija gospodina Stephana bana i gospodina Vladislava, rodjitelja a jegova gospoda plemenjeta bosniska.“

[3]) Történelmi-Tár. 1879. I. füz. 14—16. lap.

[4]) „Nos Tvartcho dei gracie Bozne banus . . . cum . . . honestissima domina Helena nostra genitrice predilecta.“ Ljubič III. 275/76.

[5]) i. h. 512.

[6]) „Attendentes igitur multiplicis fidei puritatem et devotionis plenitudinem, quam illustres et magnifici domini Tuercto dei gratia totius Bossine banno, comes Wolf eius frater et Helena comitissa eorum genitrix, ad nostre Magnitudinis excellentiam habere promptis affectibus se ostendunt . . . ipsos . . . in nostros cives et Venetos recepimus, atque recipimus.“ Celsi Lőrincz doge levele ap. Ljubič IV. 74.

Sjeniczán át és Gaczko térségtől egészen Cattaro és Ruguzáig); a Balšičok ellenben már 1360-ban alapítottak egy kis független országot Zetában.

Tvrtko ily módon hatalmát megnagyobbítván, magát 1376-ban Bosznia és Szerbia koronájával megkoronáztatta Milesevoban szt. Száva sírjánál. 1378-ben nevezi magát: „Tvrtko István, Krisztus Istenben Szerbia, Bosznia és a Tengermellék királyá"-nak. Az István nevet a koronázás alkalmával vette fel, és az ő példáját követve viselték azt az összes őt követő boszniai királyok úgy, mint valaha Szerbiában a Nemanjidák.

Az új király 1376—1387 között Novi-t alapította, Cattarót meghodította és a zetai Balšičokkal háborút viselt; 1387-től 1389-ig időközben a horvát-dalmátországi viszonyokba keveredett, melyek Lajos király halála által Boszniára nézve nagy jelentőséggel birtak és 1390. (Június-Júliusban) volt Horvátország és Dalmáczia az ő birtokában.[1])

Hatalmának magaslatán és messzeható terveinek valamint azok megerősítésének és öregbitésének közepette utólérte őt a halál 1391. márczius 23-án.

Dorottya nevű felesége volt Stračimir János viddini fejedelem leánya. A frigykötésnek éve ismeretlen, de mégis bizonyos, hogy Tvrtko csak megkoronáztatása után nősült meg és hogy neje már egy 1378. ápril 10-én kelt okmányban „Kyra Dorottya királyné asszony"-nak mondatik,[2]) melyben Tvrtkonak édes anyja még mint „Kyra Ilona asszony Isten adta anya-királyné" előfordul.

1390. évi augusztus végén járt egy boszniai követség Velenczében, mely ugyanott érdekes leleplezéseket tett. — Ezen időtájban Dorottya meghalván, Tvrtko szándékozott III. Albert osztrák herczeg egy rokonával második házasságra lépni[3]), ilyen nővel úgy Boszniára mint saját uralkodó házára vonatkozó nagy előnyöket vélvén elérhetni. Ezen tervvel a velenczei kormány is rokonszenvezett „minthogy

---

[1]) „Domini nostri Stephani Tuertchonis dei gratia Rassie, Bosne, Dalmatie, Croatie, Maritimeque regis inclyti." 1390 augusztus 1-jén kelt okmány ap. Ljubič IV. 283.

[2]) I. Tvrtko István király egy 1378. ápril 10-én kelt okmányában (Mikl. 186. etc.) mondja: „bogo darovannoio mi krajevistva mi materiio, gospočmi kyra Elenómi, i si gospočmi kraličomi kyra Dorothičmi".

[3]) „Ad quartam partem, per quam ipsi ambaxatores nobis significant, quod dominus rex praedictus est contracturus parentelam cum domine duce Austrie." Ljubič, IV. 285.

ezen köztársaság mindig különös barátsággal és szeretettel viseltetett a fenséges osztrák ház és különösen a mostani Albert herczeg iránt.“ [1]) Valószinűleg a királynak ezután nemsokára bekövetkezett halála meghiusította ezen házasságot.[2])

I. Tvrtko István király gyermekei közűl *Katalin* leányt és egy fiut, a későbbi *II. Tvrtko István* királyt ismerjük. Katalin férjhez ment I. Hermann, Cilly-i grófhoz, minek következtében fia II. Hermann (1398) zagoriai gróf, slavoniai, dalmácziai és horvátországi bán lett 1406-ban († 1434.) — Hermann 1425-ben keresztül vitte, hogy Zsigmond király II. Tvrtkóval békét és szövetséget kötött. 1426. szeptember 2-án Bodováczban kelt okmánynyal kinevezte őt Tvrtko trónörökösévé.[3]) Ezen trónörökösödés tényleg nem valósult meg; Cilly-i II. Hermann már 1434-ben meghalt és családjából egy sem lett valaha Bosznia királya.

d) Dabiša István király.

I. Tvrtko Istvánnak volt két ifjabb fivére: *Vuk István* és *Dabiša István* mindketten Ulászló és Subič Ilonának fiai.[4])

---

[1]) Klaič, 250.

[2]) Klaič nevezi III. Albert herczegnek egy leányát Tvrtko tervbe vett jegyesének. Ennek ellenében meg kell jegyeznem, hogy én az összes rendelkezésemre álló forrásokban csakis IV. Albertet mint III. Albert gyermekét (szül. 1349 körül † 1395. augusztus 29-én) idézve találom. — Moréri 1740. kiad. 218 említi ugyan III. Albertnek egy Anna nevü leányát, a ki gazdag Henrik bajor herczeggel össze volt házasítva; — mindamellett nyilván való, hogy ez anachronismus és IV. Albert Margit nevü leányával való feleserélés, a ki 1412-ben a nevezett bajor herczeghez férjhez ment és 1447. deczember 24-én meghalt.

[3]) Fejér, X. 6, 900/01.

[4]) 1352. április 26-án (Anjoukori okmánytár V. 576. és Fejér IX. 2. 138.) I. Lajos magyar királynak egy okmánya tudtunkra adja egy boszniai herczegnőnek férjhez menetelét. Ugyanis ez okmányban mondatik: „cum dominam Mariam sororem domini Stephani ducis Bosnensis, proximam nostram, domino Helseneerio foedere matrimoniali copulatam ad civitatem Passoviam cum baronibus regni nostri transmissemus.“

Itt Mária boszniai herczegnőnek helfensteini VI. Ulrik bajor gróffal való házasságáról van szó, a kinek neve ezen okmányban iszonyúan elferdítve mutatkozik. Egyébiránt egy 1353-ban kelt okmányban helyesebben „Helphstayr“-nak neveztetik. (Fejér i. h. 218)

István boszniai herczeg ezen „soror“-ja, a kit Lajos király „proxima“-jának jelez, a Kotromanidák családfáján illően semmi esetre sem helyezhető el.

Kerler (a helfensteini grófokra vonatkozó történetében. Ulm 1840, pag. 52. seqq.) I. Lajos magyar király felesége nővérének tartja s így tehát boszniai István herczeg leányának tekinti. Máriának egyesítése Ulrik gróffal szerzőnk szerint IV. Károly császár műve. Hogy Ulrik gróf mely évben házasíttatott vele össze, Kerler szerint bizonytalan, de azt véli, hogy a házasság 1354. előtt nem következett be, mert Lajos Mária herczegnőt csak 1353-ban udvarába hozta, a hol nemsokára Ulrik gróf vele megismerkedett. Igen becses mennyasszonyi ajándékot kapott.

Vuk Istvánra már Tvrtko uralkodása elején akadunk. A már idézett okmányokban 1354, 1355-ben („a nemes ifju Vuk knézzel szeretett fivérével"), 1356—1364-ben (a hol velenczei polgárrá kineveztetik) említtetik, és látszatja van, mintha ő ezen években résztvevője lett volna az uralkodásnak. 1365-ben csatlakozott azokhoz, a kik Tvrtkóval megelégedve nem voltak, miután ez neki a bánságnak egy részét atyai örökség czímén átengedni nem akarta. Minthogy azonban a felkelés leveretett, a nagyravágyó Vuk menekült Raguzába. Tvrtko 1367. június 1-én Raguzába érkezvén, ott tartózkodása közben Vuknak kiadatását követelte, a mi azonban nem sikerült, miután a raguzaiak menhelyük régi hírnevét megőrízni tudták.[1])

Vuk most mint trónkövetelő nyiltan kikelt; a katholikus egyházhoz átlépvén 1368-ban V. Orbán pápához fordult, hogy ez a magyar királynál érette fáradozzék. Orbán e kérelmet teljesítendő. 1369. deczember 14-én írt úgy Lajos királynak mint Vuknak a kit „Istvánnak, Bosznia ifjabb bánjának" nevez.[2]) Vuknak az erre vonatkozó kísérletei mégis eredménytelenek maradtak.

Dabiša István (de Bissa, Dabiscia) I. Tvrtkónak második fitestvére; — daczára annak, hogy ez utóbbi egy fiút hátrahagyott, követte ezt a királyi méltóságban 1391-ben.

Fenti okmányunk értelmében Mária volna Kotromanies István bán nővére; de nem szabad elfeledkeznünk, hogy a középkori latin okmányokban a „soror" nem mindig „nővérrel" azonosítható. Minthogy Kotroman István már 1314 körül meghalt, Mária mint leánya 1353-ban legalább is 38 éves lehetett, a mi egy akkor vagy legfeljebb rövid idővel azelőtt létesült összeházasításra nem nagyon mutat; és miután a „soror" minden bizonynyal nem leánynak tekintendő, nem marad egyébb hátra, mint Máriában Istvánnak legfeljebb egy rokonát keresni, és leginkább igazoltnak mutatkozik, ha Ulászló fivére leányának tekintetik.

Ulrik. Mária férje 1372. május 12-én meggyilkoltatett; maga Mária 31 évvel későbben halt meg (1403.)

Házasságából hat fiu és három leány származott. Fiai közül Lajos lett kalocsai érsek; leányai közül Mária ment Magyarországban férjhez.

Helfensteini Marián kívül akadunk még egy nőalakra, a ki, ha általában esetleg a Kotromanidákhoz tartozik, azok családfáján el nem helyezhető. Ilona, troppaui Premko herczeg († 1433. szeptember 28-án) második felesége, a ki 1434. február 2-ika és 1435. márczius 7-ike között meghalt, a forrásokban mint „Bosenska" fordul elő. Sziléziai szerzők azt vélik, hogy boszniai eredetű; de ezen vélemény le nem bizonyítható.

[1]) Midőn 1415-ben II. Tvrtko király néhány boszniai menekülők kiadatását a raguzaiaktól követelte, feleltek ezek: „És fenséged jól visszaemlékezhetik a mint Tvrtko király édes atyja Vlkič nevű fivérét kiutasította és ez városunkba menekült és általa üldöztetvén édes atyja városunkba érkezett és mint egy úr és herczegi barát tiszteletteljesen fogadtatott, mert városunk Kotromanies ideje óta szabad. (Klaič, 164.)

[2]) Theiner, M. H. II. 91—92.

Boszniának trónöröklési rendje nem volt elsőszülötti, hanem idősbségi jog. Velencze sietett 1391. június 1-én az új uralkodót díszpolgárává kinevezni.[1]) 1392. év június 12-én jóváhagyja az új király a raguzaiak összes kiváltságait, melyeket elődjeitől, nevezetesen pedig fivérétől, a boldogult Tvrtko István királytól, nyertek.[2])

Dabišának voltak ellenségeskedései a törökökkel és nápolyi Lászlóval. Dabiša nem csak hogy 1393. év nyarán az összes Horvátországra és Dalmaciára vonatkozó jogait Zsigmond magyar királynak átengedte, sőt inkább Zsigmondot Boszniában utódjára kinevezte; ezért a sümegi főispánsági méltóságot nyerte.[3]) Dabiša István meghalt 1395. szeptember 7-én Sutiskában.

Felesége, a ki vele már 1391-ben össze volt házasítva, *Ilonának (Grubának* is) hivatott[4]) 1392. június 17-én kelt raguzai okmányban előfordul. Zsigmond király egy 1393-ban kelt oklevélben említést tesz róla („és Ilona asszonynak az ő feleségének").

Dabiša halála után a boszniai főrendek megválasztották *Ilonát*, az özvegy királynét, kiskorú fia nevében kormányzóvá. Három éven át vezette a kormányt, melyet az ország belső viszonyai rendezésével töltött be. Ezen időben előfordul okiratilag 1395. deczember 22-én, 1396. deczember 25-én („a legfényesebb és legfönségesebb Kyra Ilona asszonynak Isten kegyelméből Szerbia és Bosznia királynőjének".) 1397. május 13-án, 1397. május 22-én, 1397. november 15-én és 1398. február 18-án. Rövid idővel 1398. február hava után veszíté uralmát s 1399. márczius havában még csak egyszer említtetik (Gruba királynénak 1399. márczius 5-én kelt s a raguzaiakhoz intézett levele és ezeknek márczius 13-án kelt válasza), azután pedig nyoma elvész.

Kiskorú fián kívül volt még Dabiša Istvánnak egy *Stana* nevű leánya is, a kinek, Ilona királyné és főrendjei beleegyezésével, 1395. április 26-án a Chlm földjén fekvő

---

[1]) Ljubič IV. 204: „Millesimo trecentesimo nonagesimo primo, mensis iunii die primo . . . simile privilegium factum fuit domino Stephano de Bissa dei gratia regi Rassie, Bossine maritimeque."

[2]) Miklosich, 220—222.

[3]) Fejér, X. 2. 158—159, 276.

[4]) Egy sírkőnek 1404-ben kelt ó-szláv felirata: . . . . „Itt fekszik Vigú Miloševič. Szolgált István bánnak és Tvrtko királynak és Dabiša királynak és Gruba királynénak és Ostoja királynak." (Klaič, 269.)

Velijake nevű uradalmi községet azon feltétel alatt ajándékozza, hogy ennek halála után azon község Radivojević György chlmi knéznek és örököseinek jusson.[1]) Minthogy ezen knéz Ilona királynét, kormányzósága idejében is, hathatósan támogatá, azért némi biztossággal elfogadható, hogy Ilona királyné ezen családdal atyafiságban volt.

e) Ostoja István király.

Jóllehet ezen király számos okmányainak birtokában vagyunk, mégis az ő származását azokból nem ismerjük. Saját természetes fia Ostoič Tamás István nevezi II. Tvrtko István királyt csak egy 1444. évben kelt okmányban a maga (István Tamás) elődjének a trónon „patruus noster carissimus"-nak.[2]) És így Ostoja István király II. Tvrtkónak fivére és I. Tvrtkónak fia vala; minthogy azonban ezt ő maga sohasem említi, biztosan tekinthető I. Tvrtko természetes fiának.

1398-ban a főrendek által úgy Zsigmond magyar király mint Dabiša kiskorú fia ellenére trónra emeltetett, melyet azonban csak egy Zsigmond király fölötti győzelemmel biztosíthatott magának. 1399. évi február 25-én a raguzaiak kinevezték őt polgárukká.[3]) 1404. évben egy összeesküvés alakult ellene a hatalmas Hrvoje vajda vezérlete alatt; ellénei már is ostromolták őt Babováczban, a mikor Zsigmond királyhoz menekült, a ki az ő oltalmára egy hadsereget Boszniába küldött. Mindennek daczára Hrvoje és a raguzaiak fondorkodásai Ostoja ellen még sem szüntek meg; végre 1404-ben egy főrendi gyülésen trónvesztesnek nyilváníttatott és II. Tvrtko ugyanarra emeltetett. Ostoja visszavonult a magyar őrsereg által 1403 óta megszállva tartott Bobovácz várába, a dolog kimenetelét bevárandó. 1406. évben szándékozott Boszniát elhagyni és Raguzába visszavonulni; a kölcsönös tárgyalások már is befejezésükhez értek, midőn Ostoja, a dolgot megfontolván, trónjának visszanyerését Boszniában bevárta.

Türelme megjutalmaztatott; II. Tvrtkónak a magyar Zsigmond által történt legyőzetése után, a nemzeti párt

---

[1]) Miklosich, 224—225.
[2]) Arkiv zapov. jug. II. p. 38.
[3]) Miklosich, 239.

mérvadó fő rendei őt ismét trónra emelték 1408-ban. 1416-ban egy lázadás támadt ellene, mely őt birodalmának nyugati részébe való menekvésre kényszerítette, de 1417-ben a Chlm fölötti uralmát ismét visszanyerte. Chlmban kiállított 1418. márczius 23-án a raguzaiak számára még egy okmányt,[1]) mire nemsokára ugyanazon évben meghalt.

Rövid idővel trónra lépte után Ostoja nőűl vette *Kujevát* (tehát 1399 körül). Ez rokona volt a hatalmas Pál országnagynak, Jablanics Radin fiának. Pál székelt Boračban, ura volt az olovói bányáknak és Pavlovác várának Prača mezővárosában, ehhez kapta 1391-ben Trebinje várost és Konavlje zsupának egy részét. Ostoja tehát ezen házasságra lépett, hogy a hatalmas országnagyban támaszt leljen. Pál fiai Péter és Radossav, apjuk után Pavlovics nevet vettek fel.[2])

Midőn Ostoja 1404-ben Magyarországba menekült, Kujeva felesége gyermekeivel együtt Bobovácban maradt. Kujeva megerősíti 1409. deczember 4-én[3]) férjével együtt a raguzaiak régi kíváltságait. Ostoja 1415-ben feleségétől elvált; valjon ez összefüggésben volt-e az általa helyeselt s Radinovics Pálon († 1416. augusztus 23.) neje rokonán elkövetett gyilkossággal, — az ismeretlen, de legnagyobb valószinűséggel bir.[4])

Hogy ingadozó uralmát erősítse, keresett magának oly második feleséget, a ki hatalmas összeköttetése és gazdagsága által arra a szükséges képességgel bir. 1416. évi márczius végén meghalt Vukčič Hrvoje, leghatalmasabb országnagya Boszniának, a kinek a királyi álláshoz csak

---

[1]) Miklosich, 280.

[2]) A Pavlovics-ok stemmája:

Jablanics Radin knéz, 1394. ápr. 2-án.

Radinovics Pál, Borač, Prača, Trebinje és Konavlje ura, 1397. márcz. 25., † 1415. aug. 23-án.

Pavlovics Péter vajda † 1420. (a törökök ellen).	Pavlovics Radossav 1420. nov. 3. † 1442. — Theodora 1439. aug. 19.—1442. decz. 10-ig.

Ivanis, knéz és vajda 1427. decz. 31.—1446.	Péter, knéz és vajda 1442. szept. 29.—1454. jul. 15-ig.	Miklós knéz 1442. szept. 29.—1454. julius 15-ig.
Péter 1461.		

[3]) Miklosich, 272—273.

[4]) Pál meggyilkolása után Gundulič János követ azonnal írt Roguzába „anchoi parlai con la reina, dubita di suo stato peroche l'e parente die conte Polo," ap. Klaić, 330.

a czím hiányzott. *Ilona* özvegye, Nelipić Iván horvát grófnak, Cetin urának leánya, volt sok horvát birtoknak, nevezetesen Almissa városnak örököse. A király ezen gazdag özvegyre irányzá szemeit. Az egybekelés bekövetkezett ugyan 1416. évben még október előtt[1]) de a reményelt előnyőket a királynak nem nyujtá. Valamint István, az eltaszított Kujeva fia, úgy a Radinovics ház számos pártfelei kikeltek ellene.

Ilonának további története ismeretlen.

Kujeva ellenben szerepet játszik még fia trónfoglalása után is tovább. Ő vele vezette a kormányügyeket 1418 óta (egész 1421-ig.?)

Ostoja gyermekei a következők:

1. Kujevától: (Ostojics) *István*.
2. *Radivoj*,
3. *Tamás*.

Mind e két utóbbi természetes fia Ostojának. Anyjuk (vagy anyjáik) ismeretlen.

Ostoja *unokatestvéreire* (= nepotes) különben kétszer akadunk. 1409. deczember 4-én a raguzaiak részére Ostoja által kiállított okmányban előfordul az azt helybenhagyó s a királyi családból származó családtagok között *Mlatkovics Vukasin* a király unokatestvére. Ostoja István tanúi között előfordul 1409. deczember 4-én (Mikl. 272): „Knezi Vukašini Mlatjkoviči, neti kralevistva mi.“

Saksa Bunič raguzai kereskedő 1412-ben nyargalt *Vukkal*, Ostoja unokatestvérével, Dezevice-ből Visokiba. Vuk útközben meggyilkolta a kereskedőt és pénzét elrablá. A raguzaiak 1412. május 16-án panaszt emeltek ezen bünténye miatt Ostoja királynál.[2])

Valjon Vukačin egy és ugyanazon személy-e Vuk rablógyilkossal, azt nem tudom, de Vukačinnak Mlatkovič mellékneve arra mutat, hogy ő valószinűleg anyjai ágról Ostojának unokatestvére volt; mindenesetre az sincs kizárva, hogy ezen rokonság Kujeva királyné rokonságára vonatkozhatik.

---

[1]) Ezen hónapban a raguzaiak irtak Zsigmond királynak: „rex vero Ostoya cepit uxorem Jelenizam olim uxorem Crevoje, facto divortio cum uxore prima . . . Ista aestate proxima accedens dicta Jeleniza ad dictum virum suum Hostojam . . .“ ap. Klaič 330.

[2]) Klaič, 313.

f) Ostojics István király

Ostoja és Kujeva legidősb fia, okiratilag már 1409. év deczember 4-én előfordul. Trónra lépett apja halála után 1418-ban.[1]) Székhelyét anyjával közösen Bobovacban vette. Egy évi békés kormányzás után a vele elégedetlen főúrak ellene a törököket felizgatták; azonkívül II. Tvrtko ismét a színteren megjelent. Az utolsó hír, melyet Ostojics Istvánról birunk kelt 1421. ápril 7-én (Velenczének levele a királyhoz). Ez után nyoma mindjárt elvész. Genealogiai viszonyai ismeretlenek.

g) II. Tvrtko István király.

I. Tvrtkónak és vidini Dorottyának legidősb fia 1382. évben már életben volt.[2]) Minthogy Boszniában az idősbségi korrend elfogadva volt, apját azonnal nem követhette. Csak 1404. június elején lett egy főrendi gyűlésen Ostoja ellenében királylyá megválasztva. Kormányzásának első időszaka 1404-től 1408-ig tartott. Zsigmond király ez utóbbi év nyarán erős hadsereggel vonult Boszniába, hogy az előbbi veszteségeket helyrehozza. Dobor várnál Tvrtko fogságba került és a győzedelmes magyar király által Budára vitetett, a hol egész 1415-ig maradt. Zsigmond őt ez utóbbi évben Boszniába küldte, hogy ugyanott pártfelei segélyével ismét a trónra lépjen, a mi azonban daczára néhány kezdetben nyert ütközetnek — neki nem sikerült. 1415-től—1420-ig mit sem tudunk felöle. 1420. elején ismét fellép mint trónkövetelő és 1421. augusztus 18-án találjuk ott másodízben Bosznia trónján, melyet most haláláig háborítatlanúl bírt. Megkoronáztatott csak 1421. évi szeptember havában.

1422—1425-ig harczolt mint Velenczének szövetségese Cetini Nelipič Iván ellen, azután kénytelen volt magát Boszniában a török betörések ellen védelmezni és Ostoja természetes fiai ellen harczolni. Tvrtko hatalma idővel annyira hanyatlott, hogy leghatalmasabb mágnása, Sandalj, a szerb despota szövetségében, Boszniát 1433-ban a szul-

---

[1]) „Ugy én is István, Isten kegyelméből Bosznia, Szerbia és a tengermellék királya méltatva lettem atyám, a fényes és boldogult Ostoja István király, és elődjeink országaiban uralkodni.“ Klaič 332.

[2]) I. Tvrtkónak 1382-ben kelt okmánya ap. Miklosich, 202: „királyságom fia.“

tántól megvette. Tvrtko Magyarországba vonult, hogy itt Zsigmond királynál és Cilly-i II. Hermann, unokaöcsénél segítséget keressen. — Magyarországban három éven át maradt; 1436-ban visszatért hazájába, melynek birtokába azonban csak a török fenhatóságnak elismerése által juthatott, 1437—1439-ben. — 1440-ben azonban I. Ulászló magyar királyhoz csatlakozott. Tvrtko utoljára említtetik 1443. június 22-én. — Elhalálozása ismeretlen. — Klimentovics Simon horvát krónikás szerint a boszniaiak meggyilkolták volna.

Családi viszonyait nem ismerjük.

Midőn a velenczei tanács 1422. május végén II. Tvrtkóhoz egy követet küldött, hogy neki a trónfoglaláshoz szerencsét kívánjon, akkor az előbb nevezett még egy bizalmas családi küldetésben eljárandó volt. A tanács megtudván a spalatói érsektől, hogy Tvrtko egy katholikus nőt az előkelő Malatesta családból akarna nőül venni — közvetitőül ajánlkozott, hogy ezen házassági szerződés gyorsabban megköttessék. Ezen tervezett összeköttetés további részletei ismeretlenek.

A Malatesták főurai voltak Rimininek és a Romagna egy részének; származtak pedig a Carpegna grófi ház egy oldalágából. — Carpegna Galeotto, Billi melletti la Penna ura, Malatesta nevet fejének idomtalansága miatt megkapta légyen és azt a tizenkettedik század elején utódjaira is átruházta. Többen e családból podesták voltak Riminiben 1295-től 1503-ig.

h) Radivoj herczeg.

A mint már tudjuk, Ostoja két törvényes fiút hagyott hátra: *Radivojt* és *Tamást* — Önmagától értetődik, hogy ezek apjuk trónjára való igényeikről le nem mondtak és nagyon boszankodtak, hogy az országnagyok nem őket, hanem II. Tvrtkót királylyá megválasztották. — Leginkább haragudott Radivoj, a kivel mint knézzel találkozunk.

Radivoj a leghatározattabb ellensége volt Tvrtkónak és nem hagyott semmiféle eszközt próbálatlanúl, hogy a királyt trónjától megfoszthassa. Minthogy Boszniában csakis Pavlovics Radossav, Kujeva királynénak rokona, volt az ő pártfele, azért II. Murád szultánhoz fordult. Tvrtkónak nem maradt egyébb hátra, mint hogy ez utóbbival terhes békét kössön. Radivoj megujította ellenségeskedéseit 1433-ban,

de mégis látszik, hogy Tvrtko halála előtt vele kibékült és őt a királyi ház kanczellárjává tette.

Tvrtko egy 1443. évben kelt okmányában ugyanis találjuk: „Ja diak gospodina kralja Tvrtka Radivoj Hr'stic.“ [1]) Valószinűleg ő ugyanazon „nobilis vir Radinoi Charstich,“ a ki 1462. körül Tesanjban a katholikus György-templomot felépítette.[2]) Okiratilag többször neveztetik István Tamás király fivérének („Radywoy frater Thome regis Boznensis, de Wranduck;“) III. Calixtus pápa ír 1457-ben: „Nobili viro Radmoy, Stephani (Thomae) regis Bosne germano.“)

Nejeként *Katalint* ismerjük, „Nicolai filii Ladislai de Welike“ leányát[3])

Radivoj csatlakozott 1446-ban feleségével együtt a római egyházhoz. — 1457-ben támogatta királyi fivérét II. Mohamed szultán elleni háborúban. Fivérének halála után 1461-ben megerősíti őt Tomasevics István unokaöcscse a Tamás király által neki ajándékozott, nevezetesen a Lukában levő Komotin és Usoránál fekvő Tesanj várak birtokában. 1463-ban török fogságba került Kljućban az 1449-ben született fiával együtt, a hova unokaöcscsét követte. Ugyanazon évben és ugyanott mindaketten meggyilkoltattak.

Mi történt Radivoj feleségével és esetleges más gyermekeivel, nem ismeretes.

i) (Ostojics) István Tamás király.

Midőn az országnagyok II. Tvrtko István után Radivojt azért nem választották meg királylyá, mert Bosznia ellenségeivel, a törökökkel, tartott, trónra emelték Tamást, az ő természetes fivérét[4]) (1444. februárban).

---

[1]) Miklosich, 426.

[2]) Theiner, M. H. II. 374.

[3]) Hazai okmánytár VII. 449. 1429. június 2. kelt. — Miklós, welike-i László fia megjelenik a boszniai káptalan előtt Radivoj, Tamás boszniai király fivérével, Wrandok urával. Miklós a római katholikus szertartás szerint férjhez adta Katalin nevű leányát Radivojhoz és neki mint vejének Wel.ke és Pethna várainak valamint az összes Magyarországon és Slavonián belül fekvő birtokainak egy harmadrészét adja, melyek az ő és Margit neje halála után Radivojra átszállandók lesznek. Radivoj ellenben Sólyomkő (Zokol) várának, nemkülönben egyébb, Boszniában és Slavoniában fekvő birtokainak felerészét az ő ipjának adja.

[4]) Tamás leszármazását következőképen adja elő: „Nichilominus omnia et quelibet privilegia serenissimorum principum dominorum Ostoya patris et Tverthko patrui nostrorum, felicis recordationis regum ut puta Bozna confirmamus.“ 1444. april 15-én kelt okmány ap. Klaič, 368.

Addig nemcsak hogy a fiatal herczeg nagyon szerény viszonyok között élt, hanem sőt helyén lévőnek találta Ostojától való származását eltagadni. Radivoj fivérének magatartása, a ki hazája halálos ellenségéhez segélyért folyamodott, félteté Tamást saját életeért s azért elrejté magát ezen időben a Patarenusok menhelyén, a kikkel hitükben osztozott. Trónra jutván a katholikus hitet felvette.

Tizenöt évi kormányzása nagyon izgatott volt. Második házassága következtében viszályokba került Raguzával; háborúkat viselt Szerbia, Horvátország, a törökök és Mátyás magyar király ellen. Horvátország elleni harcz alatt meghalt 1461. július 10-én[1].)

István Tamás kétszer nősült meg.

a) Még annak idejében, midőn Radivoj hazaáruló merénylete miatt rejtekbe visszavonult, hogy herczegi állása minden nyomát eltörülje és magát némileg lehetetlenné tegye, nőűl vett egy alacsony származású, patarenus vallású, *Vojača* nevű asszonyt. A bosznyák patarenusi egyház szokása szerint a házasítási minta azon feltételből állott, hogy „jegyese hozzá hű és jó legyen.“

Daczára annak, hogy Vojača ezen feltételnek megfelelt, Tamás mégis tanácsosnak találta kormányra jutása után ezen egyáltalában nem egyenrangú nejétől elválni, és előkelő asszonynyal való egybekelés által magát és trónját erősíteni. Ez okból IV. Jenő pápához azon kérelemmel fordult, miszerint a törvénytelen származás foltját tőle elvenné és neki megengedné hogy Vojačától való elválása után egy egyenrangú nővel egybekelhessen. A pápának 1445. évi május 29-én[2]) kelt leveleiből kivesszük, hogy ez őt Ostoja törvényes fiával egyenlősíti, Vojačával szemben a házasságot

---

Hogy ő Ostoja természetes fia volt, bizonyítja egy 1445. május 29-én kelt okmány (ap. Theiner M. S. I. 388), melyben IV. Jenő pápa a királynak a többi között a következőket írja: „ut ipse asseris, pateris de Ostoya clare memorie rege Bosne, genitore tuo uxorato, sed cum alia conjugata notus“

[1]) Tornačič Iván horvát krónikás szerint Radivoj és István koronaherczeg bosszúból meggyilkolták volna őt.

[2]) Theiner M. S. I. 588: „Oblate nobis pro parte tua petitionis series continebat, quod dudum ante tui ad culmen regium assumptionem cupiens propter inimicos et invidos ortum tuum occultari, ut sic facilius, que imminebant, pericula evitares, quandam ex infimo genere mulierem etiam ad carnis copulam tibi associasti eiqua juxta morem patrie, quod si tibi bona et fidelis esset ac bene faceret, cum ipsa matrimonium contrahere, promisisti ..... Cum ..... dilecti filii barones regni tui Bosne ipsam, propter infimam eius originis statum in reginam habere dedignantur .....“

felbontottnak nyilvánitja, és a királyt mindazon igéretek alól feloldja, melyeket neki egykor a patarenus szokás szerint tett.

Vojačának története elválása után ismeretlen.

b) Az ország azon főurai közűl, a kik Tamás törvénytelen születésén és nem egyenrangú feleségén leginkább megbotránkoztak, volt Vukčič István nagyvajda, a későbbi szent Szávai herczeg, a leghatalmasabb és legtekintélyesebb. Ennek *Katalin* nevű leánya volt az, a kit most Tamás második feleségeül vett. A fiatal herczegnő (szül. 1424.) katholikus lett és a királyné tekintélyét a legjobban képviselte. Maga az összeesketés 1446 elején bekövetkezett.

Férje halála után (1461) Tomasevics István mostoha fiával kibékült, a ki őt édes anyjául elismerte. — A mint nemsokára rá a török veszedelem mindinkább közeledett, elhagyta Boszniát. 1463. október elején találjuk őt Raguzában és nemsokára rá Romában letelepedett, a hol számos boszniai nemes által környezve, San Marco közelében egy házban lakást vett. Egy súlyos betegségé alatt végrendeletet tett[1]) mely szerint azon esetre, ha az izlamra áttért gyermekei ismét katholikus vallásra nem lépnének át, a boszniai trónra örököseül a római curiát kinevezte. Meghalt 1478. október 25-én Romában. Az „Ara Coeli“ templomban levő síremlékén a következő felirat olvasható:

a) (Ó-horvátul) „Katalin, Bosznia királynőjének az Ilona nemzetségéből és István császár házából származó István szent Szávai herczeg leányának, a ki 54 évig élt és Romában 1478. október 25-én meghalt. emeltetett ezen síremlék, végrendelete következtében.“

b) (Latinul) „Catharinae Reginae Bosnensi, Stephani Ducis Sancti Sabbae ex genere Elenae et domo Caesaris Stephani natae, Thomae Regis Bosniae uxori, quae vixit anno LIV. et obiit Romae Anno MCCCCLXXVIII. XXV. Octobris. Monumentum ipsius scriptis positum.“

Tamás királynak volt az első házasságból két fia: *István* és *Anonymus;* a másodikból *Zsigmond* fia és *Katalin* leánya. István követte őt a trónon. Anonymus elkisérte az anyját, tizennégy éves korában, egy zarándoklat alkalmával

---

[1]) Theiner M. S. I. 509—511.

egy Mária-képhez Meledába, a hol meghalt és az ottani benczés-kolostorban eltemettetett.

Sírirata következőleg hangzik: „Hic jacet filius Thomasci regis Bosnae.“ [1])

Zsigmond és *Katalin* felvették az ízlamot.

k) Tomasevics István király.

Vojača fia, született apjának trónra lépte előtt, tehát 1444. előtt; 1461-ben követte apját a trónon. Ő volt Boszniának első és utolsó királya, a ki pápai beleegyezéssel (1461. november elején) megkoronáztatott.

Míg a fiatal király a katholicismus erősítése és Mátyás magyar királylyal való békés egyetértése által országát szilárdítani iparkodott, az alatt a török vész mindinkább fenyegetőleg közeledett. A szerencsétlen István megadta magát 1463. év nyarán Mohamed Bég török parancsnoknak, minekutána ez neki életét és szabadságát II. Mohamed szultán nevében biztosította. A mint Mohamed szultán egy ideig a foglyot összes hadjáratai alkalmával magával vitte, egy napon Ali Bestami scheik fetvája által événytelennek nyilvánította a részére az ő tábornoka által kiállított kíváltságos levelet, azon ürügy alatt, hogy az ő beleegyezése nélkül iratott, mire ugyanazon scheik az utolsó boszniai királyt 1463-ban sajátkezűleg lefejezte.

Tamás király már 1455-ben iparkodott, István koronaherczegét fényesen kiházasítani, miért is szemeit Hedvigre, az 1453-ban elhalt Talovač Péter horvátországi bán gazdag özvegyére irányzá. Minthogy azonban Tamás ipja, Vukčič István, szintén a gazdag örököst nőűl akarta venni és a horvátoknak iszonyú háborúval fenyegetődzött, azért István herczeg tervezett egybekelése elmaradt.

Tamás most barátjával, Sforza Ferencz milanói herczeggel, állapodott meg gyermekeik egybekelése iránt. Valószinűleg a herczeg leánya Hippolyta (szül. 1445. ápril 18.), a ki ennek a Visconti-házból eredő Blanka Máriávali második házasságából származott, Istvánhoz férjhez menendő lett légyen; de ezen terv sem sikerült és Hippolyta férjhez ment Alfonz aragoniai és calabriai herczeghez, a későbbi

---

[1]) Ducange, i. h. 122.

nápolyi királyhoz 1465-ben; meghalt 1488. augusztus 20-án. Ezen terv nem valósításának oka volt a következő:

II. Lázár szerb despotának, Palaiologa Ilona feleségétől Ilona (Jelača) nevű leánya volt; a mindkét oldali atyák. Istvánnak Ilonával leendő egybekelésére nézve azon előfeltételben állapodtak meg, hogy Lázár halála után a keleti Bosznián kívül még a szerb despota czímét is fogná István megkapni.

Lázár meghalt, mielőtt a házassági összeköttetés valósult volna. Daczára több trónkövetelő fellépésének, sikerült Tamásnak és fiának a többi között Srbrenicza szerb várost (1458. febr. 22-én) bevenni. — A mint azonban Lázár unokaöcsese nemsokára rá Smederovo várost meghódította, megijedt Tamás, hogy fia, Ilona keze birásának daczára, mégis Szerbia birtokába nem jöhetne, azért a tervezett házasodást feloldotta és Miklós nevű szolgáját Milanóba küldte, hogy ott Ferencz herczegtől annak leányát István herczeg számára kérje. A herczeg ezen ajánlatot szívesen elfogadván, e pár egybekeléséhez helybenhagyását adta.

A kérő oda- és visszautazása közben a viszonyok Szerbia és Bosznia udvarainál megint változtak. Tamás és a despota özvegye teljesen megegyeztek és e megegyezésnek kifolyása az volt, hogy Mátyás magyar király 1458. év végén Szegeden tartott országgyűlésen István herczeget a szerbek hozzájárulásával Szerbia despotájává kinevezte. — 1459. ápril 1-én bekövetkezett Ilona egybekelése Istvánnal és ugyanazon év május 1-én mentegette magát Tamás király Ferencz herczegnél a vele tervezett házassági szerződés felhagyása miatt.[1])

1459. június havában azonban már egész Szerbia átment a török birtokba elannyira, hogy a házasságból reményelt előnyök a boszniai királyi családra nézve semmivé lettek.

Ilona vagy egyidejűleg férje megkoronázásával (1461. november) vagy valamivel később vette fel a *Mária* nevet.

---

[1]) „Nunc itaque vestram praefatam serenitatem certiorem facimus, quod pridem illustris Stephanus filius noster carissimus in octava Paschae Domini accepit in uxorem filiam praefati quondam Lazari, et totum eius dominium in Hungaria et Rascia, quod Turci nondum occupaverant obtinuit, Despotusque factus est per ser. dominum regem Hungariae loco eiusdem soceri Lazari Despoti concordi voluntate omnium Rascianorum. . . .“ Mon. Hung. Mátyás király korából I. p. 49—50. V. ö. Mátyásnak 1458. november 15-én és 29-én kelt leveleivel, ap. Katona, Hist. critica Reg. Hung. XIV. p. 166 és 168.

A török háború kezdetén Horvátországba menekült, a hol Sperančič Pál bán, férje halálos ellenségének, fogságába jutott. Innen került az annak idején Velenczéhez tartozó Spalátóba, a hol még 1446. deczember havában a városfalak előtti Istvánkolostorban lakhelylyel birt, később Magyarországba vonult, a hol meg is halt.

A Kotromanidák családfája a következő:

Kotroman István bán, † 1314 körül.
— Erzsébet, Dragutin István szerb király leánya, † 1314 után.

Kotromanics István bán, 1314, † 1353. — 1323. kujáviai Erzsébet.	Ulászló. — 1338 kör. Subich Ilona, 1338—1378.	Inosav.	Katalin. — Miklós, chlmi főúr.
Erzsébet † 1387. — 1353. I. Lajos, magyar király, † 1382.	I. Tvrtko István király † 1391. — vidini Dorottya 1348, † 1360 előtt.	Vuk István 1354—1360.	Dabisa István király † 1395. — Gruba Ilona, 1391—1399.
			Fiu. Stana.
II. Tvrtko István király, sz. 1382 előtt; 1404. király, † 1443. jun. 22. után.	Katalin. — I. Hermann, Cillyi gróf. † 1385.		tm. Ostoja István kir. 1398. † 1418. — 1 Kujeva 1399 körül, 1415. elv.; él még 1419. 2) 1416. Nelipič Ilona.
1) Ostoics István kir. 1409—1421.	tm. Radivoj † 1463. — Katalin, Velikei László fia Miklós leánya, 1429.		tm. István Tamás kir. 1444 † 1461. jul. 20. — 1) Vojača 1444 előtt; elv. 1445. 2) 1446. Katalin, Vukčič István leánya, szül. 1424, † 1478. okt. 25.
	Fiu sz. 1449, † 1463.		
1) Tamasevics István király, szül. 1444 előtt; † 1463. — 1459. ápr. 1. Brankovics Ilona (Mária). † 1446 után Magyarországban.	1) Fiu † fiatal korában.	2) Zsigmond. felveszik az izlamot.	2) Katalin,

B) HRVOJE, SPALÁTÓI HERCZEG.

A magyar királyi uralkodóház kihalása utóhatásaiban Magyarország határait túlhaladó eseménynyé alakult. — A különféle trónkövetelők kísérletei, maguknak mindenütt és minden rétegben pártfeleket szerezni, volt oka annak, hogy akkori időkben az addig még jelentéktelen családok virágzó kort értek, sőt később uralkodóházakkal sógorságba jöttek; a mi éppen úgy magyar mint nem magyar családokra nézve áll.

A megürült trónra igénytámasztó nápolyi Anjouk pártfelei közé tartoztak első sorban a hatalmas horvát Subichok. — Ugyanezeknek egy rokona, a boszniai knéz[1]) *Hrvatin,* szintén az Anjoukhoz csatlakozott és II. Károly nápolyi királynak 1299. július havában kelt okmányánál fogva Boszniának alsó vidékeit (Dolnji Kraji) nyerte meg. Az okmányban mondatik:[2]) „Tekintettel a hamisítatlan hűségre és azon kellemes és hasznos szolgálatokra, melyeket Pál horvát bán, Gergely és Mladen nemes férfiak, testvérei (consanguinei et cognati) és rokonai, Hrivatinus gróf az ő fiaival és fivéreivel a magyar királyságra vonatkozó ügyeink előmozdítása által irántunk tanusítottak és még tanusítani fognak.“ Ezen okmányból látjuk, hogy Hrvatin és fivérei ezen területeket már azelőtt birták. Az ezen okmányban említett Subichokkal való rokonságnak közelebbi részletei ismeretlenek.

Hrvatin fia *Vukač* okiratilag előfordul 1357. évben;[3]) ennek gyermekei voltak: *Hrvoje, Vuk, Dragiša, Vojslaa* és leánya *Vučica.*

Hrvoje és Vojslav fivérek képviselik 1388. novemberben I. Tvrtko István († 1391) bosnyák királyt Horvátországban.

László nápolyi király 1392. július 17-én[4]) (do. Gaeta) megerősíti Hrvoje boszniai vajdának és Vuk fivérének a dalmát és horvát királyságok bánságát, Károly, elhalt apja iránt tanusított hű szolgálataik elismerése jeléül és parancsolja, hogy ugyanazon megtiszteltetésben és előjogokban részesíttessenek, melyeket ezen országok többi bánjai is élveztek.

Hrvoje 1393. évi augusztus 23-án[5]) már igen nagy tekintélyre jutott, minthogy ezen a napon a Dabisa István boszniai király és a magyar Zsigmond között Djakovóban kötött szerződést mint Bosznia alsó vidékeinek vajdája aláírja.

Dabisa és Gruba Ilona özvegyének uralkodása alatt Hrvoje hatalma mindinkább emelkedett. Uralmát annyira

---

[1]) A szláv „knéz“ megfelelt a középkori „comes“-nek, mely alatt a mai értelemben nem egy grófot, hanem általában egy hatalmas főurat (mágnást) kell értenünk. Uralkodóknál megfelelt a „herczeg“-nek.

[2]) Rad. jugoslav. akad. XVIII. 222.

[3]) Történelmi tár, 1879. I. 16.

[4]) Arkiv zapov. jugosl. VII, 32–34.

[5]) Fejér, X. 2, 159.

kiterjesztette, hogy az Zvecaj úgy Jajcze (a Vrbason) és Livnótól egészen az adriai tengerig terjedt,[1]) a hol Almissa városát neje által birta; végre nápolyi László által lett *spalátói herczeg,* azután Brazza, Lesina és Curzola ura.

Ostoja István (1398 † 1418) uralkodása alatt volt Hrvoje Boszniának tulajdonképeni királya; maga nevezi magát „Bosznia királyság fővajdája, László király és Ostoja király legkegyelmesebb uralkodók helytartójá"-nak. 1399. február 25-én[2]) Raguza felveszi őt köztársasága patriciusai közé és egy palotát ajándékoz neki.

Ostoja király adományozza neki 1400. decz. 8-án[3]) a Zsigmond király ellen (1398) viselt hadjárat alkalmával szerzett katonai érdemek elismeréseül Hlivno zsupát és várát.

1403. július havában találjuk őt Horvátországban nápolyi László érdekében működni.

1404. január 15-én[4]) elpártol Ostoja királytól és a raguzaiakkal szövetséget köt ellene. Ezen okmányban nevezi magát: „Mi Hrvoje úr, Isten kegyelméből Spalató dicső herczege és a boszniai királyság hatalmas vajdájá"-nak. — A Hrvoje és pártfelei által színre hozott felkelés magyar közbenjárással annyira elfojtatott, hogy 1404. márczius elején Hrvoje ismét a királylyal kibékült. — A jó egyetértés azonban sokáig nem tartott. Hrvoje fondorkodásainak sikerült Ostoja ellen egy nagy pártot annyira felizgatni, hogy 1404. június elején egy új királyválasztáshoz fogtak. A jelöltek között maga Hrvoje is előfordult, de nem ő, hanem Tvrtko István herczeg, a hasonnevű király fia, mint e néven II-ik, lett megválasztva.

1404 körül Hrvoje pénzt is veretett. Ugyanannak hátlapja hangzik: „Moneta Chervoi ducis Spalati." Pajzsán van egy kar pallossal és egy oroszlán; előfordulnak még pajzsok kinyujtott karral és karddal a marokban, továbbá pajzs és sisak és ezek mellett mindkét oldalról egy kereszt.

1405. évi június 24-én[5]) fiával tanúja volt a II. Tvrtko és a raguzaiak között kötött békének.

---

[1]) Klaič, 275. lap.
[2]) Miklosich, 237. lap.
[3]) i. h. 247.
[4]) i. h. 252.
[5]) i. h. 253 s a köv.

László király ajándékozza neki 1406. szeptemb. 15-én[1]) az egész Vrhrika zsupát Prozor várossal és Zrinj várral.

Hrvoje 1408-ban Zsigmond császár és király pártjára állt, a ki Bosznia fölött fényes győzelmet aratott. Ez a Budán hódolatra megjelent Hrvojét kegyesen fogadta és őt összes méltóságaiban, nevezetesen a spalátói herczegi méltóságban megerősítette és számos új adományozásaihoz még Pozsega várost is csatolta. Végre kinevezte őt komájává és a nem rég alapított sárkányrend lovagjává. Hrvoje háladatosnak mutatta magát és nem kis mértékben az ő befolyásának tulajdonítható, hogy Zsigmond Horvátországnak és Dalmácziának teljes birtokába jutott.

Hrvoje tekintélye 1413-ban hanyatlani kezdett, miután hatalmi állásának tetőpontját elérte. Ellenségei kezdtek Zsigmondnál ellene ármánykodni és amint magát fegyverrel kezében rajtuk megbosszulni akarta, elejté őt Zsigmond is. Az uralkodó távolléte idejében őt Borbála királyné hiteszegettnek és árulónak nyilvánította, s összes birtokaitól és méltóságaitól megfosztottnak kijelentette.

A rövid idővel ezelőtt még hatalmas férfiú úgy járt, mint a legtöbb bukott nagyság. Magyar ellenei elrabolták tőle Pozsega kivételével az összes slavóniai városokat és a spalátóiak 1413. június elején elűzték helytartóját és szétrombolták a fellegvárt.

Ellenségei vádjaival szemben remekül előadott védelme Borbála előtt eredménytelen maradt; Zsigmond király is meggyőződtette magát hűtlenségéről. 1413. július 17-én kelt parancsával Brazza, Lesina és Curzola szigetek igazgatását a raguzaiaknak átadta és ugyanazon év aug. 1-én Hrvojet földönfutó árulává jelentette ki. A bukottnak Spalátó visszanyerésére czélzó összes kísérletei eredménytelenek maradtak elannyira, hogy neki csak a boszniai alföld és Almissa maradtak.

Hrvoje bukását sokáig túl nem élte. 1416. márczius 21-én még okiratilag említtetik, de már ugyanazon évi ápril 26-án meghaltnak mondatik.

Hrvoje felesége volt *Ilona,* a gazdag és hatalmas Nelipič Iván horvát főúr és Ceta birtokosának leánya, aki egyéb gazdag hozományán kívül férjének a fontos Almissa

---

[1]) Arkiv zapov. jugoslav. VII. 58—60.

várost is hozta. Nemsokára Hrvoje halála után (még 1416-ban) az özvegy férjhez ment Ostoja István királyhoz. Elhalálozási éve ismeretlen.

Hrvoje gyermekei közül ismerjük csak az egyetlen *Balsa* fiút (Herczegovics = herczegfi). Ez hazája történetében kimagasló szerepet nem játszik. Hitelesen előfordul 1400. deczember 8-án, 1401. júniusban és 1405. június 24-én. Házassági viszonyai ismeretlenek, valamint halálozási éve is. Klaič szerint[1]) blagaji Ivanics Hrvoje unokáját feleségül birta; ha ez igaz, akkor éppen ez talán Balsa leánya. További egyenes utódai ismeretlenek.

Hrvoje testvéreiről keveset lehet jelenteni.

a) 1392-ben volt *Vuk* boszniai bán Horvátországban és Dalmácziában, ugyanazon év szeptember 8-án megkapta a polgárságot Zárában. 1395. év nyarán Zsigmond király hadvezére Garai Miklós által Knin városnál megtámadtatván megveretett s ennek folytán Dabisa István király veszíté Horvátországot és Dalmácziát.[2]) Vuk későbbi története elvész.

Anna felesége, a kinek származását nem ismerjük, előfordul egy 1410. deczember 10. kelt okmányban leánya és veje társaságában.

Katalin, Vuk leánya, férjhez ment a hatalmas Hranics Sandalj vajdához, a kit közelebbről leljebb fogunk ismerni. A házasság 1400. körül bekövetkezett. Katalin 1410. évi okmányban előfordul.[3]) Meghalt 1412-ben, mire férje a szerb Ilonával, özvegy zetai herczegnével, egybekelt.

b) *Vojslav* előfordul 1388-ban Hrvojeval Horvátországban mint I. Tvrtko István képviselője. 1401-ben okiratilag említtetik fivéreivel mint a záraiak szövetségese.

György nevű (Juraj) fia előfordul 1419. márczius 3-án, 1420. augusztus 16-án és 18-án és 1434. augusztus 12-én.[4]) Ő a boszniai alföld vajdája. 1434. augusztus 12. előfordulnak okiratilag *Péter knéz* és *György knéz* nevű fiai is. Ezenkívül előfordul Péter még 1451. deczember havában és 1452-ben. 1445-től 1447-ig értekeznek felöle pápai levelek ap. Theiner. Mon. Hungar. 230—236.

c) *Dragisa* kapott 1391. július 17-én nápolyi Lászlótól

---

[1]) i. h. 353.
[2]) Fejér, X 4, 660—678.
[3]) Miklosich, 274.
[4]) Miklosich, 282, 305, 377.

a horvátországi Sana zsupában fekvő Srida várost és a Ključhoz tartozó Zabič falut. Az illető okmányban mondatik: „Viri nobilis Dragisse militis, filii quondam magnifici Vulkach vayvode.“

1392. február 13. mint knéz megjelenik feleségével Zárában, szt. Simon ereklyéjét tisztelendők. 1401-ben köt szövetséget fivéreivel együtt a záraiakkal. Egyébb viszonyai ismeretlenek.

Ezeknél fogva Hrvoje házának családfája az eddigiek szerint következőleg alakul:

N. N.

Hrvatin knéz 1299. jul. 14. a boszniai alföld ura. — Fiai 1299. jul. 14.

Vukač (Hrvatinics) 1357, † 1391. előtt

Hrvoje	Vuk	Vojslav	Dragiša	Vučica.
spalatoi herczeg stb. 1388, † 1416. — Ilona, Nelipić Iván leánya † 1416 után.	1391—1395 horvát bán. — Anna 1410.	1388—1401. György 1419—1434 vajda	1391—1401. — 1392 febr. 13. még él.	
Balsa 1400—1405.	Katalin † 1412. — 1400 kör. Hranics Sandalj.	Péter knéz 1434—1452.	György knéz 1434.	
? Leány — Blagaji Ivaniš.				

C) SZENT SZÁVA HERCZEGEI.

a) Sandalj vajda.

1388-ban felmerül *Hranič Vlatko* az éppen I. Tvrtko István király által meghódított Horvátországnak helytartójaként. Ezen állomásról 1389-ben visszahivatván, királya rendeletéből átvette az I. Lázár szerb fejedelemnek küldött segédhad fölötti főparancsnokságot, melynek élén a törökök elleni végzetes rigómezei (1389. jun. 15.) ütközetben harczolt. 1390-ben usorai vajdává lett. Ezen méltóságban mint tanú előfordul 1392. június 17-én[1]) egy Dabisa király részéről a raguzaiaknak kiállított okmányban.

Ezen Hranič Vlatkónak unokaöcscse volt a híres *Hranič Sandalj*, *Vukovič Hranja* vajdának fia. Teljes látszattal bír, hogy Vlatko csak anyai ágon volt nagybátyja Sandaljnak, minthogy Sandalj apja magát nem Hraničnak, hanem Vukovicsnak nevezte. Sandaljnak még két fivére volt: *Vukač* és *Vuk*.

Sandalj, a ki kezdetben felső Boszniában földbirtokos,

[1]) Miklosich, 220—222.

hazája történetében 1394 óta felette kimagasló szerepet játszik. Okiratilag felmerül már 1395. április 26-án.[1]) 1391. telén összeszövetkezett a hatalmas Radinovics Pál knézzel Sanko zsupán fiai Belijak és Radics ellen s bukásuk bekövetkezte után megkapta Hum (Chlm-Herczegovina) országot, melyet azután a Drináig kiterjesztett. Itt uralkodott mint egy önálló fejedelem; uralma a tengerig ért és Blagaj, Kukanj, Nevesinje, Ključ, Gorazda és Vjenačad erősségek említtetnek benne.[2]) 1405. július 3-án a raguzaiak felvették őt, Vukacs fivérét és ennek fiivadékait patriciusaik és szenátoraik közé és adtak nekik egy házat Raguzában és megigértek nekik, hogy nejeiket és gyermekeiket városukba befogadják.[3])

1406-ban nápolyi László ajándékozza neki Cetin és Sluin városokat; 1407. márczius 23-án pedig Osztrovicza és Scardona erődöket.[4])

1410. deczember 10. eladja Osztrovicza erődjét a Velenczeieknek 5000 aranyért, neje és anyósa helybenhagyásával; 1410. január 5-től kezdve velenczei polgár volt.

Hrvoje hanyatlása előmozdítá Sandaljnak emelkedő tekintélyét és valószinű, hogy neki Zsigmond király a Hrvojetől elvitt területek némelyikét ajándékozta. Hatalmának ilyetén kiterjesztése természetesen alkalmas volt arra, hogy a fővajdának a királya iránti hűsége terhesnek látszott s így Sandalj tanácsosnak vélte a törökökkel kacsingatni, a helyett hogy Ostoics István királylyal jólábon élt volna. Fivérével együtt 1419. június 24-én[5]) ajándékozta Konavlje zsupánnak az őt illető részét a raguzaiaknak és a mint 1420-ban török segélylyel Pavlovics Péter vajda birtokait megkapta, Konavljének a Pétert illető részét 1420. május 30-án[6]) a raguzaiaknak ajándékozá. Ellenben 1420-ban veszíté a fontos Cattaro tengeri várost.

Sandalj hatalma tetőpontra érve egészen a horvát határokig kiterjedt és mélyen a Zetába; nem csoda tehát, hogy e hatalmas férfiú megkísérelte Bosznia koronáját

---

[1]) i. h. 225.
[2]) Klaič, 276.
[3]) Miklosich. 257. 1419. június 29. bekövetkezett ezeknek egy újolagos felvétele a raguzai nemesek kötelékébe. (i. h. 284.).
[4]) Arkiv zapov. jogosl. VII. 60. 66/67.
[5]) Miklosich, 288.
[6]) i h. 300.

saját fejére tenni; midőn ugyanis II. Tvrtko király 1433. évben Szerbia és Radivoj unokaöcsese ellen harczolt, Sandalj fellázadt ellene és közösen a szerb fejedelemmel megvette Boszniát a szultántól. Igaz hogy nem sikerült Sandaljnak a koronát saját családja számára megnyerhetni, mert egyrészt számos belföldi főúr ellentállt az ő uralmának, másrészt pedig a török uralom nem volt egyáltalában képes neki uralkodói önállóságot nyujtani. E harczok közepette meghalt, figyermekek hátrahagyása nélkül 1435-ben.

Kétszer megnősült.

1. Első neje volt *Katalin*, Vukčič Vuk horvát bán és Anna feleségének leánya, a spalátói Hrvoje unokahúga, a kiről fentebb már beszéltünk. Meghalt 1412. végén.

2. Katalin halála után nőűl vette *Ilonát*, I. Lázár szerb fejedelem és Milicza herczegnő leányát. Ennek első férje volt a zetai Balšič házból származó II. György (l. Szerbia alatt 104. lap).

b) Vukčič István herczeg.

Sandalj fivéreiről: *Vukač* és *Vuk*-ról nem sok jelenteni való. *Vukač* említtetik 1405. június 24-én; ugyanazon év julius 3-án megkapja Raguzától a nemességet és a tanácsnoki méltóságot (ami 1420. május 20-án megújittatik), fivéreivel közösen átengedi 1419. évi június 24-én a raguzaiaknak Konavlje zsupának az őt illető osztályrészét. Családi viszonyai ismeretlenek; gyermekei közűl ismerjük csak az egyetlen *Vukčič István* nevű fiút, Sandalj örökösét és utódját, a *Kosača nemzetség* legjelentősb képviselőjét.

Vukčič István „Isten kegyelméből a bosznyák birodalom fővajdája és még több“ vegliai és zenggi gróf Frangepán Jánossal s a Cilly-i grófokkal rokonságban állt, azonban e rokonság részleteit nem ismerjük. Nagybátyja óriási örökségével meg nem elégedve, iparkodott hatalmát és tekintélyét más módon öregbíteni. Leányának előttünk már ismert egybekelése István Tamás királylyal természetesen alkalmas volt becsvágyának és uralmának öregbítésére és kifolyásának kellett lennie annak, hogy 1448-ban III. Frigyes német császár által ruháztatta fel magát *Szent Száva herczegi czímmel* (dux St. Savae). Szent Száva, mint tudjuk, volt Nemanja István szerb nagyherczeg ifjabb fia és Szerbia első érseke. Vukčič István új czímétől vette az általa

kormányzott terület a Herczegovina nevet fel. Mostantól fogva nevezé magát „Isten kegyelméből Szent Szabbasz herczege, Hum és a tengermellék ura, Bosznia fővajdája, drinai knéz stb.“-nek.

1452. és 1453-ban háborúba került Raguzával, melyben saját fia Ulászló mint apja ellenféle részt vett és mely a fiú meghódításával végződött (l. lent). A törökök által sanyargatva, kénytelen volt 1461-ben ugyanazoknak békeért 40000 aranyat lefizetni. Tamásevics István király bukása után István herczeg fiaival együtt megkísérelte a törököknek ellenállani és II. Mohamed szultán kénytelen volt eredménytelen harczok után Herczegovinából kivonulni. Bosznia romlását az ősz herczeg sokáig túl nem élte, miután 1466. május 23-án meghalt.

Kétszer kötött házasságot:

1. *Ilonával*, zetai III. Balsa herczeg († 1422) és Thopia Maria leányával, tehát Sandalj második neje, Ilonának, unokájával.[1])

Már több gyermeket szült férjének, midőn ez egy florenczi kereskedőkkel országába költözködött igen szép, de nem nagyon erényes florenczi nőbe beleszerelmeskedett, a kinek neve előttünk ismeretlen. Az új szépség kedveért Ilonát megtagadta, a ki Ulászló nevű fiával közösen Raguzába menekült és ott barátságosan fogadtatott. Minthogy a menekülőt a raguzaiak elűzni nem akarták, keletkezett a herczeg és a város közt a fent érintett háború. Az ellenségeskedés 1453. július 19-én egy okmánynyal[2]) befejeztetett, melyben a többi között a herczeg, a „tisztes Ilona hölgynek“ megbocsájt. Nemsokára rá Ilona meghalt.

1455 végén iparkodott az özvegy István, Talovač Péter horvát bán gazdag özvegyének, Hedvig, kezét megnyerni[3]), de nincs arról tudomásunk, hogy köztük a házassági frigy megköttetett volna.

2. István özvegyeként az okmányokban[4]) előfordul *Cecilia*, a kinek közelebbi származása ismeretlen. Klaič azon véleménye, hogy Cecilia alatt a szép florenczi nő értendő,

---

[1]) Miklosich, 525. Ilona, néhai Balsa leánya és István neje 1443. évi ápril 1-jén megerősíti, hogy a mit Ilona, Sandalj özvegye, neki hagyományozott megkapott.

[2]) Miklosich, 457. s a köv.

[3]) Rad. jugosl. akad. I. 155, ap. Klaič 396.

[4]) Miklosich 501. 1467. május 28; 503, 507, 1470. július 26-án, 508.

azáltal elveszti valószinűségét, hogy István herczeg, Ilona neje halála után, Hedvig bánnét megkérte.

István gyermekei: *Ulászló*, *Vlatkó*, *István* és *Katalin*.

Ulászló, István és Ilona legidősbb fia, az apját megtámadó raguzaiak élére állt, miután anyjával Raguzába menekült és apja területébe visszatért. 1451. augusztus havában sikerült neki már az atyai területnek egy részét magához vonni. Ugyanazon év augusztus 15-én[1]) a raguzaiaknak ígéretet tett, hogy, ha apja egész területét meghódítja, akkor a tőlük ugyanaz által elszakított Konavlje zsupát nekik visszaadja. A hadi szerencse azonban nem kedvezett a herczegnek és 1453. julius havában találjuk őt Pivában a Durmitor hegyalján, ahol apjától bocsánatot kér és nyer.

Midőn a törökök a Herczegovinát sanyargatták, a hős Ulászló volt az, a ki a harczot II. Mohamed ellen felvette és avégből Raguzában katonákat toborzott, és sikerült is neki az atyai örökséget rövid időre függetlenül megtartani. Apja halála után testvéreivel közösen kormányozta azt, azonban nem lévén képes a török hatalomnak tartósan ellenállani, Vlatkóval Raguzába kivándorolt.

Mátyás, Magyarország királya, meghódította a hős Ulászló segélyével 1463. év telén egész Dolnji Kraji-t és Uzorát. Ugyanazon év deczember 6-án adott Ulászlónak egy okmányt, melylyel neki a törökök ellen bátran vívott harczok és Bosznia megmentéseért viselt háború alkalmával a magyar-horvát hadsereg különös támogatásának jeléül Vesela Straža várost az egész Uskoplje zsupával és Prozor várost Ráma zsupával ajándékozza.[2])

1469. június 17-én megjelenik Bosznia vajdájaként;[3]) 1471. október 7. kijelenti I. Mátyás, Magyarország királya, hogy a spectabilis et magnificus Vladislaus dux sancti Sabae hű szolgálataiért csupán a személyes királyi biróságnak alárendeltetik.[4]) 1478. augusztus havában[5]) elismeri (mint szt. Szávai herczeg) hogy Konavlje adója fejében a raguzaiaktól az 1479-iki részletet megkapta. 1480. márczius 11. kikölcsönöz a raguzaiaktól 60 hyperperát és előfordul még

[1]) Miklosich, 444.
[2]) Klaič, 441.
[3]) Miklosich, 506.
[4]) Hazai okmánytár, III. 425.
[5]) Miklosich, 519.

1487. október 27-én[1]) egy okmányon mint szt. Szávai herczeg.

Elhalálozási éve valamint családi viszonyai ismeretlenek.

Gyermekei közűl csak *Balsát* ismerjük.

Ez előfordul 1467. év október 10-én[2]) és 1497. év október 10-én.[3])

Vlatko, István ifjabb fia, 1445. február 28-án[4]) egy raguzai okmányban említtetik. Ulászló és Raguza ellen viselt háborúban Vlatko hű maradt apjához. 1460. november havában[5]) követeket küld Raguzába. A raguzaiak 1466. szeptember 13-án igérik, hogy neki és István testvérjének 10.000 aranyat fizetni fognak.[6]) 1470. július 26-án István fivéreivel megerősíti,[7]) hogy apjának összes Raguzában levő letéteményeit átvette. 1472. február 8-án[8]) Hamzabég megerősíti, hogy a raguzaiak Vlatkónak és István fivérének apjuk összes letéteményeit visszaadták és 1476. augusztus 17. Vlatko, szt. Szávai herczeg, elismeri, hogy Konavlje adóját 1476. évre a raguzaiak lefizették.[9])

Vukčič István legifjabb, *István* nevű, fiáról azonkívül a mit az okmányok felőle Vlatko fivére társaságában mondanak,[10]) tudjuk, hogy az izlamra áttért és *Achmed Bég* nevett vett fel.

Katalin sorsával megismerkedtünk Bosznia alatt.

Ennyit Vukčič István, első szt. Szávai herczeg, ivadékairól.

Akadunk azonban egy 1566. június 18-ról[11]) kelt okmányra, melyben Sándor moldvai vajda a raguzaiakat kéri, hogy István herczeg kisunokáinak a szokásos alamizsnát megküldjék. Itt mondatik: „És most tudjátok meg ügyetek

---

[1]) i. h. 522. 537.

[2]) Miklosich, 502: „Mi Balsa úr szt. Szávai herczeg Ulászló herczeg úrnak fia.“

[3]) i. h. 572. ezen kelettel megerősíti, hogy a raguzaiaktól „provisiót kapott. 1509. szeptember 29-én (Hazai okmánytár III. 440.) „Petrus Balsa, Dux Sancti Sabe, pro Maiori cautela manu propia.“ Raguza tanácsát két évi és egy hónapi adóról nyugtatja. *E Balsa Pétert Ulászló fiával azonosnak tartom.*

[4]) i. h. 430.

[5]) i. h. 483.

[6]) i. h. 499.

[7]) i. h. 507, 509, 511.

[8]) i. h. 515.

[9]) i. h. 517.

[10]) Miklosich, 499. 1466. szeptember 13; 503. (1467—1470.); 507, 1470. július 26; 509, 511. ugyanazon kelettel.

[11]) Miklosich, 556.

tisztelete okáért: van tájunkon néhány szolga és árva, három unokaöcs (tri bratence), névleg *György*, *Pál* és *István* és két nővér *Katalin* és *Mária* „uve su rečene *praunuci* hercega Stefana, kvi e biv u vrieme minuto gospodár Zemle Hercegovine . . .“

Az előbb nevezett okmányban idézett személyek eredetének közelebbi részletei ismeretlenek; minden valószinűséggel Balsa gyermekei.

A szent Szávai herczegek családfája következőképen alakul:

N. N.

? Hranič Vlatko usorai vajda 1388, é. m. 1392. jun. 17.

— Vukovič Hranja — Anka bánné é. m. 1410.

Hranics Sandalj 1394 † 1435 — 1) Katalin, Vukčič Vuk és Anna leánya 1400 körül † 1412 végén. 2) Ilona, I. Lázár szerb fejedelem leánya és II. György zetai herczeg özvegye, † 1442 körül.

Vukač 1405—1419 Vuk

Vukčič István sz. szávai herczeg † 1466. május 23. — 1) Ilona III. Balsa zetai herczeg leánya, eltaszítva † 1455 kör. 2) Cecilia 1467—1470.

1) Ulászló 1451—1487. 1) Vlatko 1445—1476. 1) István, mint mohamedánus Achmed Beg, 1466—1470. 1) Katalin Bosznia királynéja sz. 1424, † 1478. — Tamás István, boszniai király † 1461.

Balsa (Péter) 1467. okt. 10.—1509. szept. 29.

?

György. Pál. István. Katalin. Mária.

1566-ban Moldvában élnek.

D) A SANKOVIČOK.

Os bosnyák család, mely II. Tvrtko ideje óta Chlmban, Popovopoljeben és a tengerpart mentében Raguza és Stagno között kiterjedt hatalommal birt.

Sanko zsupán (1348—1367), Drazsivojevics Milten fiának, két fia vala: *Beliak*[1]) és *Radics*, a kik apjuk után Sankovicsoknak neveztettek. Atyai birtokukat Konavlje zsupával es Travunjeval megnagyobították. Hatalmuk oly nagy volt, hogy Konavlje zsupát és Vitalinát 1391. ápril 15. a raguzaiaknak átengedték.[2])

Radics vajda 1391. május 15-én szabad kereskedést

---

[1]) 1378. ápril 10. előfordul egy okmányon mint tanú. Tvrtko alatt a Cetina és Cattaro közti tengermelléknek helytartója vala (Miklosich, 188.)

[2]) Az illető okmányon a következő genealogiai adat találtatik: „Naše gospoe i drag(a) na(ša) cestra i naši strici zsupani Gradoe i Budela i Sanjcsivi.“ Miklosich, 217.

engedélyez a raguzaiaknak saját területén.[1]) 1399. évi augusztus 25-én[2]) ajándékozza a Primorje területén fekvő Lisar falút a raguzaiaknak.

Radics felesége leánya volt zetai II. Györgynek és Ilonának, I. Lázár szerb fejedelem leányának.

1391. év telén egy szövetkezet képződött a hatalmas fivérek ellen, melynek élén Hranič Sandalj és Radinovics Pál főurak állottak. A Sankovičok elfogattak és birtokaiktól megfosztattak.

---

[1]) i. h. 220.
[2]) i. h. 241.

FÜGGELÉK.

A SUBIĆ-OK.

Az egykor oly hatalmas és befolyásos Subič-családnak származtatása és genealogiai ecsetelése alkalmával a régibb irodalom tévedésbe jutott, melynek egyes ösvényein még némely újabb író is haladt.

Önmagától értetődik, hogy azon időben, a mikor szokásban volt, hatalmas nemzetségek ősapáit az ó-görög és ó-római talajon felkeresni, a Subichok kivételt nem képezhettek és azért legtanácsosabbnak találtatott, őket azon ó-római családból leszármaztatni, melynek neve legnagyobb szóelemzési rokonságot felmutathatott; ezen római család a régi előkelő gens Sulpitiában találtatott; Sulpitiából pedig idővel more dalmatino Subics formáltatott.[1])

A Subics-nemzetségből származó Marmognia gróf, akinek születése Kr. u. 1000. év körüli időre szabatott, egy hasonnevű fiút hagyott hátra, aki 1112-ben Kálmán magyar királynál mint követ működött volna.

Ezen ifjabb Marmognia közvetlen sarjadéka lenne most már azon liccai Subich István, a ki IV. Bélától Brebir várost kapta és a ki után utódjai brebiri uraknak neveztettek.

Ezen Istvánnal, a kit némelyek Radcho, Radicus, Stepcónak neveztek, találkozunk a régibb irodalomban mint egy „Stephanus Ursinus"-sal.

A régiebbek abban egyetértenek, hogy horvát és slavóniai bán és Trau, Busan és Licca ura vala, és IV. Bélától Brebiren kívül még a stiriai helytartóságot is megkapta. Lucič, Ducange, Timon, Kéri és Luccari, valamint az újabbiak (Salamon, Nagy Iván) egyhangú állítása szerint ő a brebiri Subičok ősapája, midőn neki öt fiú: Joákim,

---

[1]) Ducange, Illyricum vet. et nov. 237.

Gergely, Mladen, Pál és Miklós tulajdoníttatik, a kiknek elseje (Joákim) 1271-ben brebiri és spalátói grófnak és slavóniai bánnak neveztetik.

Ennek ellenében mindenekelőtt meg kell jegyeznem, hogy István, a slavóniai bán, és Step(k)co, brebiri gróf, a kiket a régiebbek egy és ugyanazon személynek és a Subicsok ősapjának tartanak, *két, alapjában különböző személy*. És így az éppen most előhozott öt testvérnek idézése szintén téves alapon nyugvó helytelenség.

István, slavóniai bán, előfordul 1251. november 23-án;[1]) ugyanazon méltóságban reá akadunk 1252-ben; — 1254, 1255, 1256, 1258-ban[2]) találkozunk vele mint slavóniai bánnal és stiriai országkapitánynyal (capitaneus), mely minőségben általa némely okmány állíttatott ki.[3]) 1259-ben nevezi magát már csak „Slavónia bánjának;“[4]) 1261-ben megjelenik már Roland mint slavóniai bán;[5]) István tehát 1260 körül halhatott meg.

Ezen István bán leszármazása felől IV. Bélának egy 1254. ápril 23-ról[6]) kelt okmánya nyujt felvilágosítást: itt a király nyomatékosan nevezi őt „Stephanus Banus tocius Sclavonie (de ipsa) **generacione Guthkelad.**“ Ehhez jön még pecsétje, melynek czímere a Gutkeledek czímerével egyenlőt mutat.

Gyermekeire 1263-ban akadunk, mely évben IV. Béla Miklós főtálnokának adománylevelét megerősíti.[7]) Itt a többi között mondatik: „Ad universorum noticiam tenore presencium volumus pervenire, quod Magister *Nycolaus* Cancellarius Dapiferorum nostrorum Comes de Kemluc, et *Iwachinus* Magister Pincernarum Bele Ducis tocius Sclavonie Karissimi filii nostri. . . .“

Miklós és Joákim (Iwachinus) fitestvérek, a király előtt megerősítik, hogy Reynold fiai, Károly és László, gyermekkoruktól fogva **István apjuknak, egész Slavónia**

---

[1]) Wenzel, VII. 313/222.

[2]) i. h. XI. 380/268.

[3]) Wenzel, II. 253/167. ddo. Grácz, VII. 395/282.: „Stephanus Dux et Banus totius Sclavoniae et Capitaneus Styriae,“ VII. 439/311 („Stephanus Banus Sclavoniae et Capitaneus Styrie“), XI. 447/312, 452/313, VII. 484/341. (1258-ban megerősíti IV. Béla István slavóniai bán egy adományát.)

[4]) Hazai okmánytár, VI. 37/18.

[5]) Wenzel, XI. 510/356.

[6]) Hazai okmánytár, VII. 43.

[7]) Wenzel, VIII. 58/37.

egykori (quondam) **bánjának,** úgy mint nekik, is számos szolgálatot tettek, miért is a IV. Béla király által apjuknak és a gyermeknélküli birtokos elhalálozása után nekik ajándékozott Zemefeld uradalmat (a Dráva és Patnycha közt) ugyanazoknak ajándékozni akarják. Azután hangzik továbbá: „Sed *quia ceteri fratres eorum adhuc in etate fuerant tenera constituti*, et nondum collacioni eorum facte consensum seu assensum debitum poterant adhibere vel prebere, ijdem Magistri Nicolaus et Iwachinus assumpserunt se firmiter obligantes, quod si prefati Karul et Ladislaus ullo unquam tempore per *fratres dictorum Magistri Nicolai et Iwachini* racione portionis, que eos de predicta terra contingere deberet inpeterent. . . ."

Istvánnak ezen meg nem nevezett ifjabb gyermekei közűl felmerül egy 1290. évben. Ezen évi július 23-án ugyanis ír a pápa néhány magyar főurnak, különösen pedig „Nicolao Bano et Paulo dicto magistro, nato quondam Stephani Bani Sclavonie"[1]).

Továbbá akadunk Radosláv[2]) és István fivérekre, akik mint Joákim testvérei hasonlóan István bán fiai. 1278. elején IV. László ellen fellázadtak, de Joákim fivérük és egyébb, Gutkeled nemzetségből származó, törzsrokonaik által elnyomattak. — Mindazonáltal László 1278. június 19-én kegyelemre méltatta Istvánt, az összeesküvők egyikét, és neki az országbirói méltóságot valamint a soproni főispáni tisztséget engedélyezé.[3]) István kiskorú fia, István, kezesként jutott nápolyi I. Károlyhoz, a ki őt Trau várába internáltatta.[4])

Joákim[5]) előfordul a 13. századnak 70-es évek elején mint slavoniai bán.[6])

---

[1]) Wenzel. IV. 354/161.

[2]) Nem helyes, ha némelyek Istvánnak e fiát Radoslávnak és Lászlónak veszik. Az akkori Magyarországban a László név sokkal jártasabb volt, sem hogy felcseréléseke és érthetetlenségekre okot szolgáltatott volna; határozottan helyes őt Lászlónak tartani.

[3]) Fejér, V. 2. 447.

[4]) I. Károlynak 1278. augusztus 22-én kelt okmánya ap. Wenzel. Dipl. emlék I. 59.

[5]) Belföldi írok által többnyire Pektári Joákimnak neveztetik. Daczára annak, hogy okiratilag mint „Joachinus Pectari Banus Sclavoniae" előfordul mégis Szabó Károly a IV. Lászlóról szóló értekezésének 188. oldalán azt véli, hogy Pektári név nem egy birtok után levont családnevet jelenthet, mert először Pektár község nem létezik és az esetben másodszor latinban nem „Pectari," hanem „de Pectár" nevezendőnek kellene lennie.

[6]) *1270.* Wenzel, VIII. 286. *1272.* 380, 382, 384, 385, 389, 390, 392,

V. István halála után mint kún Erzsébetnek tanácsadója és mindenese lép fel és fölötte mozgalmas életet él.[1]) 1378. első felében Radosláv és István testvérei elnyomatása alkalmával[2]) elesik.

István bánt és fiait érintő tények ellenében Stephcóra (Stephco[3]) és a brebiri urakra vonatkozólag a következő okirati adatok állanak szemközt.

a) Az 1239. július 11-én[4]) Trau és Spalato közt kötött béke alkalmával mondatik: „Et del fatto del *Conte Stephco.*"

b) Stepko védelmezte Traut a tatárok ellen. 1245-ben megkapja Licca nevű ősi birtokát, 1247-ben a dalmácziai bánságot.

c) 1263. február 7-én[5]) Trau és Sebenico között kötött békeszerződésben mondatik: „Regnante domino nostro serenissimo (Bela) rege Vngarie ac **tempore Stepconis Comitis de Breberio** *Egregio Potestatis Sibenicensis* . . . ."

1263-ban tehát okiratilag előfordulnak Joákim és Miklós mint az elhalt tótországi bán fiai és ugyanazon évben (február 7.) él Stepko, a brebiri gróf, mint Sebenico podestája; — a Gutkeled nemzetségbeli *István tótországi bán* Stiria kapitánya, a ki 1260-ban meghalt, és *brebiri Stepko,* a ki még 1263-ban él, két a maga alapjában különböző személy.

Ezen brebiri Stepko rokonságáról, és Brebirnek az ő családja általi szerzésének történetéről ad felvilágosítást IV. Bélának 1251. november 23-ról kelt okmánya. Ebben mondatik[6]): „Quod cum fideles nostri Stephco Comes et Jacou filii Comitis Stephani, Gregorius et Daniel Comes filii

---

393, (márczius 17-én); ellenben 399. (quinta feria post festum Thome Apostoli) működik már Máté mint slavoniai bán.

[1]) Slavoniai báni méltóságán kívül kincstárnoki tisztet is viselt. IV. László elleni lázadás után, melyet Németújvári Henrik bán fiaival ő vezette, csak 1375. ápril 3-án fellép ismét az országnagyok között és pedig mint pilisi főispán; ugyanazon év június 17-én azonban ismét mint kincstárnok működik. Fejér, V. 2. 438; Wenzel IX. 114.

[2]) 1337. január 20-án végrendelkezik a „nobilis domina filia Iwachini quondam bani." Loránt vajda özvegye (fiai: László, István és János) (Anjoukori okmánytár III. 319.).

[3]) Egy Stephco már 1244/1245-ben fordul elő, de mindenesetre más, és nem a Subičok nemzetségéhez tartozik. 1244. november 7-én IV. Béla megerősíti a „fidelis noster Stephco filius Roberti"-t az Uszticsernőczi birtokban (Wenzel VII. 170/110; 1445. (i. h. 202/133.) a zágrábi káptalan megerősíti, hogy Predislaus fiai Csernető birtokukat a „Magistro Stephcone filio Roberti Comitis"-nak eladták.

[4]) Wenzel, VII. 95.

[5]) Wenzel, VIII. 82/57.

[6]) Wenzel, VII. 319/222.

Brebine Comitis, et Obrad, nec non et nepotes ejus, filii videlicet Comitis Budyzlai, Nobiles de Breberio . . . . .“ A megnevezettek tehát 1251. végével már brebiri grófok. Midőn Béla nevezetesen a tatárjárás idejében szerzett érdemeiket említi, ezeket mondja: „Nos utilitatibus et pertinenciis suis a progenitoribus nostris eis liberaliter datum et collatum, ac inclite recordacionis patris nostri privilegio roboratum, quod tamen casu dicitur amissum . . . duximus confirmandum.“ A mi az én állításomnak — hogy slavoniai István bán és brebiri Stepko két különböző személy — még nagyobb nyomatékot kölcsönöz, az azon körülmény, hogy ezen az okmányon az ország főurai között határozottan előfordul: „Stephano Bano tocius Sclavoniae.“

Stepko és rokonai tehát Brebirrel, öröklött jószággal birtak, mely már II. András idejében (tehát 1205. előtt) őseiknek adatott volt. II. András ezen ajándékozást megerősítette, de a jóváhagyó okmány holmi véletlen folytán veszendőbe ment.

Stephcónak azon közvetlen elődjei közűl, akik egy genealogiai láncolatot képezhetnének, István apján kívül nem ismerünk senkit.[1])

Már II. András adományozá *István* és *Gergelynek* — a zendülő Domald dalmácziai csetinai kapitány legyőzetése alkalmával teljesített szolgálataikért — ennek Kerka folyótól Záráig terjedő birtokát.[2]) Jóllehet az okmány mindakettőt minden vezetéknév nélkül nevezi, mégis Brebir urainak tekinthetjük őket és nagy merészségnek nem mondható, ha Istvánban Stephco apját, Gergelyben pedig annak fivérét vagy legalább közeli rokonát ismerjük el.

Ezen öregebb Gergelyről tudjuk, hogy saját rokonát, a zvonigradi Buizent, spalátói grófot és a patarenismus egyik követőjét (1222 körül) sajátkezűleg agyonszúrta, mire spalátói gróffá megválasztatott; azonban lemondásra kényszeríttetett.[3])

1237 körül ismét egy Brebirit, Gergely fiát, Márkot, választottak meg a spalátóiak. Ezen Gergely utódjainak,

---

[1]) T. i. a mostanáig idézett okmányok nyomán. Kukuljeviesnek a Zrinyiekről írt értekezése alapján a Subičok mellékelt családfáján még István őseit is idézem.

[2]) Fejér, III. 1., 402.

[3]) 1235 körül (Wenzel, XI. 276/193) mint spalátói és sebenicói gróf ír Raguzának.

valamint Stephco egyébb rokonainak pontos sorrendjét a fenti okmányokból nem ismerjük.

1251-ben előfordulnak már: Gergely és Dániel, gróf Bribinának fiai; Obrád és annak „nepos"-ai: a nemes brebiri Budyzlaus gróf figyermekei.

Az 1251-ben előforduló Jakabnak (Jacou), Stephco fivérének 1275-ben felmerülő Radoslav fiát minden bizonysággal ismerjük.[1])

1300-ban előfordulnak: „Domini Georgius, Marcus ac Gregorius nobiles de Berber."

Stephco oldalrokonainak utódjai még a 14. század közepe táján virágoztak.[2])

Stephco gyermekei közűl ismerünk két leányt és három fiút.

1282. július 3-án egy Spalátóban kelt okmányban mondatik:[3]) „Temporibus . . . Mladenni Stepconis de Briberio. Incliti Comitis." — Mladen fivérei számtalan okmányban neveztetnek.

Leányainak egyike, *Stanislava*, apácza-minőségben előfordul 1284-ben Szt. Erzsébet kolostorban.[4]) 1304-ben építtetett Scardona területén egy templomot és a magyar Szt. Erzsébet tiszteletére egy apáczakolostort, a hova több előkelő hölgygyel visszavonult.

---

[1]) Miklós, Gueskai gróf, horvát bán, Joákim fivére 1275-ben a Trauiaknak visszaadja az István apja, horvát bán által ezektől elvitt birtokokat és az ügy keresztülvitelével Radoslavot megbízza. (Fejér, V. 2., 291. és Wenzel, XII. 152/130 ante Nonam in quindenis Pentecostes „dantes et constituentes in Prestaldum Nobilem virum Radozlavum filium quondam Comitis Jacou de Breberio, ad haec omnia fideliter exequenda. . . .") Jakabnak egy más fiaként Márk, György apja, idéztetik.

[2]) 1345. vigesimo secundo die festi Pasche Domini (ap. Fejér IX. 1., 283.) I. Lajos király a brebiri Budizlavra átruházza örökös nélkül elhalt egyik rokona birtokait: „consideratis fidelitatibus . . . Nobilis viri Comitis Budizlai, filii condam Ugrini de Berberio" „insuper possessiones seu hereditatem olim nobilis viri Joannis filii Jurgi, filii Jursse, etiam de Berberio, sine heredibus defuncti, ipsi Comiti Budizlao cum suis filiis . . . tanquam ad eos propter propinguiorem proximitatem de jure spectantes, dare . . . decrevimus. . . ."

1356. april 28. (i. h. 2, 496) Lajos király megerősíti az 1245-ben kelt okmányát, melyszerint az örökség czímén neki jutott Rogh kástélyt gróf Budislausnak, Ugrin de Breberio. de genere Melith de Brebir, fiának adományozza.

Vajjon Melith alatt azon nemzetség jelzését, melyből a brebiri grófok erednek — vagy pedig csak egy keresztnevet kell értenünk, — az bizonytalan. V. ö. Fejér X. 5. 33. do. 1412.

[3]) Wenzel, IV. 249/154.

[4]) Scardonában 1284. február 11. (Fejér, VII. 2, 104.) kelettel a scardonai polgárok eladnak Pál bánnak néhány földbirtokot, mely alkalommal mondatik: „Item iidem viri Nobiles (= scardonai) obligaverunt se in perpetuum, facere conducere monasterio S. Elisabeth, ubi degit Domina Stanislawa, sanctimonialium, soror dicti Domini Pauli Bani . . . de lignis quatuor viribus in anno. . . ."

Stephcónak egy más, névleg ismeretlen, leánya férjnél volt. Férje *Tiepolo Jakab*, nagy fia vala Velenczének, doge-ok fia és unokája; Lőrincz apja a görög Scyros, Sciathos és Scopelos szigeteknek ura, Dragámi birtokosa. 1268. július 23-án doge lett és mint ilyen meghalt 1275. augusztus 15-én. — Anyja, Marchesina, Ghisi Jeremiának, Amorges és Andros urának († 1271) idősb leánya.[1])

Jakab, melléknéven „il Cocho" (szigete után „Scopulus" is), apjának Archipelagosi és achájai birtokait elérvén, mint velenczei főhadparancsnok tüntette ki magát a görögök ellen viselt néhány szerencsés csatározás által *a Levantén* (1280, 1283, 1292). 1289-ben doge-nak kikiáltatott, azonban ezen méltóságot el nem fogadta, mivel a nép és az ő választását nem helyeslő, nagy tanács közti súrlódásokat növelni nem akarta. Meghalt 1301 körül, Boemund (Bajamonte) nevű fia hátrahagyásával, aki egy Velencze ellen támasztott összeesküvés következtében 1310-ben a velenczeiek által szigeteitől megfosztatott és 1328 körül meghalt.

Mikor házasodott össze Stephcónak leánya Tiepolo Jakabbal, éppen olyan ismeretlen mint az elhalálozási éve, mindamellett az egybekelés mindenesetre még Lőrincz doge halála előtt, tehát 1275 előtt bekövetkezett.

Stephco három fia a következő: I. Pál, I. Mladen és I. György.[2])

---

[1]) Salamon, az első Zrinyiek cz. művében (Pest, 1865. pag. 62.), Tiepolo Lőrincz nejeként a szerb fejedelem leányát állítja, anélkül, hogy azt bebizonyította volna. Litta, olasz író, tévesen nevezi Lőrincz feleségét Ágnesnek.

[2]) Igen gyakran találkozunk olyan írók adataival, a kik Stephcónak még egy negyedik, Gergely nevű, fiút tulajdonitanak. Hogy Stephcónak azonban csak három fia vala, bizonyítják a következő okmányok:

a) 1280. márczius 15-én a Brebiriak fegyverszünetet kötnek Velenczével („domini Pauli Breberiensis Bani et ejusdem fratrum Comitis Georgii et Comitis Mladini.") Dipl. Eml. az Anjoukorból I. 65.

b) Az előbbiek között 1289. május 14-én egy vasárnapon kötött bekekötésben mondatik: „Egregii viri domini Pauli Brebariensis Bani et ejus fratrum Comitis Georgii et Comitis Mladini." (Wenzel, IX. 500/360).

c) 1290. május 14-én (dipl. eml. I. 70.) Pál, György és Mladen fivérek három évi fegyverszünetet kötnek Velenczével.

d) 1290. julius 23. (Wenzel, IV. 373/239) IV. Miklós pápa írja: „Nobilibus viris: Paulo Bano, Georgio et Maderno fratribus, Comitibus Almasii."

e) 1292. augusztus 19. (Dipl. Eml. I. 98.) nápolyi II. Károly, e brebiri Pál, György és Mladen fivéreknek Dyesnich, Suczanny és Pset-et ajándékozza. Ugyanazon évben Martell Károly háborúra izgatja György gróf és Ylondinus gróf fivéreket III. Adrás király ellen és Pál testvérüket, a slavoniai bánt, említi (i. h. 85.).

Ugyanazon évben III. András, (Fejér VII. 4. 225.) Pál, György és Mladen fivéreknek a tengermelléki bánságot adományozza.

a) I. Pál.

Stephco fiai közűl I. Pál a legnagyobb hatalomra jutott. Bánja volt Horvátországnak; valamint Martell Károly a Capet-Anjou házból eredő trónkövetelő, úgy III. András Magyarország királya is iparkodott a hatalmas országnagyot ajándékozások által magának megnyerhetni[1];) Pál azonban a trónkövetelő pártját fogta.

Az ehhez való ragaszkodása alapját vetette azon nagyszerű hatalmi állásnak, melylyel családja tagjai a legközelebbi időben dicsekedhettek és mely akkor tetőpontját érte, a mikor Pál egész Bosznia urává fölemelkedett. 1299. ápril 7-én nevezi magát: Pál, Horvátország és Dalmácia bánja és Bosznia urának.[2]) Bosznia birtokbavételének időpontja úgymint annak közelebbi részletei ismeretlenek; Klaič vélekedik, hogy Kotroman István bán legyőzetése után az országot Dragutin István exkirály fenhatósága alól kiragadta.

Jóllehet a boszniai báni czímet egészen haláláig

---

f) 1299. ápril 4-én (Dipl. eml. I. 134) II. Károly és neje megerősítik Pál és fivérei György és Blandinus birtokait és jogait.

g) Arra, hogy Joákim és Miklós Brebir urai nem valának és hogyStephconak csak három fia volt legdöntőbb bizonyítványt nyujt egy, (ap. Wenzel V. 265/171) 1300. augusztus 11-én a görczi Henrik és a brebiri fivérek közt kötött házassági igéret: „Quod Ilustres et Magnifici viri, domini Paulus Banus Croatorum, et Georgius frater, Mladenusque eius filius, civitatum Dalmacie Comites, de voluntate et consensu dominorum Illustrium Alberti patris, et Alberti junioris fratris ejus, Comltum solempni scriptone (= stipulatione) promiserunt, quod si dictus dominus Paulus Banus, vel dominus Georgius frater ejus, Comes Dalmacie, vel dominus Mladenus Comes, dicti domini Pauli bani filius, infra spacium sex annorum prius futurorum filiam habebit legitimam, cum ipsa filia et filio supradicti domini Henrici Comitis Goriciae Raynaldo nomine matrimonialis copula contrahetur. Aut si dictus Comes Henricus, habebit filiam legitimam cum uno ex filiis dominorum Bani Pauli, vel Comitis Georgii fratris sui, aut Mladini, dicti domini Pauli Bani filii matrimonium contrahetur. Pro que matrimonia attendendo sepedicti domini Paulus Banus Croatorum, et Georgius Comes Dalmacie frater ejus, ac Mladenus, dicti domini Pauli Bani filius Comes, prestiterunt tactis sacrosanctis Evangelijs corporaliter juramentum, omni fraude et dolo remotis. Omnibus vero hijs et singulis supradictis venerabilis pater dominus Micislavus (?). Dei gracia Episcopus Corbaviensis, dominus Vulcetta Potestas Nonensis, domini Georgius, Marcus ac Gregorius nobiles de Berber, Obraddus Castellanus de Poritessi, et Radoslavus Protonotarius sepenominati domini Pauli Bani . . . . . testes fuerunt. In cujus rei testimonium . . . . . sepefati domini Paulus Banus, *Georgius et* **Mladenus** *fratres ejus* ac Mladenus . . . . . Pauli Bani filius instrumentum presens fecerunt sigillis eorum . . . . . munimine roborari.“

Az itt érintett görczi grófok ezek: II. Albert 1258—1304, karintiai palatinus-gróf 1284 † 1304, és két fia, II. Henrik 1304 † 1323 és III. Albert (János) 1304 † 1327.

[1]) V. ö. az 1292-ben kelt okmányokkal.

[2]) Ljubič, Monum. Slav. I. 190.

viselte[1]) mégis a báni méltóságot még életbenlételekor II. Mladen nevű, első szülött fiára ruházta át.

Dalmáciai városokból Klissa és Osztrovicza uralma alatt állottak. 1311-ben a záraiak megválaszták őt grófjukká. Nemsokára rá 1312-ben meghalt.

Házasságáról következő adataink vannak:

1. 1284. február 11-én[2]) Scardonában eladnak a scardonai polgárok Pál bánnak néhány földbirtokot. Az erre vonatkező okmányban mondatik: „Quas iidem Cives (t. i. Scardonában) vendiderunt dicto Domino Paulo Bano, et consorti suae Dominae *Ursae,* Banistae (= Banissae).

2. 1319. június 20-án[3]) átadatja XXII. János pápa a minoritáknak a II. Mladen bán anyja által elkezdett kolostort ugyanezen bán által „ . . . in Ecclesia S. Joannis, Dioecesis Scardonensis, quam *quondam legitima tunc uxor Pauli Bani, mater dicti Bani Maladini* ad hoc ipsum cum quibusdam aedificiis, Ecclesiae praedictae adiunctis, aedificare curavit.“

3. 1320. június 25-én[4]) ugyanazon pápa megengedi II. Mladennek egy barátkolostornak az építését: „Quod . . . . . Banus Mladinus . . . . in Ecelesia Sancti Johannis . . . . quam *quondam legitima tunc uxor quondam Pauli Bani, dicti Bani Mladini mater,* ad hoc ipsum cum quibusdam edificiis Ecclesie predicte adiunctis, edificare curavit.“

Pálnak fiai II. Mladen, II. Gergely, III. György és II. Pál.

b) I. György.

Előfordul 1277. május 20-án mint Sebenico podestája[5]); azután a már idézett okmányokban testvérei társaságában. 1282-ben traui gróf; 1290-ben I. Mladennel almissai gróf. 1294-ben márczius 28-án[6]) békét köt Velenczével a maga és Almissa nevében. 1302-ben ismerjük őt már csak mint almissai grófot.[7])

---

[1]) I. Pálról számtalan okmány szól. — 1307-ben (ap Kukuljević. Jura regni I. 491) neveztetik: „Pál, horvátok bánja és Bosznia urá“-nak; ugyanazon czímet (Ljubič I. 139), még 1311-ben viseli. 1311. julius 26-án (Dipl. eml. I.) nápolyi Róbert király még ír neki.

[2]) Fejér, VII. 2, 104.

[3]) Fejér, VIII. 2, 215.

[4]) Dipl. emlékek, I. 219.

[5]) Fejér, VII, 5, 175; Wenzel, IX. 223.

[6]) Dipl. eml. I. 103.

[7]) i. h. 169.

1293. év február 6-án[1]) békét köt Velenczével mint Almissa ura. 1294. ápril 7-én, szerdai napon, Trau város közvetíti a békét közte és a velenczeiek közt, Klissában az ő házában; — a tanúk között előfordul: Benvenuto nevű orvosa. 1294. márczius 28-án[2]) Almissa nevében békét köt Morosini Rogerrel, Zára urával.

Halála bekövetkezett 1306-ban.

Minthogy az 1300-ban kelt házassági szerződés őt az érdekeltek között említi, mindenesetre nős volt; de sem feleségét, sem netáni gyermekeit, *János* fia kivételével, nem ismerjük.

c) I. Mladen.

Előfordul 1277-ben május 21-én mint Trau podestája. 1282-ben július 3-án mint spalatói gróf; 1290-ben I. Györgygyel mint almissai gróf. Elhalálozási éve ismeretlen.[3]) Minthogy az 1300-ban kelt házassági szerződés őt az érdekeltek közt nem említi, azért I. Mladen vagy nőtlen, vagy 1300-ban gyermektelen özvegy vala.

d) II. Mladen[4]).

Mint első szülött fiú,[5]) még apja életében megkapta Bosznia báni méltóságát. Ennek halála után örökölte az összes nagykiterjedésű uradalmát Horvátországban és Dalmaciában. Boszniában uralkodott 1302-től 1322-ig.[6])

1314-ben azáltal megnagyobbította uralmát, hogy Dragutin István szerb exkirály halála után az usorai és Soli bánságot annektálta; azontúl Horvátország és egész Bosznia bánjának nevezte magát.[7]) 1314-ben (V. exeunte Febr.) velenczei polgár lett. Apja példáját követve kormányügyeinek egy részét, míg élt, más kezekbe tette le; ugyanis

---

[1]) Wenzel, X. 96/68.

[2]) Wenzel, V. 108/70.

[3]) Azonban 1310 előtt.

[4]) Egy 1314-ben kelt (V. exeunte Febr. Dipl. emlékek I. 198) neveztetik „Maladinus *Secundus*“ éppen úgy 1314-ben márczius 28-án.

[5]) 1285-ben június 16-án (Dipl. eml. I. 68) apja nevezi őt „meum primogenitum Banum Maladinum Banum Bosnensium“-nak.

[6]) 1302-ben június 11-én mint Bosznia ura viseli magát. 1311-ben az apja nevezi őt „Mladin bán, Bosznia bánjá“-nak. (Ljubič. Mon. Slav. I. 139); 1320-ban nevezi mágát „Horvátok és Bosznia bánjá“-nak (i. h. I. 305) Egy 1302-ben kelt okmáyban (ap Kukuljević I. 490) neveztetik. „Mi Mladen Bosznia bánjá“-nak.

[7]) 1314-ben márczius 28-án kelt okmány (ap. Ljubič I. 274): „Maladinus secundus, Chrovatorum et totius Bosne banus.“

Bosznia kormányzását az ifjú Kotromanics István gyámgyermekének adta át, azonban a boszniai bání czímet és ezen ország fölötti főhatalmat magának megtartotta[1]).

A mint tudjuk, Mladen atyja megfosztotta Kotroman István bánt trónjától. Klaič azt állítja, hogy II. Mladen 1312-ben Kotromannal nemcsak hogy kibékült, hanem sőt inkább annak rokona lett. Ezen rokonság beigazolására felhozza, hogy Trau polgárai 1338 körül püspöküknek rossz néven veszik, hogy a mint Kotroman ifjabb fia Ulaszló Mladen testvérének leányával Ilonával összeeskettetett, ő az egymással rokon párt pápai engedély nélkül egyesíti. Minthogy azonban a Klaič idézte kútfőben a jegyesek csak harmad és negyedfokú rokonságáról („ch'era congiunta in terzo e quarto grado") van szó, azért ezen rokonság a Kotroman István és II. Mladen közti egyenes sogorságra nem vonatkozhatik. Mladen fáradozik István gyámgyermekének Ortenburg grófnévali házasítási ügyében is[2]) Mladen nagy hatalma szerzett neki számos ellenfelet, a kikhez saját gyámgyermeke maga, István, is csatlakozott, A mint egy élete elleni merénylet nem sikerült, ellenei 1322-ben összegyüjtöttek egy hadsereget, melynek soraiban osztroviczai Pál, Mladen fivére, is állott. Egy másik fivére, klissai György, segélyért sietett I. Károly, Magyarország királyához. Károly azonban Mladent elfogatta és ez hatalmának elvesztése után Magyarországból többé vissza nem tért. Hogy fogságában mikor halt meg, ismeretlen[3]).

Felesége, úgy mint netaláni gyermekei ismeretlenek.

e) II. Gergely.

Pál fivérével Osztroviczának ura. 1321. febr. 2-án[4]) előfordul mint sebenicoi gróf. 1332. november 7-én[5]) ír Velencze: „Unde cum Gregorius, olim filius Bani Pauli."

---

[1]) Klaič egy 1314. ápril 6-án kelt raguzai okmány szavaiból (ap. Mon. Ragusina I. 41) „quod per commune inveniantur domus pro racione bani" következteti, hogy Raguza 1314-ben az új boszniai bánt várta. Mladen tehát akkor adta át a bánságot a fiatal Istvánnak.

[2]) A pápa ez alkalommal 1319. julius 18-án Istvánnak írja: „Dilecti filii Mladini bani;" magának Mladennek pedig: „Mladino Chrovatorum et Cosno Comiti, alias dicto bano."

[3]) Egy 1324. deczember 5-én (Dipl. eml. I. 227) kelt okmányban mondatik: „Civitas .... Sibenici .... fuit sub pessima tirannia *Banorum olim Pauli et Mladini.*"

[4]) i. h. 220.

[5]) i. h. 294.

1347. július 31-én[1]) I. Lajos király ismét kegyelmébe felveszi a „Comes Gregorius, filius Comitis Pauli, quondam Bani"-t. György unokaöcscsével együtt, miután az eddigi hütlenségüket elnézte (mely még Károly idejéből ered). — Osztrovicza kastélyt mindaketten átadták a királynak.

Ugyanazon kelettel adja Gergelynek és unokaöcscsének a Slavoniában levő *Zryn* kastélyt.

1368-ban Lajos megújítja a szabadalmakat Gergelynek szülei által a velök sógorságban levő boszniai I. Tvortko házába, hogy ugyanott és György unoköcscsének[2]).

Gergely elhalálozási éve ismeretlen. Gyermekei közül ismerünk csak egy *Katalin* nevű leányt. Ugyanez hozatott szülei által a velök sógorságban levő boszniai I. Tvrtko házába, hogy ugyanott Ilona unokatestvérje, Tvrtko anyja által, felneveltessék és később innen egy hasonrangú házasságra lépjen. 1370-ben volt a leány eladó. Minthogy Tvrtko ez évben Vukasin, Szerbia királyával értekezni akart, azért hogy a Nemanjidák örökségére czélzó vágyainak utat törjön, szándékozott a leányt Vukasin egyik fiával összeházassítani. V. Orbán pápa ellenezte ezen házasságot, mert Vukasin fia nem volt híve a római egyháznak; 1370-ben ápril 8-án[3]) a magyar királyi párhoz és Tvrtkóhoz intézett három levelében intézkedett, hogy a leány vagy szüleinek visszaadassék, vagy pedig a magyar udvarhoz hozassék, hogy ugyanott egy katholikussal egybekelhessen. Valjon a Tvrtko által tervezett házassági szövetség daczára annak létre jött-e, azt nem tudjuk.

f) II. György.

Az 1306-ban elhalt hasonnevű nagybátyját követvén. 1308. október 26-án és 1312-ben[4]) mint almissai gróf előfordul. Később lesz ura Klissának és Scardonának.[5]) Jelentékeny politikai szerepet játszott. Boszniai seregek szövetségében legyőzte a hatalmas Nelipič horvát mágnást, azonban (1324 június 10-től 13-ig) megveretvén ellenfele által börtönbe vettetett. 1330. február 15-én[6]) hozat még

---

[1]) Fejér, IX. 1. 472.
[2]) Fejér, IX. 1, 127.
[3]) Theiner, M. H. II. 97.
[4]) Dipl. eml. I. 180 és 197.
[5]) 1315. május 30-án (Fejér, VIII. 1. 590.) neveztetik: „Georgius secundus, Civitatum Dalmatiae Comes"-nek.
[6]) i. h. 282.

ruhakelméket Nápolyból, meghal azonban ugyanazon évben (1330-ban).

Felesége, *corbaviai Ilona*, 1334/35-ben egy búcsújárás alkalmával Romában van[1]).

1337-ben nápolyi Róbert király az özvegy slavoniai bánné számára rendel („pro Magnifica muliere domina Helena Banissa Sclavonie consanguinea dicti domini Regis") — dipl. eml. 351. Reg. Ang. Q. 269. Róbert király 329. — Valjon itt, ha II. György feleségével van dolgunk, Ilonának az Anjoukkali rokonsága, avagy csak férje-é gondoltatik, meg nem határozható.

György házasságából ismerjük *Ilona* nevű leányát és *III. Pál*, *György*, *III. Mladen*, és *Deodat* nevű fiait. 1338 körül Ilona lett Kotromanics István boszniai bán ifjabb fivérének, Ulászlónak, felesége (l. Bosznia alatt).

g) III. Pál.

II. György és Ilona fia. 1332-ben november 7-én előfordul a velenczei kormány egyik levelében, mely II. Gergely nagybátyjához intézve volt. (l. fent). 1343. deczember 5-én.[2]) Mladen fivérével megkapja a velenczei polgárságot. Említtetik még 1344. augusztus 28-án és 1348. május 22-én.[3]) Mladen fivére halála után gyámja lesz Mladen nevű fiának és meghal 1356-ban[4]).

Felesége velenczei *Dandolo Katalin*. Netaláni ivadékai ismeretlenek.

h) III. György.

Előfordul 1347. évben. Genealogiai viszonyai teljesen ismeretlenek.

i) III. Mladen.

Almissa, Klissa és Scardona ura. Gergely és Pál nagybátyjai társaságában beható szerepet játszott I. Lajos magyar királynak Horvátország ellen vívott harczai ideje alatt. Ők voltak azok, a kik más hatalmas főurak példája ellenében magukat a királynak megadni nem akartak és

---

[1]) Hopf 85/441 nevezi őt a brebiri Subich II. Mladen slavonai bán anyjának. Ez helytelen, miután II. Mladen akkor vagy halva volt vagy bizonyára magyar börtönében volt belebbezve. Hopfnál tehát III. Mladen nevezendő.

[2]) Dipl. eml. II. 34.

[3]) i. h. 55 és 296/98.

[4]) Salamon, i. h. 197. Ezen író tartja őt csak II, Mladen rokonának (talán ifjabb fivérének.)

ellene a velenczeiekkel egyesültek; Mladen mégis 1346-ban Lajos szövetségével Kotromanics István bánnal kibékült.[1]) Meghalt 1348. május 1-jén.

Felsége, *Leljka*, leánya III. Uros szerb királynak; férjét túlélte. Ezen házasságból ismerjük okmányosan csak egyetlen egy gyermekét, *IV. Mladent*, a kivel a Stepkótól származó Subichok öregebb ága kihal. *A mit némelyek IV. Mladennek Szenko nevű fiáról mesélnek, az a Sankovics boszniai családdal való felcserélés, melynek a Subichokhoz semmi köze (l. Sankovics).*

j) II. Pál.

I. Pálnak fia. 1314. márczius 1-jén[2]) előfordul mint traui gróf és e napon megkapja a velenczei polgárságot. 1343. november 7. és 1343. szeptember 11.[3]) ismerjük őt mint osztroviczai grófot, éppen úgy 1345. szeptember 12-én[4].) 1347-ben valószinűleg már nincs életben, minthogy ezen időtől fogva csak fia neveztetik.[5])

Györyy fia, II. Gergelylyel 1347. július 31-én (l. fent) I. Lajos király kegyelmébe fogadtatik, miután neki Osztroviczát átengedték. Ugyanazon kelettel mindaketten megkapják a királytól a slavoniai Zryn várlakot (melyet a király Lőrincz mestertől, Vas és Sopron főispánjától, cserébe kapott) és a Zryn mellett fekvő Stupnicza területet (cserébe Olivér királyi kincstárnoktól.[6])

Zryn birtoka védelmeztetik György rokona, a Frangepán házból származó Vegliai Duymus, által, és Busan vármegye által megnagyobíttatik.[7])

---

[1]) Okiratilag előfordul a t. k.; 1332. február 27-én (Dipl. eml. I. 289; 1332. november 7. (i. h. 294); 1343. deczember 5: (velenczei polgár lesz); 1344. május 15. (i. h. II. 48); 1346. november 17. (i. h. 212); 1348. május 22. (i. h. 296/8) mint meghalt említtetik.

[2]) Dipl. eml. I. 200. („Actum est in Civitate Sybenici in palatio Communis coram Magistro Giramonti medico Physico dicte Civitatis").

[3]) i. h. II. 19 és 24.

[4]) i. h. 156.

[5]) II. Pál 1340-ben hagyományoz, akkor az ő fia még kiskorú.

[6]) Fejér, IX. 1. 475.

[7]) „Nos Duymus comes Veglae . . . donationem per Regem comiti Gregorio et *Georgio, nepoti nostro* factam, videlicet comitatum Bosan, confirmamus." Fejér, ap. Salamon 209.

Zsigmond királynak 1401-ben kelt okmánya: „Gregorius, filius condam Pauli Bani, patruus vero Georgii patris videlicet magistri Pauli . . . comitatum Busaan vocatum in regno nostro habitum, a comitibus Weglae ap. progenitores praetacti Pauli et per consequens ad eum, tamquam haeredem deventum . . . . ." (Salamon, 209).

György, az első Zrinyi Subich, 1362-ben már nem él. Az okmányokból következtethető, hogy anyja a vegliai Duymusnak nővére lehetett. Gyermekei közűl ismerjük *Pál* fiát és *Erzsébet* leányát.

1362. augusztus 31-én[1]) a következőket mondja István, a vegliai Bertalan fia: „Cum illustrissimus princeps noster d. Ludovicus domino patri nostro et nobis tradiderit in mandatis, *quod Paulum, filium* **olim** *Comitis Georgy de Zryn, nostri consanguinei, nunc in pupillari constitutum aetate*, sororemque ipsius iuniorem, Eu. ac consortem olim predicti Comitis Georgii, nec non castrum de Zriyn .... sub nostra deberemus custodia conservare.“

I. Lajos király megerősíti 1368. évi augusztus 2-án[2]) II. Gergely és ennek György nevű unokaöcscse kíváltságait.

1372. feria V. exaltacionis Sancte Crucis átírja az egri káptalan Zrinyiekre, a IV. Béla által a Frangepánoknak adományozott kíváltságokat: „Quod Paulus, filius quondam Magistri Georgii de Zryn.“ Ugyanazon évben (fer. VI. l. fent.) megerősíti azt Lajos király.[3])

1380. május 11-én Lajos király mondja: „Quod quia nos castrum Zryn nuncupatum in regno nostro Sclavoniae existens... concambium castri Ostrovicha... dudum Comitibus Georgio (mondandó: Gregorio) filio Pauli, quondam Bani de eodem Ostrovicha, et Georgio, fratri eiusdem patrueli. . .“ „ideo Nos Magistro Paulo, filio ejusdem condam Comitis Georgii, aulae nostrae juveni, nunc possessori. . . . . dicti castri Zyrin . . .“

1381-ben november 5-én és azonkívül még ugyanazon évben többször, előfordul Pál, Zrinyi György fia[4]).

Pál felesége 1386-ban volt *Erzsébet*. Maga Pál meghalt 1414-ben

Pál nővére *Erzsébet* férjnél volt Corbaviai gróf Tamásnál.

Minthogy a Zrinyiek genealogiája e lapok keretéből ki van zárva, azért a Pál ivadékai iránt érdeklődőket a „Glossen zur bosnischen Genealogie“ cz. művemben előforduló Subichok családfájára utalom. Említésre méltó, hogy Zsigmond király

---

[1]) Fejér, IX. 3. 541.
[2]) Fejér, IX. 4. 127.
[3]) Fejér, IX. 4. 438, 439.
[4]) i. h. 459, 484, 502; Zichy oktárban IV. 314 mint Zryni Pál 1386-ban.

1412-ben (Fejér, X, 5. 333) a brebiri nemeseknek „*Generationis Subich*“: Mykach fia Márk, Jakab fia Pál s Péter fia Jánosnak, birtokaikat visszaadja.

Végre még a Subichok következő, genealogiailag közelebbről meg nem határozható rokonságairól meg kell emlékeznünk.

a) Az uralkodó *Anjoukkal* Nápolyban.

1. 1295. június 17-én[1]) nápolyi II. Károly király megerősíti a „vir nobilis Paulus Banus Maritimus, Dominus Croatorum, dilectus et fidelis *consanguineus noster*“ bánságát

2. 1301. január 14-én.[2]) II. Károly segélyezi a „nobilis Pauli Bani Croatorum, *dilecti affinis*, Consiliarij, familiaris et fidelis *nostri*.“

3. II. Károly 1304. június 2-án[3]) hivja a horvátországi Pál bánt: („*Dilecto affine nostro*“) Nápolyba.

b) Nápolyi II. Károly 1299. július 14-én kelt okmányában mondja: hogy Hrvatin, Hrvoje öreg apja I. Pál bán rokona légyen (l. Hrvoje alatt).

c) II. Mladennek Kotroman István bánnal való sógorságát már megemlítettük.

d) Éppen úgy Frangepán Istvánét a Zrinyiekkel.

---

[1]) Dipl. eml. I. 124.
[2]) i. h. 161.
[3]) i. h. 172.

TARTALOM.

II. Bulgária.

III. Bosznia.

A) Bosznia uralkodói.

Függelék.

Genealogiai táblák.

a) A szövegben.

b) Önállók.